

7632

KENRAALIKOPPI JA SIKALARYSSÄT
JATKOSODAN POLITRUKKI- JA UPSEERISOTAVANGIT

Suomen historian liseniaattityö
Jyväskylän yliopisto
Toukokuu 1999
Juha Kujansuu

Tiedekunta HUMANISTINEN	Laitos Historian laitos
Tekijä Kujansuu, Juha Martti	
Työn nimi KENRAALIKOPPI JA SIKALARYSSÄT Jatkosodan politrukki- ja upseerisotavangit	
Oppiaine Suomen historia	Työn laji Lisensiaattityö
Aika Toukokuu 1999	Sivumäärä 231
<p>Tiivistelmä - Abstract</p> <p>Jatkosodan aikana Suomen armeija sai n. 64 000 neuvostosotilasta sotavangiksi. Vangitusta sotavankimassasta erottui erilaisia marginaaliryhmiä, joiden kohteluun sota-ajan yhteiskunnassa jouduttiin kiinnittämään erityistä huomiota. Yksi tällainen ryhmä oli upseerisotavangit. Suomalaiset jakoivat ryhmän kahtia ja upseerit ja politrukit erotettiin muista vangeista omiin leireihinsä. Tässä tutkimuksessa tarkastellaan lähdekriittistä ja historiallis-kvalitatiivista tutkimusmenetelmää käyttäen millaiseksi näiden ryhmien asema kehittyi jatkosodan aikana. Tutkimuksen lähtökohtana on käytetty Sotavankileirien 1 ja 3 arkistoja.</p> <p>Upseerien kohtelussa erottuu kaksi linjaa. Vangittujen upseerien asemaa pyrittiin tietoisesti parantamaan sotavankisopimusten mukaiseksi sodan loppuun menessä. Politrukkien joukko pieneni vuoden 1942 luovutusten jälkeen hyvin pieneksi ja vaarallisuutensa vuoksi se pyrittiin eristämään kokonaan muusta maailmasta. Upseerien aseman parantamisella oli tietty tarkoitus. Siten suomalaiset varautuivat sodan loppumiseen ja sen tuomiin jälkiselvityksiin, sillä uskottiin, että upseerien kuvaukset oloistaan Suomessa kiinnostaisivat neuvostoviranomaisia sodan jälkeen.</p>	
Asiasanat sotavangit, jatkosota, sotavankileirit, politrukit, upseerit	
Säilytyspaikka	
Muita tietoja	

SISÄLTÖ

1. JOHDANTO.....	1
1.1. Aikaisempi sotavankitutkimus.....	1
1.2. Upseerisotavangit tutkimuskohteena.....	6
1.3. Arkistolähteet.....	13
2. UPSEERISOTAVANKILEIRIT.....	16
2.1. Sotavankiorganisaation kehittyminen sodan aikana.....	16
2.2. Köyliön varavankila sotavankileirinä.....	19
2.3. Sotavankileiri 3:n vaiheet jatkosodan aikana.....	33
2.4. Henkilöstömäärän kehitys ja leirien organisaatio.....	41
2.5. Luottovangit.....	47
3. POLITRUKKI- JA UPSEERIVANGIT	49
3.1. Neuvostoarmeijan kaksoispäällystöorganisaation kehitys.....	49
3.2. Sotilasarvot.....	52
3.3. Vangitsemisajankohta.....	55
3.4. Vankien muut taustatiedot.....	59
3.5. Upseerisotavankien siirrot Saksaan.....	61
3.6. Upseerisotavankien keskinäiset ryhmittymät.....	66
4. KOHTELU JA OLOSUHTEET SOTAVANKILEIREISSÄ.....	71
4.1. Suomen sitoutuminen kansainvälisiin sopimuksiin.....	71
4.2. Upseerisotavankeja koskevat määräykset.....	77
4.3. Vartiokomppania ja vartiointi sotavankileireillä.....	80
4.4. Majoitusolosuhteet.....	87
4.5. Vaatetus ja varustus.....	93
4.6. Muonitus.....	97
4.7. Sairaanhoido ja terveydentila.....	109
4.8. Sotavankikuolleisuus ja sen ajoittuminen.....	117
5. PROPAGANDA- JA VALISTUSTOIMINTA.....	123
5.1. Toiminnan merkitys ja organisointi.....	123
5.2. Seinä- ja sanomalehdet.....	129
5.3. Radion merkitys propagandatoiminnassa.....	131

5.4. Leirikirjastot ja opintopiirit.....	133
5.5. Uskonnollinen toiminta.....	134
5.6. Upseerisotavankien kirjeenvaihto ja yhteydet sotavankileirin ulkopuolelle.....	137
5.7. Lahjoitukset ja kansainvälinen apu.....	140
6. UPSEERISOTAVANGIT TYÖVOIMANA.....	143
6.1. Sotavankityövoima kotialueella.....	143
6.2. Upseerisotavankien osallistuminen työntekoon.....	145
6.3. Upseerisotavankityövoiman käyttö sotavankileirin alueella.....	154
6.4. Sotavankileirin ulkopuolelle sijoitettu upseerisotavankityövoima.....	155
6.5. Poliittisten upseerien eristäminen sotavankityövoimasta.....	162
7. UPSEERISOTAVANGIT SUOMEN ARMEIJASSA.....	165
7.1. Sotavangit tiedonlähteinä.....	165
7.2. Sotavangit Saksan armeijassa.....	167
7.3. Upseerivangit armeijan yksiköissä.....	168
8. RIKKOMUKSET JA JÄRJESTYKSEN PITO	179
8.1. Sotavangit ja Suomen sotaväen rikoslaki.....	179
8.2. Karkaamiset.....	180
8.3. Upseerisotavankien rangaistukset.....	188
9. SOTAVANKIMASSASTA ERILLISRYHMIKSI.....	194
LÄHTEET.....	203
LIITTEET.....	215

TAULUKOT JA KUVIOT

TAULUKKO 1: Upseerisotavankien sotilasarvot.....	54
TAULUKKO 2: Saksalaisille luovutettujen upseerivankien sotilasarvo.....	64
TAULUKKO 3: Saksalaisille luovutettujen upseerivankien kansallisuudet....	64
KUVIO 1: Sotavankileiri 1:n vankivahvuus 1941-1944.....	27
KUVIO 2: Sotavankileiri 3:n sotavangit 9/1943.....	38

KUVIO 3: Sotavankileiri 3 A:n sotavangit 9/1943.....	38
KUVIO 4: Sotavankileiri 3:n vankivahvuus 1941-1944.....	40
KUVIO 5: Sotavankien määrä yhtä henkilökunnan jäsentä kohti.....	42
KUVIO 6: Upseerisotavankien vangitsemisajankohta.....	57
KUVIO 7: Upseerisotavankien 10 yleisintä ammattia.....	59
KUVIO 8: Upseerisotavankien kansallisuusjaottelu.....	60
KUVIO 9: Sotavankien lääkärikäyntien lukumäärän kehitys Sv.leireissä 1 ja 3 1942-1944.....	113
KUVIO 10: Sotavankikuolleisuus 1941-1944 (%).....	118
KUVIO 11: Upseerisotavankityövoiman jakautuminen 3/1943-9/1944.....	152
KUVIO 12: Sotavankileiri 1:n karkaamistapaukset vuonna 1944.....	184

1. JOHDANTO

1.1. Aikaisempi sotavankitutkimus

Illalla 23.8. 1941 1.K:n kk-joukkueen johtaja rajakersantti Pihlajamäki oli lähtenyt katsomaan talvisodan aikaista kk-asemaansa Vuoksen pohjoisrannalle. Saavuttuaan sen läheisyyteen tuli metsätiellä yllättäen häntä vastaan venäläinen luutnantti. Pihlajamäki onnistui pistoolin esille otossa paremmin, pidatti luutnantin ja toi hänet komentopaikalle. Täällä luutnantti kertoi venäläisen esikunnan jäännösten olevan kätkeytyneenä erääseen heiniä täynnä olevaan latoon Vuoksen rannalla. Lyhyen taistelun jälkeen ladosta vangittiin vielä kaksi haavoittunutta upseeria, joista toinen oli majurin arvoinen.¹

Tällaisia vastaavia kuvauksia on löydettävissä lukuisista jatkosotaa käsittelevistä joukko-osastojen historioista ja muistelmista. Sitä, mitä vangituille neuvostoupseereille seuraavaksi tapahtui, ei ole juurikaan tutkimuksissa käsitelty. Vaikka jatkosodasta on kirjoitettu monia tutkimuksia ja muistelmia, joissa keskeisinä kysymyksinä ovat olleet sotaan joutuminen ja itse sotatapahumat, ovat eräät sotaan oleellisesti liittyneet asiat jääneet vähemmälle huomiolle ja joihin vasta nyt aletaan kiinnittää huomiota. Esim. Antti Laine toteaa teoksensa *Suur-Suomen kahdet kasvot* johdannossa vuonna 1982, että kaikessa sotaa koskeneessa arvioinnissa on jäänyt vähäiselle huomiolle se seikka, että myös Suomi oli miehittäjävaltio.² Muita tällaisia aiheita, jotka ovat varhaisemmissa tutkimuksissa jääneet vähäiselle huomiolle, mutta ovat nyt jatkosodan uudelleenarviointien myötä tulleet kiinnostuksen kohteeksi ovat mm. sotalasten, kaatuneiden omaisten ja kommunistien kohtaloiden selvittäminen. Yksi sotaan olennaisesti liittynyt asia, joka on myös saanut osakseen melko vähän huomiota tutkijoiden parissa on jatkosodan sotavankikysymys, vaikka esim. työhön sijoitetut vangit olivat varsin näkyvästi esillä kotirintamalla sodan aikana. Jatkosodan upseerisotavankeja käsittelevää aikaisempaa tutkimusta ei ole.³

¹ Purhonen 1994, s. 56-57.

² Laine 1982, s. 11.

³ Historiikkiteoksessa *Köyliön varavankila - suovankilasta ja sotavankileiristä teollistuneeksi avovankilaksi*, on tekijän pro gradu-työhön perustuva luku Sotavankileiri 1:n toiminnasta talvi- ja jatkosodan aikana.

Ensimmäinen jatkosodan sotavankikysymystä käsittelevä teos, johon myöhemmät tutkimukset ahkerasti viittaavat, on Timo Mikkolan poliittisen historian pro gradu -tutkimus *Sotavankikysymys Suomessa vuosina 1941-1944* vuodelta 1976. Lähteinään hän on käyttänyt sotavankeinhoito-organisaation ylätasoa aineistoa ja näiden lisäksi sodan jälkeen toimineiden selvityselimien arkistoja. Yksittäisten sotavankimuodostelmien arkistoja ei oltu vielä tuolloin järjestetty. Hän toteaa tutkimuksessaan, että kahtena ensimmäisenä sotavuotena sotavankiorganisaatio oli käymistilassa, johtuen mm. odotettua suuremmasta vankimäärästä. Vuonna 1942 sotavankiorganisaatiota alettiin kehittää ja syksyllä 1943 sotavankiasioiden johto keskitettiin kokonaisuudessaan Päämajaan perustetulle Sotavankikomentajan Esikunnalle. Yksi syy keskittämiseen oli sotavankien tärkeä rooli työvoimapulan helpottajina. Mikkola toteaa myös, ettei Suomi selvinnyt sotavankikysymyksen ratkaisemisesta puhtain paperein, sillä sotavankien kohtelu ja hoito poikkesivat monessa kohdin kansainvälisten sotavankisopimusten määräyksistä. Tästä kertoo myös sotavankien korkea kuolleisuusprosentti n. 30%.

Koska Mikkolan työ on opinnäytetyö, se jäi suurelle yleisölle tuntemattomaksi, toisin kuin paremmin sotakirjailijana kuin tutkijana tunnetun Eino Pietolan teos *Sotavangit Suomessa 1941-1944*, joka ilmestyi vuonna 1987. Vaikka Pietolalla on omakohtaisia kokemuksia sotavankileiristä, sillä hän toimi Sotavankileiri 32:n asealiupseerina, teos ei ole pelkkä muistelmavaan perustuu arkistomateriaaliin. Koska työssä ei mainita käytettyjä lähteitä, on mahdotonta arvioida teoksen luotettavuutta. Todennäköisesti Pietolan työn päälähteenä on oman muistitiedon ja Sota-arkiston asiakirjojen ohella Mikkolan pro gradu-työ. Historioitsija Lauri Haataja toteaa kuitenkin arvostelussaan, että kyseessä on kirjoittajan oma tilitys eikä tutkimus. Pietola purkaa kirjassaan omaa sodanaikaista upseerivihaansa ja korostaa miehistön ja aliupseerien osuutta sotavankien inhimillisessä kohtelussa.⁴ Ilkka Taipale korostaa omassa arvostelussaan sitä, että Pietola on teoksessaan tarttunut vihdoin arkaluontoisiin asioihin, joita ei juurikaan ole aikaisemmin käsitelty. Hänen mukaansa on perusteltua etsiä syytä sotavankien korkeisiin kuolleisuuslukuihin, kun sotavankileireissä kuoli ihmisiä yhtä paljon kuin talvisodassa suomalaisia sotilaita. Vaikka Pietolan teos on maallikon kirjoittama omine puutteineen, teoksesta puuttuvat viitteet ja lähdeluettelo, ja hän löytää syylliset varsin yksinker-

⁴Helsingin Sanomat 5.11.1987. Kirjailijan omatunto uhraa historiallisen totuuden.

taisin perustein, se kuitenkin pyrkii täyttämään yhden aukon Suomen sotahistoriassa.⁵

Raija Hanskin sotavankisopimusten noudattamista tarkasteleva tutkimus *Behandlingen av krigfångar under vinter- och fortsättningskriget* ilmestyi vuonna 1990. Tutkimuksessaan hän tarkastelee sotavankikysymystä kansainvälisten sotavankisopimusten ja kansainvälisen oikeuden näkökulmasta vertailemalla suomalaisten ja neuvostoliittolaisten sotavankiviranomaisten toimia talvi- ja jatkosodassa. Hän on tutkimuksessaan tuonut esille, miten osa sotavankisopimusten säännöistä oli vakiintunut kaikkia valtioita velvoittavaksi tapaoikeudeksi jo ennen toista maailmansotaa. Suomalaisilla sotavankileireillä ei aina pystytty noudattamaan sopimusten määräyksiä mm. elintarvike- ja työvoimapulan vuoksi. Talvi- ja jatkosodan kokemukset osoittivat, etteivät sotavankisopimusten säännöt turvanneet sotavankien oloja, varsinkin jos säännöissä oli tulkinnan varaa tai ne oli määritelty suurpiirteisesti: suomalaiset käyttivät esim. kiellettyä ruumiillista rangaistusta sotavankien rankaisemisessa koko sodan ajan. Jatkosodan alussa suomalaiset viranomaiset eivät kiinnittäneet juurikaan huomiota sotavankisopimukseen, koska talvisodan vuoksi tunnettiin vihaa sotavankeja kohtaan ja uskottiin Saksan voittavan sodan nopeasti. Käsityksiä jouduttiin kuitenkin tarkastamaan sodan pitkittymisen ja sotatapahtumien vuoksi.

Sotavankileiri 1:n toiminnasta löytyy kuvauksia muistelmateoksista. Toivo Kaila kertoo muistelmissaan *Eräs elämä* (1954) sotavankileirin toiminnasta. Hän asui Köyliössä sodan aikana ja kuvaa sotavankileirin elämää vuodelta 1942, jolloin sotavankien tilanne leirillä oli vaikein. Turvasäilössä olleiden vankien kuvauksia löytyy Nestori Parkatin teoksessa *Suomalaisessa keskitysleirissä vv 1940-1944* (1955) ja Taito Tiihosen teoksessa *Mielipidevanki vuosimallia 1904* (1990). He kuvaavat olojaan turvasäilövankina Köyliön varavankilassa ja antavat sekä varavankilasta että sotavankileiristä synkän saksalaisten toisen maailmansodan aikaisia keskitysleirejää muistuttavan kuvan. Muistelmissaan he korostavat salaisen puolueyön merkitystä poliittisten vankien keskuudessa ja puolueen johdon yhteyksiä vankilan ulkopuolelle ja sota- ja kriminaalivankeihin. On kuitenkin huomattava, että turvasäilössä olleet vangit ehtivät nähdä vain sotavankileirin toiminnan alkuvaiheet, sillä

⁵ Taipale 1987, s. 45.

suurin osa heistä siirrettiin syksyllä 1941 Riihimäelle, missä heidät luovutettiin sotilasviranomaisille. Viimeisetkin poliittiset vangit siirrettiin Köyliöstä Karviaan lokakuussa 1942, kun varavankila kokonaisuudessaan luovutettiin puolustusvoimille. Köyliön varavankilan vaiheita tarkastellaan Juha Kujan suun ja Tuomo Junkkarin historiikkiteoksessa *Köyliön varavankila -suovankilasta ja sotavankileiristä teollistuneeksi avovankilaksi* (1997).

Edellämainittujen lähteiden lisäksi tutkimuksessa on käytetty myös lukuisia muita tutkimuksia kokonaiskuvan hahmottamiseksi. Jussi Nuorteva on vuonna 1987 ilmestyneessä teoksessaan *Vangit - vankilat - sota. Suomen vankeinhoitolaitos toisen maailmansodan aikana* tarkastellut vankeinhoitolaitoksen ja eri vankiryhmien vaiheita sota-ajan Suomessa. Nuorteva on rajannut sotavangit ja heidän kohtelunsa sodan aikana oman tutkimuksensa ulkopuolelle, koska he kuuluivat varsinaisesti puolustusministeriön hallintoalaan. Sotavankikysymystä hän tarkastelee ainoastaan siltä osin kuin sillä oli vaikutusta vankeinhoitoon tai vankeinhoitolaitokseen, sillä monien vankiloiden yhteyteen perustettiin sodan alkuvaiheessa vankileirejä, jolloin ainakin osa vankiloiden henkilökunnasta joutui tekemisiin sotavankikysymyksen kanssa. Nuorteva osoittaa, että sotavankien sijoittaminen vankeinhoitolaitoksen harteille kiristi sotilas- ja vankeinhoitoviranomaisten välejä jo vuoden 1941 lopulla. Tämän seurauksena sotavangit siirrettiin kokonaan puolustusvoimien vastuulle. Aulis Blinnikan tutkimuksessa vuodelta 1969 *Valvontakomission aika* tarkastellaan sotavankiasioita liittoutuneiden valvontakomission näkökulmien kannalta. Siinä kiinnitetään huomiota mm. upseerisotavankien luovuttamiseen saksalaisille viranomaisille jatkosodan aikana. Seppo Sudenniemen *Salaisen sodan varjot* (1987) ja Kimmo Rentolan *Kenen joukossa seisot?* (1994) osoittavat, että Sotavankileiri 1:n alueella toimi koko sodan ajan aktiivisesti maan alle painuneita vasemmistoaktivisteja viranomaisten valvontatoiminnasta huolimatta. Timo Malmin lisensiaattitutkimuksen *Jatkosodan suomalaiset sotavangit neuvostojärjestelmässä* avulla on mahdollista hahmottaa neuvostoviranomaisten suhtautumista omiin sotavankeihinsa ja puna-armeijan sotilaisiin, jotka ovat jääneet vihollisarmeijan vangeiksi. Tarkastellessaan sotavankeja koskevaa historiankirjoitusta hän toteaa, että sitä ovat rasittaneet poliittisten realiteettien lisäksi huhupuheet, kostohimo, häpeä ja katkeruus.⁶ Ohto Manninen on perusteellisessa tutkimuk-

⁶ Malmi 1995, s. 14.

sessaan *Suur-Suomen ääriviivat Kysymys tulevaisuudesta ja turvallisuudesta Suomen Saksan-politiikassa 1941* tarkastellut jatkosodan tavoitteiden ja päämäärien vaikutusta Suomen sisä- ja ulkopoliitikassa. Neuvostoliiton arkistojen avautuminen on antanut uutta tietoa talvi- ja jatkosodasta. Tutkimuksen kannalta Ohto Mannisen ja Oleg Rzesevskin teos *Puna-armeija Stalinin tentissä* (1997) antaa uutta tietoa puna-armeijan päällystön toiminnasta ja vaiheista talvisodan aikana.

Upseerisotavankien vaiheita sotavankeuden jälkeen on tarkastellut Ohto Manninen vuonna 1994 julkaistussa teoksessa *Molotovin cocktail-Hitlerin sateenvarjo*. Neuvostoarmeijassa vangiksi antautuminen leimattiin pettureudeksi heti sodan alettua ja Stalinin 28.7.1942 antaman käskyn nro. 227 mukaan Saksassa oli sotavankeina ainoastaan venäläisiä pettureita, joista olisi päästävä eroon kun sota on ohi.⁷ Sotilaan jääminen sotavangiksi merkitsi sitä, että hän oli automaattisesti neuvostojärjestelmän ulkopuolella.⁸ Ohto Mannisen tekemien tutkimusten perusteella on mahdollista hahmottaa myös Suomessa olleiden upseerisotavankien kohtaloita sotavankien luovutuksen jälkeen. Suomalaisten arvelujen mukaan kenraalimajuri Kirpitsnikov ja muita sotavankeina olleita neuvostoupseereita ammuttiin heti luovutuksen yhteydessä, koska luovutuskuljetuksia vartioineet suomalaiset sotilaat olivat kuulleet laukauksia rajan takaa. Mannisen mukaan tämä ei kuitenkaan pidä paikkaansa, sillä kenraalimajuri Kirpitsnikov todennäköisesti laitettiin arestiin ja pidätettiin virallisesti keväällä 1945. Hänen kohtalokseen muodostuivat suomalaisille annetut selvitykset 43.divisioonan sotatoimista ja neuvostoarmeijan arvostelut, joiden kopiot olivat sodan jälkeen joutuneet LVK:n käsiin. Kirpitsnikovista annetussa raportissa mainitaan suomalaisten pyytäneen häntä johtamaan neuvostovastaista toimintaa sotavankien keskuudessa, mutta hän oli kuitenkin kieltäytynyt siitä ja joutui sotavankileirille eli Sotavankileiri 1:een Köyliöön. Oikeuteen Kirpitsnikov joutui Vlasovin kenraalien jälkeen ja hänet teloitettiin todennäköisesti vuoden 1946 puolivälissä. Suomesta palautetut muut upseerisotavangit joutuivat vastavakoiluosaston tutkittavaksi, ennen kuin heidät lähetettiin sotilaspiirien erityisiin täydennys-

⁷ Dallin 1957, s. 142 ja Streim 1981, s. 204.

⁸ Neuvostoliiton historiantutkimus tunnusti sotavangit virallisesti vasta vuonna 1990. Presidentti Boris Jeltsin palautti vangiksi jääneiden neuvostosotilaiden kunnian vuonna 1995 ja heille luvattiin samat edut kuin muillekin puna-armeijan sotilaille. Malmi 1995, s. 13-14.

yksiköihin, joissa heistä muodostettiin rynnäköpataljoonia.⁹

1.2. Upseerisotavangit tutkimuskohteena

Toisen maailmansodan aikana miljoonien sotilaiden kohtalona oli joutua sotavangiksi. Vaikka kansainvälisillä sopimuksilla oli pyritty turvaamaan sotavankien inhimillinen kohtelu, jokainen valtio kohteli sotavankejaan omalla tavallaan. Yleensä on korostettu japanilaisten ja saksalaisten sotavankileirien julmuutta ja toisaalta amerikkalaisten ja englantilaisten sotavankileirien sotavankien inhimillistä kohtelua.¹⁰ Sotavankien käsittelyyn ja kohteluun vaikuttavia tekijöitä olivat mm. isäntävaltioiden edustajien asenteet ja käsitykset rodusta, kulttuurista ja sodasta. Esimerkkinä kulttuurien välisestä erosta voidaan mainita japanilaisten suhtautuminen sotavankeihin toisen maailmansodan aikana. Heidän mukaansa antautunut sotilas oli menettänyt sotilaskunniansa ja oli näin ansainnut kuoleman.¹¹ Saksalaiset sovelsivat rodullisia käsityksiään venäläisiin sotavankeihin, jotka heidän mukaansa olivat itäisen rodun edustajia ja ali-ihmisiä.¹² Arkistojen avautuminen on kuitenkin osoittanut, että sotavangeille ei sodan aikana juurikaan uhrattu resursseja, ja myös liittoutuneet suhtautuivat sotavankeihinsa kostonhimoisesti ja sotavankisopimusten vastaisesti.¹³

Barkerin mukaan yksi vangitun ja vangitsijan välisistä perusristiriidoista on se, että vangitsemiseen asti molemmat osapuolet yrittävät tappaa toisiaan. Vangitsemisen jälkeen sotilaiden uskollisuussuhteet ja velvoitteet pysyvät samoina, mutta muuttuneet olosuhteet vaativat molemmin puolin uudenlaista suhtautumista viholliseen.¹⁴ Sotavangit merkitsevät myös lisärasitusta sodan paineessa toimivalle yhteiskunnalle ja huollon järjestämistä heille vihamielisyydestä, kotirintaman pommituksista ja propagandasta huolimatta.

Jatkosodan aikana Suomen armeija sai n. 64 000 neuvostosotilasta sotavangiksi. Jos tarkastellaan toisen maailmansodan sotavankikysymystä ainoastaan

⁹ Manninen 1994, s.270-273.

¹⁰ ks. esim. Barker 1974, s. 194-203.

¹¹ Barker 1974, s. 121-122.

¹² Dallin 1957, s. 68-69. Saksalaiset ottivat käyttöön käsitteen "Untermensch" esitellessään venäläisiä sotavankejaan.

¹³ Manninen 1994, s. 273-277.

¹⁴ Barker 1974, s.128.

vankimäärien valossa, niin suomalaisten vangitsevat neuvostosotilaat muodostavat vain murto-osan esim. Saksan tai Neuvostoliiton sotavankimääristä. Kyseisestä asiasta J.K.Paasikivi kirjoittaa lokakuun lopussa 1941 seuraavasti:

”Tämänkin sodan aikana me liioittelemme omaa sotaamme ja sen merkitystä. Me olemme ottaneet 45000 vankia = noin 7% meidän nyt sodassa olevan armeijamme joukoista. Saksalaiset ovat ottaneet 3,5 miljoonaa vankia, eli jotenkin yhtä paljon kuin Venäjän sodassa on heidän armeijansa. Mitä on 45000 Venäjään nähden? Meidän sotamme on pikkuasia.”¹⁵

Vaikka koko toisen maailmansodan tarkastelussa Suomen sota ehkä on pikkuasia, niin jatkosodan sotavankikysymys muodostaa omine erityispiirteineen mielekkään tutkimuskohteen, josta on mahdollista ammentaa uutta tietoa niin toisen maailmansodan kuin Suomenkin historian kannalta.

Etsittäessä taustoja suomalaisten asenteisiin ja suhtautumiseen vangittuja poliittisia upseereita kohtaan, on otettava huomioon suomalaisten käsitykset Neuvostoliitosta ja kommunismista jo ennen sotaa ja mahdolliset muutokset sodan aikana. Venäläiset emigrantit muodostivat juuri itsenäistyneessä Suomessa marginaaliryhmän, joiden olemassa oloon suomalaisten oli muodostettava oma kantansa. Marjo Haimila on kirjoittanut aiheesta artikkelin *”Kiittämättömät vieraat”*, ja se auttaa ymmärtämään sodan aikaisen ryssävihan taustoja. Kansalais sodan jälkeen venäläisemigrantit muodostivat ongelman sekä oikeistolle että vasemmistolle. Maalaisliitossa ja aktivistipiireissä pelättiin, että venäläisten olemassaolo tekisi tyhjäksi sodan tuloksen. Emigrantit samaisettiin sortokausien venäläistämispolitiikkaan ja heidän olonsa aiheutti pelon Suomen liittämistä takaisin Venäjään, jos valkoiset voittavat käynnissä olleen Venäjän sisällissodan. Lisäksi oletettiin, että heidän joukossaan oli bolshevikien lähettämiä vakoilijoita. Vasemmistolle emigrantit olivat venäläisen porvariston edustajia. Alkuvaiheen myötämielisyyden jälkeen venäläiset koettiin ongelmaryhmäksi, eikä heitä pyritty sopeuttamaan osaksi suomalaista yhteiskuntaa, vaikka heitä oli asunut Suomessa jo pitkään. Venäläiset pakolaiset koettiin syntipukeiksi mm. asuntopulaan ja ryssäviha ulottui koskemaan heidän koko arkielämäänsä. Tämä näkyi mm. matkustusrajoituksina, siirtona pääkaupunkiseudulta maaseudulle ja karkotuksina ulkomaille. Venäläiset edustivat suomalaisille uhkaa, josta Suomi valtiona oli onnistunut itsenäistymään. Tämän vuoksi kaikki venäläisyys koettiin uhaksi nuorelle valtiolle ja sen vuoksi se kaikissa muodoissaan oli kitkettävä pois.¹⁶

¹⁵ Paasikivi 1991, s. 132.

¹⁶ Haimila 1996, s. 80-100.

Suomen ja Neuvostoliiton välit pysyivät koko 30-luvun viileinä ja epäluuloisina. Kansainliiton turvallisuusjärjestelmän osoitettua heikkoutensa, Suomessa tunnettiin kasvavaa huolta itärajan turvallisuudesta. Oikeistopiireissä uskottiin geopoliittisesti määräytyvään perivihollisuusajatuksen. Ajan henkeä kuvastaa Svinhufvudin sanat: ”Venäjän vihollinen on aina Suomen ystävä”.¹⁷ Oikeistopiirien mielenkiinto alkoi suuntautua Saksaan ja sen mahdollisuuksiin turvata Suomen asema mahdollisen kriisin sattuessa.

Ennen sotaa Suomen lainsäädäntöä muutettiin siten, että rikoslain nojalla oli mahdollista vangita sellaiset henkilöt, joiden koettiin uhkaavan suomalaista yhteiskuntajärjestelmää. Lakeja sovellettiin 30-luvulla lähinnä kielletyn kommunistisen puolueen jäseniin, sillä katsottiin, että kommunismi luokkataistelun mukaisesti uhkaa väkivallalla suomalaista yhteiskuntaa ja sen sääntöjä ja normeja. Kommunistien osallistuminen parlamentaariseen toimintaan estettiin ja kumouksellisen toiminnan lisäksi kommunismi aatteena kriminalisoitiin. Tämä tarkoitti sitä, että rangaistavaa ei enää ollut yksistään teko vaan myös sellaisen ideologian omaksuminen, joka oli määritelty yleiseksi turvallisuusriskiksi.¹⁸ Lainsäädäntö mahdollisti näin opposition vaimentamisen ja tätä mahdollisuutta myös käytettiin. On oletettavaa, että kielteinen suhtautuminen omiin kommunisteihin ja kommunismiin heijastui vangittuihin poliittisiin upseereihin ja heidän kohteluunsa sotavankeuden aikana. Olivathan he kommunistisen kasvatuksen saaneita sotilaita, joiden tehtävänä oli ennen kaikkea kommunistisen ideologian vaaliminen ja neuvostojärjestelmän levittäminen siellä, missä neuvostojoukot operoivat.

Sodan aikana suomalainen propagandakoneisto välitti neuvostoupseereista myös oman käsityksensä, jolla pyrittiin luonnollisesti omien joukkojen taistelumoraalin kohottamiseen. Luostarisen mukaan suomalaisten oikeistolehtien sotapropaganda kuvasi venäläiset yksinkertaisiksi, oppimattomiksi, laiskoiksi ja alistuvaisiksi alemman ihmistyyppin edustajiksi ja venäläiset upseerit ja poliitrukit heikosti koulutetuiksi keikareiksi, jotka eivät välittäneet miehistönsä kurjasta tilasta. Tämän seurauksena miehistö tilaisuuden tullen ampui esi-

¹⁷ Jutikkala 1980, s. 187.

¹⁸ Nuorteva 1987, s. 24. Tällaisia rikoslain kohtia olivat 11.(valtiopetos), 12.(maanpetos) tai 13 luvun(majesteettirikos) ja 16. luvun 24 § säädökset (rikos julkista viranomaista ja yleistä järjestystä vastaan).

miehensä ja pakeni vihollisen puolelle oikeistopropagandan mukaan.¹⁹

Sodan aikana yhteiskunnan asenteet ja arvot muuttuvat erilaisiksi rauhan aikaan verrattuna. Käynnissä oleva hyökkäys- tai puolustustaistelu vaatii niukkojen resurssien kohdistamisen uudelleenarviointia. Jatkosodan aikana Suomi oli ajoittain mm. elintarvikkeiden ja raaka-aineiden osalta riippuvainen ulkomaankaupasta. Tällaisessa tilanteessa yhteiskunta joutui laittamaan tiettyjä toimintojaan ja väestöryhmiä tärkeysjärjestykseen. Ensisijaisen huomion sai armeija ja sen palveluksessa olevat henkilöt. Yhteiskunnan kannalta vähemmän tärkeät ryhmät kuten esim. sotavangit, vangit ja vammaiset olivat tämän arvoasteikon viimeisinä ja niinpä heihin kohdistettiin resursseja säästeliäämmin kuin tärkeimpiin ryhmiin.

Sotavangit olivat hyvin heterogeeninen ryhmä: heidän joukossaan oli sotilaita aina rivimiehestä kenraaliin. Käsittelyn helpottamiseksi heidät jaettiin heti vangitsemisen jälkeen toisistaan eristettyihin ryhmiin. Yksi tällainen ryhmä oli upseerisotavangit, johon sijoitettiin päällystään kuuluneet sotavangit. Heidä varten perustettiin heti sodan alussa erikoissotavankileiri Köyliön varavankilan alueelle: Sotavankileiri 1. Puna-armeijan luonteeseen kuului kaksoispäällystöjärjestelmä, jossa toimivat rinnakkain komentaja ja komissaari. Komentajien vastatessa yksiköittensä sotilaallisesta toiminnasta, komissaarien tehtävänä oli taata puna-armeijalaisten lojaalisuus puolueelle. Poliittinen hallinto ulottui puna-armeijassa aina komppanian tasolle asti. Salomaan mukaan poliittisen ohjaajan rooli oli miehistön keskuudessa huomattavasti näkyvämpi kuin päällikön. Poliittisten upseerien tuli ottaa osaa myös sotilaallisiin päätöksiin ja heidän tehtäviinsä kuului myös monia yleensä upseereille kuuluvia tehtäviä. Poliittiset upseerit käyttivät asepuvuissaan arvomerkkejä kuin sotilaallisesta toiminnasta vastaavat upseeritkin.²⁰ Poliittinen henkilöstö erotettiin omaksi ryhmäkseen ja siirrettiin pääasiassa Sotavankileiri 3.een.

Tutkimuksen kohteena ovat jatkosodan aikana suomalaisten sotavangeiksi jääneet Neuvostoliiton armeijan upseerit ja poliittiset upseerit. He muodostavat marginaaliryhmän sotavankimassan joukossa. Oleellista tutkimuksessa ei ole heidän pieni määränsä vaan heidän olemassaolonsa aiheuttama ongelma

¹⁹ Luostarinen 1986, s. 225-226; s. 266-267 ja 330-331.

²⁰ Salomaa 1992, s. 168 ja s.194-204.

suomalaisten vangitsemien neuvostosotilaiden joukossa.²¹ Upseerit edustivat vihollisarmeijan huippua sekä sotilaallisesti että poliittisesti. Heidän vastuullaan oli sekä sotilaallisten että poliittisten operaatioiden suunnittelu ja toteuttaminen. Heidän tietomääränsä Neuvostoliitosta ja sen poliittisesta järjestelmästä olivat aivan toista luokkaa kuin rivimiesten tai aliupseerien. Tämä erikoislaatuisuus muihin vankiryhmiin verrattuna tekee heistä hedelmällisen tutkimuskohteen. Muut vankiryhmät on rajattu tämän tutkimuksen ulkopuolelle aina, kun se vain lähteiden puitteissa on ollut mahdollista, sillä joissain lähteissä tarkastellaan sotavankileirejä kokonaisuutena erottelematta päällystöön kuuluvien vankeja muista sotavangeista. Tutkimus keskittyy Sotavankileireihin 1 ja 3, koska nämä olivat tutkimuskohteille erikseen perustettuja erikoisleirejä. Muillakin leireillä on ollut päällystöön kuuluneita vankeja, mutta heidät on yleensä lähetetty niihin tutkimuskohteena olevien leirien toimesta.

Tässä tutkimuksessa tarkastellaan lähdekriittistä ja historiallis-kvalitatiivista tutkimusmenetelmää käyttäen seuraavia kysymyksiä. Miten neuvostoarmeijan päällystöön kuuluvien vankien olot ja asema kehittyivät osana suomalaista sotavankiorganisaatiota ja heille tarkoitettussa sotavankileireissä jatkosodan aikana? Keitä he olivat ja miten he suhtautuivat sotavankeuteensa Suomessa? Miten vartiointi, olot sotavankileirillä, propaganda, upseerisotavankien osallistuminen työhön ja kurinpito toteutettiin sodan kuluessa? Millaisia eroja upseerien ja poliittiseen päällystöön kuuluneiden vankien kohtelussa oli? Lyhyeksi uskotun jatkosodan alussa ei voitu arvioida millaisia resursseja sotavankikysymyksen hoito vaatisi. Sodan pitkittymisen ja odotettua suuremman sotavankimäärän vuoksi sodan alussa luotua organisaatiota jouduttiin muuttamaan sodan kuluessa. Sotavankiorganisaation muuttamiseen ja kehittämiseen vaikuttivat myös sotilaallisen tilanteen kehittyminen ja huoli sodan lopputuloksesta ja sodan jälkeen tehtävistä sotavankiasioiden selvityksistä. Miten huoli tulevaisuudesta vaikutti päällystöön kuuluvien vankien kohteluun jatkosodan aikana?

Tukea käsityksille pyritään saamaan vertailemalla vankien oloja sotavankeudessa muiden sotavankileirien oloihin. Tutkimuksen esitystapa perustuu myös suoriin lainauksiin alkuperäisaineistosta aina silloin, kun aineiston

²¹ Kts. esim. Nygård 1998, s. 11-24.

suoralla referoinnilla voidaan osoittaa joitakin tutkimusaiheen kannalta olennaisia piirteitä. Suomalaisten sotavankiviranomaisten kokemukset sotavankien hoidosta jatkosodan alussa perustuivat talvisodan aikana saatuihin kokemuksiin. Tutkimus on rajattu koskemaan pelkästään jatkosotaa siitä syystä, että talvisodan aikana sotavankeja saatiin huomattavasti vähemmän kuin jatkosodassa ja heidät sijoitettiin pääasiassa muutamaksi kuukaudeksi vankeinhoitolaitoksen vastuulle varavankiloihin. Vankeusajan lyhydestä johtuen talvisodan aikana ei sotavankeinhoidossa tapahtunut suuriakaan muutoksia, toisin kuin jatkosodan aikana, jolloin sotavankiorganisaatiota varsinkin sodan loppupuolella pyrittiin kehittämään.

Yhteiskunnan tehtävänä on suojata jäsenensä henkilöiltä, jotka rikkovat sen sääntöjä. Tällaisten henkilöiden säilyttämiseksi ja ojentamiseksi on perustettu vankeinhoito-organisaatio. Toisaalta sen tehtävänä on myös rikollisten suojeleminen yksilöiden kostotoimia vastaan. Sodan aikana yhteiskunnan suojeleminen ulkoista ja sisäistä uhkaa vastaan entisestään korostuu. Sodan uhattessa tai sen aikana kansalaisten valvonta tehostuu ja uhaksi koettujen poliittisten ryhmittymien toiminta estetään esim. pidättämällä kyseisten ryhmittymien jäseniä. Sotatoimien seurauksena yhteiskunnan vastuulle tulee viholisvaltion edustajia: siviileitä ja sotilaita. Sivistysvaltion velvollisuutena on järjestää näiden henkilöiden kohtelu ainakin samalla tavalla kuin se odottaa omia kansalaisiaan kohdeltavan vastaavanlaisissa olosuhteissa. Sotavangit on muiden vankien tapaan suojattava kostotoimenpiteiltä ja toisaalta eristettävä yhteiskunnasta, jotta he eivät pääsisi vahingoittamaan sitä ja sen asukkaita. Kokonaiskuvan hahmottamiseksi Suomen sotavankileirien oloja jatkosodan aikana voidaan tarkastella osana yhteiskunnan turvallisuus- ja rankaisukoneistoa, jolloin sotavankien oloja niin muonituksen kuin muidenkin järjeste-lyiden suhteen voidaan verrata suomalaisissa vankiloissa, vanki- ja keskitysleireillä olleiden asemaan.

Sotavankileireillä, joihin upseeri- ja politrukkivankeja sijoitettiin, johtajina toimivat ainakin jonkin aikaa vankeinhoidon ammattilaiset. Nuortevan mukaan maailmansotien välisellä kaudella vankeinhoitolaitoksessa oli vallalla oikeistolainen suuntaus, jossa Suomi koettiin uloimmaksi läntiseksi etuvar- tioksi Neuvostoliiton uhkaa vastaan. Vankeinhoitolaitoksen henkilöstö osal- listui aktiivisesti aseellisen ja aatteellisen valmiustilan ylläpitämiseen toimi-

malla aktiivisesti suojeluskuntajärjestössä ja Lotta Svärdissä.²² Voidaan siis olettaa, että sotavankiorganisaation palvelukseen otetut vankeinhoitolaitoksen edustajat olivat isänmaallisessa toiminnassa aktiivisesti mukana olleita henkilöitä, joilla oli 30-luvun oikeistolaisen hengen mukainen maailmankatsomus ja sen mukainen asennoituminen kommunistisen järjestelmän aktiivisimpiin toimijoihin.

Toisen maailmansodan aikana sotavangiksi joutuneiden upseerien erikoisaseama taattiin ja määriteltiin kansainvälisillä sotavankisopimuksilla, joissa määrättiin mm. että upseerisotavangeille oli järjestettävä samankaltaiset olosuhteet sotavankeuden ajaksi kuin isäntävaltion upseereillakin oli ja että heille oli maksettava samansuuruista palkkaa kuin isäntävaltion upseeritkin saivat. Jatkosodan aikana sotavankien kohtelussa suomalaisia velvoittivat seuraavat kolme sopimusta: Haagin toisessa rauhankonferenssissa tehty IV yleissopimus ja siihen liittyvä maasodan lakeja ja tapoja koskeva ohjesääntö vuodelta 1907, Geneven yleissopimus sotavankien kohtelusta vuodelta 1929 ja Geneven yleissopimuksen sopimus sodassa haavoittuneiden ja sairastuneiden kohtalon lievittämisestä vuodelta 1929. Suomalaiset viranomaiset katsoivat jatkosodan aikana olevansa velvoitettuja noudattamaan ainoastaan viimeksi mainittua sopimusta. Haagin sotavankisopimusta noudatettiin suomalaisten mukaan vain humanitaarisista syistä soveltuvin kohdin, koska Neuvostoliittoon ei kohdellut saamiaan suomalaisia sotavankeja sen määräysten mukaisesti. Geneven sotavankisopimus oli allekirjoitettu ennen sotaa, mutta sitä ei oltu kuitenkaan ratifioitu, koska se oli ristiriidassa Suomen sotaväenrikoslain kanssa. Siitä huolimatta marsalkka Mannerheim pyysi sodan aikana ulkomailta apua sotavankien korkean kuolleisuuden hillitsemiseksi vedoten sopimuksen tarkkaan noudattamiseen. Koska suomalaiset suhtautuivat varsin kielteisesti kansainvälisiin sotavankisopimuksiin, oli heidän sodan alussa ja sen kuluessa päätettävä, miten sotavankikysymys ratkaistaisiin ja miten sotavankien kohtelu ja olot sotavankeudessa järjestettäisiin. Koska sotavankisopimukset edellyttivät upseerisotavankien muista sotavangeista poikkeavan aseman tunnustamista, suomalaisten sotavankiviranomaisten oli jatkosodan aikana muodostettava oma käytäntönsä tämänkin sotavankiongelman ratkaisemiseksi.

²² Nuorteva 1987, s. 29.

Suomessa sodan aikana vallinnut pula elintarvikkeista ja raaka-aineista heijastui myös sotavankien huoltoon, joiden hyvät olot sotavankeudessa herättivät katkeruutta niin rintamamiesten kuin kotirintamankin väestön keskuudessa tarjoten toisaalta kuitenkin suomalaisille tiedotusviranomaisille propagandavaltin viholliseen suunnatussa sotapropagandassa. Sotavankien huonot olot taas herättivät kiusallista huomiota ulkomailla ja tarjosivat viholliselle mahdollisuuden Suomen olojen arvosteluun. Kansainvälisten sopimusten mukaan upseerisotavangeille oli pyrittävä järjestämään vankeuden ajaksi vastaavanlaiset olosuhteet kuin isäntämaan upseereillakin oli, tämän vuoksi sotavankiviranomaiset joutuivat sodan pitkittyessä ottamaan huomioon heidän erityisasemansa upseerisotavankileirin olojen järjestelyssä. Koska Suomen armeija palvelukseen otettiin mahdollisimman suuri määrä miehiä ja naisia, kotirintamalla oli koko sodan ajan työvoimapula, jota pyrittiin helpottamaan sotavankityövoimalla. Upseerisotavankeja ei kuitenkaan voitu asemansa vuoksi pakottaa osallistumaan työhön. Sodan loppuun mennessä heistä oli kuitenkin saatu valtaosa houkuteltua osallistumaan vapaaehtoisesti työhön luomalla heitä varten oman järjestelmän, joka innosti osallistumaan työhön. Kirjallisuudessa on jopa virheellisesti väitetty, että upseerisotavankeja ei sijoitettu lainkaan töihin maataloille.²³ Upseerisotavankien sotilaallisen koulutuksen hyödyntäminen kiinnosti luonnollisesti Suomen armeijan viranomaisia.

1.3. Arkistolähteet

Tutkimuksen päälähteinä ovat Sotavankileirien 1 ja 3:n arkistot, joita säilytetään Sota-arkistossa Helsingissä. Ne ovat säilyneet hyvin siihen verraten, että osa sotavankileirien arkistoista tuhoutui kokonaan sodan aikana, mutta ovat kuitenkin osittain puutteelliset, sillä niissä eivät ole säilyneet esim. sotapäiväkirjat, sotavankien rangaistuspäiväkirjat, kuulustelupöytäkirjat ja kuolintodistukset. Varsinkin rangaistuspäiväkirjoissa on saattanut olla tutkimuksen aiheen kannalta merkittävää tietoa. Sotavankileiri 1:n arkistomateriaalissa tulkintaongelmia aiheuttaa varsinkin vuosina 1942-1943 se, että asiakirjoissa ei aina mainita onko kyseessä upseerisotavanki vai joku muu sotavanki. Sotavankileiri 1:n jakaminen kahteen osaan 11.3.1943 mahdollistaa upseerisotavankien ja upseerisotavankityövoiman yksityiskohtaisemman tarkastelun,

²³ Ks. esim. Jermo 1974, s. 174.

koska leirin osastoilla oli tämän jälkeen erillinen kirjeenvaihto ja ne käsitettiin toisistaan erillisiksi yksiköiksi. Aiemmista sotavankityövoimaa koskeneista asiakirjoista ei ole mahdollista erottaa upseerisotavankeja muista sotavankiryhmistä, koska leiriä koskevissa asiapaperissa leiriä käsiteltiin yhtenä kokonaisuutena jaottelematta sotavankiryhmien osuutta sotavankityövoimasta erikseen. Upseerisotavankien tutkimisessa tärkeän lähteen muodostavat leirien sotavankikortistot. Tätä tutkimusta varten on käyty läpi 1877 kortin tiedot. Kenraalimajuri Kirpitsnikovin kirjoittama *Lyhyitä muistelmia, vaikutelmia ja johtopäätöksiäsodasta Suomea vastaan talvella 1939-40 ja keuhällä 1941. (Koskien sodan historiaa, etupäässä 43 jalkaväkidiivisioonan toimintaa)* kuvaa divisioonankomentajan näkökulmasta kaksoispäällystöjärjestelmän toimintaa talvisodan ja välirauhan aikana. Muistelmissa annetaan myös tietoja neuvostoupseerien tiedoista ja taidoista jatkosodan alkaessa. Se on osa eversti Leanderin kokoelmaa, jota säilytetään Sota-arkistossa.

Sotavankiorganisaation ylempää tasoa edustavat Kotijoukkojen Esikunnan sotavankitoimiston, Päämajan hallinnollisen toimiston, Päämajan sotavankitoimiston ja Sotavankikomentajan Esikunnan arkistot, joista on ollut mahdollista tarkistaa ja täydentää Sotavankileiri 1:n arkiston tietoja ja puutteita. Erityisen tärkeitä lähteitä sotavankileirien tutkimuksessa ovat sotavankitarkastajien tarkastuskertomukset, jotka antavat melko kattavan kuvan sotavankileirien yleistilanteesta sodan eri vaiheissa ja mahdollistavat sotavankileirien vertailun. Näiden lisäksi on käytetty sotavankikomentajan selvityselimen ja sotavankileirien tutkimuskeskuksen arkistoja, joista on löytynyt selvityksiä sotavankimuodostelmien sodanaikaisesta toiminnasta ja sotavankimuodostelmien arkistoaineeseen perustuvaa aineistoa ja tilastotietoa. Ulkoministeriön arkiston kokoelmien avulla on ollut mahdollista kartoittaa ulkomaiden tarkkailijoiden suhtautumista sotavankileirien oloihin ja suomalaisten viranomaisten selityksiä vankien kohtelusta.

Kansallisarkistossa säilytettävässä EK-VALPO:n arkistossa sotavankiasioita koskevista asiakirjoista ei löydy juurikaan Sotavankileirien 1 ja 3:n toimintaa koskevaa aineistoa, mikä osoittaa ettei niiden toimintaan kohdistettu juurikaan mielenkiintoa sodan aikana, eikä sen jälkeisissä selvityksissä. Koska Köyliön varavankilan alueella toimivat sodan alusta vuoteen 1942 varavankila ja sotavankileiri rinnakkain ja osittain myös samalla henkilökunnalla, tutkiel-

massa on käytetty myös Turun maakunta-arkistossa säilytettävää varavankilan arkistoa. Arkistossa ei ole juurikaan säilynyt sotavankileirin osalta asiakirjamateriaalia, sillä se siirrettiin heti sodan jälkeen Sota-arkistoon, mutta sotavankileirin naapurina toimineen varavankilan asiakirjoista on mahdollista löytää sotavankileirin toimintaa koskevia mainintoja. Varavankilan arkiston perusteella on myös mahdollista arvioida varavankilan mahdollisuuksia toimia yli tuhannen upseerisotavangin sotavankileirinä ja muutoksia, joita jouduttiin tekemään varavankilan muuttuessa upseerisotavankileiriksi. Sodan aikaisesta sanoma- ja aikakauslehdistöstä on tiukan sensuurin vuoksi turha etsiä sotavangeista tai leireistä kertovia uutisia. Vangeista kertovat kirjoitukset rajoittuvat lähinnä propaganda-artikkeleihin ja -kuviin sodan alkuvaiheessa.

2. UPSEERISOTAVANKILEIRIT

2.1. Sotavankiorganisaation kehittyminen sodan aikana

Jatkosodan alussa sotavankiongelman pyrittiin hoitamaan talvisodan aikaisen mallin mukaan ja ensimmäiset sotavangit sijoitettiin Karvian, Köyliön, Huitisten ja Pelson varavankiloihin. Näin osa sotavangeista siirtyi vankeinhoitoviranomaisten vastuulle. Nuortevan mukaan tämä hiersi sotilas- ja vankeinhoitoviranomaisten välejä jo vuoden 1941 lopulla.¹ Vankiloiden yhteyteen perustettujen leirien lisäksi vuoden 1941 aikana perustettiin lukuisia muita sotavankileirejä ympäri Suomea, koska sotavankeja saatiin jo jatkosodan alussa huomattavasti enemmän kuin ennakoita osattiin arvioida. Kaikkiaan vuosina 1941-1944 perustettiin 32 sotavankileiriä. On kuitenkin huomattava, että ne kaikki eivät toimineet samanaikaisesti, sillä leirien toiminta-aika oli riippuvainen kulloisestakin työvoiman tarpeesta. Suurilla vankileireillä saattoi olla useita ala- ja työmaaleirejä samanaikaisesti toiminnassa, mikä osaltaan johti sotavankien siirtämiseen leiristä toiseen ja epäselvyyksiin leirien alistussuhteissa.² Sotavankimuodostelmat jakaantuivat alueellisesti kahteen osaan: kotialueen ja vallatun alueen muodostelmiin. Kotialueella toimineet sotavankimuodostelmat olivat aluksi Kotijoukkojen Esikunnan ja myöhemmin Sotavankikomendantin Esikunnan alaisia, kun taas vallatun alueen sotavankimuodostelmat olivat armeijakuntien alaisuudessa.³ Poikkeuksen tästä muodosti Hangon sotavankileiri, joka kuului Merivoimien Esikunnan alaisuuteen.⁴

Suomalaisten saamien sotavankien reitti rintamalta kotialueen sotavankileireihin kulki siten, että aluksi heidät siirrettiin divisioonan tasolle perustettuihin kokoamispaikkoihin ja niistä armeijakunnan alaisiin järjestelypaikkoihin. Jo mahdollisimman varhaisessa vaiheessa sotavangit jaettiin toisistaan eristettyihin ryhmiin, jotka olivat: 1) upseerit ja niihin verrattavat, 2) poliittinen henkilöstö arvosta ja asemasta riippumatta, 3) alipäällistö ja siihen verrattava henkilökunta, 4) miehistö ja siihen verrattava henkilökunta ja 5) Suomelle myötämielinen vähemmistökansallisuuksiin kuulunut miehistö ja

¹ Nuorteva 1987, s.117-118.

² Mikkola 1976, s. 34-35.

³ Mikkola 1976, s. 30.

⁴ Mikkola 1976, s. 35.

alipäällystö. Tämän jälkeen sotavangit siirrettiin kotialueella sijaitseviin sotavankien järjestelyleireihin, joista heidät jaettiin varsinaisiin sotavankileireihin tai erikoisleireihin, joihin joutuivat erityisasemassa olevat sotavangit, kuten esim. upseerit. Sotavankien kuulustelut aloitettiin rintamalla mahdollisimman pian vangiksi joutumisen jälkeen, ja niitä jatkettiin tarpeen mukaan aina sotavankileirille asti, jossa kuulusteluista vastasivat leirin omat kuulustelijat tai sinne erikseen määrätyt erikoiskuulustelijat.⁵ Erityisasemassa olevia sotavankeja lähetettiin kuulusteltavaksi paikkoihin, joissa oli kyseisen erikoisalan hallitsevia asiantuntijoita kuulustelijoina, esim Mikkeliin ja Helsinkiin.

Jatkosodan alkaessa Päämajassa sotavankiasioiden hoitamiseen varattu organisaatio oli melko vaatimaton ja talvisodan aikaisen mallin mukainen. Päämajan Järjestelyosaston hallinnollisen toimiston tehtäväksi oli annettu sotavankiasioiden johtaminen, joka oli kuitenkin vain yksi toimiston vastuualueista. Koska erityistä sotavankitoimistoa ei katsottu aiheelliseksi perustaa, jäi sotavankiasioiden hoitaminen hallinnollisessa toimistossa Mikkolan mukaan vain yhden henkilön tehtäväksi.⁶ Käytännössä sotavankiasioiden hoitaminen kotialueella jäi Suojeluskuntien Yliesikunnasta muodostetun Kotijoukkojen Esikunnan vastuulle, jonka oli huolehdittava sotavankileirien perustamisesta ja järjestelystä sekä sotavankien huollosta, siirroista ja vartiointista. Kotijoukkojen Esikuntaan perustettiin sotavankitoimisto, jonka alisuuteen kotialueen sotavankimuodostelmat jäivät. Kotijoukkojen Esikunnan ja Päämajan järjestelytoimiston toiminnassa tapahtui päällekkäisyyksiä, sillä järjestelyosasto lähetti omia suoria käskykirjeitään sotavankileireille ja sotavankisairaaloihin.

Sotavankivahvuuden kasvettua odotettua huomattavasti suuremmaksi, oli sodan alussa perustettua organisaatiota muutettava. Sotavankien suuri määrä aiheutti kuljetus- ja huoltovaikeuksia, ja sotavankien merkitys työvoimana aiheutti paineita organisaation laajentamiseen. Organisaation kehittämiseksi Päämajaan perustettiin 20.5.1942 sotavankitoimisto, jonka päälliköksi määrättiin eversti S. Malm. Tämän uuden toimiston tehtävät olivat melko samanlaiset kuin kotijoukkojen sotavankitoimiston, joka jatkoi edelleen toimintaansa.

⁵ Mikkola 1976, s.29 ja Sotavankien kuulusteluopas 1943, s.6-14.

⁶ Mikkola 1976, s. 20.

Näin oli muodostettu kaksi rinnakkaista organisaatiota, mikä omalta osaltaan aiheutti päällekkäisyyksiä.⁷ Vankeinhoitoviranomaisten taakan helpottamiseksi sotavangit päätettiin siirtää kokonaan puolustusvoimien vastuulle vuoden 1942 alkupuolella.⁸

Sotavankiorganisaatio uudistettiin perusteellisesti 2.9.1943 marsalkka Mannerheimin käskystä, jonka mukaan sotavankikomentaja määrättiin toimimaan Yleisesikunnan päällikön alaisuudessa. Sotavankikomentajan käyttöön siirrettiin sotavankitoimisto, joka muodosti rungon hänen esikunnalleen. Kotijoukkojen Esikunnan sotavankitoimisto lakkautettiin, ja sen henkilökunta liitettiin Sotavankikomentajan Esikunnan henkilökuntaan. Sotavankikomentajaksi marsalkka Mannerheim määräsi eversti Malmin, jolle kuului ylin valvonta ja tarpeellisten ohjeiden ja määräysten antaminen sotavankeja koskevissa asioissa.⁹

Sotavankikomentajan Esikunnan perustaminen ei kuitenkaan poistanut Kotijoukkojen Esikunnan velvollisuutta huolehtia sotavankimuodostelmien huollosta. Huollon valvonta sen sijaan kuului sotavankikomentajalle, mikä tapahtui nimittämällä yhdysupseeri Kotijoukkojen Esikuntaan. Yhdysupseeri asetettiin myös Kulkulaitosten ja Yleisten Töiden Ministeriöön. Muut aikaisemmin Kotijoukkojen Esikunnalle kuuluneet tehtävät siirtyivät nyt sotavankikomentajalle. Ylin sotavankiorganisaatio säilyi tällaisena sodan loppuun asti järjestäen myös sotavankien palauttamisen Neuvostoliittoon.¹⁰

Sotavankiorganisaatioon kuuluivat olennaisena osana myös sotavankitarkastajat, joiden tehtävänä oli valvoa sotavankien käsittelyä, käyttöä, vartiointia ja huoltoa. Sotavankien kuolleisuuden kasvu vuonna 1942 kiinnitti viranomaisten huomion valvontatoiminnan tehostamiseen, ja sen seurauksena valvontajärjestelmää laajennettiin ja keskitettiin Päämajan yhteyteen.¹¹ Sotavankitarkastajien tehtäviin kuului sotavankien valvonnan ohella myös suomalaisen henkilökunnan valvonta. Sotatoimiyhtymissä toimi ns. sota-

⁷ Mikkola 1976, s. 22-23.

⁸ Nuorteva 1987, s. 118.

⁹ Mikkola 1976, s. 23-24. Sotavankikomentajan esikunnan peitenumerona sodan lopussa oli 1057.

¹⁰ Mikkola 1976, s. 24-25.

¹¹ Mikkola 1976, s. 241 ja Hanski 1990, s.36-38.

vankiasiain upseereita, jotka tarkastuksia tekemällä valvoivat sotavankien oloja. Kotialueella myös suojeluskuntapiirien komentajat olivat vastuussa piirinsä alueella olevien sotavankien käsittelystä.¹²

2.2. Köyliön varavankila sotavankileirinä

Edistääkseen valtakunnallista asutustoimintaa Vankeinhoitolaitos päätti 1930-luvun alussa perustaa uusia varavankiloita raivauskelpoisille alueille, jotka olisi raivattava ja viljeltävä vankityövoimalla. Näitä "suovankiloita" päätettiin perustaa Karvialle, Köyliöön, Huittisiin ja Pelsoon.¹³ Toukokuun 3. päivänä vuonna 1935 annetulla asetuksella perustettiin Köyliön varavankila Kakkurinsuolle, jota varten vankeinhoitovirasto vuokrasi 1400 hehtaaria maata 25 vuodeksi.¹⁴ Ensimmäiset vangit Köyliöön tuotiin Sukevan varavankilasta toukokuussa 1935, jolloin aloitettiin työt tien ja vankilan parakkien rakentamiseksi.¹⁵ Varsinaiseen raivaustyöhön päästiin vasta keväällä 1936 vankilan rakennusten valmistuttua. Varavankilassa harjoitettiin maanviljelystä, karjanhoitoa ja turveteollisuutta heti sen alkuvaiheista lähtien.¹⁶

Talvisodan syttyminen vaikutti myös Vankeinhoitolaitoksen toimintaan, vaikka sotavangit kuuluivat sotilashallinnon alaisuuteen. Vankeinhoitolaitos joutui luovuttamaan henkilökuntaansa ja osan vankilatiloistaan sotavankileirien käyttöön. Aluksi sotavankeja sijoitettiin Karvian, Köyliön ja Pelson varavankilaan sekä Sukevan keskusvankilaan. Köyliön varavankila jatkoi toimintaansa varavankilana koko sodan ajan, mutta joutui luovuttamaan joulukuusta 1939 lähtien yhden parakin sotavankien käyttöön.¹⁷

Ensimmäiset sotavangit saapuivat Köyliöön joulukuun puolivälissä. Talvisodan aikana Köyliöön sijoitetut sotavangit koostuivat kolmesta ryhmästä: (1) poliittinen henkilöstö sotilasarvosta ja asemasta riippumatta, (2) upseerit ja heihin verrattavat, paitsi ensimmäisessä kohdassa mainittu poliittinen henki-

¹² Mikkola 1976, s. 26-28.

¹³ Laitinen 1981, s. 204.

¹⁴ Osara 1945, s. 41-42 ja Nevalainen 1960, s. 129-130.

¹⁵ Salokangas 1980, s. 205-207.

¹⁶ Osara 1945, s. 43 ja Nevalainen 1960, s. 139-140.

¹⁷ Nevalainen 1960, s. 131.

löstö ja (3)alipäällystö ja siihen verrattava henkilöstö.¹⁸ Köyliöön sijoitettavat sotavangit oli vangittu eteläiseltä sodankäyntialueelta. Puolustusvoimat vastasi vankien kuljettamisesta vankilaa lähinnä olevalle rautatieasemalle, minkä jälkeen vastuu sotavangeista siirtyi vankeinhoitoviranomaisille. Vankilan tehtävänä oli huolehtia sotavankien vartioinnista, ruokkimisesta, vaatetuksesta, sairaanhoidosta ja työtoiminnasta. Sotavankileireillä noudatettiin armeijan ohjesääntöä ja Puolustusvoimat lähetti vartijoita ja aseita sotavankileireille. Käytännössä niistä kantoi vastuun Vankeinhoitolaitos, joka oli puolustusvoimien valvonnassa. Sotavankitaakasta johtuen varavankilat joutuivat vähentämään siviilivankiensa määrää. Sotavankien lukumäärän kasvettua odotettua isommaksi ja heille varatun tilan käydessä ahtaaksi myös Huitisten varavankilaan sijoitettiin sotavankeja helmikuussa 1940.¹⁹

Vuoden 1940 huhtikuussa sotavangit siirrettiin pois Köyliön varavankilasta, minkä jälkeen vankilan toimintaa supistettiin sanomalla henkilökuntaa irti ja purkamalla osa rakennuksista. Talvisodan jälkeen varavankilan raivaamaa maata luovutettiin siirtoväen tarpeisiin. Vankilan oli määrä lopettaa toimintansa 30.11.1940.²⁰

Lallin kirjoituksen mukaan vankiluvun nousemisesta johtuen Vankeinhoitolaitos päätti jatkaa varavankilan toimintaa Köyliössä.²¹ Todennäköisempi syy oli kuitenkin se, että Köyliön varavankilaan oli päätetty sijoittaa poliittisia vankeja eli turvasäilöläisiä, jotka ennen Suomen ja Neuvostoliiton välisen sodan alkamista jouduttiin tasavallan suojelulain nojalla pidättämään turvasäilöön. Vuoden 1941 tammikuussa vankilaan sijoitettiin jälleen vankeja ja sen alueelle rakennettiin purettujen rakennusten tilalle mm. tehdasvalmisteisia parakkirakennuksia. Vankilan kunnostustyö saatiin valmiiksi toukokuun alkuun mennessä, ja vankilanjohtajaksi määrättiin Riihimäen keskusvankilan talouspäällikkö T.A. Salonen.²² Toukokuun 5. päivänä Köyliöön sijoitet-

¹⁸ Talvisodassa sotavangit jaettiin kaikkiaan kuuteen ryhmään. Em. lisäksi olivat: (4)miehistö ja siihen verrattava henkilöstö, (5)Suomelle myötämielinen vähemmistökansalaisuuksiin kuuluva miehistö ja (6)ylliloikkaarit.

¹⁹ Nuorteva 1987, s. 54-56.

²⁰ Nevalainen 1960, s. 131.

²¹ Lalli 27.9.1941. *Köyliön varavankilan toiminta jatkuu keskeytyksen jälkeen entiseen tapaan.*

²² Nuorteva 1987, s. 102.

tiin ensimmäiset poliittiset vangit.²³ Köyliön varavankilasta tuli miespuolisten turvasäilöläisten pääasiallinen säilytyspaikka, jonne siirrettiin myös muiden vankiloiden turvasäilöläisiä. Heinäkuun 5. päivänä 1941 oli turvasäilöläisiä vangittuna yhteensä 434, joista 358 oli Köyliön varavankilassa.²⁴ Syyskuun alussa Köyliöstä siirrettiin 288 turvasäilöläistä Riihimäelle, jossa heidät luovutettiin sotilasviranomaisille. Heidät sijoitettiin ”Osasto Pärmiiin” ja lähetettiin rintamalle.

Kuten Mauno Jokipii on tutkimuksessaan *Jatkosodan synty* osoittanut, suomalaiset ja saksalaiset viranomaiset olivat kiinteässä yhteistyössä jo paljon ennen saksalaisten hyökkäystä Neuvostoliittoon 22.6.1941 ja suomalaisten myöhemmin tapahtunutta sotaan liittymistä. Suomen sodanjohto onnistui salaamaan kansalta aikaiset sotavalmistelunsa ja käytti Neuvostoliiton hyökkäyksen 25.6. hyväkseen naamioidessaan alkaneen sodan puolustussodaksi.²⁵ Tulevan sodan uhka heijastui myös Vankeinhoitolaitokseen, joka talvisodasakin oli kantanut vastuun sotavankiasioiden hoidosta. Vankiloiden väestönsuojeluasioihin kiinnitettiin huomiota ja huhtikuussa 1941 Sisäasiainministeriö pyysi Oikeusministeriöltä arvioita vankiloiden henkilöstötarpeesta sodan syttyessä.²⁶ Ensimmäinen maininta Köyliön perustettavasta sotavankileiristä löytyy vankilanjohtaja Salosen 26.6. päiväämstä kirjeestä Vakka-Suomen Suojeluskuntapiirin komentajalle, jossa hän viittaa 23.6. käytyyn puhelinkeskusteluun varavankilan valmiudesta ottaa vastaan n. 500 sotavankia.²⁷ Sotavankileirin perustamista suunniteltiin siis vasta kaksi päivää ennen sodan varsinaista syttymistä. Myöhäinen aikataulu kertoo siitä, että sotavankikysymystä ei koettu erityiseksi ongelmaksi suunniteltaessa hyökkäystä Neuvostoliittoon. Yleisesti oletettiin, että sota olisi nopeasti ohi ja vangit voitaisiin palauttaa hyvinkin nopeasti. Organisaatiohan oli valmiina jo edellisen sodan ajalta, jolloin sotavangit sijoitettiin vankiloihin. Päämajan 29.6.1941 antamalla käskyllä Köyliön, Karvian, Huittisten ja Pelson varavankiloiden yhteyteen perustettiin toistamiseen sotavankileirit. Köyliön sotavankileiristä käytettiin nimitystä Sotavankileiri 1 ja myöhemmin 6642. Käskyssä

²³ Nevalainen 1960, s. 131.

²⁴ Nuorteva 1987, s. 103-104.

²⁵ Ks. esim. Jokipii 1988, s. 611.

²⁶ Nuorteva 1987, s.105.

²⁷ Johtaja Salosen kirje Vakka-Suomen suojeluskuntapiirin komentajalle 26.6.1941. Da:7. Kövva. TuMa.

määrättiin sen rautatieliikennepaikaksi Peipohjan asema Kokemäellä.²⁸

Sotavankileirin perustamisen jälkeen Köyliön varavankila jakaantui kahteen toisistaan eristettyyn osastoon: sotavankileiriin ja poliittisten vankien turvasäilöön. Osa varavankilan henkilökunnasta määrättiin toimimaan myös sotavankileirillä, joten varavankilan johtaja T.A.Salonen, taloudenhoitaja K. Kosonen ja sairaanhoitajatar H. Kosonen vastasivat myös sotavankileirin toiminnasta.²⁹ Muutoin varavankila ja sotavankileiri toimivat erillisinä osastoina: varavankila oli Vankeinhoitolaitoksen alaisuudessa ja sotavankileiri oli Puolustusvoimien alaisuudessa.³⁰ Köyliön sotavankileiri toimi sodan alusta lähtien erikoisleirinä, jonne sijoitettiin sodan alkupuolella vain sotavankiryhmään 1 kuuluvia upseerisotavankeja.

Lokakuuhun 1942 asti Köyliön sotavankileiri toimi samoin kuin talvisodan aikana: vankilassa oli sekä siviili- että sotavankeja. Sotavankileirin sotilasvartiosto oli alistettuna varavankilan johtajan (luutnantti) T.A. Salosen alaisuuteen.³¹ Vuoden 1942 alkupuolella pitkittyneen sodan ja vankeinhoitolaitoksen kasvaneen työmäärän vuoksi päätettiin vastuu sotavangeista siirtää kokonaan Puolustusvoimien harteille ja niinpä kesällä aloitettiin neuvottelut Köyliön varavankilan siirtämisestä kokonaisuudessaan Puolustusvoimille. Tämän siirron vuoksi Sotavankileiri 1:n päälliköksi määrättiin VII AKE:stä Kotijoukkojen Esikunnan käyttöön siirretty kapteeni K.E. Mustonen.³² Hän otti Sotavankileiri 1:n päällikkyuden vastaan luutnantti T.A. Saloselta 18.7.1942.³³ Turvasäilöläisten hyvät olosuhteet ärsyttivät sotavankileirin henkilöstöä ja

²⁸ Päämajan käsky sotavankien käsittelystä 29.6.1941. T-19653/ 6. SA; Mikkola 1976, s. 34 ja Pietola 1987, s. 19-20.

²⁹ Kotijoukkojen Esikunnan tiedote 25.10.1941. T-7536/68. SA. ja Kotijoukkojen Esikunnan kirje Vakka-Suomen sk.piirin komentajalle. 27.4.1942. T-7477/21. SA.

³⁰ Oikeusministeriön kirjeet Köyliön varavankilan johtajalle 17.7.1941 ja 22.7.1941. Ab:3 ja Vankeinhoitoviraston kirje Köyliön varavankilan johtajalle 30.6.1941. Ab:3. KövvA. TuMa

³¹ Tämän alistussuhteen omaksuminen aiheutti ilmeisesti epäselvyyksiä sotavankileirillä, koska Vakka-Suomen suojeluskuntapiirin adjutantti V.E. Noronen lähetti sattuneiden väärinkäsitysten vuoksi kirjeen, jossa hän ilmoittaa T.A.Salosen olevan leiripäällikkö ja sinne lähetetty sotilasosasto toimii Salosen alaisuudessa. Vakka-Suomen suojeluskuntapiirin esikunnan kirje johtaja T.A. Saloselle 18.7.1941. T-7536/48 c. SA.

³² Kotijoukkojen Esikunnan tiedote 15.7.1942. T-7536/49 b. SA. Kapteeni Mustonen oli aikaisemmin toiminut VR:n virkamiehenä ja osallistunut armeijan palvelukseen omasta tahdostaan. Vuonna 1942 hänet olisi ikänsä puolesta kotiutettu (s.1892), mutta hän halusi jäädä armeijan palvelukseen sodan loppuun saakka. Kapteeni Mustosen kirje Kotijoukkojen Esikunnalle 3.8.1942. T-7536/67. SA.

³³ Sv. leiri 1:n päällikkyuden luovutuspöytäkirja 18.7.1942. T-7536/69 d. SA.

kapteeni Mustonen vaati useaan otteeseen varavankilan siirtämistä pois sotavankileirin yhteydestä mm. siksi, että poliittisten vankien ja sotavankien eristäminen toisistaan oli vaikeaa varsinkin kun osa turvasäilöläisistä oli venäjän kielen taitoisia.³⁴ Kommunistien kohtuuttoman hyvinä pidetyt olot herättivät arvostelua myös heidät pidättäneen valtiollisen poliisin ja isänmaallisten kansalaispiirien taholta. He eivät joutuneet taistelemaan henkensä edestä rintamalla tai työskentelemään kotirintamalla kuten muut suomalaiset. Ehdotettiin, että heidät voitaisiin sijoittaa hyödyttämään isänmaataan sijoittamalla heidät esim. miinanraivaustöihin.³⁵ Jatkosodan aikana poliittisena vankina Köyliössä ollut Nestori Parkatti antaa muistelmissaan *Suomalaisessa keskitysleirissä vu 1940-1944* synkän kuvan sodanaikaisesta varavankilasta:

”Köyliön keskitysleiri, joka keväällä 1941 kiireesti muodostettiin entisestä siirtovankilasta, sijaitsi suoalueella. Piikkilanka-aitauksineen ja lautaparakkeineen se oli tyypillinen sotapolitiikan tuote, johon esikuva oli saatu natsi-Saksasta. Sinne oli jo elokuuhun 1941 mennessä raahattu yli 450 turvasäilöläistä. Tällaisia leirejä perustettiin maan eri puolille ja niiden asukasluku kasvoi sitä mukaa kuin sota jatkui. Ruoka oli leireillä vielä huonompaa kuin lääninvankiloissa. Tosin turvasäilöläiset saivat ottaa vastaan ostamalla tai omaisten tuomana sen ruokamäärän, mikä puuttui korttiannoksiin verraten, mutta kaikilla ei ollut rahaa tai omaisia. Asuntoparakit olivat kylmiä ja vuotavia. Niihin ahdettiin 6,5 X 6 X 3,5 metrin (n. 39 m²) alalle noin 20 henkilöä. Sänkyjä ei ollut, patjojakin riitti vain osalle. Patjat levitettiin yöksi lattialle yhteispeiksi. Peitteitä ei ollut, lakanoista puhumattakaan.”³⁶

Vankeinhoitovirasto suostui varavankila-alueen luovuttamiseen ja katsoi parhaaksi siirtää turvasäilöläiset lokakuun kuluessa Karvian varavankilan tiloihin. Näin Köyliön varavankilan alue siirtyi kokonaisuudessaan Puolustusvoimien käyttöön ja kapteeni K.E. Mustosen komentoon.³⁷

Varavankilan luovutuspyytäkirja allekirjoitettiin 24.10.1942, jolloin Vankeinhoitovirasto luovutti Köyliön varavankilan kiinteistöineen, irtaimistoineen ja varastoineen puolustuslaitokselle. Vankeinhoitoviraston edustajina toimivat: maataloustarkastaja agronomi L. O. Osara, varavankilan johtaja T. A. Salonen ja taluspäällikkö K. Kosonen. Puolustusministeriön nimeäminä vastaanottajina toimivat Sotavankileiri 1:n päällikkö kapteeni K. E. Mustonen, Kotijoukkojen Esikunnan edustajana luutnantti N. Saarinen ja luutnantti Y.

³⁴ Kapteeni Mustosen kirje Päämajaan 17.7.1942. T-7536/55. SA. ja Kapteeni Mustosen kirje Kotijoukkojen Esikuntaan 17.8.1942. T-7536/67. SA.

³⁵ kts. esim. Nuorteva 1987, s. 137-139.

³⁶ Parkatti 1955, s. 11.

³⁷ Nuorteva 1987, s.118-120.

Tervo Sotavankileiri 1:stä. Puolustusvoimat sai varavankilan hallintaansa niissä puitteissa kuin varavankilan ja maanvuokraajien väliset vuokrasopimukset edellyttivät, ja se oli myös velvollinen huolehtimaan säännöllisen maanviljelystoiminnan jatkamisesta vankilan alueilla. Varavankilatoiminnan oli sopimuksen mukaan määrä loppua marraskuun alkuun mennessä. Sopimuksen mukaan vankilan takaisin luovuttamisesta sovittiin, että Puolustusvoimat oli velvollinen ilmoittamaan vankilan takaisin luovuttamisesta tarpeeksi aikaisin, jotta maanviljelyksen jatkuva harjoittaminen ei olisi vaarantunut.³⁸

Kotijoukkojen Esikunnan järjestelytoimisto 1b:n päällikkö everstiluutnantti W. Fabricius antoi 7.10.1942 päivätyssä kirjeessään Karvian Sotavankileirin 2:n päällikölle käskyn ryhtyä valmistelemaan kaikkien sotavankien siirtämistä Sotavankileiri 1:een, minkä lisäksi vankila oli nopeasti saatava sellaiseen kuntoon, että se pystyi vastaanottamaan n. 150 eristettävää siviilivankia. Turvasäilöläisten siirrettyä Karvian varavankilaan, Sotavankileiri 2 lopetettiin ja sen sotavangit, vartiohenkilöstö, leirin varusteet ja sairaalamateriaali sekä arkisto siirrettiin Sotavankileiri 1:een.³⁹ Sotavankileiri 2:n työhön sijoittamat sotavangit jatkoivat samoilla työnantajilla alistussuhteen vaihdosta huolimatta.⁴⁰ Näin alunperin upseerivangeille tarkoitettulle sotavankileirille siirrettiin aliupseeri-, miehistö- ja naissotavankeja eli upseerisotavankileirin yhteydessä aloitti toimintansa myös tavallinen sotavankileiri. Sotavankileiri 1:n vastuulle tuli Karvian sotavankien siirron johdosta leirin ulkopuolelle työhön sijoitettuja sotavankeja, minkä lisäksi leirin oli huolehdittava siitä, että uusia sotavankeja sijoitettiin töihin ympäri Satakuntaa ja Varsinais-Suomen pohjois-osaa. Naissotavankeja ei annettu yksityisille työnantajille, joten he asuivat leirin alueella. Työvoimaan liittyi myös vapaaehtoisia upseerisotavankeja. Sotavankien käyttö työvoimana vähensi leirillä olevien vankien määrää, koska heidät majoitettiin yleensä työnantajan toimesta tai heitä varten oli perustettu erillisiä työmaaleirejä ja työpisteitä.

Sotavankileiri 1 jaettiin kahteen osaan 11.3.1943. Tällä jaolla valmisteltiin Sotavankileiri 7:stä siirtyvien sotavankien tuloa Köyliöön. Uusi osasto perustet-

³⁸ Luovutuspyytäkirja 24.10.1942. T 7477/46. SA.

³⁹ Luovutus- ja vastaanottopyytäkirja tehty Sotavankileiri n:o 2 ja Sotavankileiri n:o 1 välillä Sotavankileiri 2:n toiminnan päättymisen takia 22.10.1942. T-7536/69 d. SA.

⁴⁰ Kotijoukkojen Esikunnan kirje Sotavankileiri 2:n päällikölle 7.10.1942. T-7536/50 b. SA.

tiin alipäällystään ja miehistään kuuluvia varten, koska kasvava alipäällystön ja miehistösotavankijoukko haluttiin näin eristää upseerisotavangeista. Osastot määriteltiin siten, että Sotavankileiri 1:n osasto 1 koostui neuvostoupseereista ja heihin verrattavista sotavangeista, ja uusi osasto 2 muodostui alipäällystöstä ja miehistöstä. Molemmilla osastoilla oli sama päällikkö ja sama henkilökunta. Osastoista pidettiin erillistä kortistoa samoin kuin erillistä kirjeenvaihtoa kun kirjeiden sisältö koski vain toista osastoa. Sotavankileiri 1:n työvoimavastuualueeksi määrättiin Porin työvoimapiiri ja osa Varsinais-Suomen pohjoisesta työvoimapiiristä. Tälle alueelle Köyliön leirin tuli jakaa ja valvoa jaettava työvoimaa Kotijoukkojen Esikunnan määräysten mukaisesti. Kotijoukkojen Esikunnan käskyn mukaisesti Sotavankileiri 7 siirsi kaikki kirjoissaan olleet vangit, jotka olivat työvoimana Köyliön leiripiirissä, Sotavankileiri 1:n kirjoihin. Siirto tapahtui siksi, että Mustiossa toiminut Sotavankileiri 7 siirtyi 19.1.1943 Hankoon, ja näin Varsinais-Suomen pohjoisosiin sijoitetut sotavangit siirrettiin lähimpänä toimineen leirin eli Sotavankileiri 1:n alaisuuteen. Mustion leiri ei pystynyt yksin huolehtimaan maan tärkeimmän maatalousalueen ja huomattavan teollisuusalueen sotavankityövoiman tarpeesta ja uuden osaston perustaminen Sotavankileiri 1:n yhteyteen katsottiin edullisemmaksi vaihtoehdoksi, kuin uuden leirin perustamisen.⁴¹ Sotavankileiri 7:n vankeja koskevat kortistot, asiapaperit ja talteen otettu omaisuus siirrettiin Köyliön. Sotavangit, jotka oli Sotavankileiri 7:n toimesta sijoitettu työhön, jatkoivat työskentelyään leirin vaihdoksesta huolimatta samoilla työnantajilla, joille leirien oli vain ilmoitettava alistussuhteen muutoksesta.⁴² Koska eri sotavankiryhmät oli eristettävä toisistaan, oli Sotavankileiri 1:ssä esim. kaksi sairaalaa, joista toinen oli tarkoitettu upseerisotavangeille ja toinen muille sotavangeille.

Upseerin arvoisten sotavankien vapaaehtoinen osallistuminen työhön aiheutti ongelmia leirin upseerivankiosastossa, koska upseerivangit, jotka eivät halunneet liittyä suomalaisia hyödyntävään sotavankityövoimaan, paheksuivat vapaaehtoisesti työhön lähteneitä upseereita ja pyrkivät mm. painostuksella estämään upseerien siirtymisen vihollismaan työvoimaksi. Tämän ristiriitaisen tilanteen vuoksi leirin upseerivankiosasto päätettiin jakaa kahteen erilliseen osastoon maaliskuussa 1944. Osasto 1:een sijoitettiin työhön vapaa-

⁴¹ Kotijoukkojen Esikunta Päämajan järjestelyosaston päällikölle 4.3.1943. T-19654/ F 6. SA.

⁴² Kotijoukkojen Esikunnan käsky Sotavankileiri 1:n ja 7:n päälliköille 11.3.1943. T-7699/47 b. SA.

ehtoisesti osallistuneet upseerit ja osasto 2:een siitä kieltäytyneet upseerisotavangit. Sotavankikomentaja eversti S. Malmin kirjoittamissa puheissa, jotka luettiin upseerisotavankiosastoille 20.3.1944, haluttiin korostaa, että kyseessä ei ollut rangaistus vaan käytännön järjestely ja osasto 2:n vangeilla oli edelleen mahdollisuus osallistua vapaaehtoisesti työhön.⁴³ Näiden kahden osaston eristäminen toisistaan oli leirin oloissa vaikeaa, koska upseerisotavankien käytössä oli esim. ainoastaan yksi sauna ja saunottamisen yhteydessä heillä oli tilaisuus toistensa tapaamiseen vartioinnista huolimatta.⁴⁴ Upseerisotavankien työllistämisen myötä Niinisaloon Kankaanpäähän perustettiin heinäkuussa 1943 rautatiehallituksen puutavaratoimiston työmaan yhteyteen Sotavankileiri 1:n alaleiri, johon keväällä 1944 rakennettiin piikkilanka-aitaus vankien vartioinnin helpottamiseksi.⁴⁵

Kirjeessään Sotavankikomentajan Esikunnalle kapteeni Mustonen pyysi 4.8.1944 lupaa perustaa alaleirin uusia upseerisotavankeja varten. Hänen mukaansa sopivia paikkoja oli kaksi: Kokemäellä Pitkäjärven päässä olevat valmiit rakennukset tai 1,5 km päässä leiriltä sijaitseva hirsirakennus. Hänen mielestään leiri pitäisi perustaa Pitkäjärven päähän, koska se oli lähellä rautatieasemaa ja siellä oli jo valmiita rakennuksia. Lisäksi paikan lähistölle ei oltu sijoitettu muita sotavankeja, joten uusien sotavankien eristäminen jo leirillä olevista olisi helposti toteutettavissa.⁴⁶ Vastauksessaan sotavankikomentajan esikunnan esikuntapäällikkö everstiluutnantti W. Fabricius ilmoitti, että alaleirin perustamiseen Pitkäjärven päähän oli suostuttu.⁴⁷ Pitkäjärven alaleiri oli valmis ottamaan vastaan sotavankeja 12.8.1944.⁴⁸

Kuviossa 1 esitetään säilyneiden sotavankivahvuusilmoitusten perusteella Sotavankileiri 1:n sotavankivahvuuden kehitys aina sodan alusta sotavankien palautukseen saakka. Sotavankivahvuus tarkoittaa leirin kirjoilla olleiden sotavankien määrää, ei sitä montako sotavankia itse leirialueella oli, sillä

⁴³ Eversti Malmin puheet upseerisotavankiosastoille, jotka luettiin upseerisotavangeille Sotavankileiri 1:ssä 20.3.1944. T-7536/54 a. SA.

⁴⁴ Sotavankileiri 1:n kirje Sotavankikomentajan Esikunnalle 27.6.1944. Kirjeessä toivottiin lisäsaunan saamista leirille mm. siksi, että sotavankiryhmien eristäminen toisistaan olisi helpompaa. T-7536/71b. SA.

⁴⁵ 6642:n kirje 1150:lle 12.5.1944. T-7477/24. SA.

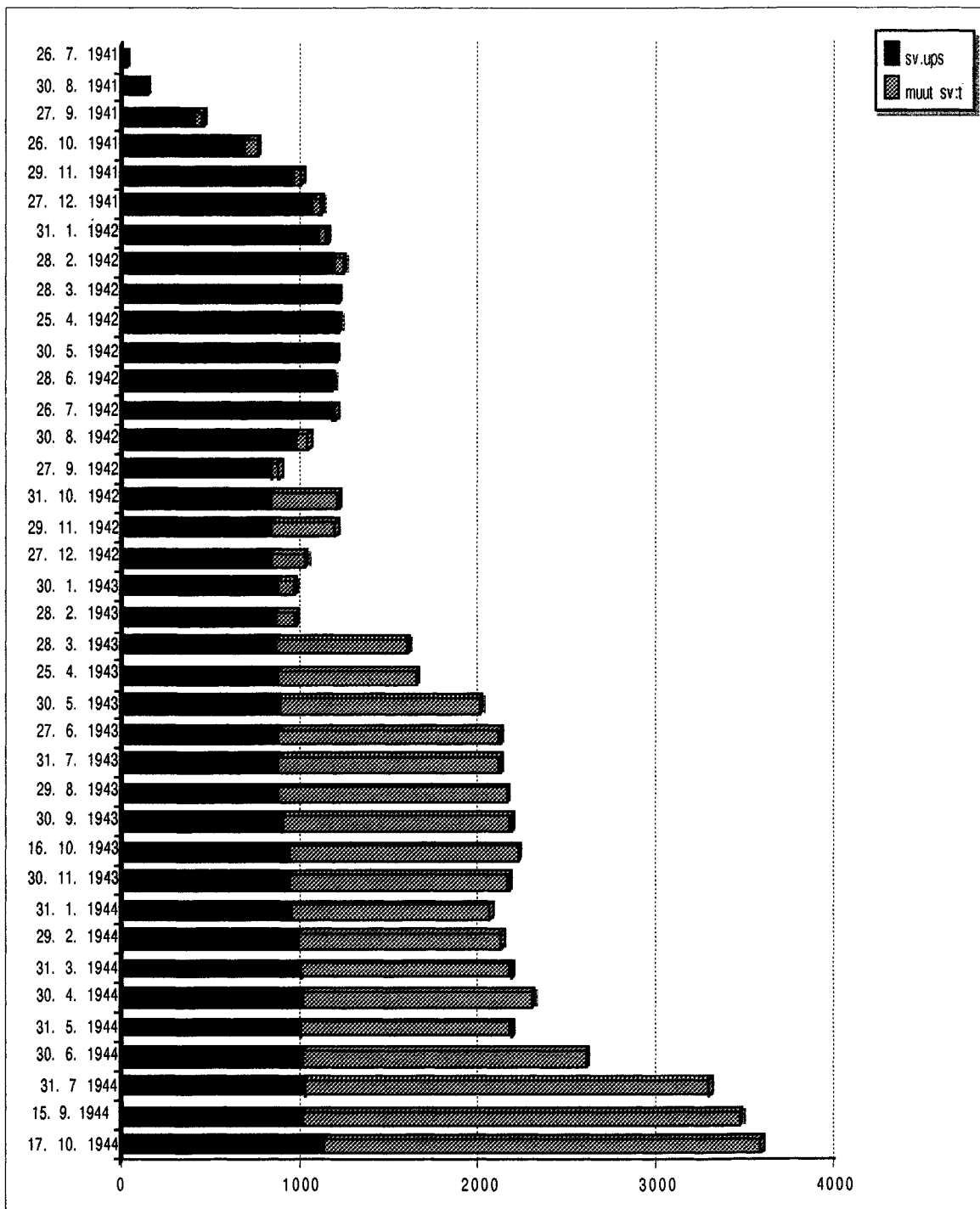
⁴⁶ Kapt. Mustosen kirje Sotavankikomentajan Esikunnalle 4.8.1944. T-7536/54. SA.

⁴⁷ PM Sotavankikomentajan esikunnan kirje Sotavankileiri 1:n päällikölle 8.8.1944. T-7536/54. SA.

⁴⁸ 6642:n puhelinsanoma 1057:lle 12.8.1944. T-7536/24. SA.

vuodesta 1942 lähtien sekä upseerisotavankeja että muita sotavankeja sijoitettiin erilaisiin työtehtäviin hyvinkin kauaksi itse leiristä.

KUVIO 1: SOTAVANKILEIRI 1:N VANKIVAAHVUUS 1941-1944

Lähteet: Sotavankivahvuusilmoitukset T-7536/47-54, T-7699/46 ja T-19656/F 3-4. SA.

Sotavankileirin kirjoissa olevien sotavankien määrään vaikuttivat luonnol-

lisesti sotavankien siirrot leiriltä ja leirille, sotavankien kuolemantapaukset ja onnistuneet pakenemiset. Sotavankileiri 1:n upseeriosaston vahvuuteen vaikuttivat myös sotavankiryhmien väliset siirrot. Heti vangitsemisen jälkeen upseerit pyrittiin tunnistamaan muista sotavangeista ja erottamaan omaksi ryhmäkseen. Osa upseereista halusi kuitenkin salata kuulustelujen pelossa sotilasarvonsa ja ilmoitti itsensä sotamieheksi tai aliupseeriksi, toisaalta taas sotamiehet ilmoittivat paremman kohtelun toivossa olevansa upseereita. Sekaannuksia saattoi tapahtua jo rintamalla, sillä esim. joukkueenjohtajan tehtävissä ollut aliupseeria saatettiin luulla upseeriksi ja hänet sijoitettiin upseerisotavankien joukkoon. Asian selvittämiseksi järjestettiin kuulusteluja, joissa käytettiin asiantuntijoina mm. vangiksi joutuneita upseereita.⁴⁹

Viiden ensimmäisen sotakuukauden aikana Sotavankileiri 1:een sijoitettiin yli tuhat upseerisotavankia. Upseerisotavankien määrä Sotavankileiri 1:ssä saavutti huippunsa 3.5.1942, jolloin leirillä oli 1247 upseerisotavankia. Yksi syy siihen, että heidät saatiin vasta näin myöhään heille varattuun leiriin, oli se, että rintamalla ei aina ollut selvää käsitystä siitä, minne heidät pitäisi lähettää.⁵⁰ Upseerisotavankien siirrot Sotavankileiri 1:een tapahtuivat sotavankien järjestelyleirien tai muiden sotavankileirien kautta.

Kuolleisuuden vaikutusta Sotavankileiri 1:n sotavankivahvuuteen käsitellään neljännen pääluvun yhteydessä ja sotavankien karkausyrityksiä ja onnistuneita pakoja pääluvussa kahdeksan. Kuvioista 1 käy ilmi, että upseerisotavankien lukumäärää väheni elokuusta lokakuuhun 1942. Suurin ja pysyvin syy tähän oli leirillä suoritettut kuulustelut sotilasarvon selvittämiseksi. Näiden kuulustelujen tuloksena 138 sotavankia siirrettiin pois upseerisotavankien joukosta ja kaksi sotavankia heidän joukkoonsa.⁵¹ Säilyneiden vahvuusilmoitusten mukaan näitä tarkastuksia tehtiin leirillä säännöllisesti ja vuonna 1943 yhteensä 15 sotavankia poistettiin upseerisotavankiryhmästä.⁵²

⁴⁹ Sotavankitarkastaja eversti Spåren tarkastuskertomus 24.11.41 Sv.leiri 6:ssa toimitetusta tarkastuksesta ja sen yhteydessä pidetyistä kuulusteluista. H 1 ja Sv. leiri 1:n kirje Kotijoukkojen Esikunnalle 15.9.1942. T-7536/ 67b. SA.

⁵⁰ Esim. I AK:n sotavankitoimiston päällikkö kapteeni Tulikouran käsityksen mukaan upseerisotavankit piti lähettää lähimmälle sotavankileirille samoin kuten talvisodassa. Eversti Spåren tarkastuskertomus Sv.leireissä nro 6,10,12,13,14,16 ja 20 sekä SotaS nro 65 toimitettujen tarkastusten ynnä SotaS nro 64 tehdyn käynnin tuloksista. 25.10.1941. H 1. SA.

⁵¹ Sv.leiri 1:n kirje Kotijoukkojen Esikunnalle 15.9.1942. T-7536/67b. SA.

⁵² Sv.leiri 1:n sotavankivahvuusilmoitukset 24.1.-30.1.1943 ja 11.7.-17.7.1943. T-7536/51-52. SA.

Toinen syy sotavankivahvuuden laskemiseen syksyllä 1942 oli sotavankien siirrot. Kyseisenä ajankohtana lähetettiin suuria upseerisotavankiryhmiä sotasairaaloihin hoidettaviksi. Nämä siirrot eivät olleet luonteeltaan pysyviä vaan sotavangit palasivat sotasairaalaan takaisin leirille, mikä on havaittavissa myös kuviossa 1. Upseerisotavankien erityisluonteesta johtuen Sotavankileiri 1:n upseerivankiosasto kiinnosti erityisesti armeijan tiedustelu- ja valvontaosastoja, joihin heitä siirrettiin asiantuntijoiden suorittamia erikoiskuulusteluja varten. Puolustusvoimat käytti hyväkseen vangiksi joutuneiden neuvostoupseerien tietoja ja taitoja ja värväsi sodan kuluessa vapaaehtoisia upseerisotavankeja erilaisiin tehtäviin.

Sotavankileiri 1 oli alunperin tarkoitettu ainoastaan upseerisotavangeille. Kuitenkin leirille sijoitettiin heti sodan alusta lähtien pieniä määriä myös muihin ryhmiin kuuluneita sotavankeja, jotka olivat lähinnä ryhmään kaksi kuulunutta poliittista henkilöstöä. Sotavankileirin luonne muuttui Karvian sotavankien siirron myötä lokakuussa 1942, kun pelkästään upseereille tarkoitettuun leiriin siirrettiin aliupseeri- ja miehistösotavankeja. Samassa yhteydessä leiriin siirrettiin myös naissotavankeja, jotka siirrettiin pois Köyliöstä marraskuuhun 1943 mennessä.⁵³ Upseerisotavankileirin rinnalle perustettiin toinen sotavankileiri miehistö- ja aliupseerisotavankeja varten Sotavankileiri 7:n sotavankien siirron yhteydessä 11.3.1943. Tästä eteenpäin upseerisotavangit olivat eristettyinä muista sotavangeista sodan loppuun saakka ja Köyliössä toimi rinnakkain tavallinen sotavankileiri ja erikoissotavankileiri. Toukokuuhun 1943 asti leirillä oli upseerisotavankeja enemmän kuin muita sotavankeja, mutta sen jälkeen muiden sotavankien lukumäärä oli suurempi sodan loppuun saakka.⁵⁴

Upseerisotavankileirin ja muiden sotavankien leirin sekä upseerisotavankien sisäisten ryhmien eristämisen tuloksena oli Sotavankileiri 1:een muodostunut yhteensä kuusi erillistä yksikköä kevääseen 1944 mennessä. Upseerisotavankeja varten leirillä oli viisi parakkia niille, jotka olivat vapaaehtoisesti työssä leirin alueella, kolme parakkia eristetyille upseereille ja upseereille tarkoitettu sairaala. Näiden lisäksi leirillä oli muille sotavangeille tarkoitettu sai-

⁵³ Sv.leiri 1:n kirje SPR:n sotavankitoimistolle 29.11.1943. T-7699/30. SA.

⁵⁴ Katso kuvio 1.

raala, kaksi parakkia leirillä oleville sotamiehille ja aliupseereille ja arestissa oleville sotavangeille varattu parakki.⁵⁵ Näiden lisäksi olivat toiminnassa Niinisalon ja Pitkjärven upseerivankeja varten perustetut alaleirit.

Lokakuuhun 1942 asti Köyliössä toimi rinnakkain varavankila, jossa säilytettiin turvasäilöläisiä ja upseerisotavankileiri. Näiden kahden yksikön erottaminen toisistaan tuotti ongelmia vankilan ja sotavankileirin vartijoille, koska turvasäilössä olevat suomalaiset kommunistit pyrkivät pääsemään yhteyteen sotavankien ja kriminaalivankien kanssa.⁵⁶ Tätä helpotti se, että turvasäilöläisten joukossa oli venäjän kielen taitoisia vankeja. Tiihosen mukaan he saivat rakennetuksi yhteydet sekä kriminaali- että sotavankeihin. Näin poliittiset vangit pystyivät lähettämään ja saamaan tietoja vankilan ulkopuolelta.⁵⁷ Vankilan ja sotavankileirin viranomaisten kannalta kiusallista oli se, että turvasäilöläisten omaisilla oli oikeus päästä tapaamaan turvasäilössä olevia sunnuntaisin. Näin leiristä välittyi huhuja, joiden mukaan ”jopa ulkomailla tunnettiin leirin henkilökuntaa heidän omilla nimillään.”⁵⁸ Vartiointia sotavankileirillä pyrittiin tehostamaan, jotta varavankila-alueella käyvät ulkopuoliset eivät olisi päässeet kosketuksiin sotavankien kanssa.

Leirillä pidetyn ratsian yhteydessä 12.3.1944 löydettiin todisteita turvasäilöläisten ja upseerisotavankien välisestä kirjeenvaihdosta:

”...ratsian yhteydessä löytyi sv.parakki 8:n alta kivenlokerosta joukko kirjeitä kahtena eri nippuna, jotka oheisena lähetän mahdollisia toimenpiteitä varten. Kuten kirjeistä ilmenee, ovat ne kirjoitetut venäjän kielellä ja peräisin niiltä ajoilta, jolloinka poliittiset vangit vielä olivat leirin yhteydessä Köyliön varavankilassa. Ne ovat jonkin tai ehkä useampien poliittisten vankien kirjoittamia ja sisältävät ne tiedonantoja sotavangeille ja on joukossa kehoitus kapinaan.”⁵⁹

Turvasäilöläisten kehotukset eivät kuitenkaan saaneet aikaan kapinahanketta sotavankileirin alueella. Suurimittaisen kapinan järjestäminen olisi ollut näissä olosuhteissa vaikeaa, sillä vielä vuonna 1942 upseerisotavankkeja säilytettiin päivät parakeissa lukittujen ovien takana, joista he pääsivät ulos aino-

⁵⁵ Sv.leiri 1:n valistusupseerin kirje PM:n kirkollisasiain osastolle 4.5.1944. T-7536/66. SA.

⁵⁶ Parkatti 1955, s.11-13.

⁵⁷ Tiihonen 1990, s. 112-113.

⁵⁸ Sv.leiri 1:n päiväkäsky nro 6 21.3.1942. Päiväkäskysarja. SA.

⁵⁹ Sv.leiri 1:n kirje PM:n valvontaosaston Turun alatoimistolle 20.3.1944. T-7536/ 71 b. SA.

astaan tarpeilleen, kävelytyksille ja työhön.⁶⁰ Everstiluutnantti Spåre toteaa kuitenkin tarkastusraportissaan, että kurin ja järjestyksen ylläpito sotavankileirillä helpottui sen jälkeen kun turvasäilöläiset siirrettiin pois Köyliöstä.⁶¹

Syyskuussa 1944 solmitun välirauhansopimuksen 10. artiklan mukaisesti Suomen tuli palauttaa kaikki neuvosto- ja liittolaissotavangit sekä Neuvostoliiton ja Liittoutuneiden Kansakuntien kansalaiset, jotka oli internoitu ja tuotu väkisin Suomeen. Sotavankien kotiuttaminen tapahtui Suomen ja Neuvostoliiton välillä Geneven sopimuksen edellyttämän vastavuoroisuuden periaatteen mukaisesti, vaikka Neuvostoliitto oli aikaisemmin ilmoittanut jättävänsä sotavankeja korjaamaan sodan aiheuttamia tuhoja.⁶² Sotavankien palauttaminen oli suomalaisille viranomaisille kiusallinen ja vaikea tehtävä. Sotavankivajaus oli n. 18 700 sotavankia, jotka olivat kuolleet tai kadonneet sotavankeuden aikana, lisäksi osa sotavangeista oli katteettomilla lupauksilla saatu houkuteltua liittymään Suomen armeijaan. Näiden heimosotavankien palauttaminen oli vastenmielinen tehtävä suomalaisille, ja osaksi suomalaisten avustuksella näistä suuri osa pääsi pakenemaan ennen Neuvostoliittoon palautusta.⁶³ Sotavankileirien komentajien vastuulla oli huolehtia siitä, että laajalle alueelle sijoitetut vangit koottiin kokoamiskuljetuksilla leirille tai sen välittömään läheisyyteen, jotta heidät ehdittiin perusteellisesti tarkastaa, vaattetta ja luetteloida. Sotavankileirien tuli vastata sotavankien vartioinnista siihen asti, kun heidät luovutettiin neuvostoviranomaisille.⁶⁴

Sotavankien luovutukset Neuvostoliittoon aloitettiin Vainikkalassa 15.10.1944. Vainikkalaan saapui päivittäin kaksi junakuljetusta 3.11.1944 saakka. Jokaisessa junakuljetuksessa oli luovutettavia vankeja keskimäärin 1080. Myöhemmin tapahtuneet luovutukset olivat huomattavasti pienempiä. Lokamarraskuussa luovutettiin Neuvostoliittoon välirauhan 10. artiklan edellyt-

⁶⁰ Eversti Spåren tarkastuskertomus 63. ja 65. SotaS, SV.leireillä nro 3 ja 21 sekä Sv. Järj leirissä nro 2 13-17.4.42 toimitetuissa tarkastuksissa tehdyistä havainnoista. H 1. SA.

⁶¹ Everstiluutnantti Spåren tarkastuskertomus Köyliön sotavankileiri nro 1 5.-9.10.42 toimitetussa tarkastuksessa tehdyistä havainnoista. H 2. SA.

⁶² Mikkola 1976, s. 201. Neuvostoliitto halusi myös kasvattaa sotavankinsa luopumaan fasisistista ajatuksestaan uuden sodan välttämiseksi ja näin ne, jotka eivät muuttuneet antifasisteiksi, joutuivat jäämään Neuvostoliittoon. Malmi 1995, s. 3. Esim. jokaisen suomalaisen sotavangin oli allekirjoitettava julistuksia, jotka oli suunnattu fasisistiseksi leimattua Suomen poliittista ja sotilaallista johtoa vastaan. Malmi 1995, s. 139.

⁶³ Seppälä 1991, s. 250.

⁶⁴ Sotavankikomendantin Esikunnan ohjeet sotavankileireille 6.10.1944. T-7536/71a. SA.

tämiä henkilöitä 43 665 neuvostoliittolaista ja 2 546 saksalaista sotavankia.⁶⁵ Palautuskuljetusten vuoksi Sotavankileiri 1:n sotavangit koottiin leiripiiristä kokoamiskuljetuksilla pääleirin läheisyyteen ja sijoitettiin asumaan leirin alueelle ja erilaisiin tilapäismajoitukseen odottamaan palautuskuljetuksia Neuvostoliittoon.⁶⁶ Näiden järjestelyjen yhteydessä esiintyi kurittomuutta ja useita karkaamistapauksia sotavankien keskuudessa. Tähän vaikuttivat osaltaan joidenkin sotavankien haluttomuus palata Neuvostoliittoon ja vartijoiden voimatoimien rajoittaminen sodan loppumisen jälkeen.⁶⁷

Syyskuussa ja lokakuussa 1944 Vankeinhoitovirasto tiedusteli Kotijoukkojen Esikunnalta, milloin Köyliön varavankilan palauttaminen olisi mahdollista mm. siksi, että sodan aikana vankilat olivat olleet täynnä ja sotatapahtumien vuoksi Kannaksen varavankilan oli lopetettava toimintansa.⁶⁸ Sotavankikomentajan Esikunnan Vankeinhoitovirastolle antamien vastauksien mukaan luovuttaminen tulisi ajankohtaiseksi sen jälkeen, kun sotavangit saadaan palautettua Neuvostoliittoon.⁶⁹ Sotavankien luovutuksen jälkeen oli mahdollista lopettaa suurin osa sotavankiorganisaatiosta. Sotavankileiri 1 oli kuitenkin yksi niistä sotavankileireistä, jotka määrättiin jatkamaan toimintaansa siihen asti, kunnes varavankila-alueen palauttaminen olisi mahdollista. Sen tuli 15.11. 1944 mennessä siirtää tarpeeton osa henkilöstöstään kotiutettavaksi ja luovuttaa sota- ja lääkintävarustuksensa pois. Lisäksi sen tuli laatia listat yhä karkuteilla olevista sotavangeista ja luovuttaa asiakirjansa Sota-arkistoon. Sotavankikomentajan esikunnan määräyksestä Sotavankileiri 1:n tuli jättää henkilöstöä toimipaikoilleen leirin loppuselvityksiä varten. Heidän tuli olla toimissaan, kunnes Puolustusministeriön Kiinteistötoimiston taholta tehtäisiin lopullinen päätös leirialueen luovuttamisesta takaisin varavankilan käyttöön.⁷⁰

Luovutuspyytäkirja vankila-alueen luovuttamisesta takaisin vankeinhoito-

⁶⁵ Mikkola 1976, s. 202 ja Hanski 1990, s. 114.

⁶⁶ Sv.leiri 1:n sotavankitilanneilmoitus 2.11.1944. T-7699/46. SA.

⁶⁷ Poliisitutkintapöytäkirja sotavankien karkaamisesta sv.leiristä ja luovutuskuljetuksista. T-7536/64 a. SA.

⁶⁸ Vankeinhoitoviraston kirje Kotijoukkojen Esikunnalle 26.9.1944. T-19656/F 3. SA. ja vankeinhoitoviraston kirje Kotijoukkojen Esikunnalle 9.10.1944. T-19656/F 3. SA.

⁶⁹ Sotavankikomentajan Esikunnan kirje vankeinhoitovirastolle 10.10.1944 T-19656/F 3. SA. ja Sotavankikomentajan Esikunnan kirje vankeinhoitovirastolle 19.10.1944 T-19656/F 3.

⁷⁰ PM:n sotavankikomentajan esikunnan käsky T-7536/54 a. SA.

laitokselle allekirjoitettiin 17. 11.1944. Luovuttajaa edustivat hallitusneuvos K. Rosenlöf puolustusministeriöstä, kapteeni Saarinen Päämajasta ja Sotavankileiri 1:n päällikkö kapteeni K. E. Mustonen. Vastaanottajan edustajina olivat agronomi L. O. Osara Oikeusministeriön Vankeinhoitoasiainosastolta, Köyliön varavankilan johtaja Y. O. Laurema ja talouspäällikkö E. Kuokkanen. Luovutuspyytäkirjan mukaan Puolustusvoimat palautti hallussaan olleen 1100 ha:n alueen, rakennukset ja irtaimet esineet varavankilan käyttöön, ja jätti rakentamansa rakennukset Vankeinhoitolaitoksen hoidettavaksi ja käytettäväksi siksi aikaa, kun ne olivat varavankilan alueella. Puolustuslaitoksen kaiken toiminnan tuli loppua alueella viimeistään 1. 12. 1944.⁷¹ Sotavankileiri 1:n päiväkäskyn numero 30 mukaisesti sotavankileiri lopetti toimintansa 23.11.1944.⁷²

2.3. Sotavankileiri 3:n vaiheet jatkosodan aikana

Päämajan 29.6.1941 antaman käskyn mukaisesti Sotavankileiri 3 perustettiin Huittisten varavankilan yhteyteen. Käskyn mukaan leirin rautatieliikennepaikkana toimi aluksi Äetsän asema.⁷³ Myöhemmin liikenneasemaksi valittiin syrjäinen Risteen asema Kokemäellä. Sotavankileirin päälliköksi määrättiin vankilanjohtaja A. Keponen.⁷⁴ Leirin lääkäriksi määrättiin Huittisten Lauttakylässä toimineen 59. SotaS. lääkäri I. Pergament.⁷⁵ Heinäkuun aikana Huittisten varavankilan yhteydessä toimiva sotavankileiri rakennettiin valmiiksi ottamaan vastaan sotavankeja. Sitä varten leirin vartiopäällikkö vastaanotti mm. 50 kerää piikkilankaa Kokemäen SK:n paikallispäälliköltä ja 40 kivääriä Huittisten SK:n paikallispäälliköltä.⁷⁶ Lisäksi leirille lähetettiin mm. saunarakennuksen ja desinfiointilaitoksen rakennuspiirustukset.⁷⁷ Sotavankileirin aiheuttamista kuluista vastasi Puolustusvoimat.⁷⁸

⁷¹ Luovutuspyytäkirja 17. 11. 1944. T-7477/46 SA.

⁷² Sv.leiri 1:n päiväkäsky nro 30 23.11.1944. Päiväkäskysarja. SA.

⁷³ Päämajan käsky sotavankien käsittelystä 29.6.1941. T-19653/6 ja T-6862/14. SA. Käskyssä määrätään, että sotavankileirien sijainti on pidettävä salassa ja tämä tulee ottaa huomioon mm. rautatiekuljetusten järjestämisessä.

⁷⁴ Luettelo vanki- ja järjestelyleireistä. T-6862/14. SA.

⁷⁵ Kotijoukkojen Esikunnan käsky 23.8.1941. T-6862/14. SA.

⁷⁶ Etelä-Satakunnan SK.piirin käsky sv.leiri 3:n vartiopäällikölle 6.7.1941. T-6862/14. SA.

⁷⁷ Kotijoukkojen Esikunnan kirje 29.7.1941. T-6862/14. SA.

⁷⁸ Etelä-Satakunnan SK.piirin käsky sv.leiri 3:n vartiopäällikölle 6.7.1941. T-6862/14; Oikeusministeriön kirjeet Huittisten varavankilan johtajalle 17.7.1941 ja 22.7.1941. SA.

Ensimmäiset Sotavankileiri 3:n kirjoihin siirretyt sotavangit tulivat elokuun alussa, kun Sotavankien Järjestelyleiri 2 siirsi 132 vankia ja Sotavankileiri 1 18 vankia 2.8. Mäntyluodon satamaan kauppaneuvos Verner Hacklinin käytettäväksi lastaus- ja purkutöissä. Vankien majoituksesta vastasi kauppaneuvos Hacklin ja vartioinnista Porin SK.piiri.⁷⁹ Mäntyluodossa olevien sotavankien lääkäriksi määrättiin 6. SotaS:sta lääkintäkapteeni O.E.B.Herpola.⁸⁰ Syyskuun 6. päivänä Sotavankileiri 18 siirsi 150 vankia Huittisiin ja viisi päivää myöhemmin 63.SotaS. siirsi 73 vankia. Enimmillään Huittisten sotavankileirin kirjoissa oli 371 vankia, joista esim. viikolla 14.9.-21.9. oli 123 vankia Mäntyluodossa, 20 vankia Karkussa sahanrakennustöissä ja 8 vankia maataloustöissä. Loput oli sijoitettu leirin alueelle. Sotavankileiri 3:een sijoitetut sotavangit olivat aliupseeri- ja miehistösotavangeja.⁸¹ Kotijoukkojen Esikunnan antaman käskyn mukaisesti Sotavankileiri 3 lopetti toimintansa Huittisissa 26.9.1941. Sen vangit ja osa leirin vartiostosta siirrettiin Karviassa toimivaan Sotavankileiri 2:een. Suurin osa leirin vartiostosta siirrettiin Viipuriin Sotavankileiri 6:n palvelukseen.⁸²

Syyskesällä 1941 aloitettiin Valvontaosaston toimesta suunnitella saksalaisten kanssa tehtäviä sotavankivaihtoja. Saksalaiset olivat ilmoittaneet olevansa kiinnostuneita Suomen rintamalla vangiksi saadusta neuvostoarmeijan poliittisesta henkilöstöstä saadakseen lisätietoa NKVD:n toimintatavoista. Suomalaisille luvattiin vaihtokaupoissa vastineeksi saksalaisten vangitsemia suomensukuisia vankeja. Kotijoukkojen Esikunnan tehtäväksi määrättiin perustaa sotavankileiri n. 200 sotavangille, johon koottaisiin muista leireistä mm. kaikki komissaarit, politrukit, kommunistisen puolueen johtohenkilöt, alipäällystöön ja miehistöön kuuluvat kiihkokommunistit, kiihkokommunistit ja epäilyksen alaiset johtohenkilöt.⁸³ Uusi leiri sai tunnukseseen Huittisten leirin käytössä olleen numeron kolme ja se perustettiin 14.10. 1941 Ruokolahden pitäjän Syyspohjaan Linnoitusosaston parakkeihin. Marraskuun al-

⁷⁹ Kotijoukkojen Esikunnan kirje Sv.leiri 3:n päällikölle 31.7.1941 T-6862/14 ja Sv.leiri 3:n viikkoilmoitukset 1-5. T-6862/14.SA. Katso myös Pietola 1987, s. 27-28.

⁸⁰ Kotijoukkojen Esikunnan käsky 23.8.1941. T-6862/14. SA.

⁸¹ Sv.leiri 3:n viikkoilmoitukset 6-7. T-6862/14.SA.

⁸² Kotijoukkojen Esikunnan käskyt 19.9.1941 ja 20.9.1941 T-6882/14 ja Sv.leiri 3:n viikkoilmoitus 8. T-6882/14. SA.

⁸³ Eversti Matti Ropposen kertomus sotavankien luovutuksista 4.1.1945. Fb 110:124. UMA. ja Mikkola 1976, s. 37. Pro Gradussa Mikkola olettaa virheellisesti, että Sv.leiri 3 toimi koko sodan ajan Huittisissa.

kuun mennessä turvallisuuslaitteet oli saatu siinä määrin valmiiksi, että leirille oli mahdollista sijoittaa kaikkia sinne tarkoitettuja vankiryhmiä.⁸⁴ Liikennöintipaikkanaan se käytti Rönkän asemaa.

Leirin päälliköksi määrättiin vänrikki L. Holopainen. Hän oli ennen sotaa ollut jo pitkään Vankeinhoitolaitoksen palveluksessa ja toiminut mm. Sukevan keskusvankilan talouspäällikkönä ja apulaisjohtajana.⁸⁵ Vuoden 1941 lopussa hänet ylennettiin luutnantiksi. Sodan aikana hänen asiantuntemustaan käytettiin hyväksi sotavankikysymyksen järjestämisessä, sillä talven 1942-43 aikana hän oli mukana sotavankileirien ohjesääntökomitean työskentelyssä päälliköntehtävien ohessa.⁸⁶ Omassa ehdotuksessaan Holopainen korosti vankityön merkitystä, vaati leiripäällikölle ja hänen apulaiselleen enemmän rangaistusvaltaa, ehdotti erillisen koulutuskeskuksen perustamista sotavankileirien tarpeita varten ja luottovankien käytön lisäämistä. Vankikuljetusten helpottamiseksi olisi hänen mukaansa järjestettävä säännöllisesti liikkuvia vankivaunuja tärkeimmille rataosuuksille.⁸⁷ Holopainen koki myös poliittisten sotavankien työvoiman hyödyntämisen niin tärkeänä tehtävänä, ettei aina välittänyt esimiestensä kielloista. Tämän seurauksena hänet tuomittiin loka-kuussa 1943 10 vuorokaudeksi päävartioarestiin.⁸⁸ Sotavankileirin päällikkyys ei ilmeisestikään ollut mieluinen tehtävä, sillä hän pyysi siirtoa kenttäarmeijaan.⁸⁹

Sotavankileiri 3 oli siinä suhteessa muista vankileireistä poikkeavassa asemassa, että sinne sai lähettää vankeja ainoastaan Päämajan Valvontaosaston luvalla. Jos leirien tai sotavankisairaaloitten päälliköt epäilivät heillä olevan sellaisia vankeja, jotka kuuluivat Sotavankileiri 3:een, heidän oli ilmoitettava niistä leireissä säännöllisesti vieraileville Valvontaosaston virkailijoille tai lähimmälle Valvontaosaston alatoimistolle. Jos sotavankyksiköistä luovutettiin vankeja Valvontaosaston käyttöön, siirretty vanki merkittiin Sotavankileiri 3:n kirjoihin ja vangin omaisuus ja vankikortit lähetettiin Sotavankileiri

⁸⁴ Sv.leiri 3:n kirje Kotijoukkojen Esikunnalle 30.10.1941. T-6861/6. SA.

⁸⁵ Aro 1989, liite 1.

⁸⁶ Sv.l.3 Kotijoukkojen Esikunnalle 1.2.1943. T-6862/10. SA.

⁸⁷ Sv.l.3:n päällikön kirje Kotijoukkojen Esikunnan sv.toimistolle 17.11.1942. T-6861/18. SA. Parhaiten hänen ehdotuksistaan varmaankin toteutui vankityön merkityksen korostaminen mm. palkitsemalla ahkeria sotavankeja.

⁸⁸ Luutnantti Holopaisen loma-anomus 13.12.1943. T-6862/6.SA.

⁸⁹ Kirjeet Sv.komentajalle 13.9. ja 4.10.1943. T-6862/10. SA.

3:een.⁹⁰ Ruokolahden leiri toimi siis Päämajan Valvontaosaston omana suljetuna leirinä, jonne siirrettiin muista sotavankiyksiköistä osastoa kiinnostavat vangit mm. lisäkuulusteluja varten. Tavanomaisia vankikuulusteluja ei leirillä järjestetty, sillä vangit oli kuulusteltu muilla leireillä ennen siirtoa.⁹¹ On mahdotonta selvittää, millaisia suunnitelmia Valvontaosastolla oli leirin suhteen, sillä osaston arkistot tuhottiin sodan päätyttyä.⁹²

Alkuaikoina leirissä oli vain yksi osasto, johon poliittiset vangit sijoitettiin. Tämä osasto oli tiukasti eristetty leirillä olevasta miehistövangeista koostuvasta työosastosta, joka hoiti leirin käytännön työt. Poliittiset vangit eivät saaneet osallistua lainkaan työntekoon leirillä tai sen ulkopuolella. Sodan alusta lähtien partisaani- ja vakoilijakoulutuksen saaneet vangit sijoitettiin Sotavankileiri 24:ään. Valvontaosasto ehdotti, että Ruokolahden leirin yhteyteen perustettaisiin toinen osasto näitä vankeja varten. Kotijoukkojen Esikunnan ehdotuksen mukaan Sotavankileiri 3 tulisi liittää Sotavankileiri 24:ään. Luutnantti Holopainen oli Valvontaosaston ehdotuksen kannalla ja Päämaja järjesti asian Valvontaosaston haluamalla tavalla.⁹³ Vuoden 1942 aikana leirille perustettiin toinen osasto, josta käytettiin nimeä 3 A. Osastoihin vangit sijoitettiin siten, että osasto 3:een sijoitettiin poliittiset sotavangit ja 3 A:han sijoitettiin desantit, vakoilijat ja partisaanit, joita ei asetettu syytteeseen tai jotka tuomioistuimen päätöksellä julistettiin sotavangeiksi.⁹⁴

Monet vangit kokivat siirron Sotavankileiri 3:een rangaistuksena totuttuaan muiden leirien vapaampaan ilmapiiriin. Vangit ilmeisesti rinnastivat Ruokolahden leirin karkureille tarkoitettuun Sotavankileiri 24:ään, josta käytettiin nimitystä "kurileiri".⁹⁵ Asian toi esille everstiluutnantti Spåren tarkastuskertomuksessaan elokuussa 1943 seuraavasti:

"Monet vangeista eivät tiedä minkätakia heitä on rangaistu pitämällä heitä tässä leirissä, toiset pyytelevät anteeksi rikkomuksiaan ja pyytävät päästä alkuperäisiin leireihinsä, koska he ovat olleet jo niin pitkän ajan täällä eikä pääl-

⁹⁰ Kotijoukkojen Esikunnan käsky N:o 4. T-6863/12. SA.

⁹¹ Eversti Spåren tarkastuskertomus 63. ja 65 SotaS:ssa, Sv.leireillä N:o 3 ja 21 sekä Sv.järj.leirissä N:o 2 13.-17.4.1942 toimitetuissa tarkastuksissa tehdyistä havainnoista. T-17763/1. SA.

⁹² Pietola 1987, s. 128.

⁹³ Mikkola 1976, s. 37-38.

⁹⁴ Mikkola 1976, s. 38; Eversti Matti Ropposen kertomus sotavankien luovutuksista 4.1.1945. Fb 110:124. UMA. Sv.leiri 3:n arkistosta ja muista lähteistä ei löydy osasto 3 A:n tarkkaa perustamispäivää.

⁹⁵ Mikkola 1976, s. 38. Kts. myös Pietola 1987, s. 128-129.

lystöllä ole ollut mitään muistuttamista heidän käytöstään kohtaan.[...]

Loppulausunto

Koska tässä leirissä niin monet sotavangit kysyvät minulta voitaisiinko ottaa tutkittavakseen heidän rikkomuksensa, pyytäisin, että joku PM:n valvonta-osastolta kävisi leirillä ja toimittaisi kerran tutkimuksen silmäänpistävimmistä tapauksista kuten ent. starshina Naarajärveltä Parnikel, Mironoff, Feodoroff, Kompotoff ja muut.”⁹⁶

Tarkastuskertomuksen huomioiden vuoksi Yleisesikunnan päällikkö määräsi syyskuussa 1943 järjestämään tutkimuksen niistä perusteista, joilla vangit oli määrätty Sotavankileiri 3:een. Kapteeni Kamaran johtama toimikunta kävi läpi vankeja koskevat pöytäkirjat ja pyysi lausuntoja luutnantti Holopaiselta vankien käyttäytymisestä ja vaarallisuudesta. Lopputuloksena toimikunta päätti, että 78 vankia siirrettiin muihin leireihin, 12 vangin kohtalo riippui uudelleen suoritettavien kuulusteluiden tuloksista ja 179 vangin osalta siirto ei ollut mahdollinen.⁹⁷ Aiheettomien siirtojen välttämiseksi vankeja sai syyskuusta lähtien siirtää leirille ainoastaan sotavankikomentajan määräyksestä.⁹⁸

Toimikunnan työn ansiosta on mahdollista saada tarkka läpileikkaus syksyn 1943 vankiaineksesta ja niistä syistä, jotka olivat johtaneet kyseisten vankien siirtämiseen Sotavankileiri 3:een ja 3 A:han. Kuten kuviot 2 ja 3 osoittavat, Sotavankileiri 3:n suurimman ryhmän muodostavat politrukit ja 3 A:n partisaanit. Sotavankileiri 3:n vangit muodostavat selvästi poliittisista syistä eristetyin ryhmän, kun taas 3 A:n vankiaines on eristetty muista vangeista lähinnä vaarallisuutensa vuoksi.

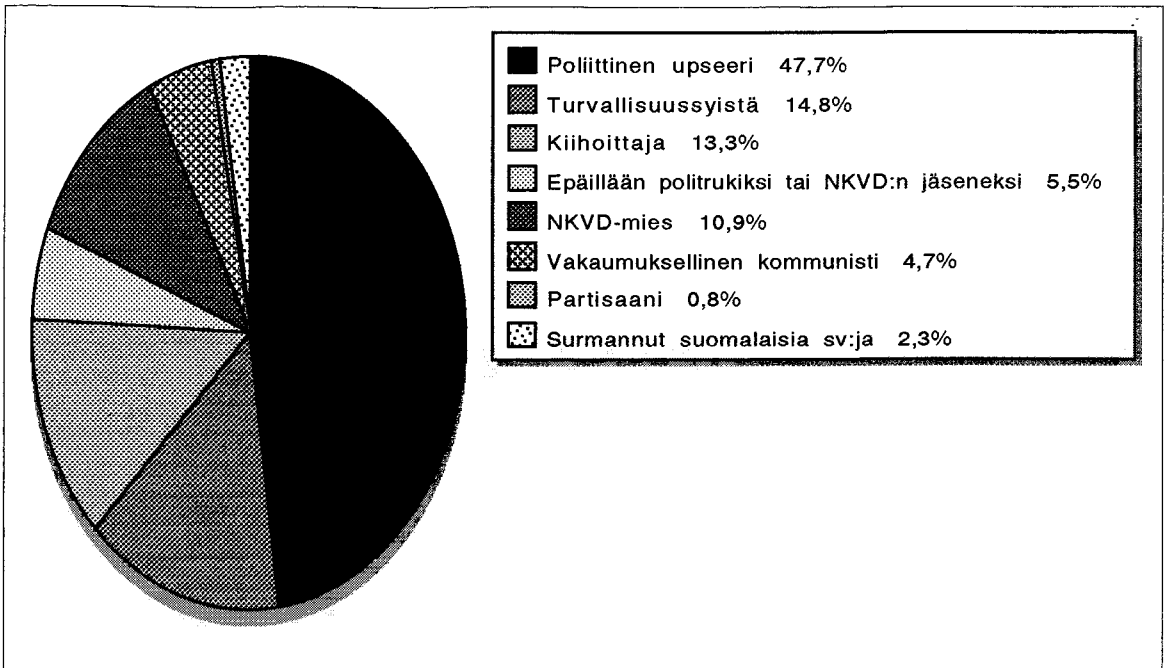
Alueellisesti leiri jakaantui kolmeen erilliseen osastoon. ”Sikalan” parakki-osasto koostui kahdesta parakista ja niissä säilytettiin leirin poliittisia ja vaarallisia vankeja. Tämän osaston vangit eivät saaneet osallistua töihin vaikka olisivat itse halunneetkin. Suomensukuiset vangit sijoitettiin ”Kanalassa” sijaitsevaan parakkiin. Samalla alueella sijaitti myös naisvankien parakki. ”Montun” osastolla asui leirin ylläpitämiseen tarvittava vangeista koostuva työosasto. Siellä sijaittivat myös leirin verstaat.⁹⁹

⁹⁶ Everstiluutnantti W.Spåren tarkastuskertomus Sv.leiri N:o 3 ja Sv.sairaalan N:o 65 15.-16.8.1943 toimitetuissa tarkastuksissa tehdyistä havainnoista. T-7230/3. SA.

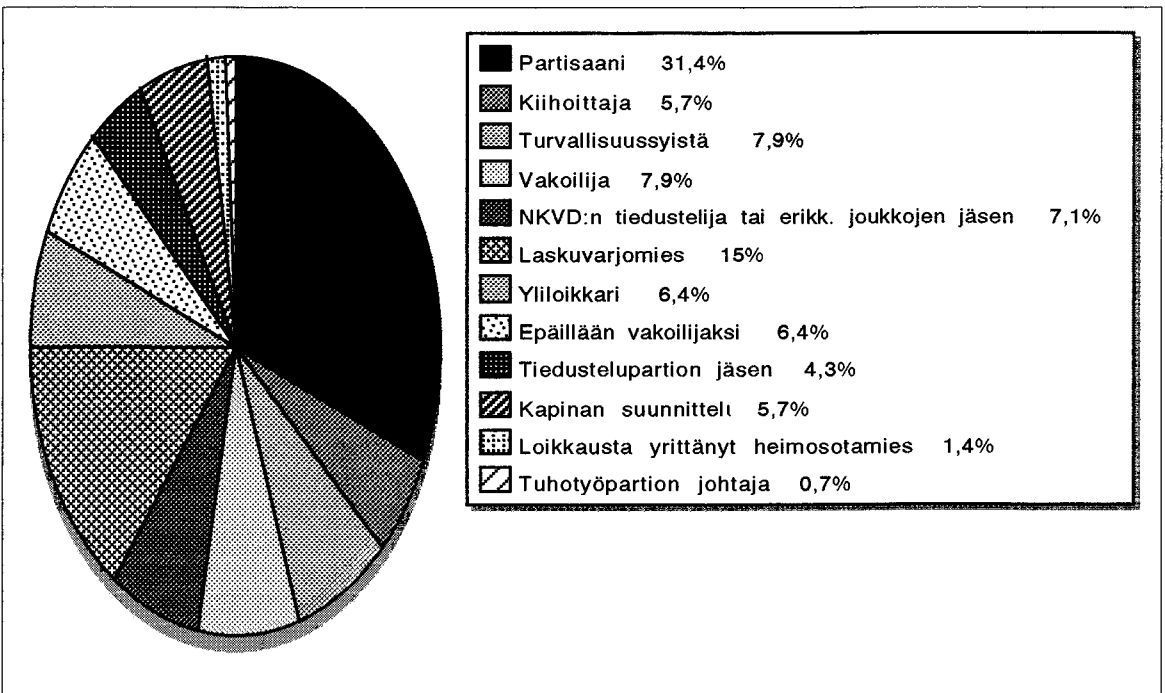
⁹⁷ Sotavankitoimikunnan 25.-29.9.1943 laatima pöytäkirja Sv.I.3:n vangeista. T-119658/ B 10. SA.

⁹⁸ PM Sv.Kom.E. kirje sv.muodostelmille 18.9.1943. T-6863/12. SA.

⁹⁹ Sv.I.3:n kirje PM Valvontaosastolle 3.12.1943. T-6861/7. SA.

KUVIO 2: SOTAVANKILEIRI 3:N SOTAVANGIT 9/1943

Lähde:Sotavankitoimikunnan 25.-29.9.1943 laatima pöytäkirja Sv.I.3:n vangeista. T-119658/ B 10. SA.

KUVIO 3: SOTAVANKILEIRI 3 A:N SOTAVANGIT 9/1943

Lähde:Sotavankitoimikunnan 25.-29.9.1943 laatima pöytäkirja Sv.I.3:n vangeista. T-119658/ B 10. SA.

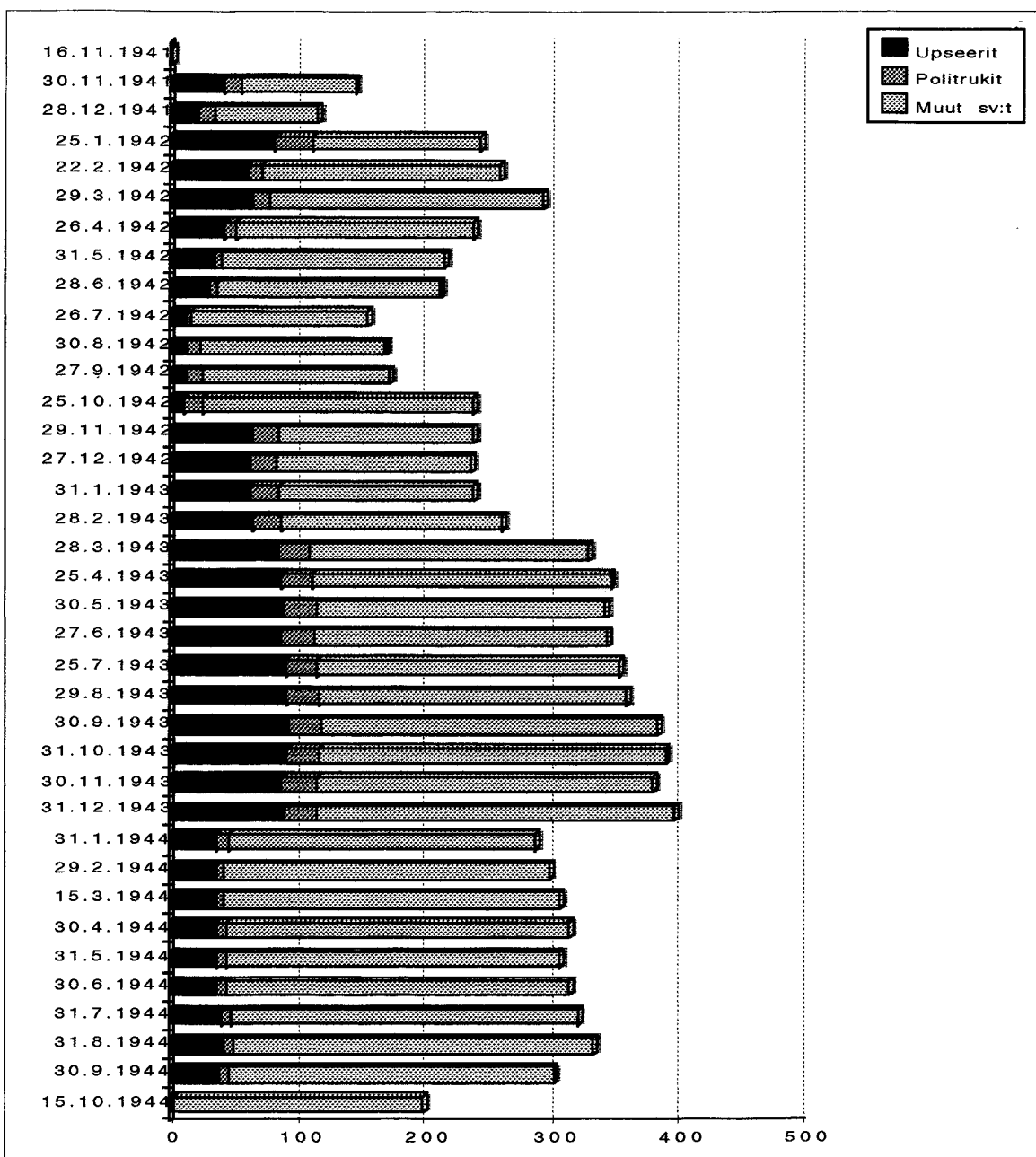
Leirin vankivahvuus oli suurimmillaan vuoden 1943 lopussa, jolloin leirillä oli yhteensä 401 vankia. Tällöin leirillä oli miehistö ja aliupseerivankien lisäksi 91 upseeri- ja 27 politrukkivankia. Poliittisten upseerien määrä pysyy melko pienenä, koska heistä valtaosa luovutettiin saksalaisille. Sehän oli usein juuri syynä vangin siirtoon Sotavankileiri 3:een. Vuoden 1942 jälkeen vankimäärät vakiintuvat sodan alkupuoleen verrattuna. Siihen mennessä oli tehty pääosa sotavankivaihdoista saksalaisten kanssa. Lokakuun alussa 1944 leirin upseeri- ja politrukkivangit siirrettiin Köyliöön ja sieltä edelleen upseerien palautuskuljetuksella Neuvostoliittoon.

Kesän 1944 sotatapahtumien vuoksi Sotavankileiri 3 joutui siirtymään alkuperäiseltä paikaltaan. Sen uudeksi toimipaikaksi valittiin lähellä Vaasaa sijaitsevan Mustasaaren kunnan Helsingbyn kylässä sijaitseva nuorisoseuran talo ja sen ympäristö. Muutto tapahtui 23.-28.6.1944 välisenä aikana. Talo oli aikaisemmin ollut Sotavankileiri 24:n käytössä ja se oli piikkilanka-aitauksen ympäröimä. Se ei kuitenkaan soveltunut leirin tarpeisiin, koska siinä oli mahdollista erottaa ainoastaan mies- ja naissotavangit toisistaan. Varsinainen leiri perustettiin lähistöllä olevalle urheilukentälle, jonne hankittiin siirtoparakkeja. Aitauksen lisäksi uuden leirin oli rakennettava keittiö, elintarvikevarasto, sauna ja pesula. Vartiomiehistö majoittui nuorisoseuran taloon. Kurinpito uusissa tiloissa oli aluksi vaikeaa. Tilanne oli alkanut jo laivalla tehdyn muuttolähtöajan aikana, jolloin kaikki miesvangit joutuivat olemaan sekaisin ja venäläiset vangit olivat uhanneet niitä suomenheimoisia ja venäläisiä vankeja, jotka olivat tehneet palveluksia suomalaisille. Vankien eristämällä toisistaan oli kiire, sillä yhteisissä majoitustiloissa yhteistyössä olleita vankeja pahoinpideltiin öisin.¹⁰⁰ Tilanne oli majoitustilojen puutteen vuoksi vielä heinäkuussakin vaikea. Vankien uhmakas mieliala ilmeni valistusten, ylimielisen käytöksen ja joukkoniskuroinnin muodossa.¹⁰¹

¹⁰⁰ Sv.I.3:n kirje PM Sv.kom.E:lle 30.6.1944. T-6863/4. SA.

¹⁰¹ Sv.I.3:n kirje PM Sv.kom.E:lle 21.7.1944. T-6863/4. SA.

KUVIO 4: SOTAVANKILEIRI 3:N VANKIVAHVUUS 1941-1944

Lähteet: Sv.leiri 3:n vahvuusilmoitukset T-6861/6 ja 8, T-6862/3 ja T-6863/5. SA.

Leirien evakuoimisen jälkeen tuli jälleen ajankohtaiseksi kysymys Sotavankileirien 3 ja 24 yhdistämisestä ja heinäkuun alussa Kotijoukkojen Esikunta ilmoitti, että Sotavankileiri 3:n toiminta itsenäisenä leirinä oli päättynyt.¹⁰² Viisi päivää myöhemmin määräystä kuitenkin muutettiin ja Sotavankileiri 3 säilyi itsenäisenä yksikkönä sodan loppuun asti.¹⁰³

¹⁰² Kotijoukkojen Esikunnan kirje sv.muodostelmille 9.7.1944. T-6863/7.SA.

¹⁰³ Kotijoukkojen Esikunnan Elintarviketoimisto sv.muodostelmille 14.7.1944. T-6863/4. SA.

Lokakuussa 1944 Sotavankileiri 3 aloitti valmistelut sotavankien palauttamiseksi Neuvostoliittoon välirauhansopimuksen mukaisesti. Kuun alussa siirrettiin 24 naissotavankia Sotavankien Järjestelyleiri 2:een ja 44 upseeri- ja poliitrukkivankia Sotavankileiri 1:een.¹⁰⁴ Heidän lisäksi vankeja siirrettiin sairaalaan kuntoutumaan palautuskuljetuksia varten. Leiristä kotiutettiin 18.10. 201 vankia.¹⁰⁵ Marraskuun aikana leirin vartiosto ja muu henkilökunta kotiutettiin ja loppuselvitysten jälkeen leiri lopetettiin toimintansa 25.11.1944.¹⁰⁶

2.4. Henkilöstömäärän kehitys ja leirien organisaatio

Jatkosodan alussa sotavankileirien määrävahvuudet oli talvisodan kokemusten perusteella mitoitettu pieniksi. Kun sotavangit sodan pitkittyessä muodostivat tärkeän osan työvoimasta, oli sotavankileirien organisaatiota muutettava ja se lisäsi sotavankiasioiden parissa työskennelleiden henkilöiden määrää. Mikkolan mukaan heinäkuussa 1942 suomalaisen henkilökunnan prosenttiosuus sotavankien lukumäärästä oli n. 17,9%:a eli 5-6 sotavankia yhtä henkilöä kohti. Vuonna 1943 haluttiin supistaa kotialueella toimivan suomalaisen henkilökunnan määrää, vaikka toisaalta esikuntien henkilökuntaa lisättiin sotavankien huollon tehokkaamman valvonnan vuoksi. Tämä lisäsi siis sotavankihuollon parissa työskennelleiden upseerien määrää.¹⁰⁷ Kesällä 1944 kotialueella sijainneiden sotavankimuodostelmien henkilökunta lisääntyi, kun sotatoimiyhtymistä siirrettiin sotatapahtumien vuoksi sotavankimuodostelmia kotialueelle.¹⁰⁸

Kotijoukkojen Esikunnan 26.6.1941 antaman käskyn mukaisesti suojeluskuntapiirien oli lähetettävä Vankeinhoitolaitoksen perustamiin sotavankileireihin vartiohenkilöstö. Vakka-Suomen suojeluskuntapiirin, johon Köyliö kuului, oli lähetettävä käskyssä määrätyt yksi upseeri, yksi vääpeli, ja viisi vartio ryhmää joiden vahvuus oli yksi aliupseeri ja yhdeksän miestä Sotavankileiri 1:een. Käskyn mukaan suojeluskuntapiirin oli valittava lähetettävä miehistö vähemmän rintamakelpoisesta ja vanhemmasta aineksesta.¹⁰⁹ Varavankilan

¹⁰⁴ Sv.I.3:n kirje sv.j.I.2:een 9.10.1944 ja sv.I.3:n kirje sv.I.1:n päällikölle 12.10.1944. T-6863/5. SA.

¹⁰⁵ Sv.I.3 lista palautetuista sotavangeista 22.10.1944. T-6863/9. SA.

¹⁰⁶ Sv.I.3 Kpk. 7:n päällikölle 25.11.1944. T-6863/4. SA.

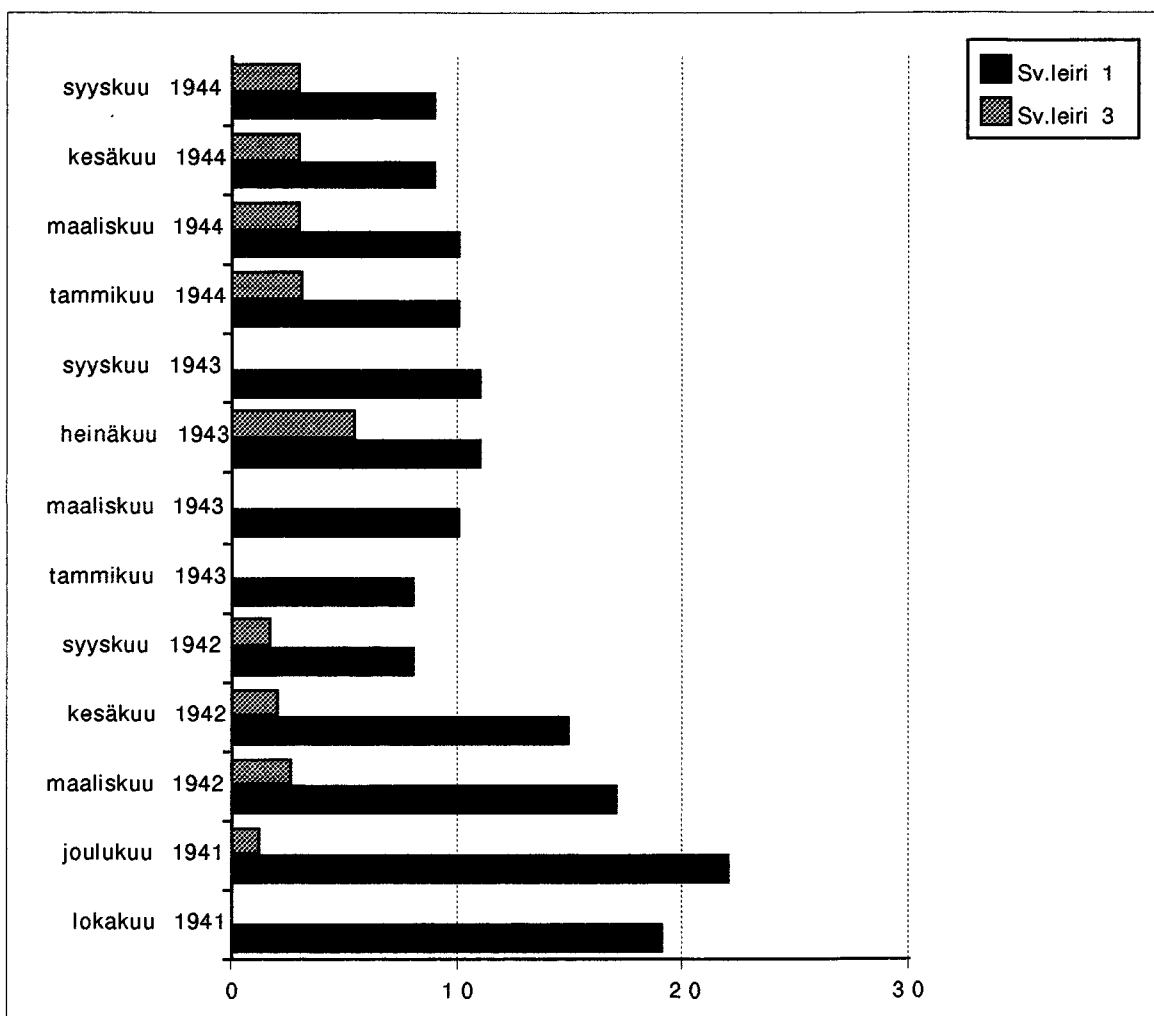
¹⁰⁷ Mikkola 1976, s. 41-42.

¹⁰⁸ Mikkola 1976, s. 44.

¹⁰⁹ Kotijoukkojen Esikunnan käsky 26.6.1941. T-7536/48 b. SA.

omia vartijoita ei voitu käyttää sotavankien vartiointiin, koska heidät tarvittiin turvasäilöläisten vartiointitehtävissä.¹¹⁰ Sotavankileiri 3 sai heti alusta lähtien kokeneita vartijoita, sillä leirille siirretyt vangit ja henkilökunta, upseereita lukuunottamatta, tulivat Sotavankileiri 5:stä Nastolasta.¹¹¹

KUVIO 5: SOTAVANKIEN MÄÄRÄ YHTÄ HENKILÖKUNNAN JÄSENTÄ KOHTI

Lähteet: Vahvuusilmoitukset T-7536/47-54, 68, T-7699/49, T-6861/6-7, T-6863/4 ja 6. SA.

Sotavankileiri 1:n henkilöstövahvuus kasvoi syksyyn 1944 saakka: kun 31.12.1941 henkilöstön vahvuus oli 2 upseeria, 5 aliupseeria ja 45 sotamiestä, niin 31.8.1944 siellä työskenteli 18 upseeria, 55 aliupseeria ja 303 sotamiestä. Kesällä 1944 henkilöstömäärän kasvu johtui sotatoimialueelta kotialueelle siirretyistä sotavankimuodostelmista. Ryhmistä suhteellisesti eniten kasvoi

¹¹⁰ Johtaja Salosen kirje Vakka-Suomen suojeluskuntapiirin komentajalle 26.6.1941. Da:7. Köv-vA. TuMa.

¹¹¹ Sv.leiri 3 1031:lle 20.10.1941. T-6861/11. SA.

upseerien ryhmä. Kun vuoden 1941 lopulla leirin toimintaa johdettiin kahden upseerin voimin, niin joulukuussa 1942 leirillä oli viisi upseeria.¹¹² Heinäkuussa 1944 leirin tehtävien hoitamiseen tarvittiin yhteensä 13 upseeria tai päällystötason sotilasvirkamiestä.¹¹³ Ruokolahden leirillä henkilöstön vahvuus oli suurimmillaan elokuussa 1944, jolloin leirillä palveli 8 upseeria, 13 aliupseeria ja 70 vartiomiestä.¹¹⁴

Kevään 1942 jälkeen Sotavankileiri 1:n valvontaan alettiin kiinnittää enemmän huomiota ja sinne sijoitettiin päällystöön kuuluvia henkilöitä helpottamaan leirin valvontaa. Köyliön sotavankileirin muuttuminen pelkästä upseerivankileiristä kaikkia sotavankiryhmiä sisältäväksi leiriksi ja niiden eristäminen toisistaan edellytti aikaisempaa suurempaa henkilökuntaa. Karvian sotavankien siirtämisen jälkeen sotavankileirin henkilökunnan määrä kohoisi tasaisesti kesään 1944 saakka, jolloin henkilökunnan määrässä tapahtui nopea nousu sotatoimialueen evakuointien vuoksi.

Leirin sotavankihuollon ja toimivuuden arvioimisen kannalta on tarkasteltava sotavankien ja henkilöstön lukumäärien suhdetta. Kuvio 5 osoittaa, että kesään 1942 asti Köyliön leirillä oli henkilökuntaa vähän suhteessa sotavankien määrään. Sotavankien kuolleisuuden korkein huippu ajoittui juuri keväeseen ja kesään 1942.¹¹⁵ Koko sotavankikysymykseen ei sodan alussa kiinnitetty paljonkaan huomiota siksi, että kesällä 1941 uskottiin Saksan lyövän Neuvostoliiton nopeasti ja näin Suomi voisi irtautua sodasta jo ennen talven tuloa.¹¹⁶ Tästä johtuen ei katsottu tarpeelliseksi sitoa suuria määriä suomalaisia henkilökuntaa sotavankileirien käyttöön. Sotavankileiri 1:n kohdalla ei tehty poikkeusta vaikka se oli upseereille tarkoitettu erikoisleiri. Henkilökunnan vähyydestä johtuen Sotavankileiri 1:ssä sotavankiasioiden hoitoon ei ollut mahdollista kiinnittää tarpeeksi huomiota vuosina 1941-42. Sotavankileiri

¹¹² Päiväkäskey N:o 12/42. Pky-sarja. SA.

¹¹³ Vahvuusilmoitus "Kiva lynkkaus" 24.7.1944. T-7536/54. SA. Tuolloin leirin upseerit toimivat seuraavissa tehtävissä: leirin päällikkö, leirin lääkäri, leiripäällikön apulainen ja oikeusupseeri, leirin adjutantti ja valistusupseeri, leirin talouspäällikkö, leirin talouspäällikön apulainen, järjestelyupseeri, maatalousupseeri, leiriupseeri, työpisteiden tarkastaja, sv.työpisteen päällikkö, vartiokomppanian päällikkö ja varusupseeri.

¹¹⁴ Vahvuusilmoitus 15.8.1944. T-6863/6. SA.

¹¹⁵ Sotavankileiri 1:n kirje Sotavankikommentajan Esikunnalle 11.11.1944. T-7536/54. SA.

¹¹⁶ Tarkastuskertomus 63. ja 65. SotaS:ssa, Sv. leireillä N:o 3 ja 21 sekä Sv. Järj. leirissä N:o 2 13-17.4.42 toimitetuissa tarkastuksissa tehdyistä havainnoista. Läntisen piirin sotavankien tarkastaja Eversti M.H.A. Spåre. H1. SA. ja Paasivirta 1992, s. 170.

7:n sotavankien siirto Köyliöön vuoden 1943 alussa lisäsi sotavankien määrää suhteessa suomalaiseen henkilökuntaan. Tämä lisärasitus ei kuitenkaan kohdistunut suoranaisesti sotavankileiriin, sillä uudet sotavangit olivat jo valmiiksi sijoitettu työnantajille, jotka osaltaan vastasivat myös heidän vartioinnistaan. Sotavankileiri 1:n osalta on huomattava, että syksyyn 1942 saakka kaikki upseerisotavangit olivat pääleirin alueella, koska heitä ei sijoitettu töihin leirin ulkopuolelle kuten muita sotavangeja. Tämän jälkeen heitä sijoitettiin työvoimaksi laajalle alueelle, jolloin leirillä olleiden upseerisotavankien määrä pieneni. Osa sotavankityövoimasta oli työnantajan vartioitavana tai sijoitettuna leirin ulkopuolisiin työpisteisiin, joten sodan loppuvaiheessa henkilökunnan työtaakka oli huomattavasti helpompi ja sen oli mahdollista kiinnittää huomiota sotavankien olojen parantamiseen ja upseerisotavankien muista sotavangeista poikkeavaan asemaan, toisin kuin sodan alkuvaiheessa, jolloin kaikki sotavangit olivat leirialueella ja leirin vartiointia ja toimintoja yritettiin ylläpitää mahdollisimman pienellä henkilöstövahvuudella.

Sotavankileiri 3:n kohdalla tilanne oli aivan erilainen kuin muilla leireillä. Vaikka vuoden 1943 osalta suurin osa henkilöstön vahvuusilmoituksista puuttuu, voidaan silti sanoa, että Sotavankileiri 3:een oli sijoitettu runsaasti henkilökuntaa koko sodan ajan, kun henkilöstön lukumäärä suhteutetaan leirin vankivahvuuteen. Enimmillään yhtä henkilökunnan jäsentä kohti oli vuoden 1943 kesällä viisi vankia, kun Köyliössä vastaava lukumäärä on ollut yli 20 vankia. Leirin suhteellisen suurta vahvuutta perusteltiin sillä, että vankien tiukka eristäminen ja leirin hajanaisuus vaativat paljon henkilökuntaa, vaikka normaalissa leirissä samoissa olosuhteissa ja samalla henkilömäärällä kyettiin hoitamaan vähintään 800 sotavankia.¹¹⁷ Henkilöstömäärän kehityksestä voidaan todeta, että samoin kuin Köyliössä ja muissa sotavankimuodostelmissa, suhteellisesti eniten kasvoi upseerien ryhmä. Sotavankileiri 3:n henkilömäärä suhteessa vankimäärään oli koko sodan ajan muihin leireihin verrattuna ylivoimaisesti suurin. Näin siitä huolimatta, että leirin vangit eivät työskennelleet leirialueen ulkopuolella. Suuri henkilöstömäärä selittyi sillä, että leirin vangit koettiin muita sotavankiryhmiä vaarallisemmiksi ja joiden yhteydet suomalaisiin ja muihin vankeihin oli ehdottomasti estettävä. Suuresta vahvuudesta huolimatta leirillä ei ollut tarpeeksi venäjää osaavia upseereita ja aliupseereita, mikä koettiin ongelmaksi varsinkin kesällä 1944,

¹¹⁷ Sv.leiri 3:n kirje Kotijoukkojen Esikunnalle 30.10.1941. T-6861/6. SA.

jolloin vankien keskuudessa esiintyi kurittomuutta ja joukkoniskurointia.¹¹⁸

Vuoden 1942 heinäkuuhun asti Sotavankileiri 1 toimi varavankilan johdon alaisena, jolloin varavankilan johtaja oli myös vartio-osaston päällikkö ja vankila huolehti sotavankien ylläpidosta. Tämän jälkeen sotavankileiri siirtyi Puolustusvoimien hallintaan ja varavankilan siirryttyä pois Köyliöstä sotavankiasiat siirtyivät kokonaisuudessaan sotilaiden vastuulle. Kaikkien sotavankileirien rakenne oli periaatteessa samanlainen, vain leirin suuruudesta ja tarkoituksesta riippuen henkilökunnan määrä vaihteli. Leirin sisäinen organisaatio jakaantui esikuntaan ja vartiokomppaniaan. Leirin ylimmän johdon muodostivat leirin päällikkö ja hänen apulaisensa. Heidän alaisinaan olivat vartiokomppania ja esikunta, joka muodostui erilaisista toimistoista, kuusitelijoista, tulkeista ja kortistonhoitajista.¹¹⁹

Sotavankileiri 1:ssä sotavankien työhön sijoittamisesta ja yleisistä sotavankiasioista huolehtivat sotavankien järjestelytoimisto ja erityinen leiritoimisto. Sotavankien järjestelytoimistot määrättiin perustettavaksi sotavankimuodostelmiin vuoden 1943 alussa.¹²⁰ Leiritoimiston tehtävänä oli vastata leirillä olevien sotavankien kirjanpidosta, kun taas sotavankien järjestelytoimisto vastasi työpisteisiin sijoitettujen sotavankien asioista. Sotavankien järjestelytoimiston tehtäviin kuului myös sotavankityön suunnittelu ja yhteydenpito siviiliviranomaisiin. Leiritoimistolla oli oikeus käyttää sotavankeja leirin sisäisissä tilapäisissä töissä, mutta ilman järjestelytoimiston lupaa sotavankeja ei voinut sijoittaa pitempiaikaisiin työtehtäviin. Se vastasi myös siitä, että leirin ulkopuolelle lähetettävät sotavangit olivat määrättyinä aikana lähtökunnossa asiaankuuluvine varusteineen.¹²¹ Toimistojen tehtävänä oli myös ylläpitää sotavankikortistoa, sillä jokaisesta sotavangista oli tehtävä sotavankikortti sotavankien järjestelyleirissä tai viimeistään sotavankileirissä. Sotavangin siirtymisestä toiseen leiriin, karkaamisesta, kuolemasta, yms. sotavankia koskevat tiedot oli merkittävät hänen korttiinsa ja ilmoitettava SPR:n sotavankitoimistoon, joka puolestaan piti kortistoa kaikista sotavankimuodos-

¹¹⁸ Sv.I.3:n kirje PM Sv.kom.E:lle 21.7.1944. T-6863/4. SA.

¹¹⁹ Selostus sotavankiasioiden hoidosta. T-19664/F16. SA ja Mikkola 1976, s. 41.

¹²⁰ Mikkola 1976, s. 42.

¹²¹ Leiripäällikön apulaisen luutnantti M. Salmisen selvitys sotavankien järjestelytoimiston ja leiritoimiston työsuhteista 25.8.1943. T-7536/69. SA.

telmissä olevista sotavangeista.¹²²

Näiden toimistojen lisäksi Sotavankileiri 1:ssä toimi komento- ja henkilöasiain toimisto, joka vastasi henkilökunnan asioista, huoltotoimisto, joka vastasi sekä henkilökunnan että sotavankien huollosta ja lääkintätoimisto, joka vastasi leirin terveydenhoidosta. Sotavankileiri 1:n valistustoimisto perustettiin 1.4.43.¹²³ Ennen valistustoimiston perustamista sotavankien valistustyöstä olivat huolehtineet kiertävät valistusupseerit. Valistustoimiston tehtävänä oli vastata lähinnä sotavankien valistus- ja viihdytystoiminnasta, hoitaa leirin kirjasto, ja levittää sanomalehtiä leiripiirin alueella oleville sotavangeille. Sotavankileiri 3:n organisaatioon kuului aluksi pelkästään komento- ja huoltotoimisto. Myöhemmin leirille perustettiin sotavankien järjesty-, lääkintä- ja valistustoimistot.

Sotavankikomentajan käskystä 7.6.1944 Sotavankileiri 1:een määrättiin luutnantti B. Pervitin valvontaupseeriksi, jonka tehtävänä oli valvoa sotavangeja, järjestää vakoilua heidän keskuudessaan ja olla yhteydessä Päämajan Valvontaosastoon.¹²⁴ Leirillä ainoastaan leirin päällikkö, hänen apulaisensa ja oikeusupseeri tiesivät valvontaupseerin todellisen tehtävän. Valvontaupseerin oli pyrittävä selvittämään erityisesti upseerisotavankien mielialoja ja suhtautumista sotaan ja mahdollista yhteistyöhalukkuutta suomalaisten kanssa. Tätä varten hänelle oli asunto, jossa oli kuulusteluhuone ja lukittava kirstu asiakirjoja varten.¹²⁵ Tehtäväänsä varten hän oli värvännyt vankeja, joiden tehtävänä oli kertoa vankien mielialoista, ilmaista kiihottajat ja vehkeilijät ja paljastaa salaiset suunnitelmat. Sodan jälkeen tehtyjen kuulusteluiden mukaan Sotavankileiri 1:stä oli värvätty 24 tiedottajaa vankien joukosta.¹²⁶ Sotavankileiri 3:n valvontaupseerina kesällä 1944 toiminut luutnantti E. Porvali oli naamioitu leiriupseerin apulaiseksi todellisen toimenkuvan peittämiseksi.¹²⁷

¹²² SPR:n keskushallituksen kirje Köyliön varavankilan johtajalle 5.7.1941. T-7536/68. SA.

¹²³ PM:n kirkollisasian toimiston kirje Kotijoukkojen Esikunnalle 30.3.1943. T-7536/52. SA.

¹²⁴ Luettelo sv.leiri 1:n sv.kuulustelijoista. Ek-Valpo II mappi 174 XXV.E.7c. KA.

¹²⁵ Päämajan Sotavankikomentajan Esikunnan käsky Sotavankileiri 1:n päällikölle 7.6.1944. T-7536/55. SA.

¹²⁶ Lista sv.leireillä tiedottajina toimineista sotavangeista. Valpo II XXV E 7d- XXV E 7 e.KA.

¹²⁷ Sotavankileiri 3:n kirje PM Sv.kom.E:lle 21.7.1944. T-6863/4. SA.

2.5. Luottovangit

Suomen sotaväen rikoslain mukaan sotavankia on kohdeltava sotilashenkilönä siitä huolimatta, että hän ei ole enää yhteydessä oman maansa armeijaan. Tämä merkitsee sitä, että isäntävaltion on otettava mm. vankien kohtelussa sotilasarvot huomioon. Rikosoikeudellisesti sotavankien sotilasarvot sinänsä ovat merkityksettömiä, sillä vangiksi joutumisen kautta aikaisemmat esimies- ja käskynalaissuhteet menettävät merkityksensä eli toinen sotavanki ei voi olla toisen esimies sotilasarvonsa tai entisen esimiesasemansa perusteella. Vangitut upseerit eivät voi olla suomalaisten sotilaiden esimiehiä, vaan päinvastoin sotavangit ovat niiden käskynalaisia, joiden tehtävänä on vankien vartioiminen. Sotavangeista esimiesasemassa saattoi toimia ainoastaan sotavanki, jonka suomalainen viranomainen oli kyseiseen esimiestehtävään määrännyt.¹²⁸

Sotavankileiri 1:n, kuten ilmeisesti myöskin muiden sotavankileirien, organisaatioon kuuluivat olennaisena osana luottovangit, joille oli määrätty omia tehtäviä muiden sotavankien joukossa. Sotavankileiri 3:n asiakirjoista ei kuitenkaan löydy mainintoja luottovangeista. Tämä selittyy sillä, että leirissä säilytettäviä vankeja ei katsottu sopiviksi luottamustehtäviin. Luottovangin asemaan valittiin käytökseltään ja poliittisilta mielipiteiltään sopivia sotavankkeja. Luottovangeista tärkein oli sotavankivanhin eli "starssina". Hänen tehtävänään oli toimia sotavankien edustajana ja näin yhdysmiehenä leirin johdon ja sotavankien välillä. Sotavankien johtajana starssinan valtuuksiin kuului myös sotavankien sijoittaminen eri työtehtäviin leirin alueella.¹²⁹ Yleisesti luottamusvankien tehtävänä oli valvoa kurin ja järjestyksen säilymistä sotavankien keskuudessa. He toimivat mm. sotavankiparakkien, työpisteiden ja erilaisten sotavankiryhmien vanhimpina ja heillä oli muita sotavankkeja laajemmat oikeudet liikkua leirialueella.¹³⁰

Sotavankileiri 1:n päiväkäskyissä varoitetaan henkilökuntaa luottamasta liikaa luottovankeihin varsinkin sen jälkeen, kun Turussa lääninvankilassa

¹²⁸ Hannula 1926, s. 111.

¹²⁹ Sv.leiri 1:n starssinana toimi ilmeisesti koko sodan ajan sv.yliuutnantti Aleksei Petrovitsh Gontsharov.

¹³⁰ Sv.leiri 1:n päiväkäsky nro 8 23.2.1944. Päiväkäskysarja. SA.

luottamusasemassa ollut sotavanki oli murhannut vankilapastorin.¹³¹ Myös Köyliön vankileirillä oli aikaisemmin havaittu luottamusvankien käyttävän asemaansa väärin kiihottamalla muita sotavankeja kurittomuuksiin ja rikkomuksiin.¹³² Luottamusvangeiksi valittiin usein suomea puhuvia vankeja. Kotijoukkojen Esikunta varoitti leirien päälliköitä siitä, että kielitaito ei automaattisesti oikeuttanut erikoisasemaan, sillä myös he olivat "kasvaneet bolsheviikkikomennon alaisina eivätkä tunne muuta yhteiskuntamuotoa kuin kommunistisen, jonka etevämmyyttä heille on vuodesta toiseen jankutettu".¹³³ Valistustoiminnan avulla heissä oli pyrittävä herättämään suomalaisia ajatustapaa ja antaa heille mahdollisuus tulevaisuuteen Suomen valtakunnan yhteydessä.

Sotavankitarkastaja eversti Spåren mukaan Köyliön sotavankileiriltä tuli siirtää halukkaita upseerisotavankeja luottamustehtäviin muihin sotavankileireihin. Hänen mukaansa Hangossa, Naarajärvellä ja Impilahdella upseeriluottamusvangeista oli saatu hyviä kokemuksia, sillä he tunsivat ennestään vangiksi joutuneiden sotamiesten ja aliupseerien tavat ja osasivat pitää heidät kurissa. Luottamustehtävissä toimineet upseerit olivat tyytyväisiä uusiin tehtäviinsä, eivätkä halunneet palata takaisin Sotavankileiri 1:een. Eversti Spåre ehdottaakin tarkastuskertomuksessaan, että Köyliön sotavankileirissä joutilaana olevia upseerisotavankeja tulisi sijoittaa luottamustehtäviin muille leireille.¹³⁴ Näin ilmeisesti jossain määrin tapahtuikin, sillä yksittäisiä tai pieniä ryhmiä upseerisotavankeja siirrettiin Köyliöstä muille leireille sodan aikana. Esim 6.12.1943 Köyliön lisäksi kymmenellä muulla sotavankileirillä oli kirjoissaan pieniä määriä upseerisotavankeja.¹³⁵

¹³¹ Sv.leiri 1:n päiväkäsky nro 4 19.2.1942. Päiväkäskysarja. SA. ja Lalli 10.2.1942 *Sotavanki surmasi pastori J. Kunilan*.

¹³² Sv.leiri 1:n päiväkäsky nro 3. 4.2.1942. Päiväkäskysarja. SA.

¹³³ Kotijoukkojen Esikunnan kirje sv.muodostelmille 17.12.1941. T-6861/18. SA.

¹³⁴ Eversti Spåren tarkastuskertomus 63. ja 65 SotaS:ssa, Sv.leireillä nro 3 ja 21 sekä Sv.järj.leirissä nro 2 13-17.4.1942 toimitetuissa tarkastuksissa tehdyistä havainnoista. H 1. SA.

¹³⁵ Sotavankitilanne 6.12.1943 klo 24.00. H 3. SA.

3. POLITRUKKI- JA UPSEERISOTAVANGIT

3.1. Neuvostoarmeijan kaksoispäällystöorganisaation kehitys

Venäjän vallankumouksen yhteydessä tsaarin armeija jakaantui bolševikkejä ja vallankumousta kannattaviin joukkoihin ja valkoisiin vastavallankumouksellisiin joukkoihin, joita johtivat tsaarin armeijassa palvelleet upseerit. Vallankumouksen turvaksi alettiin nopeasti rakentaa työläisistä ja talonpojista koostuvaa punaista armeijaa Trotskin johdolla. Koska uudessa armeijassa ei ollut esikuntakoulutuksen saaneita punaupseereita, tsaarin armeijassa palvelleet upseerit saivat jäädä toimiinsa, mutta heidän rinnalleen asetettiin Leninin idean mukaisesti poliittisia komissaareja, joiden tehtävänä oli valvoa upseerien toimintaa ja kouluttaa miehistöä poliittisesti. Käsky komissaari-instituution perustamisesta annettiin 21.3.1918 ja sen mukaan komissaarien tehtävänä oli ehkäistä mahdollisen vastavallankumouksen syntyminen armeijan sisällä. He toimivat kommunistisen puolueen virallisina edustajina puna-armeijan sisällä ja selvittivät miehistölle Lenin ajatuksia, työläisten ja talonpoikien yhteistyötä ja korostivat heidän velvollisuuttaan puolustaa uutta sosialistista isänmaata.¹ Komissaarit olivat se voima, mikä piti työläisistä koostuvan puna-armeijan koossa ja yhtenäisenä sisällissodan vuosina.² Ensimmäiset kurssit poliittiselle järjestettiin vuoden 1918 aikana ja joulukuuhun mennessä puna-armeijassa oli n. 7000 sotilaskomissaaria.

Komissaarit olivat tasa-arvoisessa asemassa upseerien kanssa, sillä kaikkiin käskyihin tarvittiin sekä upseerin että komissaarin allekirjoitus. Komissaarien tehtäviin ei kuulunut pelkästään upseerien valvonta vaan myös tuen antaminen heidän päätöksilleen.³ Vaikka tsaarin armeijassa koulutuksensa saaneet upseerit vähitellen poistuivat puna-armeijasta, kaksoispäällystöjärjestelmä vakiintui osaksi armeijan organisaatiota ja se ulotettiin komppanian tasolle asti. Komppanioiden politrukit toimivat tehtävässään yksin ja usein heitä saatettiin käyttää myös puhtaasti sotilaallisiin tehtäviin.⁴ Armeijan poliittisen henkilökunnan tehtävänä oli omien joukko-osastojen mielipideohjauksen lisäksi suunnata sanomansa viholliseen sen moraalisen selkärangan murtami-

¹ Tyushkevich 1978, s. 34-37.

² esim. Florinsky 1969, s. 464.

³ Seppälä 1978, s. 26.

⁴ Kjellberg 1945, s. 158.

seksi. Tähän työhön kuului mm. vihollisen selkäpuolen epäjärjestykseen saattaminen, propagandatyö sotavankien keskuudessa, kiihotuskirjallisuuden leittäminen vihollisen sotilaiden keskuuteen, toimenpiteet vihollistoiminnan estämiseksi paikallisen väestön taholta ja paikallisten kommunististen puoluejärjestöjen käyttäminen ja tukeminen. Ohjeiden mukaan poliittisten upseerien tuli esiintyä etujoukkojen mukana ja tarvittaessa hänellä oli oikeus käyttää kuolemanrangaistusta pelkurimaisuutta vastaan.⁵ Vallatuilla alueilla poliittisten upseerien oli välittömästi käynnistettävä poliittinen valistustyö väestön keskuudessa. Tätä varten joukko-osastot kuljettivat mukanaan varusteita, joilla työ voitiin käynnistää.⁶

Stalin käytti järjestelmää hyväksi etsiessään armeijaan pesiytynyttä epäluotettavaa ainesta. Komissaarien tehtävänä oli raportoida komentajien suhtautumisesta Stalinin edustamaan linjaan.⁷ Neuvostoliiton hyökätessä marraskuussa 1939 Suomeen, komissaarijärjestelmä oli olennainen osa puna-armeijan organisaatiota. Sodan aikana kaksoispäällystöjärjestelmä osoittautui vanhentuneeksi ja komentajien itsenäistä toimintaa liiaksi rajoittavaksi. Kenraalimajuri Kirpitsnikov arvosteli kaksoispäällikköjärjestelmää sotavankeudessa kirjoittamassaan selonteossa divisioonansa toimista talvisodan aikana. Hänen mukaansa politrukkien ja komissaarien sekaantuminen komentajien tehtäviin aiheutti useita erimielisyyksiä ja vallan täydellisen jakautumisen, mikä johti tehottomuuteen.⁸ Poliittiset edustajat unohtivat usein mitä heidän varsinaisiin tehtäviinsä kuului ja niinpä heistä oli enemmänkin haittaa kuin hyötyä joukkojen toiminnan kannalta. Kun talvisodan epäonnistumisen syitä etsittiin Neuvostoliitossa sodan jälkeen, monet tehdyt virheet laitettiin komissaarien vastuulle. Tämän seurauksena komissaarijärjestelmä poistettiin puna-armeijasta. Armeijassa toimi edelleen poliittisia neuvonantajia, mutta

⁵ Salomaa 1992, s. 194-197.

⁶ Salomaa 1992, s. 201-202. Esim. joukko-osaston (pataljoona, rykmentti, divisioona) poliittisen komissaarin valistusvälineistön tuli Salomaan mukaan sisältää: kinoaparaatti ja siihen 2-3 filmiä, radiovastaanottaja pattereineen, monistaja, soittovälineet (hanuri, balalaikka, mandoliini ja kitara), teatteritarpeet (naamiointivälineet, puvut, peruukit, värit ja kokoonpantava dekoratsioonivälineet), kirjasto ja lehdet (noin 30-45 kg), voimistelu ja urheiluvälineitä (paitoja, tossuja, pienikaliberisia kivääreitä, jne.), piirustusvälineet, karttoja 10-15 kpl (maailman, Euroopan, SNTL:n ja sen rintamanosan missä taistellaan), pelejä 8-12 kpl, valaistustarpeet, teltta (lämmityslaitteineen), punaista kangasta 20-30 m ja paperia tunnuksia varten ja valokuvauskone. Katso myös Oreshin 1941, s. 28-29 ja 43.

⁷ Kerr 1944, s. 109.

⁸ V.V. Kirpitsnikov: Lyhyitä muistelmia, vaikutelmia ja johtopäätöksiä sodasta Suomea vastaan talvella 1939-40 ja kesällä. PK 1225/14. SA.

heillä ei ollut enää valtuuksia puuttua komentajien päätöksiin.⁹

Aamuyöllä 22. kesäkuuta 1941 Saksan asevoimat aloittivat massiivisen hyökkäyksen Neuvostoliittoa vastaan. Saksan idänhyökkäyksen tavoitteena oli Neuvostoliiton hajottaminen lopullisesti. Kevätalvesta 1941 lähtien Hitlerin mukaan tähän hajoitustyöhön kuului myös kommunistisen johtokerroksen tuhoaminen, jotta valloitettu alue olisi sodan jälkeen helpompi muotoilla Saksan toiveiden mukaisesti.¹⁰ Kaksi viikkoa ennen sodan alkamista, kesäkuun 9. päivänä 1941, Hitler ilmoitti kenraaleilleen, että sodassa Neuvostoliittoa vastaan ei noudateta sotaa koskevia kansainvälisiä määräyksiä, sillä vastustajakaan ei tulisi niitä noudattamaan. Hän kielsi ottamasta puna-armeijan komissaareja vangiksi. Heidät piti antautumisen jälkeen heti ampua (*Kommissar Befehl*). Useimmat Saksan armeijan kenraaleista eivät suostuneet noudattamaan määräystä ja niinpä he eivät tiedottaneet siitä joukoilleen. Uusien alueiden hallinnosta vastaavat natsiviranomaiset ja SS-joukot sen sijaan ottivat käskyn vastaan osana tehtävää, jonka tarkoituksena oli luoda "uusi järjestys" valloitetuille alueille. Armeijan vastusteluista huolimatta vangitut komissaarit sijoitettiin keskitys- ja tuhoamisleireihin eikä upseereille tarkoitettuihin sotavankileireihin.¹¹ Itärintamalla käydyssä sodassa kansainväliset sopimukset saivat väistyä neuvostovaltion eloonjäämistäistelussa. Saksalaisten linjojen takana toimineet siviilipukuiset sissi- ja partisaanijoukot eivät voineet säilyttää vangitsemiaan saksalaissotilaita. Seurauksena oli sota, jossa vankeja surmattiin kummallakin puolella.

Vaikka länsirajalle keskitetyt neuvostoarmeijan joukot olivat miesmääräisesti suuremmat kuin hyökkäävän vihollisen, saksalaisten onnistui nopeasti edetä syvälle Baltiaan, Venäjälle ja Ukrainaan. Kun saksalaisten eteneminen ei kohdannut määrätietoista vastustusta, kaksoispäällystöjärjestelmä palautettiin osaksi neuvostoarmeijan organisaatiota. Komissaarit palautettiin valvomaan komentajia, mutta heidän valtuuksiaan vähennettiin aikaisempaan verrattuna. Heidän tehtäväkseen tuli moraalinen vahvistaminen joukkojen parissa ja näin varsinainen joukkojen johtaminen jäi upseereille. Komissaarijärjestelmä aiheutti kuitenkin edelleen tehottomuutta ja epäselvyyksiä komentosuh-

⁹ Kerr 1944, s. 109.

¹⁰ Manninen 1980, s.15.

¹¹ Streim 1982, s. 97.

teissa.¹²

Saksalaisten hyökkäyksen pysäyttäminen osoitti, että puna-armeija ja sen upseeristo olivat luotettavia eikä vastavallankumouksen pelko ollut enää aiheellinen. Tässä tilanteessa oli selvää, että kaksoispäällystöjärjestelmä oli aikansa elänyt ja sopimaton tilanteessa, jossa rintamakomentajilta vaadittiin nopeita päätöksiä tilanteiden nopeasti muuttuessa. Myöskin armeijan sisältä oli nousut esiin vaatimuksia puoluepolitiikoinnin lopettamiseksi armeijan sisällä. Vuoden 1942 aikana Stalin suostui kaksoispäällystöjärjestelmän lopettamiseen ja saman vuoden lokakuussa annetulla päiväkäskyllä järjestelmä lopetettiin. Komissaarijärjestelmän lakkauttamisen jälkeen joukko-osastoihin jäi ainoastaan poliittisia valistusupseereita, joiden tehtävänä oli miehistön poliittinen valistus, propaganda ja suhteiden solmiminen vallattujen alueiden väestön kanssa. Vastuu sotilaallisista operaatioista jäi nyt yksinomaan komentajien harteille. Poliittiseen päällystöön kuuluneet henkilöt sijoitettiin joka suoraan tai jatkokoulutuksen jälkeen arvoaan vastaaviin päällystötehtäviin joukko-osastoihin. Näin neuvostoarmeija sai tarvitsemaansa upseeritäydennystä kokeneista ja harjaantuneista poliittisista upseereista.¹³

3.2. Sotilasarvot

Vallankumouksen yhteydessä neuvostoupseeristolta poistettiin armeijan työläis-talonpoikaisen luonteen korostamiseksi porvarillisiksi katsotut sotilasarvot. Henkilökohtaisten sotilasarvojen tilalle kehitettiin tehtävämukaiset ja johtamiskykyä osoittavat sotilasarvot: joukkueenjohtaja, komppanianpäällikkö, pataljoonankomentaja, jne. Armeijan kehittämisen yhteydessä upseerien asemaa haluttiin parantaa ja poistetut henkilökohtaiset sotilasarvot otettiin uudelleen käyttöön vuosina 1935-40, ja samassa yhteydessä vahvistettiin myös erikoisupseerien sotilasarvot.¹⁴ Upseerien uralla etenemisperusteissa alettiin kiinnittää 1930-luvun kuluessa huomiota pätevyyteen ja kyvykkyyteen vallankumouksellisten ansioiden sijaan.¹⁵ Sotavankileiri 1:n upseerisotavankien sotavankikorteissa on kuitenkin vielä mainintoja henkilökohtaisen sotilasarvon ohella myös vanhoista tehtävämukaisista sotilasarvoista. Toisaalta mo-

¹² Kerr 1944, s. 110 ja Kjellberg 1945, s. 162.

¹³ Kerr 1944 s. 111 ja Kjellberg 1945, s. 162-163.

¹⁴ O'Ballance 1964, s.139; Seppälä 1978, s. 87 ja Salomaa 1992, s. 92-93.

¹⁵ Salomaa 1992, s. 191.

net sotavankikortit ovat hyvin huolimattomasti täytettyjä, ja niinpä sotilasarvon kohdalle on saatettu merkitä pelkästään esim. komppanianpäällikkö siihen asti, kunnes muiden vankien kuulustelut ovat varmistaneet vangin todellisen sotilasarvon. Varmistunutta sotilasarvoa ei ole välttämättä muistettu korjata kyseisen vangin korttiin.

Neuvostoliitossa asevelvollisuuden suorittaminen perustui kaksi vuotta kestäväan vakituiseen kaaderipalvelukseen, jonka jälkeen asevelvollinen siirrettiin reserviin. Aktiivisen armeijan rinnalla toimi territoriaaliarmeija, jossa asevelvolliset suorittivat palveluksensa opetusharjoituksissa silloin, kun se heidän ammatinsa puolesta sopi, esim. maataloudessa työskenteleville harjoituksia pidettiin peltotöiden loputtua. Heidän palvelusaikansa oli kertausharjoituksineen noin kuusi kuukautta.¹⁶ Puna-armeijan vahvuuden lisäämiseksi 1930-luvulla lisättiin kaaderijoukkojen osuutta, koulutusta pidennettiin vuodella ja reservissä oloaika pidennettiin 50 vuoden ikään saakka. Nämä muutokset merkitsivät huomattavaa päällystön lisätarvetta. Kaaderijärjestelmän tehostamisesta ja sota-akatemioiden määrän lisäämisestä huolimatta jatkosodan aikana neuvostoarmeijassa toimi myös erilaisen taustan omaavia reserviupseereita hyvinkin korkeissa tehtävissä.¹⁷

Stalinin puhdistusten seurauksena armeijan johtotehtäviin nimitettiin kuitenkin nuorta ja kokematon upseeristoa, joiden poliittinen luotettavuus oli sotilaallisia taitoja tärkeämpää, tämä osaltaan heikensi neuvostoarmeijan koulutuksen tasoa. Salomaan mukaan puna-armeijan upseeristoa kohtasi suurtuho rauhan oloissa neuvostovallan sisäisistä syistä.¹⁸ Talvisodan kokemukset käynnistivät armeijan sisällä laajat uudistustoimenpiteet, joissa kiinnitettiin huomiota mm. upseerien koulutukseen ja ulkoisen aseman kohentamiseen.¹⁹ Kirpitsnikovin mukaan välirauhan aikana kertausharjoitukset muuttuivat pääasiassa työpalvelukseksi ja tämän vuoksi upseerien johtamistaito oli ylempiä upseereita myöten hyvin heikko. Komppanioiden päälliköiksi ja joukkueiden johtajiksi valittiin reservistä otetut aliluutnantit

¹⁶ Salomaa 1992, s. 276 ja Sihvo & Rauanheimo 1946, s. 198.

¹⁷ Seppälä 1978, s. 85-86.

¹⁸ Salomaa 1992, s. 298.

¹⁹ O'Ballance 1964, s. 131 ja s. 154 kts. myös Manninen & Rzesevski 1997, s. 40-41 ja 48-50.

kaaderiupseerien siirtyessä uusiin joukko-osastoihin ja sotakouluihin.²⁰

TAULUKKO 1: UPSEERISOTAVANKIEN SOTILASARVOT

Kenraalimajuri	1
Eversti	1
Everstiluutnantti	1
Majuri	20
Kapteeni	86
Komentaja	2
Kapteeniluutnantti	3
Yliluutnantti	166
Luutnantti	712
Aliluutnantti	598
Intendentti I-III lk	56
Sot.tekn. I-III lk	54
Sot.virkailija	4
Sot.lääk. I-III lk	8
Sot.ins. I-III lk	12
Sot.välskäri	3
Sanitääri	1
Eläinlääkäri	2
Sotatuomari	1
Rykmentin komissaari	2
Pataljoonan komissaari	5
Vanhempi politrukki	7
Politrukki	83
Nuorempi politrukki	29
Politrukin sijainen	12
Kyläpolitrukki	2
Komppanian päällikkö	2
Punaupseeri	1
Perämies	1
Viestijoukkueen johtaja	1

yht. 1876

Lähteet: Upseerien sotavankikortteja T-7699/ 60 a-c, 62, 66, 67 ja T-6863-25-28. SA.

Sotavankileireissä vierailleet Punaisen Ristin edustajat hämmästelivät neuvostoupseerien tasoa. Elokuussa 1943 sotavankileirejä kiertänyt majuri R. Henry totesi, että suurin osa heistä oli melko alkeellisen näköisiä. Saman tarkastuksen yhteydessä tulee ilmi kenraalimajuri Kirpitsnikovin suhtautuminen vangitsijoihinsa ja leirin henkilökuntaan, kuten seuraava lainaus osoittaa:

²⁰ V.V. Kirpitsnikov: Lyhyitä muistelmia, vaikutelmia ja johtopäätöksiä sodasta Suomea vastaan talvella 1939-40 ja kesällä. PK 1225/14. SA.

” Kenraali Kirpitsnikovian emme tavanneet, syystä, että hän oli saapuesamme ilmoittautunut sairaaksi. Leirin päällikkö ilmoitti minulle, että tästä sotavangista on enimmäkseen harmia, sanoen olevansa tyytyväinen sinä päivänä kun hänestä pääsee eroon.”²¹

Sotavankileiri 1:ssä keväällä 1944 vierailleen Punaisen Ristin edustajan tohtori Georg Hoffmannin käynnin jälkeen eversti Spåre kirjoittaa kyseisestä vierailusta sotavankikomentajalle:

”Sotavangeista hän lausui saaneensa sen käsityksen, että he harvoja poikkeuksia lukuunottamatta näyttivät olevan varsin alkeellisella kehitystasolla ja tämän hän sanoi koskevan myöskin upseerivankeja.”²²

Mitä ulkomaiset tarkastajat tarkoittivat alhaisella kehitystasolla jää näiden lähdetietojen nojalla arvoitukseksi. Vankien kurja ulkonäkö oli hyvin pitkälle vankileirin olosuhteista johtuvaa. Avojaloin tai kurjissa kengissä kulkevat vangit, joiden vaatteet olivat rikkinäisiä, likaisia ja kuluneita, eivät varmasti näyttäneet leirin ulkopuolisen tarkkailijan silmään kovinkaan edustavilta.

Taulukossa 1 kuvataan upseerisotavankien jakautumistaan sotilasarvojen mukaan.²³ Erikoisupseerit on ryhmitelty heidän erikoisarvonsa mukaan, ellei sotavankikorttiin ole merkitty heidän todellista sotilasarvoaan. Joukossa on myös henkilöitä, joiden sotilasarvo ei välttämättä ollut upseeri, kuten esim. kyläpolitrucki tai politruckin sijainen. Siitä huolimatta heidät on sijoitettu upseerisotavankien joukkoon. Suurimman ryhmän muodostavat aliluutnantin ja luutnantin arvoiset sotavangit, jotka toimivat mm. joukkueenjohtajina ja komppanianpäällikköinä. Ylimmät upseerit saatiin Viipurin mottitaisteluiden yhteydessä, jolloin divisioonan esikunta antautui sotavangeiksi. Tässä yhteydessä saatiin korkea-arvoisin leirillä ollut sotavanki: 43. divisioonan komentaja kenraalimajuri Vladimir Vasiljevitch Kirpitsnikov. Poliittisista upseereista korkea-arvoisimpia olivat rykmentinkomissaarit Aleksandr Isakovitsh Malkis 3 Divisioonasta ja Georgij Pavlovitsh Soldatov Rajavartio-osasto 33:sta. Edellinen vangittiin syyskuun alussa ja jälkimmäinen elokuun lopussa vuonna 1941.

3.3. Vangitsemisajankohta

Jatkosodan eri vaiheet heijastuvat selvästi sotavankivahvuuden kehitykseen.

²¹ Eversti M.H.A. Spåren kirje Päämajan Järjestelyosaston päällikölle. T-7230/3. SA.

²² Eversti M.H.A. Spåren kirje sotavankikomentajalle 2.6.1944. T-19656/ F 17. SA.

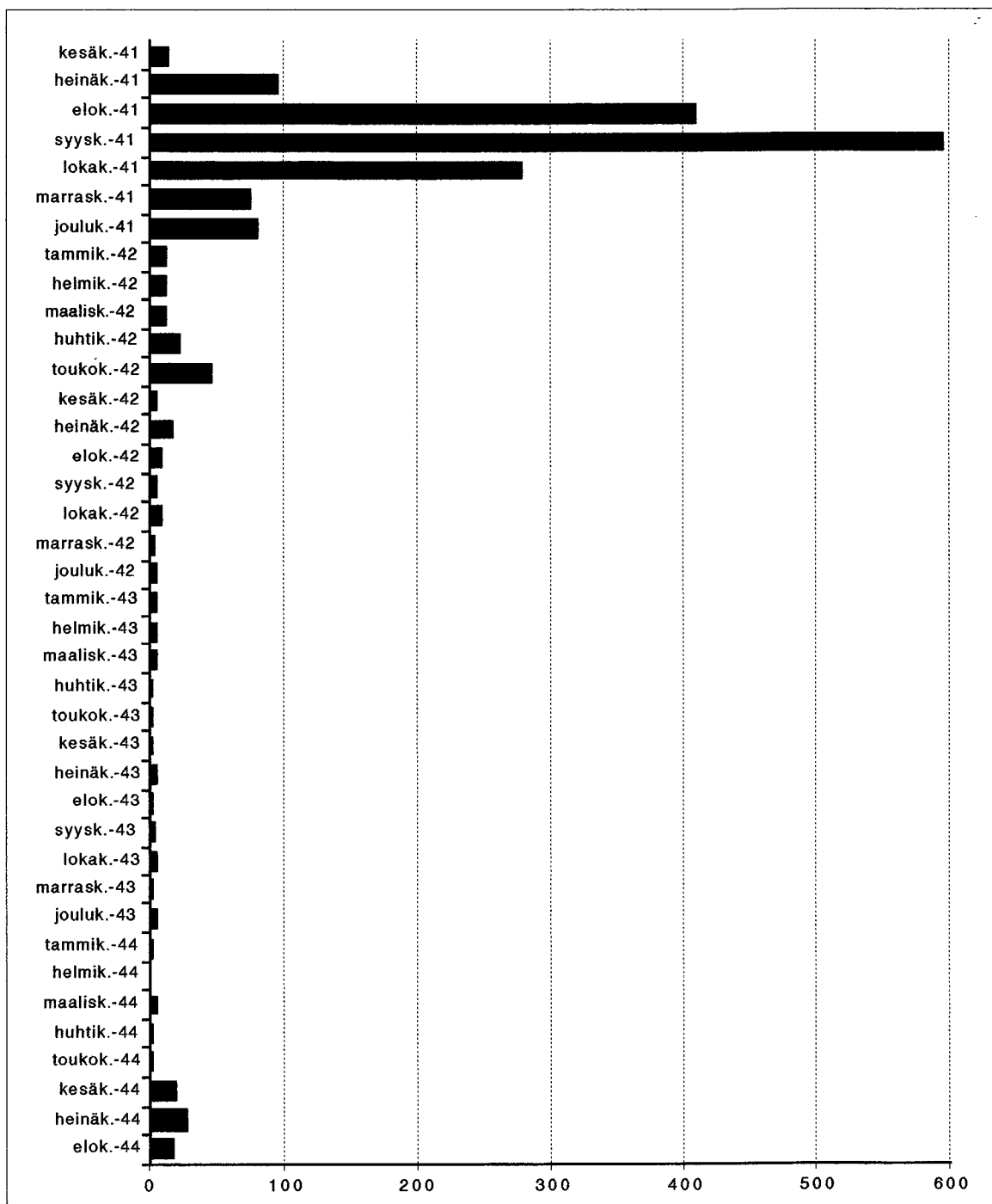
²³ Kts. Liite 1: Neuvostoliiton armeijan upseerien ja poliittisen päällystön sotilasarvot.

Suurin osa sotavangeista saatiin sodan ensimmäisten kuukausien eli hyökkäysvaiheen aikana. Suomen rintamalla oli sodan syttymisen jälkeen pari viikkoa hiljaista. Kesäkuun aikana vangittiin vain muutama upseeri. Ensimmäisen iskun aloitti Karjalan armeija 10.7.1941, jonka tavoitteena oli edetä Laatokan pohjoispuolella kohti vanhaa rajaa. Se ylitettiin 22.7. Salmassa, minkä jälkeen hyökkäystä jatkettiin Tuuloksen tasalle, jonne hyökkäys pysähtyi. Pohjoisempana vallattiin syyskuun alkuun mennessä Rukajärven alue. Etenemisen pysähdyttyä Laatokan pohjoispuolella aloitettiin hyökkäys Laatokan länsirannalle ja Kannakselle. Heinäkuun lopussa alkoi II AK:n hyökkäys kohti Laatokkaa, mikä saavutettiin viikkoa myöhemmin. Elokuun lopussa koko Vuoksen linja oli suomalaisten hallussa. Seuraavaksi hyökkäys jatkui kohti vanhaa rajaa ja Suomenlahtea. Viipurin ympäristöön vetäytyneiden neuvostojoukkojen ympärille alettiin muodostaa saartorengasta. Kaikkiaan kolme neuvostodivisioonaa saarrettiin. Vaikka saarrostusrenkas murtui, voitto oli suomalaisten suurin jatkosodassa. Motin laukeamisen yhteydessä 1.9. 1941 suomalaiset saivat n. 9000 sotavankia, joiden joukossa oli myös yksi divisioonan komentaja.²⁴ Syyskuun aikana vangittiin upseereita selvästi eniten verrattuna sodan muihin kuukausiin. Hyökkäys Kannaksella pysäytettiin n. 30 km päähän Leningradista.

Aunuksessa hyökkäys jatkui syyskuun alussa Tuulosjoelta kohti Syväriä. Aunuksen alueen saarrostustaistelussa vangittiin satoja neuvostosotilaita. Syväri saavutettiin Lotinanpellossa 7.9. Lokakuun alkuun mennessä suomalaiset olivat levittäytyneet Syvärille koko sen pituudelta. Petroskoin kaupunki valloitettiin lokakuun alussa. Saadakseen mahdollisimman edulliset puolustusasemat, suomalaiset valloittivat koko Äänisen länsirannan. Tämän vuoksi hyökkäystä jatkettiin Maaselän kannakselle ja Karhumäkeen, missä taistelut päättyivät 7.12. Niiden tuloksena saatiin n. 2800 vankia. Myös Hanko vallattiin joulukuun alussa. Joulukuun aikana suomalaiset joukot asettuivat puolustukseen: hyökkäysvaihe oli päättynyt. Joulukuuhun 1941 mennessä, jolloin sotavankien lukumäärä oli suurimmillaan, suomalaiset olivat ottaneet n. 56 000 neuvostosotilasta sotavangeiksi. Sotavankikortiston mukaan jatkosodan aikana vangittiin 1877 neuvostoupseeria.

²⁴ Seppälä 1969, s. 134-135. Kyseinen divisioonan komentaja oli kenraalimajuri Kirpitsnikov. Hänet sijoitettiin myöhemmin Sotavankileiri 1:een Köyliöön.

KUVIO 6: UPSEERISOTAVANKIEN VANGITSEMISAJANKOHTA

Lähteet: Upseerien sotavankikortteja T-7699/ 60 a-c, 62, 66, 67 ja T-6863/25-28. SA.

Hyökkäysvaiheen aikana vangituista upseereista suurin osa oli maavoimien eri aselajien edustajia. Suurin osa merivoimien upseereista saatiin Hankoa evakuoineesta matkustaja-alus Josif Stalinista sen ajettua miinaan joulukuun alussa. Alus ajelehti ohjauskyvyttömänä Tallinnaan, missä sen henkiin jääneet miehet joutuivat saksalaisten vangiksi. He siirsivät vangit suomalaisille

sotavankiviranomaisille. Suomalaisten taktiikkaan ei kuulunut suora hyökkäys lujaa vastarintaa päin vaan koukkaaminen vihollisen selustaan ja tämän saartaminen ja eristäminen. Yhteyden omiinsa menettäneet vihollisotilaat jäivät huollotta korpeen harhailemaan tai antautuivat suomalaisille joukoille. Kuten kuvio 6 osoittaa, koukkaus- ja saarrostaisteluiden tuloksena saatiin suuria joukkoja vankeja.²⁵ Neuvostoliiton ylin sodanjohto pyrki uhkailulla estää omia upseereitaan antautumasta suomalaisille tai saksalaisille joukoille. Stalinin käskyn mukaan puna-armeijalaisten velvollisuutena oli ampua esimiehensä, mikäli nämä suunnittelivat pakoa vihollisen puolelle. Mäkelän mukaan kaikkien antautuvien upseereiden perheet määrättiin vangittaviksi.²⁶

Sodan muuttuminen asemasodaksi vaikutti myös sotavankien määrään. Vankeja saatiin huomattavasti vähemmän kuin hyökkäysvaiheen aikana. Valtaosa vangeista oli ilmavoimien upseereita, joita saatiin ilmataisteluiden seurauksena. Vaikka sota maassa rauhoittui, ilmassa se jatkui yhä entiseen tapansa. Asemasodan aikana sotavankeja saatiin normaalien sotatoimien lisäksi myös tiedustelulle tärkeiden vanginsieppausten tuloksena. Sotavankeja saatiin myös propagandan avulla kehottamalla neuvostosotilaita loikkaamaan Suomen puolelle. Propagandatoiminnan, joka kohdistettiin lähinnä Neuvostoliiton vähemmistökansallisuuksiin, tuloksena tuli esim. vuonna 1943 259 yliloikkaria.²⁷ Kortistojen mukaan upseereita antautui vapaaehtoisesti seuraavasti: 1941 8, 1942 7, 1943 8 ja 1944 1.²⁸ Vähemmistökansallisuuksiin kohdistettu propaganda ei tuottanut upseerien kohdalla tulosta, sillä suurin osa loikkaneista oli venäläisiä. Upseerit loikkasivat pääasiassa yksin lukuunottamatta venäläistä luutnantti Kashutinia ja valkovenäläistä aliluutnantti Lugovoita, jotka loikkasivat 88 D:n 426 JR:stä suomalaisten puolelle 8.11.1941 ja ukrainalaisia luutnantti Golenkovia ja aliluutnantti Makarenkovia, jotka pakenivat 162. rangaistuskomppaniasta 29.3.1943 ja antautuivat omasta halustaan suomalaisille. Sodan loppuvaiheissa, kesän 1944 perääntymis- ja torjuntataisteluisissa, suomalaiset saivat vain muutamia upseereita vangiksi.

²⁵ Mikkola 1976, s.183-186 ja Pietola 1987, s.24. Vuoden 1941 loppuun mennessä saksalaiset olivat ottaneet 3,8 miljoonaa puna-armeijalaista sotavangiksi. Kaikkiaan saksalaiset ottivat sodan aikana vangiksi 5,24 miljoonaa neuvostosotilasta. Hoffmann 1986, s. 12.

²⁶ Mäkelä 1988, s. 207.

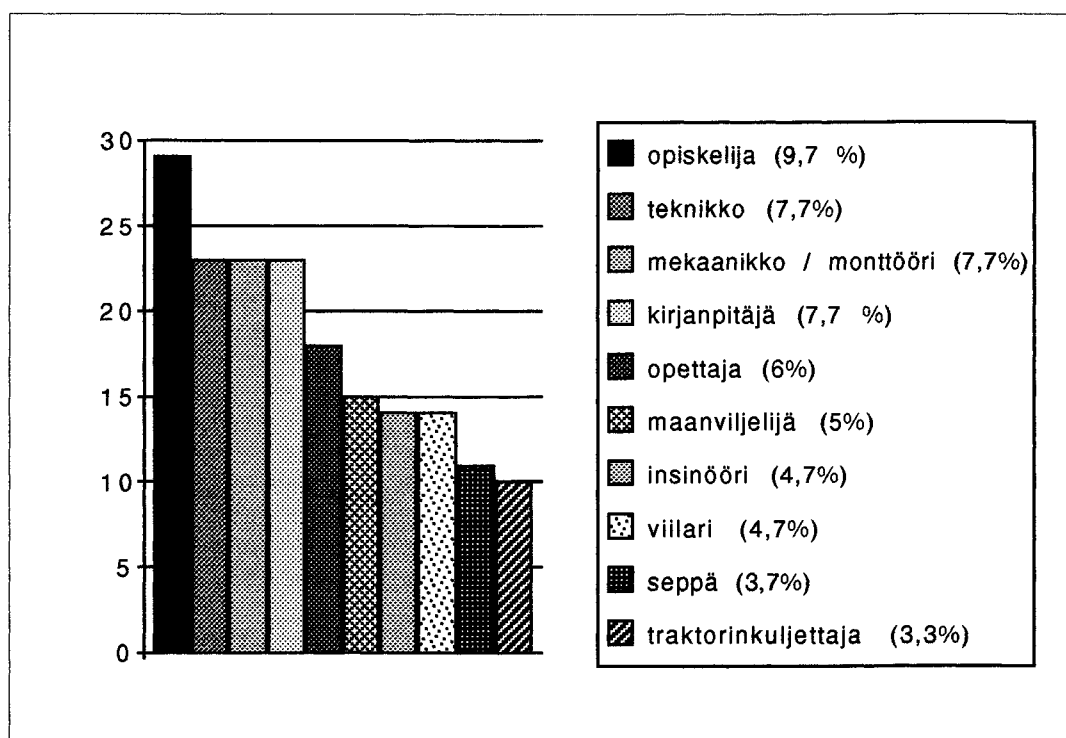
²⁷ Mikkola 1976, s. 187-188 ja Pietola 1987, s. 25.

²⁸ Upseerien sotavankikortteja T-7699/ 60 a-c, 62, 66, 67 ja T-6863/25-28. SA.

3.4. Vankien muut taustatiedot

Jotta upseerisotavankien taustasta ja koulutuksesta saataisiin yleiskuva, on kuviota 7 varten otettu Sotavankileiri 1:n arkiston upseerivankikortistosta 300 upseerisotavankikortin satunnaisotos.²⁹ Otos kattaa n. 1/4 leirillä olleista upseerisotavangeista ja sen mukaan upseerisotavangit edustivat melko tasaisesti yhteiskunnan eri aloja. Valtaosa upseerisotavangeista ilmoitti itsensä reservi-upseeriksi, kaaderiupseereita tai sellaiseksi valmistuvia upseerikokelaita on otoksessa vain viisi. Tämä osaltaan kertoo reservinupseerien merkittävästä asemasta Neuvostoliiton armeijassa sodan aikana. Toisaalta sotavangit saattoivat ilmoittaa sellaisen ammatin, jonka avulla he toivoivat pääsevänsä pois sotavankileiriltä tai piilottelivat todellista ammattiaan. Tästä on osoituksena se, että sotavankikortteihin on tehty muutoksia sotavangin ammatin kohdalle. Esim. sotavanki, joka on ensin ilmoittanut itsensä kaupallisen alan työntekijäksi, onkin sodan kuluessa muuttunut leipuriksi.³⁰

KUVIO 7: UPSEERISOTAVANKIEN 10 YLEISINTÄ AMMATTIA

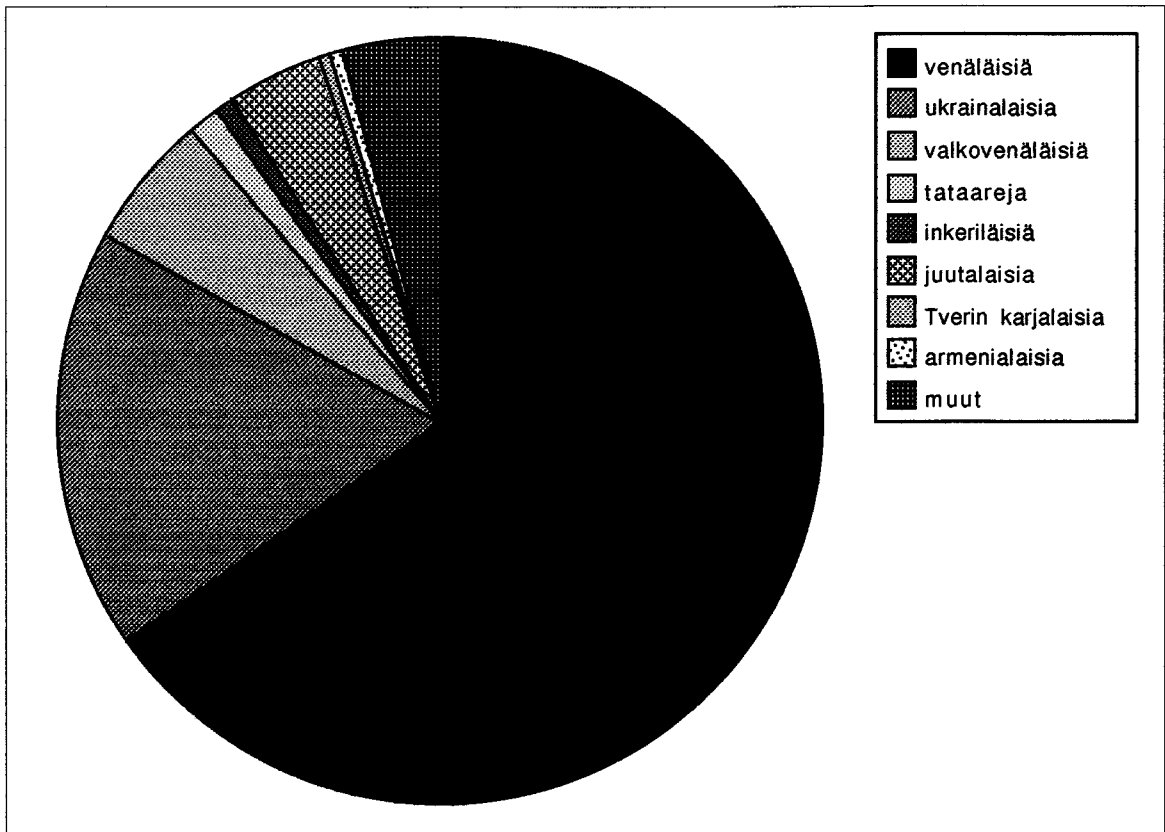
Lähde: 1/4 otos upseerisotavankikortistosta T-7699/60 a-c. SA. Suluissa olevat prosenttiluvut kuvaavat ammatin osuutta koko otannasta.

²⁹ Satunnaisotoksessa on arvottu 300 sotavankikorttia n. 1200 kortin joukosta.

³⁰ Upseerien sotavankikortisto. T-7699/ 60 a-c. SA.

Suurimman yksittäisen ryhmän upseerisotavangeista muodostivat opiskelijat. Upseerisotavankien joukossa oli suuria ryhmiä, jotka ilmoittivat työskentelevänsä työläisammateissa kuten esim. viilareina ja traktorinkuljettajina. Teknisen alan ammattilaiset kuten esim. teknikot ja insinöörit olivat sotilasteknikkoina tai -insinööreinä teknisissä aselajeissa. Koska vankien joukossa oli upseereja aina matemaatikoista ja taiteilijoista sekatyömiehiin ja viilareihin, oli heidän koulutustasossaan ja taustassaan luonnollisesti suuria eroja. He olivat hyvin heterogeeninen ryhmä, mikä aiheutti suomalaisille sotavankiviranomaisille vaikeuksia upseerisotavankien vapaaehtoisuuteen perustuvassa työhönsijoittamisessa.

KUVIO 8:UPSEERISOTAVANKIEN KANSALLISUUSJAOTTELU

Lähteet: Upseerien sotavankikortteja T-7699/ 60 a-c, 62, 66, 67 ja T-6863/25-28. SA.

Upseerisotavankien ryhmä koostui monista eri kansallisuuksista, sillä sotavangiksi saatuja upseereita tai poliittisia upseereita ei pyritty eristämään toisistaan kansallisuuksien perusteella omiin osastoihinsa kuten muissa sotavankiryhmissä oli tapana. Kaiken kaikkiaan upseerisotavangit edustivat 32 eri kan-

sallisuutta.

Kansallisuusjakauma vastaa pääsääntöisesti Neuvostoliiton kansallisuuksien välisiä lukumääräisiä suhteita 1930- ja 40-luvuilla. Suurimmat ryhmät muodostivat venäläiset, ukrainalaiset ja valkovenäläiset vangit. Suhteessa kansallisuuksien väkimäärään yllättävää on suomensukuisten suhteellisen runsas lukumäärä. Vaikka vuoden 1926 väestönlaskennassa Tverin karjalaisten ja inkeriläisten lukumäärä on yhteensä n. 250 000, niin siitä huolimatta heitä on vankien joukossa enemmän kuin monen muun suuremman neuvostokansan edustajia.³¹ Suomensukuisten neuvostoupseerien suhteellisen suuri määrä vankien joukossa selittynee sillä, että suomensukuisia ja näin myös ehkä suomen kieltä osaavia joukkoja siirrettiin halukkaammin Suomen kuin Saksan vastaiselle rintamalle.

3.5. Upseerisotavankien siirrot Saksaan

Suomalaisten ja saksalaisten sotilasyhteistyö ulottui myös sotavankiasioihin. Tämä ei kuitenkaan ole saanut osakseen kovinkaan suurta huomiota aikaisemmissa saksalais-suomalaisista sotilasyhteistyötä käsittelevissä tutkimuksissa. Kysymystä on käsitelty korostamalla yksipuolisesti suomalaisille luovutettujen sotavankien hyvää asemaa ja kohtelua saksalaisiin leireihin verrattuna.³² Sotavankien luovuttaminen toiselle valtiolle ei ollut toista maailmansotaa edeltäneiden sotavankisopimusten vastaista. Suomalaiset sotavankiviranomaiset kävivät sodan aikana katsomassa mallia saksalaisista sotavankileireistä, jotka todettiin ennakoitua paremmiksi. Saksalaisissa leireissä vankien kohtelu riippui vangin kansallisuudesta. Parhaimmassa asemassa olivat ranskalaiset ja englantilaiset vangit. Huonoimman kohtelun saivat venäläiset ja juutalaiset. Eversti Spåren raportin mukaan vankien kohtelu Saksassa riippui hyvin pitkälle siitä, miten saksalaisia vankeja kohdeltiin eri maissa. Suomalaisten kokemusten mukaan saksalaiset ottivat huomioon vankiensa kansalliset tottumukset ja tavat mm. siten, että ranskalaisille toimitettiin vaaleaa leipää ja viiniä ja puolalaisille tummaa leipää, johon he olivat kotimaassaan tottuneet. Spåren mukaan tutustuminen saksalaisten käytäntöihin oli tärkeää,

³¹ Kansallisuuksien väestötietoja löydettävissä esim. Karhu 1934, s. 71-75.

³² Esim. Jokipii 1988, s. 398. "Sotavankien luovuttaminen Suomen viranomaisille soi näille joka tapauksessa, vaikka kaunomaalailua vältettäisiin, täysin toisenlaisen aseman kuin heillä Saksaan lähetettyinä olisi ollut."

koska suomalaiset ja saksalaiset taistelivat samaa vihollista vastaan ja oli toivottavaa, että sotavankien käsittely oli yhdenmukaista.³³

Saksalaisten esittelemät mallileirit eivät tietenkään antaneet todellista kuvaa sotavankiasioiden hoidosta, mutta niiden perusteella suomalaiset sotavankiviranomaiset saattoivat suorittaa haluamiaan sotavankivaihtoja saksalaisten kanssa, sillä matkaraporttien pohjalta saatu myönteinen kuva saksalaisista sotavankileireistä ei antanut suomalaisille aihetta huolestua Saksaan siirrettyjen sotavankien kohtalosta.³⁴ Suomalaiset tunsivat mielenkiintoa Saksassa olevia suomensukuisia sotavankeja kohtaan: heidät olisi tuotava tarkan seulonnan jälkeen Suomeen ja heistä olisi henkisellä huollolla ja kasvatuksella tehtävä kelvollisia kansalaisia Itä-Karjalan asuttamiseen. Kyseessä oli vaihtokauppa, jossa saksalaisille luovutettiin vastaava määrä työkykyisiä saksalaisia, kaukasialaisia, gruusialaisia ja ukrainalaisia sotavankeja.³⁵ Marraskuussa 1941 saksalaiset viranomaiset alkoivat erotella suomensukuisia sotavankeja muista sotavangeista Suomeen siirtoa varten. Suomensukuisten vankien siirtäminen ei tapahtunut ongelmitta, sillä heidän joukossaan oli kommunisteja, joita ei voitu sijoittaa suomensukuisten vankien leirille tai töihin maatiloille.³⁶ Saksalaisten suorittamat sotavankisiirrot Köyliöön tapahtuivat vuoden 1941 aikana, jolloin sinne siirrettiin 47 upseerisotavankia saksalaisista sotavankimuodostelmista.³⁷

Kaikkia saksalaisille luovutettuja sotavankeja ei kuljetettu pois Suomesta vaan heitä käytettiin työvoimana, esim. saksalaiset rakennuttivat Porin lentokentän sotavankityövoimalla. Ensimmäisissä luovutuksissa Saksaan siirretyt sotavangit olivat lähinnä poliittista henkilöstöä, jotka pystyivät antamaan tietoja NKVD:stä.³⁸ Myöhemmin Saksaan siirrettiin sotavankeja, joiden koti oli saksalaisten valtaamalla alueella tai kotimaa oli sodassa Neuvostoliittoa vastaan. Tiedot saksalaisille luovutettujen sotavankien määrästä vaihtelevat. Mikkolan, jonka lähteenä ovat luovutus- ja vastaanottoluettelot, mukaan sak-

³³ Eversti Spåren muistio nro 2. T-17763/1.SA.

³⁴ Mikkola 1976, s.218-220. ja Hanski 1990, s. 135.

³⁵ Laine 1982, s. 146-149. Saksasta vastaanotetut sotavangit olivat varsin heikossa kunnossa ja haastateltujen heimosotavankien lausuntojen mukaan ehkä kolmannesta tai jopa puolet oli kuollut aliravitsemuksen tai sairauksien vuoksi.

³⁶ Manninen 1970, s. 193.

³⁷ Sv.leiri 1:n sotavankivahvuusilmoitukset v. 1941. T-7536/48. SA.

³⁸ Mikkola 1976, s. 193 ja Blinnikka 1969, s. 36-37.

salaisille luovutettiin 2 661 sotavankia.³⁹ Suomalaiset vastaanottivat Saksasta 2 181 sotavankia.⁴⁰

Upseerisotavankikortistosta löytyy 196 upseerin tai politrukin kortti, josta löytyy maininta siitä, että kyseinen henkilö on luovutettu saksalaisille. Kaikkien vankien kortteihin ei ole merkitty siirtojen lopullista päämäärää. Vankeja luovutettiin saksalaisille erilaisten välikäsien kautta, mikä vaikeuttaa tarkan ja yksiselitteisen lukumäärän arvioimista. Vuosien 1941 ja 1942 aikana vankeja lähetettiin suoraan Päämajan Valvontaosastolle, joka omien kuulusteluitensa jälkeen saattoi luovuttaa vangin saksalaisille tai lähettää suomalaiselle sotavankileirille. Jos vangin kortissa ei ole merkintöjä siirrosta suomalaiselle leirille tai sotilasyksikköön, on hänet todennäköisesti luovutettu saksalaisille. Helsingin lisäksi vankeja luovutettiin myös Rovaniemen Valvontaosastolle.⁴¹ Näiden sotavankien kohtalosta on vaikea tämän työn yhteydessä sanoa mitään varmaa. Valvontaosasto toimi yhteistyössä Armeeoberkommando Lapplandin kanssa, joten näiden sotavankien luovuttaminen saksalaisille on hyvinkin todennäköistä. Valvontaosastoille luovutettuja vankeja kortistosta löytyy 140. Näin saksalaisille luovutettujen upseerien ja politrukkien yhteismääräksi saadaan 336. Lukua ei voida pitää täysin luotettavana, mutta sen avulla on mahdollista luoda kokonaiskuva siitä, millaisia vankeja Suomesta luovutettiin. Sotavangit saatettiin siirtää myös ensin johonkin muuhun sotavankileiriin saksalaisille luovuttamista varten, tällaisissa tapauksissa leirien vahvuusilmoituksiin on merkitty määränpääksi suomalainen sotavankileiri, kuten esim. toukokuussa 1942, jolloin sotavankeja siirrettiin Köyliöstä Sotavankileiri 9:ään saksalaisille luovuttamista varten:

“Lähetäkää kiireellisesti leirillänne olevat saksalaiset ja saksalaissyntyisiksi ilmoittautuneet sotavangit sv.leiri 9:ään saksalaisille luovuttamista varten.

Vangit saunotettava ja puhdistettava täistä ennen lähtöä ja mukaan annettava vankien yksityisomaisuus. Saattajalla oltava luovutettujen vankien nimiluettelo. Perillä oltava viimeistään 26.5.42. Lähtöilmoitus sv.leiri 9:ään.”

³⁹ Mikkola 1976, s 193. Blinnikan mukaan(s.37) saksalaisille luovutettiin 2 116 sotavankia. Lähteenä hän on käyttänyt LVK:lle annettua selvitystä. Sotavankikomentajan esikunnan selvityselimen vuonna 1953 laatiman raportin mukaan saksalaisille luovutettiin 2 048 sotavankia. Mikkola 1976, s.208.

⁴⁰ Hanski 1990, s. 133.

⁴¹ Vuoden 1942 sotavankivahvuusilmoitukset. T-7536/49-50. SA. Kortisto Sv.leiri 1:stä siirretyistä ups.sotavangeista T-7699/62. SA. Kotijoukkojen Esikunnan puhelinsanoma sv.leiri 1:een 29.5.1942. SA. ja Köyliön varavankilan apulaisjohtajan päiväkirja 1942. Ae:7. KövVA.

**TAULUKKO 2: SAKSALAISILLE LUOVUTETTUJEN UPSEERIVANKIEN SO-
TILASARVOT**

<u>Upseerit</u>		<u>Poliittiset upseerit</u>	
majuri	5	rykmentin komissaari	2
komentaja	1	pataljoonan komissaari	4
kapteeni	13	vanhempi politrukki	7
yliluutnantti	18	politrukki	68
luutnantti	82	nuorempi politrukki	27
aliluutnantti	58	politrukin sijainen	8
sotilasteknikot, insinöörit ja		kyläpolitrukki	2
intendentit	39		
sotatuomari	1		
tuntematon	1		

Lähteet: Sv.leiristä 1 siirrettyjä ups.sotavankeja T-7699/62 ja Sv.leiri 3:n sv.kortteja T-6863/25-28. SA.

**TAULUKKO 3: SAKSALAISILLE LUOVUTETTUJEN UPSEERIVANKIEN
KANSALLISUUDET**

venäläisiä	206
ukrainalaisia	52
juutalaisia	31
valkovenäläisiä	15
saksalaisia	5
karjalaisia	6
armenialaisia	3
liettualaisia	3
virolaisia	3
tataareja	2
suomalaisia	2
vepsäläisiä	2
lezgin	1
tunguusi	2
tshuvash	1
votjakki	1
kazah	1

Lähteet: Sv.leiristä 1 siirrettyjä ups.sotavankeja T-7699/62 ja Sv.leiri 3:n sv.kortteja T-6863/25-28. SA.

Luovutetuista 25 upseeria oli NKVD:n, miliisin tai rajavartioston palveluksessa. Kuten taulukko 2 osoittaa, luovutukset koskivat erityisesti poliittisia upseereita: 140 poliittisesta vangista 118 luovutettiin saksalaisille. Tämä selittää sen, miksi poliittisten upseerien ryhmä supistui voimakkaasti sodan loppua kohti. Käytännössä melkein kaikki ylempiarvoiset komissaarit luovutettiin saksalaisille. Upseerien kohdalla luovutettujen määrä jakautuu tasaisemmin. Toisin kuin poliittisten upseerien kohdalla, korkea-arvoisimpia upseereita ei luovutettu vaan he olivat sodan loppuun asti suomalaisissa sotavankiyksiköissä.

Sotavankikorttien perusteella on mahdotonta sanoa, miksi joku vanki luovutettiin saksalaisille. Korttien antamat tiedot ovat liian puutteelliset olettamusten tekemiseen. Todennäköisesti vankien kuulusteluissa antamat tiedot olivat tässä suhteessa ratkaisevassa asemassa. Kuulustelupöytäkirjat tuhottiin sodan loppuvaiheessa, joten siirtojen syyt jäävät lähinnä olettamusten varaan. Luovutettujen vankien kansallisuuksissa herättää huomiota se, että heidän joukossaan oli myös suomensukuisia vankeja. Kapteeni Pulkkinen ja aliluutnantti Hippeläinen olivat kansallisuudeltaan suomalaisia, silti heidät luovutettiin saksalaisille, vaikka kyseisten luovutusten tarkoituksena oli nimenomaan saada suomensukuisia vankeja Suomeen. Luovutusten motiivina saattoivat olla myös saksalaisten näkemykset maailman järjestämisestä sodan jälkeen. Heidän tulevaisuuden suunnitelmiinsa kuului mm. Baltian maiden muuttaminen osaksi Saksaa ja alueen asukkaiden siirtäminen Suomeen. Ukrainan ja Kaukasian kansat saisivat perustaa omat itsenäiset valtionsa ja näiden lisäksi saksalaisten valtaamille alueille perustettaisiin itsenäinen kasakkavaltio. Saksalaiset lupasivat myös, että suomalaiset tulisivat saamaan alueita Itä-Karjalasta.⁴² Suomalasten vangitsemasta 68 juutalaisesta upseerista 31 luovutettiin saksalaisille. Luovutusten syynä tuskin oli heidän kasallisuutensa, sillä silloinhan voisi olettaa, että saksalaiset olisivat halunneet kaikki suomalaisten vangitsemat juutalaiset. Saksalaisten ja Baltian maista lähtöisin olevien vankien siirron syynä saattoi olla saksan kielen taito. Suurimmat siirrot ajoittuvat vuoteen 1942, minkä jälkeen saksalaisille luovutettiin vain yksittäisiä tai pieniä määriä upseerisotavankeja. Tämä selittyy sillä, etteivät suomalaiset vuoden 1941 jälkeen juurikaan saaneet uusia upseerisotavankeja, joten vuoden 1942 loppuun mennessä oli saksalaisille ehditty luovuttaa kaik-

⁴² katso esim. Paasikivi 1991, s. 105.

ki heitä kiinnostaneet neuvostoupseerit. Mielenkiintoisen poikkeuksen kansallisuuksien joukossa muodostavat ukrainalaiset vangit, sillä vuoden 1943 aikana heiltä on ilmeisesti kysytty halukkuutta siirtyä saksalaisiin sotavankimuodostelmiin, koska 111 ukrainalaisvangin kortin taakse on liimattu erillinen vangin allekirjoittama lappu, jossa hän ilmoittaa ettei halua siirtyä saksalaisten alaisuuteen.⁴³

Saksalaiset ehdottivat vielä vuonna 1944 sotavankien vaihtoa ja ilmoittivat olevansa kiinnostuneita ukrainalaisista sotavangeista, jotka voitaisiin vaihtaa suomensukuisiin sotavankeihin. Sotavankikomentajan esikunnan vastauksen mukaan sotavankeja ei voida antaa oman työvoimantarpeen vuoksi. Suomalaiset hakivat saksalaisista sotavankimuodostelmista suomensukuisia sotavankeja toukokuuhun 1944 asti, mutta ilmoittivat kesäkuussa, etteivät halunneet silloisessa tilanteessa ottaa enää uusia sotavankeja vastaan. Laineen mukaan sodan loppuvaiheessa sotavankien vaihtoja käsiteltiin etupäässä työvoimakysymyksenä.⁴⁴ Tämän vuoksi saksalaiset eivät juurikaan olleet kiinnostuneita suomalaisten saamista neuvostoupseereista vuosien 1941-42 jälkeen.

Sodan jälkeen LVK halusi tietoja Sotavankileiri 1:ssä olleista poliittiseen päällystöön kuuluneesta 88 sotavangista, joista 68 oli vuosina 1941-42 luovutettu saksalaisille. Sotavankileiri 1:stä luovutettujen sotavankien määrän selvittäminen, kuten koko luovutuskysymyksen tarkka selvittely on mahdotonta, sillä luovutuksista ei aina tehty kirjallista sopimusta, koska luovutukset perustuivat saksalaisten viranomaisten ja Päämajan valvontaosaston välisiin keskusteluihin.⁴⁵

3.6. Upseerisotavankien keskinäiset ryhmittymät

Upseerisotavankien suhtautuminen suomalaisiin jakoi heidät kahteen ryhmään, joista toinen hyväksyi upseerien osallistumisen työntekoon ja toinen katsoi tämän vihollisen auttamiseksi ja kieltäytyi sen vuoksi kaikesta yhteistoiminnasta suomalaisten kanssa. Näiden ryhmien jakautumiseen vaikutti

⁴³ Upseerien sotavankikortteja T-7699/ 60 a-c, 62, 66, 67 ja T-6863/25-28. SA.

⁴⁴ Laine 1982, s. 152-153.

⁴⁵ Blinnikka 1969, s. 36-37.

myös se, miten sotavangiksi oli jouduttu, sillä osa upseerisotavangeista oli antautunut vapaaehtoisesti suomalaisille sotilaille. Ne sotavangit, jotka taistelujen seurauksena olivat joutuneet vasten tahtoaan sotavangeiksi, katsoivat vapaaehtoisesti antautuneet isänmaanpettureiksi.

Osa neuvostoupseereista kieltäytyi vapaaehtoisesti osallistumasta työhön ja painosti muita sotavankeja lakkoihin ja työstä kieltäytymisiin. Upseerisotavankien keskinäiset suhteet Sotavankileiri 1:ssä kärjistyivät keväällä 1944, jolloin leirin sotavankien tietoon oli kantautunut huhuja neuvostoliittolaisten joukkojen menestyksestä ja mahdollisesta rauhasta. Punaiset eli yhteistyöhön suomalaisten kanssa kielteisesti suhtautuvat sotavangit murhasivat 4.3.1944 valkoisiin eli suomalaisten kanssa yhteistyössä oleviin sotavankeihin kuuluneen yliluutnantti Rakovskij'in, joka oli ollut yhteistyössä leirin johdon ja kuulustelijoiden kanssa. Kuulustelupöytäkirjan mukaan murhan tarkoituksena oli pelotella muita valkoisiin kuuluneita sotavankeja ja punaiset pyrkivät korostamaan omaa asemaansa neuvostohallituksen silmissä. Punaisilla oli laajat yhteydet leirillä ja he suunnittelivat kapinaa yhdessä maaseudulle töihin lähetettyjen punaisten kanssa. Tämän lisäksi he järjestivät leirillä lakkoja ja pahoinpitelivät valkoisia sotavankeja, mikä johti eristetyn osaston perustamiseen.⁴⁶ Valkoisiin kuuluneet upseerisotavangit kokivat henkensä uhatuiksi Sotavankileiri 1:ssä ja vaativat leirin johtoa puuttumaan vallitsevaan tilanteeseen. He kirjoittivat kirjeet leirin päällikölle, marsalkka Mannerheimille ja presidentti Rytille. Kirjeessään presidentille, joka on päivätty 11.4.1944 ja jonka on allekirjoittanut 28 upseerisotavankia, he kirjoittivat:

“SUOMEN TASAVALLAN PRESIDENTILLE

Herra Presidentti

Me, ryhmä venäläisiä upseereita, oltuamme kohta kolme vuotta sotavangin asemassa, olemme antaneet voimamme ja tietoisuutemme Euroopan kansojen yhteisen asian hyväksi taistelussa bolshevismia vastaan.

Ei sotavankeuden raskaat olosuhteet, eikä muutokset rintamalla ole kyenneet horjuttamaan vakaumustamme.

Kaikki tämän allekirjoittajat edustavat venäläistä sivistyneistöä. Polveutuneina aatelistosta, kasakoista, upseereista, kenraalien ja upseerien tahi huomattavampien entisen ajan virkamiesten jälkeläisistä, sekä myös poliittisista vaikutteista olemme NL:n hallituksen vainoamat.

Politiikka, joka nojaa valheeseen ja petokseen sekä säälimättömään terrorismiin

⁴⁶ Upseerisotavanki Miroshnitshenkon kuulustelupöytäkirja 6.3.1944. T-19666/2. SA.

ja kursailemattomaan yksilön käsittelyyn, oli meillä sietämättömän raskas.

Vastoin omaatuntoamme oli meidän pakko ase kädessä alistua raakaan bolshevistiseen omavaltaisuuteen ja vieläpä puolustaa sitä. Tietoisesti ja vapaaehtoisesti antauduimme vangiksi, haluten täten kertakaikkiaan katkaista välimme neuvostovaltaan. Vankeudessa ollessamme annoimme kaikkemme taisteluun bolshevismia vastaan.

Olemme vakuutetut siitä, että nykyinen kamppailu tuo tuhon bolshevismille ja luo edellytykset oikeudenmukaiselle rauhalle.

Jäämättä välinpitämättömiksi syrjästäkatsojiksi olemme voimiemme mukaan osallistuneet taisteluun yhteistä vihollistamme vastaan. Olemme antaneet kirjallista aineistoa sotilaallisissa, taloudellisissa ja muissa kysymyksissä, myötävaikuttaneet sanomalehdessä "Severnoje Slovo", esiintyneet radiossa kehoittaen taisteluun NL:oa vastaan.

Suomen valtiovallan edustajat ovat varmaankin olleet tilaisuudessa toteamaan myötätuntonamme Suomea kohtaan ja leppymätöntä vihaa bolshevismia vastaan.

Kaikki tämä, kuin myös se hyöty, jonka olemme antaneet Suomelle, antoivat meille erinäisiä toiveita saada osaksemme huomaavaisuutta.

Tästä huolimatta olemme sekoitetut muuhun sotavankimassaan ja asetetut erittäin vaikeisiin olosuhteisiin. Varsinainen osa sotavankeja, joka on saanut edesvastuuttoman NL:n kasvatuksen, vailla omaatuntoa ja uskontoa, asennoitui vihamielisesti meihin.

Suurin osa sotavangeista, ollen bolsheviikki mielistä ja innoittuneena punaisen armeijan menestyksistä, sekä odottaen paluuta NL:ään on päättänyt puhdistaa itseään NL:n hallituksen edessä. Leirillä on muodostunut punaisten aktivistien kopla, jonka on onnistunut järjestää lakkoja, Suomelle myötämiehisten pieksämistä, vieläpä suorittaa Suomen hyväksi työskennelleen ryhmämme jäsenen Rakovskin murhan.

Me, jotka emme ole peitelleet omaa antibolshevistista vakaumustamme olemme vaarassa joutua vallankumouksellisen itsevaltiuden uhriksi. Meitä uhataan murhalla jo täällä leirillä, mutta varsinkin sotavankeudesta palattuamme.

Jäätyämme tähän saakka turvattomiksi bolsheviikkiterrorin yhä voimistuksessa, me katsomme välttämättömäksi kiinnittää huomiotanne siihen seikkaan, että leirillä ja sen ulkopuolella punaisten aineiden taholta on odotettavissa erilaisia ikävyyksiä, jotka kohdistuvat sekä meihin että Suomen kansaan.

Joukko sotavankeja, jotka ovat selvästi neuvostomielisiä on soluttautunut talonpoikien töihin sekä metsätyömaille. He suunnittelevat keskuudessaan sotatapahtumien kärjistyessä tai rauhan tullessa koota kaikki leirin ulkopuolella olevat sotavangit ja tehdä rynnäkkö vapauttaen leiriltä silmälläpidonalaisina olevat sotavangit ja muodostaa partisaaniosasto.

Kapina leirillä ja valkoiseen ainekseen kuuluvien henkilöitten julma käsittely ei ole mahdotonta.

Edellä esitetty on sulkenut meiltä ovet palata NL:n, jossa meitä odottaa ainoastaan pilkka ja kuolemantuomio. paitsi sitä, meidän palaamisemme aiheuttaa perheillemme, sukulaisillemme ja omaisillemme raa'an koston

Perustellen moraalista ja periaatteellista kristillisyyttä, me Herra Presidentti vetoamme Teidän humanisuuteenne olla jättämättä meitä uhkaavassa onnettomuudessaamme ja pyydämme tulla eristetyiksi muusta sotavankimassas-

ta, odottamatta sodan päättymistä.

Me pyydämme saada poliittista suojaa Suomessa, tai tilaisuuden saada matkustaa johonkin puolueettomaan maahan.

Omasta puolestamme pidämme moraalisen velvollisuutenamme olla aina ja joka paikassa todellisia vapautta rakastavan Suomen kansan ja sen ansioituneitten johtajien ystäviä.

Herra Presidentti sallinette toivoa pikaista ja meille suotuisaa ratkaisua.

Upseerileiri 6642:n sotavangit

Jemtshenko-Rybko	Parnikelj	Perfiljev
Miroshnitshenko	Litvinov	Nikiforov
Bushelenkov	Shtshenjov	Ivanov
Dotsenko	Zelenkov	Utkin
Kushelj	Plahotin	Prohanin
Gorizontov	Pevtsov	Bagotskij
Meljnikov	Andrejev	Novikov
Matvejev	Gribanov	Tihonov
Zimenkov	Sherstenjov	Trofinov
Rebitva” ⁴⁷		

Suomalaisten suhtautumisesta valkoisten sotavankien kirjeisiin ja pyyntöihin on varsin vähän lähteitä. Kapinahuhujen vuoksi sotavankien valvontaa sotavankileirillä lisättiin nimittämällä leirille valvontaupseeri, jonka tehtävänä oli tarkkailla sotavankien mielialoja. Pääleirin tilanteen helpottamiseksi ja rauhoittamiseksi Niinisalon työmaaleiristä tehtiin Sotavankileiri 1:n alaleiri rakentamalla sen ympärille piikkilanka-aita ja siirtämällä sinne erittäin vaikeasti käsiteltäviä upseerisotavankeja.⁴⁸ Sodan lopussa perustettiin toinen alaleiri Pitkäjärvelle, jotta punaiset upseerisotavangit eivät päässeet kosketuksiin uusien upseerisotavankien kanssa.⁴⁹ Työhön sijoitettujen sotavankien vartiointia maaseudulla tehostettiin yhteistyössä poliisin ja paikallisten suojeluskuntien kanssa, vaikka mahdollisuudet laajamittaiseen kapinaan olivat pienet, koska Suomessa ei ollut laajasti organisoitua ja kansan enemmistön tuella toiminutta vastarintaliikettä.⁵⁰

Sotavankileiri 3:ssa vankien sisäistä toimintaa vaikeutti tiukka vartiointi. Kesän 1944 muuton yhteydessä yhtä tiukkaa kuria kuin leirioloissa ei pystytty pitämään yllä ja muuton aikana osa vangeista uhkasi ja pahoinpiteli vankeja jotka olivat tehneet yhteistyötä suomalaisten kanssa.⁵¹ Tämä aktiivinen vä-

⁴⁷ Valkoisten upseerisotavankien kirje Suomen tasavallan presidentille. T-19666/2. SA.

⁴⁸ 6642:n kirje 1150:lle 12.5.1944. T-7477/24. SA.

⁴⁹ Sv.komentajan esikunnan kirje Sv.leiri 1:een 16.8.1944. T-7699/49. SA.

⁵⁰ Sudenniemi 1987, s. 270.

⁵¹ Sv.I.3:n kirje PM Sotavankikommentajan Esikunnalle 30.6.1944. T-6863/4. SA.

hemmistö onnistui kääntämään vankien mielialan vihaiseksi ja uhmakkaaksi suomalaisia kohtaan. Tämä ilmeni mielenosoituksina, aiheettomina valituksina, ylimielisenä käytöksenä ja joukkoniskurointina.⁵²

⁵² Sv.I.3:n kirje PM Sotavankikomentajan Esikunnalle 22.9.1944 T-6863/9 ja Sv.I.3:n kirjeVaasan suojeluskuntapiirin komentajalle. 23.8.1944. T-6863/4. SA.

4. KOHTELU JA OLOSUHTEET SOTAVANKILEIREISSÄ

4.1. Suomen sitoutuminen kansainvälisiin sopimuksiin

Kansainvälisillä sopimuksilla on pyritty rajoittamaan sodan aiheuttamia seurauksia eri väestöryhmiin. Nämä sopimukset perustuvat osapuolten yhteisiin etuihin ja humanisiin arvoihin. Sotavankien oikeudellisen aseman ja inhimillisen kohtelun turvaamiseksi valtiot ovat solmineet kansainvälisiä ja valtioiden keskinäisiä sopimuksia, joilla määritellään, ketkä ovat sotavankeja ja millaista heidän kohtelunsa tulee olla. Lisäksi sopimuksilla määritellään niin isäntävaltion kuin sotavankien oikeudet ja velvollisuudet ja pyritään poistamaan sotavankien omien velvoitteiden ja isäntävaltion etujen tuomaa ristiriitaa.

Käsite "sotavanki" sisältyy kansainvälisen oikeuden piiriin ja se riippuu kansainvälisen oikeuden kehityksestä ja muutoksista.¹ Kansainvälisistä sotavankisopimuksista jatkosodan aikana Haagin toisessa rauhankonferenssissa tehty IV yleissopimus ja siihen liittyvä maasodan lakeja ja tapoja koskeva ohjesääntö vuodelta 1907 ja Geneven yleissopimus sotavankien kohtelusta vuodelta 1929 velvoittivat Suomea ainakin jollakin tapaa. Lisäksi on otettava myös huomioon vuoden 1929 Geneven yleiskokouksen sopimus haavoittuneiden ja sairastuneiden kohtalon lieventämisestä.

Suomi liittyi varauksitta Haagin sopimukseen, ja se tuli voimaan asetuksella vuonna 1924. Haagin sopimukseen liittyi ns. yleisliittymisehto, mikä tarkoitti sitä, että se oli voimassa vain, jos kaikki sotaa käyvät maat olivat sen ratifioineet. Sopimusta ei siis voinut soveltaa sellaisessa sodassa, johon osallistui muitakin kuin sopimuksen ratifioineita valtioita. Tämä perustui käsitykseen, että sota oli mielletävä aina yhdeksi kokonaisuudeksi. Ennen toista maailmansotaa niin moni valtio oli ratifioinut sopimuksen, että sen pääperiaatteiden katsottiin muuttuneen kaikkia sotaan osallistuvia valtioita sitovaksi kansainväliseksi tapaoikeudeksi eli yleisiksi inhimillisyyden vähimmäisvaatimuksiksi sotavankien kohtelussa. Tällaiseen kantaan päätyi myös Nürnbergin kansainvälinen sotatuomioistuin.² Sotaa ja sodankäyntiä koskevat useat

¹ Hannula 1926, s. 108 ja Rautapää 1945, s. 1.

² Castren 1959, s. 248-249; Rosen 1993, s.23 ja Hanski 1990, s.15.

säännöt perustuvat epämääräiseen ja epäyhtenäiseen tapaoikeuteen, jota valtiot joutuvat soveltamaan. Tapaoikeuden määrittelemisen on kuitenkin vaikeaa, sillä tavasta puhuminen edellyttää yhtenäisen käytännön esiintymistä.³

Haagin IV sopimuksen sopimus- ja tapaoikeudellisen sitovuuden määrittelemisen aiheutti Suomelle ja Neuvostoliitolle ongelmia sekä talvi- että jatkosodassa. Epäselvyyksiä aiheuttivat Neuvostoliiton osallisuus sopimukseen ja yleisliittymisehto. Jatkosodan alussa kumpikin osapuoli kuitenkin ilmoitti virallisesti Punaiselle Ristille noudattavansa sopimuksen periaatteita sotavankien käsittelyssä.⁴ Sopimuksen sitovuuden tulkinta aiheutti kuitenkin ongelmia etenkin suomalaisille viranomaisille: talvisodan aikana katsottiin, että Neuvostoliitto ei ollut sitoutunut ennen vallankumousta tehtyyn sopimukseen, ja jatkosodan aikana Neuvostoliiton ei katsottu noudattaneen sen määräyksiä. Suomalaisten kanta jatkosodan aikana oli, että koska kansainvälinen oikeus perustuu vastavuoroisuuteen, heidän ei tarvinnut noudattaa Haagin sopimusta.⁵ Näin suomalaiset katsoivat jatkosodan alussa olevansa velvoitettuja noudattamaan sopimuksen periaatteita pelkästään humanitaarisista syistä.⁶ Päämajan ensimmäisessä sotavankien kohtelua koskevassa käskyssä määrättiin, että sopimusta on noudatettava soveltuvin kohdin. Lisäksi siinä käskettiin, kuten Haagin sopimuksessakin todetaan, että sotavangit ovat Suomen hallituksen eivätkä vangitsijoidensa vallassa, heitä on kohdeltava inhimillisesti, heidän on ilmoitettava nimensä ja arvonsa, sairastuneelle sotavangille on annettava asianmukaista hoitoa, sotavankeja saa käyttää kykyjä ja voimia vastaavaan työhön ja heidän sallittiin pitää hallussaan omat yksityiset esineensä. Myöhemmin ylipäällikkö korosti sotavankien kohtelua koskevassa käskyssään 8.7.1941 suomalaisten joukkojen velvollisuutta esiintyä

³Broms 1978, s. 69-70 ja Castren 1959, s.331. Kansainvälisen oikeuden mukaan valtioita sitoviksi oikeusnormeiksi katsotaan vain tapaoikeuden normit ja valtiosopimusten määräykset. Tapaoikeus on joko yleistä eli kaikkia kansainvälisen oikeuden jäseniä -myös uusia valtioita- sitovaa tai partikulaarista eli vain osaa jäsenistä sitovaa. Valtiot kuitenkin voivat omassa piirissään noudattaa sitovaksi muodostuneita paikallistapoja ja erityissopimuksia. Tapaoikeuden kannalta suurvaltojen käytännöllä on ratkaiseva merkitys. Tapaoikeuden normi saattaa syntyä pitemmän tai lyhyemmän ajan kuluessa, ja normi voi tulla yleiseksi, vaikka jotkut valtiot eivät olisikaan sitä käytännössä soveltaneet, kunhan ne vain tunnustavat sen sitovan luonteen. Tultuaan vuonna 1917 kansainvälisen oikeusyhdistyksen jäseneksi Suomi sitoutui voimassa olevaan kansainväliseen tapaoikeuteen. (Castren 1959, s. 5-6.)

⁴ Hanski 1990, s. 15.

⁵ PM:n sotavankien kurinpitösäädösehdotus 9.7.1941. T-19653/6. SA.

⁶ Hanski 1990, s. 16 ja Pietola 1987, s. 14.

arvokkaasti, säilyttäen kurin ja järjestyksen sotavankien käsittelyssä.⁷

Neuvostoliiton oman kannan mukaan se oli uusi valtio, eivätkä sitä sitoneet Venäjän aikaisemmin tekemät sopimukset. Tämä käsityksen perusteella se mm. katsoi, että se ei ollut vastuussa tsaarin aikaisen Venäjän veloista. Neuvostohallitus oli kuitenkin vallankumouksen jälkeen antanut julistuksen, jossa se sitoutui noudattamaan aikaisempia Geneven yleissopimuksia ja kaikkia Venäjän ja Punaisen Ristin välisiä sopimuksia.⁸ Castrenin mukaan kansainvälinen oikeus on yleisesti sillä kannalla, että valtion sisäiset muutokset eivät vaikuta sen kansainvälisiin sitoumuksiin.⁹ Se, miten Haagin sopimus sopimusoikeudellisesti velvoitti Neuvostoliittoa, on erittäin vaikea kansainvälisen oikeuden alaan kuuluva kysymys. Ainakin tapaoikeudellisesti Haagin sopimus velvoitti Neuvostoliittoa samalla tavalla kuin kaikkia muitakin valtioita.¹⁰ Jos yleisliittymisehtoa tulkitaan tiukasti, niin Haagin sopimus ei ollut voimassa sodan aikana muuten kuin tapaoikeutena, sillä esim. sodassa mukana ollut Tsekkoslovakia, joka ei ollut mukana Haagin sopimuksessa, oli julistanut sodan Saksalle ja sen liittolaisille Suomi mukaanluettuna.¹¹

Vuoden 1929 Geneven yleissopimuksessa sotavankien kohtelusta määrättiin, että sopimusta sovelletaan sopimusvaltioiden välillä siitä huolimatta, vaikeivät sodan kaikki osapuolet olisi sitä hyväksyneetkään. Neuvostoliitto ei ollut hyväksynyt Geneven yleissopimusta, koska sen käsityksen mukaan sopimuksen olennaiset kohdat sisältyivät jo vuoden 1907 Haagin IV sopimuksen maasotaohjesääntöön.¹² Kansainvälisen ihmisoikeustyön vaikutuksesta Neuvostoliitto kuitenkin antoi oman asetuksensa sotavankien käsittelystä 19.3.1931 ja sitä täydennettiin 1.7.1941. Sodan jälkeisessä tiedotustoiminnassaan Neuvostoliitto totesi, että sen asetukset takasivat sotavangeille humanimman kohtelun kuin mitä Geneven sopimus edellytti.¹³ Malmin mukaan säädösten Neuvostoliiton sotavankien kohtelu vastasi hyvin kansainvälis-

⁷ Mikkola 1976, s.19 ja Seppälä 1980, s. 132.

⁸ Hanski 1990, s. 16-17.

⁹ Castren 1959, s. 69-70.

¹⁰ Hanski 1990, s. 17 ja Malmi-Alava 1994, s. 31.

¹¹ Hanski 1990, s. 18.

¹² Hanski 1990, s. 18-19.

¹³ Malmi 1995, s. 27-28. Suomalaisten sotavankien palautuksen yhteydessä marsalkka Mannerheim totesi, ettei vihollinen ollut noudattanut sotavankien kohtelussa alkeellisempiakaan inhimillisyyden vaatimuksia ja sen vuoksi vankeja oli menehtynyt epäinhimillisten olosuhteiden uhrina. Malmi 1995, s. 28.

tä tasoa, mutta sodan ajan käytäntö ei vastannut säädöksiä.¹⁴

Suomi oli allekirjoittanut Geneven sotavankeja koskevan sopimuksen ja näin ainakin periaatteessa hyväksynyt sen. Sitä ei kuitenkaan ratifioitu, koska se oli ristiriidassa joidenkin sotaväen rikoslain pykälien kanssa. Suomi kuitenkin antoi lupauksen liittymisestään sopimukseen, kunhan maan oma lainsäädäntö saadaan muutettua.¹⁵ Koska Suomi ei ratifioinut sopimusta, se ei periaatteessa sitonut Suomea. Jotta kansainvälinen sopimus velvoittaisi Suomea, olisi sen säädökset sisällytettävä Suomen oikeusjärjestykseen. Suomen oikeuden ja kansainvälisen oikeuden ristiriitatilanteessa viranomaiset ovat Castrenin mukaan velvollisia noudattamaan valtion sisäisiä määräyksiä, mutta tämä ei tietenkään poista valtion kansainvälistä vastuuta ja ulkoasianministeriön velvollisuutta ryhtyä toimenpiteisiin ristiriidan poistamiseksi.¹⁶ Hanski toteaa, että Suomen viranomaiset eivät tehneet juuri mitään lausuntojensa lisäksi saadakseen tilanteen käytännössä korjatuksi.¹⁷

Vaikka viranomaisten mukaan Geneven sotavankisopimus ei Suomea varsinaisesti sitonutkaan, katsottiin kuitenkin parhaaksi tiedottaa sen pääperiaatteista sotavankileireille. Heinäkuun 7. päivänä 1941 Raumalla sijaitseva Vakka-Suomen suojeluskuntapiirin esikunta lähetti Köyliön sotavankileirin johtajalle kirjeen, jonka liitteinä olivat: "Sisäistä järjestystä koskevat ohjeet sotavankien järjestelyleiri nro 1:ssä" ja "Otteita Punaisen Ristin sotavankien käsittelyä koskevasta kansainvälisestä konventiosta vuodelta 1929". Samansisältöinen kirje lähetettiin heinäkuun puolivälissä Etelä-Satakunnan Suojeluskuntapiiristä Sotavankileiri 3:een.¹⁸ Keväällä 1942 marsalkka Mannerheim kirjoitti kirjeen Punaisen Ristin Kansainvälisen komitean johtajalle Suomen vaikean elintarviketilanteen vuoksi. Hänen mukaansa suomalaiset olivat tarkoin noudattaneet Geneven sopimuksen sotavankeja koskevia säännöksiä, vaikka suomalaiset sotavangit eivät saaneetkaan vastaavaa kohtelua Neuvostoliitossa.¹⁹ Hanskin mukaan marsalkka Mannerheimin ja halli-

¹⁴ Malmi 1995, s. 136.

¹⁵ Mikkola 1976, s. 15.

¹⁶ Castren 1959, s. 11.

¹⁷ Hanski 1990, s. 19.

¹⁸ Vakka-Suomen suojeluskuntapiirin esikunnan kirje Köyliön sotavankileirin johtajalle 7.7.1941. T-7536/48 c ja "Otteita Punaisen Ristin sv.käsittelyä koskevasta kansainvälisestä konventiosta v:ita 1929". T-6862/14. SA.

¹⁹ Mannerheim 1952, s. 386.

tuksen motiivina oli, että ulkomailla syntyisi halu auttaa sotavankisopimuksia noudattavaa Suomea sotavankiongelman ratkaisemisessa.²⁰ Syksyllä 1943 käsitellessään sotavangiksi joutuneiden upseerien palkkausta suomalaiset viranomaiset kuitenkin katsoivat, että koska Neuvostoliiton viranomaiset eivät noudattaneet Haagin sopimusta ja koska kumpikaan maa ei ollut osallisena Geneven sotavankisopimuksessa, ei suomalaisten tarvinnut välittää sopimuksien määräyksistä.²¹

Geneven sopimus ei sopimusoikeudellisesti sitonut Suomea ja Neuvostoliittoa, koska kumpikaan valtio ei ollut sitä hyväksynyt. Suomella oli kuitenkin periaatteellinen velvollisuus noudattaa sopimusta, koska se oli sen allekirjoittanut ja vetosi sen avulla muihin maihin sodan aikana. Kesäkuussa 1941 Italia oli ehdottanut, että Geneven sotavankisopimusta tulisi noudattaa Neuvostoliiton ja Saksan välisessä sodassa.²² Saksalaisten käsityksen mukaan Geneven sotavankisopimusta ei tarvinnut noudattaa sodassa Neuvostoliittoa vastaan, koska se ei ollut hyväksynyt sopimusta. Näin saksalaiset kohtelivat neuvostoliittolaisia sotavankeja eri tavalla kuin muiden valtioiden sotavankeja.²³ Nürnbergin tuomioistuin kuitenkin katsoi, että osa Geneven sopimuksen artikloista oli jo vakiintunut tapaoikeudellisiksi, koska monet sivistyneet valtiot, mm. Saksa, olivat ne hyväksyneet. Siksi voidaan sanoa, että sopimus oli ainakin osittain tapaoikeudellisesti sitova myös Suomen ja Neuvostoliiton välisessä sodassa.²⁴ Geneven sopimuksen yksityiskohtainen tapaoikeudellisen sitovuuden analysointi on vaikeaa, sillä se määriteltiin vasta sodan jälkeen, ja näin sotaa käyvät osapuolet eivät tienneet Geneven sopimuksen sitovuudesta tai sen sisällöstä. Tämä ei tosin koske Suomea, joka oli allekirjoittanut sopimuksen, ja oli ilmoittanut ratifioivansa sopimuksen mahdollisimman nopeasti ja noudattavansa tarkasti sopimuksen määräyksiä. Lisäksi sotavankiviranomaiset olivat lähettäneet sotavankileireille heti sodan alussa kirjeen, jonka liitteenä oli osa sopimuksen artikloista. Vaikka suomalaiset viranomaiset eivät pyrkineetkään sodan aikana saattamaan Geneven yleissopimusta juridi-

²⁰ Hanski 1990, s. 19.

²¹ Inge Pippingin muistio 25.8.1943 ja Kenraalimajuri Isaksonin kirje muistion hyväksymisestä 25.8.1943. T-19657/ F 26. SA.

²² Hanski 1990, s. 18.

²³ The Trial of German Major War Criminals XI. One hundredth day. Friday 5.4.1946, s. 33; The Trial of German Major War Criminals XIX. Hundred and eighty-fourth day. Tuesday 23.7.1946, s. 259 ja Streim 1981, s. 33.

²⁴ Hanski 1990, s. 20-21.

sesti voimaan, kuten Hanski on tutkimuksessaan todennut, olivat he kuitenkin valmiita ainakin osittain toimimaan sen mukaisesti. Tämä kuitenkin kariutui Neuvostoliiton erilaisiin käsityksiin ja passiivisuuteen vastavuoroisuutta edellyttäneessä tiedotustoiminnassa, tosin myös suomalaisten omat ongelmat sotavankihuollon kanssa vaikuttivat tiedotustoiminnan lopettamiseen.

Kolmas sotavankien käsittelyyn vaikuttanut sopimus oli vuoden 1929 Geneven yleiskokouksen sopimus haavoittuneiden ja sairastuneiden kohtalon lievittämisestä. Tämän sopimuksen olivat sekä Suomi että Neuvostoliitto ratifioineet ja se oli molempia maita sitova jatkosodan aikana.²⁵ Suomessa se oli saatettu voimaan asetuksella vuonna 1936.

Sodan jälkeen kansainvälinen oikeusyhteisö omaksui kannan, jonka mukaan Saksan ja Neuvostoliiton välistä sotaa on tarkasteltava Haagin sopimuksen ja vallinneen tapaoikeuden näkökulmasta. Tämä koski myös Suomen ja Neuvostoliiton välistä sotaa.²⁶ Bromsin mukaan sodankäynnin valvonta jää käytännössä sodan eri osapuolien tehtäväksi, jolloin vastapuolen rikkomukset tuodaan näkyvästi propagandassa esille ja omista rikkomuksista vaietaan.²⁷ Tämä pitää paikkansa, kun tarkastellaan suomalaisten suhtautumista sotavankisopimukseen jatkosodan aikana. Suomalaiset kieltäytyivät noudattamasta Haagin sopimusta vetoamalla puna-armeijan tekemiin rikkomuksiin, mutta pyysivät apua sotavankien vaikeaan elintarviketilanteeseen vetoamalla Geneven sotavankisopimuksen tarkkaan noudattamiseen vuonna 1942. Myöhemmin suomalaiset viranomaiset kuitenkin kielsivät sopimuksen velvoittavan Suomea. Suomalaisten tulkintojen mukaan Suomea ei näin sitonut mikään kansainvälinen sotavankisopimus, koska vastavuoroinen toiminta ei Neuvostoliiton kanssa onnistunut. Ainoa sopimus, jonka sitovuus kiistatta myönnettiin sekä Suomessa että Neuvostoliitossa, oli vuoden 1926 Geneven yleiskokouksen sopimus haavoittuneiden ja sairastuneiden kohtalon lievittämisestä.

²⁵ Hanski 1990, s. 19-20.

²⁶ Rosas 1993, s. 77.

²⁷ Broms 1978, s. 522-523.

4.2. Upseerisotavankeja koskevat määräykset

Sotavankisopimuksilla määrätään, miten sotavankeja tulee kohdella vankeuden aikana. Niissä on yleisiä määräyksiä, jotka koskevat kaikkia sotavankeja ja määräyksiä, jotka koskevat tiettyjä sotavankiryhmiä. Tällaisia ryhmiä ovat mm. naissotavangit, haavoittuneet, lääkintähenkilöstö ja upseerit. Yksittäisiä ryhmiä ei kuitenkaan voi irrottaa asiayhteydestään tarkastelematta sotavankisopimusten määräysten yleistä kehittymistä toiseen maailmansotaan asti.

Sotavankisopimuksissa määritellään ne ehdot, mitkä vangitun henkilön on täytettävä, jotta häntä kohdellaan sopimusten mukaisesti. Sotavankistatuksen saaminen edellyttää mm. sitä, että joukoilla on alaisistaan vastuussa oleva henkilö, niillä on selvästi erotettava tuntomerkki esim. kokardi, kantavat julkisesti asetta ja noudattavat sodan lakeja ja tapoja. Armeijan ohella samat vaatimukset koskivat myös miliisi- ja vapaaehtoisjoukkoja. Neuvostoarmeijan organisaatioon kuului partisaaneja ja poliittisesta toiminnasta vastanneita upseereita eli komissaareja. Toisessa maailmansodassa saksalaiset eivät tunnustaneet näiden ryhmien juridista oikeutta sotavangin asemaan. Suomessa tilanne oli toisenlainen: molemmat ryhmät oikeutettiin saamaan sotavangeille kuuluva kohtelu. Talvisodan aikana komissaarien kohtelu ei juuri poikennut muista vangeista. Jatkosodassa heidät tunnustettiin sotavangeiksi, mutta poliittisesti vaarallisina heidät suljettiin omalle, muusta maailmasta eristetyille leirille.²⁸ Tässä tutkimuksessa komissaarit rinnastetaan upseereihin. Komissaarien sotilasarvot olivat rinnastettavissa armeijan upseerien vastaaviin arvoihin ja näin on luonnollista verrata heidän kohteluaan vankeudessa olevien upseerisotavankien oloihin ja kohteluun.

Hanski on tutkimuksessaan laatinut taulukon, jossa hän havainnollistaa toisen maailmansodan aikaista tapaoikeutta ja sen taustaa.²⁹ Kaikki sotavankeja koskevat periaatteet, jotka sisältyvät Haagin sopimukseen, ovat löydettävissä myös Geneven sotavankisopimuksesta. Ensimmäisen maailmansodan koke-

²⁸ Hanski 1992, s. 64-65.

²⁹ Hanski 1990, s. 21. Tarkemmin sotavankien kohtelun yleisten periaatteiden historiallista taustaa on tarkastellut Allan Rosas teoksessaan *The Legal status of prisoners of war. A Study in international humanitarian law applicable in armed conflicts* (Turku 1976) s. 71-75. Kts. liite 2.

muksista johtuen Geneven sopimuksen kohdat ovat yksityiskohtaisemmat ja tarkemmin määritellyt.³⁰ Tarkastellessaan tapaoikeutta vuoden 1929 jälkeen, Hanski on ottanut lähtökohdakseen Nürnbergin tuomioistuimen kannan, jonka mukaan tapaoikeudeksi on katsottava kohdat, jotka sisältyvät Haagin sopimukseen ja jotka tuomioistuimen mukaan olivat oleellisia. Tällaisia olivat mm. sotavangin ihmisarvon tunnustaminen ja kiellettyjen rankaisumuotojen määrittely. Tuomioistuin ei kuitenkaan ottanut kantaa kaikkiin Geneven sopimuksen kohtiin, koska se ei katsonut kaikkia kohtia oikeudenkäynnin kannalta oleellisiksi kuten esim. määräystä palauttaa sotavangit kotimaahansa rauhan tultua tai se ei puuttunut sellaisiin kohtiin, joista määrättiin jollain muulla sopimuksella kuten esim. haavoittuneiden ja sairaiden sotavankien kohtelusta.³¹ Hanskin taulukosta käy ilmi, että kaikkia sotavankeja koskevien määräysten lisäksi oli tapaoikeudessa jo ennen vuotta 1907 ja Haagin sopimuksessa sekä Geneven sotavankisopimuksessa erityinen kohtansa tiettyjen sotavankien ja sotavankiryhmien erityiskohtelusta.

Vuoden 1929 sopimus haavoittuneiden ja sairastuneiden kohtalon lieventämisestä ei sisällä erityisesti upseereja koskevia sääntöjä, mutta se kuitenkin takaa arvosta riippumatta lääkintähoidon kaikille sotavangeille, joihin voidaan soveltaa kansainvälisten sopimusten yleisiä säädöksiä.³² Haagin sopimuksessa on muutama upseerisotavankeja koskeva määräys. Näistä tärkeimmät ovat kieltö käyttää upseerisotavankeja työvoimana ja määräys maksaa upseerisotavangeille samaa palkkaa kuin mitä isäntävaltion upseeritkin saavat. Tämä palkanmaksu oli määrä tapahtua vankien kotimaan takaisinmaksuvelvollisuutta vastaan.³³ Geneven sotavankisopimuksessa upseerisotavankien asema määritellään paljon yksityiskohtaisemmin kuin Haagin sopimuksessa. Valtaosa säännöistä on varsin yksityiskohtaisia ja niiden tarkoituksena on säilyttää upseerien ulkoinen asema. Tällaisia ovat mm. 19. artiklan määräys, jonka mukaan upseerien arvomerkkejä ei saa poistaa ja 22. artikla, jonka mukaan leireille on sijoitettava tavallisia sotavankeja upseerien palvelutason takaamiseksi sekä 18. artiklan tervehtimissäännöt. Tärkeitä säännök-

³⁰ Katso esim. Bond 1986, s. 144.

³¹ Hanski 1990, s. 22.

³² Geneven sopimus vuodelta 1929 sodassa haavoittuneiden ja sairastuneiden kohtalon lieventämisestä. Kts. liite 3.

³³ Haagin IV yleissopimus vuodelta 1907. Maasodan lakeja ja tapoja koskeva ohjesääntö. I Osasto. II luku. Sotavangeista.

siä, jotka puuttuvat Haagin sopimuksesta, ovat mm. 27. artiklan määräys upseerien mahdollisuudesta osallistua työntekoon ja 46. ja 49. artikloiden määräykset upseerien rankaisemisesta.³⁴

Sotavankileireihin heti sodan alussa lähetetyssä "Otteita Punaisen Ristin sotavankien käsittelyä koskevasta kansainvälisestä konventiosta vuodelta 1929" on valikoima Geneven sotavankisopimuksen artikloista. Upseerisotavankileirin kannalta kiinnostavia ovat luonnollisesti upseerisotavankien asemaa koskevat artiklat. Em. sopimuksen artikloista on jätetty pois kolme upseerisotavankija koskevaa artiklaa.³⁵ Ne ovat 18. artikla, joka koskee upseerisotavankien tervehtimissääntöjä, 22. artikla, jonka mukaan upseerisotavankileireille on sijoitettava sotamiesvankeja upseerien palvelutason takaamiseksi ja 23. artikla, jonka mukaan vangituille upseereille on maksettava sama palkka kuin isäntämaan upseeritkin saavat vangin hallituksen takaisinmaksuvelvollisuutta vastaan. Vastaava artikla on myös Haagin sotavankisopimuksessa. Artikloiden poisjättäminen tarkoittanee sitä, että valittaessa Geneven sopimuksen 97 artiklan joukosta 30 artiklaa, on vähämerkityksellisiksi katsotut artiklat jätetty pois tärkeämpien joukosta.

Haagin sotavankisopimus ja Geneven sopimus sodassa haavoittuneiden ja sairastuneiden kohtalon lieventämisestä jo sinällään takaavat upseerivangeille erillisen aseman muihin sotavankeihin verrattuna ja terveydenhoidon sitä tarvitseville upseerivangeille. Ainakin nämä minimivaatimukset suomalaiset joutuivat ottamaan huomioon jatkosodan aikana. Koska Suomi oli allekirjoittanut Geneven sotavankisopimuksen ja vieläpä sodan aikana korostanut noudattavansa sitä kirjaimellisesti, suomalaisten sotavankileirien henkilökunta oli periaatteessa velvollinen huolehtimaan liitetaulukossa esiteltyjen tai ainakin leireille jaetun valikoitujen artikloiden mukaisesti upseereja koskevien erityismääräysten voimaansaattamisesta.

³⁴ Convention on treatment of prisoners of war. Geneva, July 27, 1929.

³⁵ Vakka-Suomen suojeluskuntapiirin esikunnan kirje Köyliön sotavankileirin johtajalle 7.7.1941. T-7536/ 48 c SA. Kaikkiaan em. kirjeeseen on valittu seuraavat Geneven sopimukset artiklat: 2,3,5,6,7,10,11,12,13,14,15,17,19,20,21,24,26,27,29,30,32,40,42,43,46,47,48,49,76 ja 77.

4.3. Vartiokomppania ja vartiointi sotavankileireillä

Jatkosodan kuluessa sotavankileirien vartijoiksi sijoitettiin reserviläisiä, joiden palvelukelpoisuusluokka oli yleensä B I tai B II.³⁶ Leirillä vartijoiden tuli olla alokaskoulutuksen suorittaneita sotilaita. Alle 18-vuotiaat saivat toimia leireillä ainoastaan lähettipoikina. Vartijoiden joukossa olevat A-luokkiin kuuluvat sotilaat oli siirrettävä koulutuskeskusten kautta muihin tehtäviin.³⁷ Sotavankileireille sijoitettu miehistö ja upseeristo oli yleensä heikkotasoista, koska paras osa armeijan henkilöstöstä sijoitettiin luonnollisesti rintamatehtäviin. Päämajan sotavankitarkastaja everstiluutnantti C. Björklundin mukaan juoppojen ja sairaiden upseerien sijoittaminen sotavankileireihin aiheutti sisäisiä ristiriitoja leirien henkilökunnan keskuudessa ja heikensi sotavankiasioiden hoitoa.³⁸ Kirjeessään Kotijoukkojen Esikunnalle Köyliön sotavankileirin johtaja luutnantti Salonen toivoi vartiomiehiksi rintamalla olleita, mutta haavoittumisen takia kotirintamalle siirrettyjä miehiä, koska he olivat osoittautuneet parhaiksi vartiomiehiksi.³⁹ Luutnantti Holopaisen kokemusten mukaan maaseudulta kotoisin oleva miehistöaines oli vartiotehtäviin sopivampaa kuin kaupungeista ja tehdasalueilta tulevat sotilaat.⁴⁰ Köyliön sotavankileirillä toimi vartijoina reserviläisten lisäksi myös asevelvollisuuttaan suorittavia varusmiehiä.⁴¹ Sotavankileirien lähettämät valitukset osoittavat, että sodan alussa vartiomiehiksi pyrittiin sijoittamaan tehtävään sairauden, poliittisten mielipiteiden tai alkoholismin vuoksi sopimattomia henkilöitä.⁴² Vasta vuoden 1942 puolivälin jälkeen sotavankiorganisaation kehittyessä vartiomiesten laatuun alettiin kiinnittää enemmän huomiota. Sotavankien vartioinnista vastasi vartiosto tai vuoden 1943 alussa tehdyn vartio-

³⁶ Pietola 1987, s. 104.

³⁷ Kotijoukkojen Esikunnan kirje sv.muodostelmille 15.11.1941. T-6861/18. SA.

³⁸ Everstiluutnantti C. Björklundin raportti sotavankileirien henkilöstöstä Päämajan Järjestelyosaston päällikölle 1943. T-19654/ F 6 a.

³⁹ Sv. leiri 1:n kirje Kotijoukkojen Esikunnalle 1.6.1942. T-7536/49. SA.

⁴⁰ Sv.leiri 3:n kirje Kotijoukkojen Esikunnalle 23.3.1942. T-6861/7. SA.

⁴¹ Esim. Sv.leiri 1:n kirje Kotijoukkojen Esikunnalle 26.5.1942. T-7536/67 b. SA. ja Sv. leiri 1:n kirje Kotijoukkojen Esikunnalle 24.11.1941. T-7536/48. SA.

⁴² Sv. leiri 1:n kirje Kotijoukkojen Esikunnalle 24.11.1941. T-7536/48. SA. Sv.leiri 1:n kirje Kotijoukkojen Esikunnalle 15.1.1942. T-7536/49. SA. Sv.leiri 1:n kirje Kotijoukkojen Esikunnalle 3.3.1942. T-7536/49. SA. Sv.leiri 1:n kirje Kotijoukkojen Esikunnalle 1.6.1942. T-7536/49. SA. Luutnantti Holopainen kertoo kirjeessään Kotijoukkojen Esikunnalle 3.1.1942 lähetetystä miehistötäydennyksestä, että sen joukossa oli silmäpuolia, täysin kuuroja ja veneeristä tautia sairastavia niin paljon, että miehiä oli lähetettävä lääkärin tarkastuksen jälkeen takaisin. Hänen mukaan koulutuskeskukset tulisi tarkastaa onko täydennys todella vartiointitehtäviin pystyvää. Sv.I.3 Kotijoukkojen Esikunnalle 17.1.1942. T-6861/7. SA.

organisaation muutoksen jälkeen vartiostoista muodostetut vartioryksiköt: joukkueet, komppaniat tai pataljoonat. Vartiokomppanioita saattoi sotavankileireillä olla useampiakin leirin koosta riippuen. Esim. Viipurin sotavankileirissä vartioinnista vastasi neljästä vartiokomppaniasta ja huoltojoukkueesta koostunut vartiopataljoona.⁴³

Ennen kuin vartiomiehet laitettiin vartioimaan sotavankeja, heidän piti suorittaa 10 päivän vartiomieskurssi, joka käsitti mm. aseenkäsittely-, kurinpalautus-, sotavankien käsittely- ja sotavankien vartiointiharjoituksia. Leirillä pyrittiin mahdollisuuksien mukaan järjestämään vartiokomppanialle lisäkoulutusta.⁴⁴ Sotavankileirin vartijat olivat upseerien tarkkailun alaisena ja laiminlyöntien tai rikkomusten seurauksena sopimattomia vartijoita rangaistiin tai siirrettiin leiriltä yleensä kenttäarmeijaan. Sodan pitkittyminen ja yksitoikkoinen palvelusrutiini johti siihen, että vartiohenkilöstö suhtautui monin paikoin tehtäviinsä huolimattomasti ja vartioitaviinsa liian luottavaisesti, kuten seuraava lainaus Kotijoukkojen Esikunnan kirjeestä kesältä 1942 osoittaa:

”Vartiomiehistö on saatava tajuamaan, ettei heidän vartioimansa vankiaines ole mikään ajattelematon, tylsästi kohtaloonsa alistuva katras, vaan kylmästi laskelmoiva, bolsevistisen hengen edelleen elähdyttämä ja minkäänlaisia keinoja kaihtamaton joukkio, jotka niin hyvin vapautensa saadakseen kuin vihollista vahingoittaakseen on valmis henkensä uhallakin toimimaan vakaumuksensa mukaisesti. Juuri tästä syystä on oltava joka hetki varuillaan jokaisen vartioitavan suhteen eikä annettava tilaisuutta edellämämainitunlaisiin mahdollisuuksiin.”⁴⁵

Sotavankileiri 1:ssä ja 3:ssa oli kummassakin yksi vartiokomppania. Koska molemmat leirit olivat erikoisleirejä, kiinnitettiin niiden vartiohenkilöstöön enemmän huomiota kuin tavallisten sotavankien vartioihin.⁴⁶ Kirjeessään Kotijoukkojen Esikunnalle 24.11. 1941 Köyliön leirin päällikkö vänrikki Salonen toteaa:

”Koska Sv. leiri 1 on upseerileiri, jossa vartiomiehistön täytyy olla ehdottomasti luotettavaa ja reipasta väkeä, pyydämme, että uusi täydennysmiehistö tulisi sikäli valikoitua, ettei jälestäpäin heitä raihnaisuutensa ja epäluotettavuutensa takia tarvitse muualle heille sopivampiin tehtäviin siirrellä. Mainitakoon, että epäluotettavuutensa ja sopimattoman käyttäytymisensä takia

⁴³ Mikkola 1976, s.43.

⁴⁴ Selostus sotavankiasioiden hoidosta. T-19664/F 16. SA.

⁴⁵ Kotijoukkojen Esikunnan kirje sv.muodostelmille 22.6.1942. T-6863/12. SA.

⁴⁶ Tähän kiinnitettiin huomiota leirin päiväkäskyissä. Esim. päiväkäskyssä 15/42 todetaan: ”Vartiomiehet etenkin vapaalla ollessaan unohtavat, että olemme alati vihollismaan upseerien ja vieläpä omien kotikommunistien tarkkailun alaisina ja käyttäytyvät epäsoitilaallisesti ja vetelästi.” Sv. leiri 1:n päiväkäskyt. Päiväkäskysarja. SA.

on Sv. leiri 1:stä jo tähän mennessä 5 vartiomiestä täytynyt siirtää muualle.”⁴⁷

Sotavankileiri 1:ssä kiinnitettiin muita leirejä enemmän huomiota vartiomiesten vaatetukseen, koska katsottiin, että puutteellinen vaatetus alentaa vartijoiden arvovaltaa vangittujen vihollisupseerien silmissä.⁴⁸ Marraskuussa 1943 sotavankikommentaja eversti Malmin määräyksestä kummankin leirin oli hankittava kaikista leirin vartiohenkilöstöön kuuluvista ja siihen pyrkivistä luotettavuuslausunnot. Leirin johdon oli kirjattava vartijoiden poliittiset mielipiteet mm. siirtopapereihin, jotta epäluotettavat vartijat eivät päässeet aiheuttamaan vahinkoa leirin vartiointissa. Erityisen hälyttävänä pidettiin sitä, että joissain leireissä oli ollut kommunisteja vartiointitehtävissä.⁴⁹ Poliittisesti epäluotettavat vartijat olisivat voineet aiheuttaa kummassakin leirissä melkoisen riskin, kun ajatellaan niissä säilytettyä vankiainesta. Vartijoiden aikaisempi poliittinen toiminta ja huhujen levittäminen olivat johtaneet jo sodan alkuvaiheessakin sotavankileiriltä poistamiseen, kuten esim. sotamies Hedlundin siirto osoittaa. Vänrikki Salonen kirjoittaa Hedlundista lokakuussa 1941 Päämajan Valvontaosaston Turun alaosastolle:

” Koska leirin vartiomiestöön kuuluva Paul Hedlund s. 29.6.06 Vaasassa on todistettavasti kuulunut ns. ”rauhan ystäviin” ja kun nyt on todettu hänen muille vartiomiehille mm. kertoneen, että saksalaisten Pietarin saartorengas on murrettu ja että saksalaiset ovat siellä perääntyneet. Lisäksi on Hedlund venäläisille sotavangeille ainakin sanonut eräässä tilaisuudessa, että Hitleriltä olisi pantava pää poikki. Ylläolevan ilmoitan valvontaosastolle mahdollisia toimenpiteitä varten. Omasta puolestani ehdotan, että Hedlund sopimattomana sotavankien vartiointiin komennettaisiin leiriltä pois.”⁵⁰

Vartiointitehtävät jakaantuivat leirillä suoritettavaan vartiointiin ja sotavankityövoiman vartiointiin, jota käsitellään luvussa 6. Lisäksi vartiokomppania vastasi sotavankien vartiointista siirtomatkojen aikana. Leireillä vartiointi tapahtui vartiotorneista, vartiopaikoista tai leirialuetta kiertämällä.⁵¹ Vartiointissa käytettiin apuna myös vartiokoiria. Ajoittain vartiomiesten vähyydestä ja vanhempien ikäluokkien kotiuttamisista johtuen Sotavankileiri 1:ssä ei ollut mahdollista järjestää lisäkoulutusta vartiomiestöölle, koska var-

⁴⁷ Sv. leiri 1:n kirje Kotijoukkojen Esikunnalle 24.11.1941. T-7536/48. SA.

⁴⁸ Päämaja. Sotavankileirien tarkastuksissa tehtyjen havaintojen johdosta 28.7.1941. H 1. SA.

⁴⁹ Kotijoukkojen Esikunnan kirja sv.muodostelmille 15.2.1943. T-6862/14. SA. ja PM Sv.Kom.E. kirje sv.leireille 1 ja 3 29.11.1943. T-6862/10. SA.

⁵⁰ Sv.leiri 1:n kirje Päämajan Valvontaosaston Turun alatoimistolle 31.10.1941. T-7536/68 I. SA.

⁵¹ Sv.leiri 1:n päiväkäsky 20/42. 32.11.1942. Päiväkäskysarja. SA ja Sv.leiri 3:n vartio- ja turvallisuusmääräykset. T-6861/19. SA.

tiotehtävien hoitaminen satoi koko vartiokomppanian. Tästä johtuen vartioiden lomien ja vapaa-ajan järjestäminen ei ollut aina mahdollista. Sotavankileiri 3:ssa sotilaat joutuivat yleensä vartiopalvelukseen joka toinen päivä. Siirtoanomusten perusteluiden mukaan vartiopalvelus koettiin raskaaksi ja päällystö pikkumaisen tarkaksi sen suhteen.⁵² Vartiointin järjestäminen oli Köyliön ja Ruokolahden sotavankileireissä paremmin järjestetty kuin useissa muissa sotavankileireissä, joissa jouduttiin käyttämään mm. työvelvollisia, sotilaspoikia ja väestönsuojelulakiin ja väestönsuojelun yleissuunnitelmaan perustuvia ilmasuojelujoukkoja, jotka suojeluskuntien lisäksi avustivat poliisia mm. ratsioissa ja erilaisissa vartiointitehtävissä.⁵³ Is-vartiointivelvollisuus koski kaikkia 16-60 vuotiaita. Joukkoja ei aseistettu, mutta he saivat pitää mukanaan omaa asettaan, jos heillä oli kantolupa siihen. Is-joukoilla ei ollut poliisin ja suojeluskuntien toiminnan kannalta suurtakaan merkitystä, sillä heillä ei ollut juuri minkäänlaisia valtuuksia, koska vartiovelvollisten joukossa oli paljon epäluotettavaa ainesta joka ei soveltunut vaativiin vartiointi- tai valvontatehtäviin.⁵⁴

Leirin järjestyksestä vastasivat myös leirin päivystäjä ja päivystävä upseeri. Päivystäjän oli mm. huolehdittava sotavankien herätyksestä klo 6.00. Lisäksi hän toimitti päivystävän upseerin kanssa sotavankien iltahuudon klo 19.00. Hiljaisuus sotavankiparakeissa alkoi klo 21.00. Jokaisessa sotavankiparakissa toimi öisin sotavankipäivystäjä, jonka tehtäviin kuului mm. sotavankien yörauhan valvominen.⁵⁵ Päivystävän upseerin oli myös valvottava, etteivät vartiomiehet tarpeettomasti puhutelleet tai olleet yhteydessä sotavankien kanssa.⁵⁶ Ruokolahden leirissä vankien vahvuus tarkastettiin kahdesti päivässä järjestettävällä nimenhuudolla vaikka he eivät saaneet edes poistua leiri-alueelta. Vangit järjestettiin paririviin ja nimenhuudon lisäksi vangin oli vuorollaan astuttava rivistä 10 metriä eteenpäin.⁵⁷

Vartijoiden ja sotavankien väliset suhteet muodostuivat ajoittain ongelmalli-

⁵² Sv.I.3:n kirje Sv.kom.E:lle 12.10.1943. T-6862/10. SA.

⁵³ Sotavankitarkastaja Eversti M.H.A.Spåren raportti "Sv.leireissä nro 6,10,12,13,14,16 ja 20 sekä SotaS. nro 65 toimitettujen tarkastusten ynnä SotaS nro 64 tehdyn käynnin tuloksista." H1. SA.

⁵⁴ Hietaniemi 1992, s. 227-228.

⁵⁵ Sv.leiri 1:n päivystäjän ohjeet. T-7536/69. SA.

⁵⁶ Sv.leiri 1:n päivystäjän ohjeet. T-7536/69. SA.

⁵⁷ Sv.leiri 3:n vartio- ja turvallisuusmääräykset. T-6861/19. SA.

siksi. Vuoden 1942 Sotavankileiri 1:n päiväkäskyistä löytyy mainintoja sotavankien valituksista, jotka johtuivat vartioiden harjoittamista aiheettomista pahoinpitelyistä. Syyksi näille mainitaan kielitaidon puutteesta johtuvat väärinkäsitykset, jotka vartijoiden taholta tulkittiin sotavankien yleiseksi niskoitteluksi. Päiväkäskyissä todetaan, että ”sotavankeja niin ryysiä kuin ovatkin”, on kohdeltava inhimillisesti, sillä vartijoiden oma-aloitteiset rangaistukset herättivät katkeruutta suomalaista henkilöstöä kohtaan. Leirin päällystä kehoitettiin valvomaan vartiomiehiä ja muistuttamaan, että kohtelu ei saa olla lempeää vaan asiallista ja oikeudenmukaista. Helpottaakseen vartijoiden ja sotavankien välistä kieliongelmaa jokaiseen sotavankiparakkiin sijoitettiin suomea osaava sotavanki.⁵⁸

Toinen keskeinen ongelma oli vartijoiden ja sotavankien välinen kaupankäynti, joka oli luonteeltaan lähinnä vaihtokauppaa. Kaikenlainen kaupankäynti ja aiheeton kanssakäynti vartijoiden ja sotavankien välillä oli vartiomiesten ohjeissa rangaistuksen uhalla kielletty. Kanssakäyntikiellosta huolimatta vartijat käyttivät sotavankeja omien varusteidensa kunnostamiseen ja jopa aseidensa puhdistamiseen.⁵⁹ Käyttämällä hyväkseen esim. sotavankien huonoa tupakkatilannetta, vartiomiehet olivat päiväkäskyn mukaan muuttamalla tupakkalaatikolla vaihtaneet itselleen kelloja, turkisliivejä ja kaulavitjoja. Päiväkäskyssä on myös maininta siitä, että vartijat olivat ottaneet sotavangeilta tavaroita niistä mitään maksamatta.⁶⁰ Sotavangit myivät myös salaa sotavankileirin yhteydessä toimivalla puolustusministeriön maatilalla kasvatettuja tuotteita kuten esim. tomaatteja ja tupakkaa leirin vartijoille, jotka puolestaan välittivät tuotteet leirin ulkopuolelle. Palkkioksi tästä he saivat vartijoilta varusteita ja ruokaa. Vartijoiden kanssa kauppaa tekevästä sotavangeista ”tupakkakauppiaista” muodostui ongelma sotavangeille itselleenkin, sillä varsin pian leirin kaikki sotavangit olivat heille velkaa, lisäksi he eivät halunneet osallistua työntekoon ja painostivat toisia sotavankeja.⁶¹ Kuten kaksi kuulustelupöytäkirjaa vuodelta 1943 osoittaa, sotavankileirin vartijoiden ja sotavankien välit saattoivat käydä hyvinkin toverillisiksi: tammikuus-

⁵⁸ Sv.leiri 1:n päiväkäsky nro 2 22.1.1942, Sv.leiri 1:n päiväkäsky nro 3 4.2.1942 ja Sv.leiri 1:n päiväkäsky nro 7 14.5.1942. Päiväkäskysarja. SA.

⁵⁹ Sv.leiri 1:n päiväkäsky nro 8/42 1.8.1942. Päiväkäskysarja. SA.

⁶⁰ Sv.leiri 1:n päiväkäsky nro 2 22.1.1942. Päiväkäskysarja SA.

⁶¹ Puutarhaprikaatissa työskentelevän sotavanki sotilaslääkäri Nikolai Antonovitshin Tjurinin kirje Sotavankileiri 1:n johdolle vuonna 1943. T-7536/52. SA.

sa kersantti Tikanoja nautti alkoholia kolmen upseerisotavangin kanssa leiri-toimistossa ja lokakuussa upseerisotavanki II lk. sot.teknikko Reutin tavattiin humalassa leirillä, sillä hän oli saanut vartijalta viinaa palkkioksi tekemästään karhuveistoksesta.⁶² Sotavankileiri 3:ssa ongelmia aiheutti myös vartioiden kiinnostus naissotavankeja kohtaan.⁶³

Leirin johdon suhtautumista sotavankeihin kuvastaa sen suhtautuminen vartioiden tekemiin sotavankeihin kohdistuneisiin rikkomuksiin. Siitä huolimatta, että päiväkäskyissä tuodaan esille sotavankileirillä tapahtuneita sotavankien pahoinpitelyjä, ei sotavankileirillä tai kenttäoikeudessa ole pahoinpitelyistä rangaistu yhtään Sotavankileiri 1:n tai 3:nhenkilökuntaan kuuluvaa.⁶⁴ Köyliön sotavankileirissä on annettu viisi arestirangaistusta seurustelusta sotavankien kanssa ja kaksi arestirangaistusta kaupankäynnistä sotavankien kanssa.⁶⁵ Siitä huolimatta, että sotavankileirien päälliköitä käskettiin kiinnittämään huomiota sotavankeihin kohdistuneiden rikkomusten asianmukaiseen rankaisemiseen tarpeeksi kovilla rangaistuksilla, on Sotavankileiri 1:ssä katsottu tärkeämmäksi rankaista vartijoita liian läheisestä ja ystävällisestä suhtautumisesta sotavankeihin kuin sotavankien pahoinpitelyistä.⁶⁶ Leirin johdon asennetta sotavankeihin kohdistuneihin rikoksiin kuvaa myös kersantti Lepistön tapaus kesäkuulta 1944, joka ilmeisesti on ainoa sotavankeihin kohdistunut vakava rikos Sotavankileiri 1:ssä. Kersantti Lepistö toimi työjohtajana sotavankileirin yhteydessä toimineella Puolustusministeriön maatilalla. Sotavankien rikottua maatilän traktorin hän päätti itse kuulustella epäilemäänsä sotavankia tapahtuneesta, ja vei upseerisotavanki luutnantti Jakovlevin syrjään muista sotavangeista aloittaen kuulustelun. Kuulustelun yhteydessä syntyi tappelunajakka, jonka seurauksena kersantti Lepistö ampui Jakovlevia päähän. Tämän jälkeen hän ilmoittautui leirin johdolle, joka teki asiasta kuulustelupöytäkirjan, mutta ei katsonut aiheelliseksi rankaista kersantti Lepistöä sotavangin surmaamisesta, koska hän oli hoitanut maatilaa

⁶² Kuulustelupöytäkirja 11.1.1943 ja kuulustelupöytäkirja 20.10.1943. T-7536/64a. SA.

⁶³ Sv.l.3:n kirje PM Sv.kom.E:lle 11.10.1943. T-6862/10. SA.

⁶⁴ Selostuksia suojeluskuntapiirien ja sotilashallinnon sekä joukko-osastojen kenttäoikeuksissa käsitellyistä asioista joissa rikos on kohdistunut joko sotavankeihin tai muihin SNT-Liiton kansalaisiin (ajalta 1941-1944). T-16063/3. SA 1 ja Sv.leiri 1:n rangaistuspäiväkirjat T 7536/ 72. SA.

⁶⁵ Sv.leiri 1:n rangaistuspäiväkirjat T-7536/72. SA.

⁶⁶ Kotijoukkojen Esikunnan kirje sotavankileireille 3.3.1942. T-7536/ 49. SA. Päämajan sotavankikommentajan kirje sotavankileireille 16.2.1944. T-7536/54. SA. ja Sotavanki Miroshinitshenkon kirje leirin johdolle 6.3.1944. T-19666/2d. SA.

hyvin sotavankien jatkuvasta lakkoilusta ja niskuroinnista huolimatta.⁶⁷

Myös Sotavankileiri 3:ssa vartijat joutuivat turvautumaan aseisiin vartiointitehtäväänsä suorittaessaan, kuten luutnantti Holopaisen kuvaus tapahtuneesta osoittaa:

”Ollessani 29.7.1943 klo 16.52 ajamassa pyörällä esikunnastani leirialueelle päin, kuulin yht’äkkiä useita kp.sarjoja. Kun selvisi, että ammunta kuului ”Sikalalan” parakkiryhmästä päin, riensin sinne, missä selvisi, että kun parakki n:o 8.sta useampia vankeja kuin mitä määräys edellytti oli samanaikaisesti oleskellut ulkona eivätkä nämä olleet noudattaneet vartiomiesten käskyä poistua parakkiin, oli vartiopaikalla n:o 1 ollut vartiomies stm Salonen avannut kp:llä tulen vankeja kohden. Myös vartiopaikalla n:o 3 ollut vartiomies stm Siitonen oli ampunut laukauksen. Tällöin oli 6 sotavankia haavoittunut.”⁶⁸ Selvitykset asiasta osoittivat, että vankeja oli ollut ulkona enemmän kuin mitä määräykset sallivat. Varsinaiseen niskurointiin ei kuitenkaan löytynyt todisteita. Tämän vuoksi Holopainen totesi vartijoiden käyttäneen väkivaltaa enemmän kuin tilanteen kannalta olisi ollut tarpeen.⁶⁹

Vartiopalveluksen vastapainoksi vartiokomppanian asuin- ja viihdytysolosuhteisiin pyrittiin kiinnittämään huomiota. Vartiohenkilökunta oli majoitettu parakkeihin, joiden viihtyvyyttä parannettiin mm. hankkimalla paperipatjat. Lisäksi vartijoiden käytössä Köyliössä oli leirialueella toimiva kanttiini.⁷⁰ Huhtikuussa 1942 Holopainen totesi henkilökunnan majoitustilanteesta, että rintamatilannetta silmälläpitäen olosuhteet ovat hyvät ja vielä varsin tyydyttävät normaalit varuskuntaolot huomioon ottaen.⁷¹ Helmikuussa 1944 Sotavankileiri 1:een perustettiin aliupseerikerho aliupseerien vapaa-ajan viettoa varten.⁷² Vastaava kerho Sotavankileiri 3:een perustettiin huhtikuussa.⁷³ Henkilökunnan valistus- ja viihdytystoiminta koostui sanomalehdistä, ajanvietepeleistä, leirin kirjastosta, vierailijoiden esityksistä ja elokuvanäytännöistä. Sotavankileiri 3 järjesti ahkerasti ohjelmallisia iltamia, joiden tuloja käytettiin

⁶⁷ Kuulustelupöytäkirja 6.6.1944. T-19666/2. SA. Leirin rangaistuspäiväkirjoista ei löydy mainintaa Lepistön tapauksesta. Sv.leiri 1:n rangaistuspäiväkirjat T-7536/72. SA.

⁶⁸ Sv.leiri 3:n kirje Kotijoukkojen Esikunnan sv.toimistolle 30.7.1943. T-6862/3. SA.

⁶⁹ Sv.leiri 3:n kirje Kotijoukkojen Esikunnan sv.toimistolle 30.7.1943. T-6862/3 ja kuulustelupöytäkirja 17.8.1943. T-6862/6. SA.

⁷⁰ Eversti M.H.A.Spåren tarkastuskertomus nro 8. Köyliön sotavankien leiri nro 1 5-9-10.1942 toimitetussa tarkastuksessa tehdyistä havainnoista. H 2. SA.

⁷¹ Sv.leiri 3 Kotijoukkojen Esikunnan Sv.toimistolle 28.4.1942. T-6861/8. SA.

⁷² Sv.leiri 1:n kirje Sotavankikomentajan Esikunnalle. 28.2.1944. T-7536/66. SA.

⁷³ Selostus henkilökunnan valistustoiminnasta Sv.l.3:ssa toimikautena 1.3.-30.4.1944. T-6863/22. SA.

henkilökunnan viihdytystoiminnan järjestämiseen.⁷⁴ Leirin siirryttyä Mustasaareen miehistölle järjestettiin joka lauantaiksi leirin kuorma-autoilla kuljetus Vaasaan, jossa halukkailla oli mahdollisuus mennä elokuviin.⁷⁵ Koska leirin siirron vuoksi viihdytystoimintaa ei uudessa paikassa pystytty järjestämään samassa laajuudessa kuin Ruokolahdella, vartijat osallistuivat lähiympäristön taloissa heinätöihin ja elonkorjuutalkoisiin.⁷⁶ Urheilutoiminnan tarkoituksena oli valmentaa henkilökuntaa sotavankileirien välisiin urheilu- ja ammutakilpailuihin. Talvisin järjestettävien hiihtokilpailujen, kuten kaiken urheilutoiminnan, tarkoituksena oli kuitenkin ennen kaikkea ylläpitää vartijoiden taitoa ja kykyä sotavankikarkureiden takaa-ajoon.⁷⁷

4.4. Majoitusolosuhteet

Sotavankien majoitusolosuhteet sotavankimuodostelmissa vaihtelivat paikan ja ajankohdan mukaan. Koska majoitusta koskevat vaatimukset ilmaistiin sotavankisopimuksissa epämääräisesti, jäi majoituksen järjestäminen käytännössä riippuvaiseksi isäntävaltion päätöksistä.⁷⁸ Ensimmäisenä sotavuotena oli yleistä odotettua suuremmasta sotavankimäärästä johtunut ahtaus, minkä vuoksi järjestelypaikoilla vangit saatettiin joutua sijoittamaan pelkkään piikkilanka-aitaukseen tai teltoihin.⁷⁹ Kotialueella heidät yleensä sijoitettiin parakkeihin, joita lämmitettiin kamiinalla tai uunilla.⁸⁰ Sodan alkessa Sotavankileiri 1:n päällikön käskettiin varautua vastaanottamaan n. 500 sotavankia ja järjestämään heille majoituksen.⁸¹ Sodan viiden ensimmäisen kuukauden aikana Köyliöön sijoitettiin kuitenkin yli kaksinkertainen määrä sotavankeja. Muiden leirien asemaa helpotti se, että ne pystyivät heti sodan alkuvaiheissa sijoittamaan sotavankejaan yksityisten työnantajien majoitukseen.⁸²

⁷⁴ Sv.I.3:n itämalupahakemukset. T-6862/22. SA.

⁷⁵ Selostus henkilökunnan valistustoiminnasta Sv.I.3:ssa toimikautena 1.9.-31.10.1944. T-6863/22. SA.

⁷⁶ Selostus henkilökunnan valistustoiminnasta Sv.I.3:ssa toimikautena 1.7.-31.8.1944. T-6863/22. SA.

⁷⁷ Kotijoukkojen Esikunnan kirje sotavankileireille 8.1.1943. T-7536/51. SA.

⁷⁸ Mikkola 1976, s. 55.

⁷⁹ Mikkola 1976, s. 56.

⁸⁰ Hanski 1990, s. 48.

⁸¹ Johtaja Salosen kirje Vakka-Suomen suojeluskuntapiirin komentajalle 26.6.1941. Da:7. Köv-vA . TuMa.

⁸² Mikkola 1976, s. 57.

Talvisodassa sotavangit oli majoitettu vankilan selliparakkiin, johon oli tehty joitain muutoksia mm. rakentamalla uusia väliseiniä.⁸³ Jatkosodan alettua ensimmäiset Köyliöön tulleet sotavangit majoitettiin varsinaisen vankila-alueen ulkopuolella sijainneeseen varastorakennukseen. Köyliön varavankilassa turvasäilövankina olleen Taito Tiihosen muistelmissa kuvataan myös sotavankien majoitusoloja. Hänen mukaansa heillä ei ollut käytössään minikäänlaisia vuodevaatteita, ainoastaan pahnoja pehmikkeenä.⁸⁴ Ensimmäisten sotakuukausien aikana upseerisotavankeja jouduttiin sijoittamaan mm. maakaamaan kylmälle ja kostealle kivilattialle ahtauden vuoksi. Parannukseksi tähän Köyliössä käynyt sotavankitarkastaja ehdottaa tarkastusraportissaan:

”Kun on kysymys sotavangeiksi joutuneiden upseerien sijoittamisesta Köyliöön, ehdottaisin omasta puolestani, että kyseessä olevat upseerit sijoitettaisiin siellä oleviin Varkauden tehtaan parakkeihin ja niissä nyt säilytetyt ”punikki” vankimme siirrettäisiin navettaan tai talliin, tai mieluummin hyödylliseen työhön esim. rintamantakaisiin tienrakennustöihin.”⁸⁵

Talven lähestyessä jouduttiin Sotavankileiri 1:ssä sijoittamaan upseerisotavankeja asumaan varavankilan talliin ja navettaan, jotka varustettiin lämmityslaitteilla.⁸⁶ Vankila-alueelle sijoitetut poliittiset vangit majoitettiin parakkirakennuksiin. Kaikille vangeille ei riittänyt sänkyjä, joten osa joutui nukkumaan yönsä lattialla. Poliittisten vankien sängyt oli varustettu patjoilalla.⁸⁷ Yli tuhannen sotavangin majoittaminen Köyliön varavankilan tiloihin aiheutti ongelmia, sillä normaalisti varavankilan majoitustilat oli suunniteltu n. 200-300 vangin tarpeisiin.⁸⁸ Tilannetta helpotti jonkin verran vuoden 1941 lopussa sotavankileirille saatu parakki, johon voitiin majoittaa 200 sotavankia.⁸⁹

Sotavankileiri 3 aloitti toimintansa lokakuussa 1941 Ruokolahden Syyspohjassa Vehkajärven Linnoitusosaston parakeissa. Paikka oli hyvin valittu, sillä se sijaitsi kuivalla kangasmaalla järven rannalla. Marraskuun alussa leiri oli

⁸³ Junkkari-Kujansuu 1997. s. 43.

⁸⁴ Tiihonen 1990, s. 112-113.

⁸⁵ Sotavankitarkastajan raportti Sv.leiri 1:stä 28.7.1941. H1. SA.

⁸⁶ Vankeinhoitoviraston kirje Kotijoukkojen Esikunnalle 1.9.1941 ja Kotijoukkojen Esikunnan kirje Vankeinhoitovirastolle 4.9.1941. Fa 1. SA.

⁸⁷ Tiihonen 1990, s. 103 ja 110-111.

⁸⁸ Ks. esim. Köyliön varavankilan vuosikertomukset 1935-1939. Dg 1. KövVA.

⁸⁹ Kotijoukkojen Esikunnan kirjeet sv.leiri 1:lle 5.11.1941 ja 26.11.1941. T-7477/20. SA.

valmis vastaanottamaan sinne määrättyjä vankiryhmiä, siitä huolimatta, että rakennustyöt olivat vielä kesken.⁹⁰ Vankiasunnot olivat entisiä linnoitustyömiehiä varten laudoista ja insuniittilevyistä rakennettuja parakkeja. Valtaosa leirin henkilöstöstä majoitettiin samanlaisiin parakkeihin.⁹¹ Parakkien koot vaihtelivat 102-485 neliömetrin välillä. Marraskuun alkuun mennessä leirin turvallisuuslaitteet olivat siinä määrin valmiit, että sotavankeja voitiin alkaa sijoittaa uuteen leiriin. Ensimmäisen sotatalven alkupuoli kului parakkialueen viimeistely- ja parannustöissä. Esim. parakkialueella sijainnut sikala muutettiin vankisaunaksi.⁹² Lisäksi leirille rakennettiin mm. pesula, perunakellareita, korsuautotalli, räätälinkorjaamoja ja jalkinekorjaamo.⁹³ Koska leirin omia vankeja ei heidän erikoislaatunsa vuoksi voitu käyttää rakennustöissä, leiriin siirrettiin 30:n sotavangin työkomennuskunta Sotavankileiri 13:sta.⁹⁴ Talven tuloon mennessä leirin majoitusta ei vielä saatu valmiiksi ja leirin päällikkö luutnantti Holopainen huomauttikin marraskuun lopussa Saimaan Suojeluskunnan Esikuntaa hitaudesta. Hän tosin mainitsee ainoastaan henkilökunnan, joka on suurimmalta osaltaan haavoittuneita rintamamiehiä, kärsivän parakkien kylmyydestä ja majoitusvälineiden puuttumisesta. Puutteellisista majoitusoloista johtuen sotilaallisen sisäjärjestyksen toteuttaminen leirillä oli hankalaa. Sotavankien osalta puutteeksi on Holopaisen kirjeessä merkitty vankien sairastuvasta puuttuvat vuodevaatteet.⁹⁵ Vuoden 1942 loppuun mennessä majoitus on järjestetty siten, että vangit on majoitettu neljään parakkiin, jotka oli ryhmitelty siten, että kaksi parakkia oli samassa piikkilanka-aitauksessa. Sikalaksi nimettyyn ryhmään oli sijoitettu poliittiset vangit. Sikalan ryhmässä oli myös kaksi sairasparakkia, joihin voitiin eristää tarttuvia sairauksia sairastavat vangit. Kanalaksi nimitetyssä ryhmässä oli kaksi parakkia, joista toinen oli tarkoitettu naisvangeille ja toinen suomensuokuisia vankeja varten.⁹⁶ Lisäksi leirillä oli vielä Montuksi nimetty parakki, johon oli majoitettu vangeista koostuva työkomennuskunta ja jossa sijaisivat verstaat ja työhuoneet. Parakeissa oli vankimäärän pienuudesta johtuen runsaasti tilaa muihin leireihin verrattuna. Niitä lämmitettiin korsukamiinoilla

⁹⁰ Sv.leiri 3 Kotijoukkojen Esikunnalle 30.10.1941. T-6861/6. SA.

⁹¹ Sv.leiri 3 Kotijoukkojen Esikunnan sv.toimistolle 28.4.1942. T-6861/8. SA.

⁹² Kotijoukkojen Esikunnan kirje Sv.leiri 3:lle 26.11.1941. T-6861/22. SA.

⁹³ Kapteeni B. Wihlmanin tarkastuskertomus Sv.leiri 3:sta 7-8.12.1942. T-6861/20. SA. ja Sv.leiri 3:n kirje Saimaan Suojeluskuntapiirin Esikunnalle 7.1.1943. T-6862/7. SA.

⁹⁴ Sv.leiri 3:n kirje Kotijoukkojen Esikunnalle 10.11.1941. T-6861/11. SA.

⁹⁵ Sotavankileiri 3 Saimaan suojeluskunnan esikunnalle 18.11.1941. T-6861/11. SA.

⁹⁶ Sotavankileiri 3:n kirje PM Valvontaosastolle 3.12.1942. T-6862/10. SA.

ja valaistiin sähkövalolla. Käymälät olivat siistejä, koska vankien mukana oli aina vartiomies.

Eversti Spåre toteaa tarkastuskertomuksessaan keväällä 1942, että sodan alussa ei kiinnitetty tarpeeksi huomiota sotavankien majoitukseen säästäväisyyssyistä ja koska sodan uskottiin loppuvan pian. Yleisesti uskottiin, että Saksa lyö Neuvostoliiton muutamassa viikossa.⁹⁷ Sotavankien olosuhteiden järjestämiseen ei haluttu sitoa resursseja, jotka tarvittiin oman armeijan tarpeisiin. Mannisen mukaan marsalkka Mannerheim uskoi ainakin lokakuuhun 1941 asti, että Saksa voittaa Neuvostoliiton. Syksyn kuluessa ilmeni, että sota tulisikin kestämään odotettua kauemmin. Saksalaiset eivät onnistuneet saavuttamaan asettamia tavoitteita, mikä lisäsi heidän Suomen armeijaan kohdistamia odotuksiaan.⁹⁸ Vuoden lopussa oli selvää, että Saksalla oli suuria vaikeuksia itärintamalla, minkä vuoksi myös Suomessa alettiin suhtautua pessimistisesti käynnissä olevaan sotaan. Vuoden 1942 alussa presidentti Ryti määritteli Suomen ulkopoliittikan linjan: oli säilytettävä erillisota-asema ja liittoutumattomuus. Taloudellisen ja materiaalisen avun saamiseksi oli pyrittävä säilyttämään saksalaisten luottamus.⁹⁹

Sotavangit joutuivat monella leirillä viettämään ensimmäisen sotatalven ahtaissa ja pimeissä kesäparakeissa. Leireissä oli Spåren mukaan suuria eroja majoituksen ja sotavankien viihtyvyyden järjestelyissä. Eräillä sotavankileireillä, mm. Köyliössä, sotavangit pidettiin parakeissa lukkojen takana, kun taas toisilla leireillä parakkien ovia ei pidetty päivällä lukossa ja sotavangit saivat vapaasti oleskella ulkona parakkien lähetyvillä.¹⁰⁰ Kesällä 1942 Sotavankileiri 1:n majoitustilannetta pyrittiin parantamaan tilaamalla sotavankien asunnoiksi siirrettäviä parakkeja.¹⁰¹ Loppuvuoteen 1942 mennessä majoitusjärjeste-

⁹⁷ Yksi esimerkki suomalaisten uskosta sodan lyhyteen ja saavutetun tilanteen pysyvyyteen on karjalaisten asuttaminen takaisin Karjalaan. Heinäkuussa 1941 luotiin nopeasti sotilashallinto-osasto, joka ryhtyi järjestelmään vallatun alueen hallintoa ja ensimmäiset karjalaiset pääsivät jo elokuussa palaamaan kotiseudulle. Katso esim. Virolainen 1989, s. 69 ja 122-126.

⁹⁸ Manninen 1980, s. 183, s.243-244 ja s. 273.

⁹⁹ Manninen 1980, s. 286 ja 310.

¹⁰⁰ Eversti Spåren tarkastuskertomus 63. ja 65. SotaS, Sv.leireillä nro 3 ja 21 sekä Sv. Järj leirissä nro 2 13-17.4.42 toimitetuissa tarkastuksissa tehdyistä havainnoista. H 1. SA.

¹⁰¹ PM:n linnoitusosaston kirje 4.6.1942. T-7477/18. SA ja Kaila 1954, s. 126. Sotavankileiri 1:ssä rakennettiin tai sinne siirrettiin 26.6.-10.10. 1942 välisenä aikana pesutupa, 2 kpl 400-miehen parakkia, 2 kpl 200-miehen parakkia, sauna ja syöpäläisten hävityslaitos, käymälä, desinfiointilaitos, toimistoparankki, sairaala, kuulusteluparankki ja 140-miehen parankki. Vakka-Suomen sk.piirin ilmoitus uudisrakennuksista 26.6.-10.10.1942. T-7477/21. SA.

lyjä saatiin melkoisesti parannettua ja tarkastuskertomuksessaan everstiluutnantti Spåre antaa Köyliön sotavankileiristä seuraavan kuvauksen:

“Ensivaikutelmana oli, että kaikesta huolimatta tähän erämaahan oli voitu saada järjestetty ja hyvin hoidettu leiri. Seutuhan on autio ja kolikko, mutta leirikylä vaikutti iltavalaistuksessa hauskalta. Kaikki parakit, lukuunottamatta yhtä, olivat lämpimät ja valoisat.”¹⁰²

Turvasäilöläisten siirron jälkeen majoitustila oli lisääntynyt siinä määrin, että kenraalille ja esikuntaupseereille oli ollut mahdollista antaa yksityisiä “koppeja” eli vankihuoneita. Yksi parakki oli varattu sotavankien viihdytys- ja opetustoimintaa varten. Puutteeksi everstiluutnantti Spåre mainitsee tarkastuskertomuksessaan sen, että alemmat upseerit joutuivat nukkumaan pelkällä kylmällä laverilla. Makuulaverit olivat parakeissa kolmessa kerroksessa.¹⁰³ Sotavankileiri 3:n osalta tarkastajat totesivat, että paikka sopisi parempaan tarkoitukseen kuin erikoisleirin majoituspaikaksi.¹⁰⁴ Vuoden 1943 aikana tarkastajat raportoivat parakkien kosteudesta. Esim. sairaparakissa oli suuret vesilammikot lattialla.¹⁰⁵

Sotavankitarkastajat kiinnittivät tarkastuskertomuksissaan huomiota upseerisotavankien majoitusolosuhteisiin. Heidän mukaansa upseerisotavankien olot oli järjestettävä muiden sotavankien oloja paremmiksi, koska sillä oli mm. merkitystä propagandan kannalta. Toisaalta poliittisten upseerien olot koettiin liian hyviksi. Upseereihin tuli suhtautua heidän yhteiskunnallista asemaansa vastaavalla tavalla riippumatta eri maiden upseerien erilaisesta sivistystasosta. Erityistä huomiota kiinnitettiin mm. siihen, ettei kaikilla upseereilla ollut käytössään vuodevaatteita.¹⁰⁶ Parannus tähän saatiin vuoden 1942

¹⁰² Everstiluutnantti Spåren tarkastuskertomus Köyliön sotavankileiri nro 1 5.-9.10. 42 toimituksessa tarkastuksessa tehdyistä havainnoista. H 2. SA.

¹⁰³ Everstiluutnantti Spåren tarkastuskertomus Köyliön sotavankileiri nro 1 5.-9.10. 42 toimituksessa tarkastuksessa tehdyistä havainnoista. H 2. SA.

¹⁰⁴ Eversti Spåren tarkastuskertomus 63. ja 65. SotaS:ssa, Sv.leireillä N:o 3 ja 21 sekä sv.järj.leirissä N:o 2 13.-17.4.1942 toimitetuissa tarkastuksissa tehdyistä havainnoista. T-17763/1. SA.

¹⁰⁵ Everstiluutnantti Spåren tarkastuskertomus Sv.leiri N:o 3 ja sv.sairaala N:o 65 15.-16.8.1943 toimitetuissa tarkastuksissa tehdyistä havainnoista. T-7230/3. SA.

¹⁰⁶ Eversti Spåren kirje PM:n Järjestelyosaston päällikölle. 24.11.1942. H 2. SA. Heti sodan alussa Kotijoukkojen Esikunta oli antanut sotavankien huolto-ohjeet, joissa sanottiin, että upseerisotavangeille voidaan tilata paperisia patjapusseja. Kotijoukkojen Esikunnan yleisen huoltotoimiston tiedote 13.7.1941. T-7477/18. SA. Suomalaisilla upseerisotavangeilla oli Pekurin muistelmien mukaan kesällä 1944 Volosovan leirillä käytössään rautaiset yksikerroksiset sotilassängyt, jotka oli varustettu patjalla, tyynyllä ja huovalla. Upseerit oli majoitettu 4-6 hengen huoneisiin, miehistön asuessa suurissa parakeissa. Leirillä suomalaiset vangit oli erotettu muista kansallisuuksista. Kaikilla leireillä majoitusolosuhteet eivät kuitenkaan olleet samanlaiset ja esim. Tserepovetsin leirillä upseerit nukkuivat puisilla lavereilla ilman vuodevaatteita. Pekuri 1993, s. 170 ja 180-181.

lopussa, jolloin Kotijoukkojen Esikunta määräsi 850 kappaletta patjapusseja ja 500 kappaletta paperisia patjapusseja heidän käyttöönsä.¹⁰⁷ Maaliskuussa 1943 jokaiselle upseerisotavangille oli hankittu vuodevaatteet.¹⁰⁸ Tämä olojen parannus ei koskenut koko sodan aikana poliittisia upseereita, sillä vuodevaatteita hankittiin ainoastaan vankien sairastuvalle ja leirin henkilökunnalle. Vangit nukkuivat kaksikerroksilla makuulavereilla. Pääsääntöisesti sotavangeille ei annettu mitään vuodevaatteita, poikkeuksen tästä tekivät ainoastaan upseerit ja sotasairaalat.¹⁰⁹ Esim. Naarajärven sotavankileirissä sotavangit nukkuivat työvaatteet yllään lavereilla, joille oli laitettu olkia pehmikkeeksi.¹¹⁰ Sotavankileiri 1:n tarkastuksessa todettiin keväällä 1943, että valaistus oli hyvä ja sotavangeilla oli riittävästi oleskelutilaa ja lämpöä.¹¹¹

Upseeriosaston majoitustilannetta Köyliössä paransi osaltaan se, että osa heistä siirtyi työhön leirin ulkopuolelle. Kevääseen 1944 mennessä sotavankileirin alueesta oli tullut melkoinen parakkikylä, sillä sinne oli sijoitettu 27 parakkia tai rakennusta, joista osa oli vain kahden metrin päässä toisistaan.¹¹² Niinisalon ja Pitkäjärven alaleireissä upseerisotavangit majoitettiin siirrettäviin parakkeihin. Kesällä 1944 aloitettiin leirin kunnostustyöt sotavankityövoimalla. Niihin sisältyi parakkien korjausta ja leiritoimiston sekä sotavankien pyykkien kuivausparakin rakentaminen.¹¹³ Sotavankileiri 3 jouduttiin sotatapahtumien vuoksi siirtämään Mustasaaren Vaasan lähistölle. Siellä vangit majoitettiin tilapäisesti nuorisoseuran taloon, siihen asti kunnes vangeille tarkoitetut parakit valmistuivat.¹¹⁴ Sotavankileiri 1:n ja 3:n rakennus- ja majoitustoiminta vastaa sotavankileirien yleistä linjaa jatkosodan aikana lukuunottamatta Sotavankileiri 3:n siirtoa kesällä 1944: ensimmäisenä sotavuotena, jolloin sotavankien sijoituskysymys oli pahimmillaan, jouduttiin turvautumaan erilaisiin tilapäisratkaisuihin, toisena sotavuotena majoituksen parantamisessa keskityttiin parakkien korjaamis- ja väljentämiskrakenta-

¹⁰⁷ Kotijoukkojen Esikunnan tiedote sotavankimuodostelmille 29.12.1942. T-7477/22. SA.

¹⁰⁸ Everstiluutnantti Spåren tarkastuskertomus Köyliön sotavankileirin N:o 1 ja sen työpisteissä 3-7.3.43 toimitetussa tarkastuksessa tehdyistä havainnoista. T-7699/47. SA.

¹⁰⁹ Mikkola 1976, s. 63.

¹¹⁰ Peltomäki 1981, s. 8.

¹¹¹ Mikkola 1976, s. 60. Alkuperäislähteenä Vähälän tarkastuskertomus 13.2.1942 T-19662/ c1. SA. Sv.leiri 1:n lämmitysohjeen mukaan ylin lämpötila parakissa sai olla 18 ja alin 14 astetta, lisäksi parakit tuli tuulettaa päivittäin. Sv.leiri 1:n parakkien lämmitysohjeet. T-7536/69. SA.

¹¹² Palontorjuntaupseeri kapteeni N.Laitisen raportti Sv.leiri 1:stä 18.2.1944. T-7477/18. SA.

¹¹³ Kotijoukkojen Esikunnan kirje Sotavankileiri 1:n rakennustöistä 29.6.1944. T-7477/18. SA.

¹¹⁴ Lääk.maj.Lojanerin tarkastuskertomus N:o 36. 7.9.1944. T-7230/5. SA.

miseen ja viimeisenä sotavuotena rakennustoiminta käsitti pelkästään vuosikorjauksia.¹¹⁵

4.5. Vaatetus ja varustus

Suomalaiset saivat valtaosan sotavangeistaan vuoden 1941 hyökkäyksen aikana, jolloin suurin osa heistä oli kevyissä kesävarusteissa. Tämä aiheutti ongelmia suomalaisille, jotka itsekin kamppailivat tekstiiliraaka-aine- ja jalkinepulan kanssa ja joutuivat turvautumaan mm. tekstiiliteollisuudessa korviketuotantoon. Tekstiiliteollisuuden raaka-aineet ja tuotteet joutuivat sääntötyön piiriin jo ennen sotaa syksyllä 1940. Niukkoja raaka-aine varoja jaettaessa etusijalla oli puolustuskyvyn ja -moraalin vuoksi luonnollisesti kesäsootaan lähteneen oman armeijan varustaminen talvea varten. Tekstiilipula oli pahimmillaan vuoden 1942 aikana, sillä talvella laivaliikenne ulkomaihin katkesi huhtikuuhun saakka. Siviilielämässä tilanne oli vaikea ja tekstiilejä pyrittiin korvaamaan tekokuiduilla ja kehrupaperilla. Tekstiiliraaka-aineen ohella nahka- ja jalkineteollisuuden tuotanto meni lähes kokonaan armeijan tarpeisiin.

Sotavankien vaatetus oli sodan aikana vaikea ongelma. Syyskuussa 1941 Kotijoukkojen Esikunta pyrki saamaan päällystakkeja kesävarusteissa oleville sotavangeille talven varalle. Lisäksi sotavankileirejä kehoitettiin yhteistoiminnassa suojeluskuntapiirien kanssa hankkimaan ompelukoneita ja suutarin työvälineitä sotavankien vaatteiden korjaamiseksi.¹¹⁶ Leireille jaettiin varustetäydennykseksi sotasaaliiksi saatuja varusteita ja omien joukkojen kuluneita varusteita.¹¹⁷ Sotasaalisvarusteet eivät kuitenkaan juurikaan helpottaneet sotavankien varusteongelmia, sillä vaate- ja varusesineitä ei saatu sodan aikana sotasaaliiksi kovinkaan suuria määriä kuten seuraavat esimerkit osoittavat: asetakkeja 7 736 kpl, päällystakkeja ja turkkeja 5 829, jalkineita 23 963 paria ja paitoja 14 704 kpl.¹¹⁸

¹¹⁵ Mikkola 1976, s. 61.

¹¹⁶ Kotijoukkojen Esikunnan kirje sotavankileireille 24.9.1941. T-7477/18. SA.

¹¹⁷ Mikkola 1976, s. 63 ja Kotijoukkojen Esikunnan yleisen huoltotoimiston tiedote 13.7.1941. T-7477/18. SA. Sk.pukujen (m/27) jakaminen sotavangeille herätti paheksuntaa sk.väen keskuudessa, tämän vuoksi takeista oli poistettava olkaimet ja rintataskut sekä sotilaslakeista lippa Sv.komentajan esikunnan kirje sv.muodostelmille 5.6.1944. T-7477/25. SA.

¹¹⁸ Tervasmäki 1978, s. 207.

Sotavankien vaatteisiin maalattiin V-kirjain selkään, jotta laajalle alueelle sijoitettujen sotavankien tunnistaminen olisi helppoa etenkin karkureita etsittäessä. Muutkin vangeille jaettavat suomalaiset varusesineet oli merkittävä erityisellä maalilla tunnistamisen helpottamiseksi. Kotijoukkojen Esikunnan heinäkuussa 1942 antaman käskyn mukaan Itä-Karjalasta, Inkeristä, Vepsäläisalueelta, Virosta sekä Tverin ja Novgorodin alueilta kotoisin olevien suomenheimoisten vankien puvun merkitseminen yleisellä sotavankitunnuksella keskeytettiin. Määräys ei kuitenkaan koskenut mordvalaisia, tseremissejä, eikä muita sellaisia sotavangeja, jotka eivät kuuluneet pohjoismaisiin rotuihin. Käskyn ulkopuolelle jäivät myös politrukit ja kommunistisen puolueen johtohenkilöt syntyperästään riippumatta sekä Suomessa syntyneet Venäjälle muuttaneet suomalaiset. Niille suomenheimoisille sotavangeille joita määräys koski, suunniteltiin erityinen tunnus, jonka avulla heidät erotti selvästi muista vangeista.¹¹⁹ Ulkoisena tunnusmerkkinä he käyttivät sotavankileireissä valkoista käsivarsinauhaa "heimokansalainen" erottuakseen leirin muista vangeista.¹²⁰

Syksyllä 1942 sotavankiviranomaiset kiinnittivät huomiota heimosotavankien vaatetukseen ja heille jaettiin englantilaismalliset housut ja pusero.¹²¹ Suomen sotavankiviranomaiset joutuivat kääntymään varusteongelmissaan Ruotsin puoleen syksyllä 1943.¹²² Sotavankien varustepulan helpottamiseksi myös Köyliön sotavankileiriin lähetettiin Ruotsin armeijan vanhoja varusteita vuonna 1944.¹²³ Sotavankitarkastaja eversti Spåren mukaan sotavankien varustilannetta olisi voitu helpottaa ottamalla kaatuneilta käyttökelpoiset vaatteet ennen hautaamista.¹²⁴ Vangeilla olevat rintamakelpoiset kenttäkeittostiivat ja kenttäpullot kerättiin pois ja tilalle heille annettiin kenttäkäyttöön soveltumattomia ruokailuastioita.¹²⁵

Kotijoukkojen Esikunnan määräyksillä 11.11.1941 ja 21.5.1942 määrättiin sota-

¹¹⁹ Kotijoukkojen Esikunta sv.muodostelmille 27.7.1942. T-6863/12. SA.

¹²⁰ Sv.leiri 1:n päiväkäsky nro 6 21.3.1942. Päiväkäskysarja. SA. ja Laine 1982, s. 203.

¹²¹ Kotijoukkojen Esikunnan kirje Sv.leiri 1:een 18.9.1942. T-7477/21. SA.

¹²² Mikkola 1976, s.65.

¹²³ Sotavankikommentajan esikunnan kirje sotavankimuodostelmille 15.1.1944 ja Sotavankikommentajan Esikunnan kirje sotavankimuodostelmille 18.7.1944. T-7477/18. SA.

¹²⁴ Eversti Spåren tarkastuskertomus 63. ja 65. SotaS, Sv.leireillä nro 3 ja 21 sekä Sv. Järj. leirisä nro 2 13.-17.4.42 toimitetuissa tarkastuksissa tehdyistä havainnoista. H 1. SA.

¹²⁵ Kotijoukkojen Esikunnan kirje sotavankimuodostelmille 1.10.1942. T-6861/22. SA.

vangin henkilökohtaiseksi varustukseksi: paitoja 2 kpl, alushousuja 2 paria, jalkarättejä 2 paria, päähineitä 1 kpl, takkeja tai puseroita 1 kpl, housuja 1 pari, päällystakkeja 1 kpl, jalkineita 1 pari, käsineitä 1 pari, ruoka-astioita 1 kpl ja lusikoita 1 kpl.¹²⁶ Varusteiden säästämiseksi sotavangeilta otettiin kengät ja käsi-
neet pois kesän ajaksi, jos se vain heidän työtehtäviensä kannalta oli mahdollista¹²⁷ Lisäksi alusvaatteista oli pulaa, sillä esim. Sotavankileiri 1:n sotavangit joutuivat kesällä 1943 tulemaan toimeen yhdellä alusvaatekerralla.¹²⁸ Syyksi varustetilanteen huonontumiseen mainittiin mm. se, että leirille muista sotavankileireistä siirretyiltä sotavangeilta puuttui varusteita tai ne olivat loppuun kuluneita.¹²⁹ Leirillä olevat sotavangit työskentelivät varuskorjaamolla, jossa valmistettiin varustepulaa helpottamaan tallukoita, talvilakkeja ja korjattiin armeijan hylkäämiä jalkineita sotavankien käyttöön laittamalla niihin puupohjat. Työtä hidastivat kuitenkin koneiden puute ja huonokuntoisuus sekä upseerisotavankien työstäkieltäytymiset.¹³⁰ Upseerisotavankien varustukseen ei kiinnitetty samalla tavalla huomiota kuin heidän majoituksensa järjestämiseen. Tässä suhteessa he olivat samanlaisessa asemassa kuin muutkin sotavangit heimosotavankeja lukuunottamatta.

Ruokolahden leirillä vankien jalkine- ja vaateustilanne oli melko tyydyttävä tai hyvä koko sodan ajan. Syksyllä 1944 tarkastuskertomusten mukaan leirillä oli pulaa alusvaatteista ja jalkineista päällyysvaatetilanteen ollessa parempi.¹³¹ Leirillä oli toiminnassa kolme vaatekorjaamo, joista yhdessä neljä naisvankia korjasi vankivaatteita.¹³² Vaatteiden pesemisestä vastasivat vangit itse. He pesivät vaatteensa leirin pesulassa, ajoittaisesta suovan puutteesta johtuen vaatteita ei pelkällä vedellä saatu puhtaaksi.¹³³ Toinen syy pyykinpesun tehot-

¹²⁶ Kotijoukkojen Esikunnan käsky sotavankimuodostelmille 11.11.1941 ja 21.5.1942. T-7477/18. SA.

¹²⁷ Kotijoukkojen Esikunnan käsky sotavankimuodostelmille 1.8.1941. T-7477/18. SA. Eversti Spåren tarkastuskertomus 63. ja 65. SotaS, Sv.leireillä nro 3 ja 21 sekä Sv. Järj. leirissä nro 2 13.-17.4.42 toimitetuissa tarkastuksissa tehdyistä havainnoista. H 1. SA. ja Kotijoukkojen Esikunnan käsky sotavankimuodostelmille 4.3.1943. T-7477/19. SA.

¹²⁸ Sv.leiri 1:n kirje Kotijoukkojen Esikunnalle 5.7.1943. T-7536/70. SA.

¹²⁹ Sv.leiri 1:n kirje Kotijoukkojen Esikunnalle 22.4.1943. T-7477/19. SA.

¹³⁰ Sv.leiri 1:n kirje Kotijoukkojen Esikunnalle 19.3.1943. T-7477/22. SA. ja Sv.leiri 1:n kirje Sotavankikommentajan Esikunnalle 3.11.1943. T-7477/19. SA.

¹³¹ Lääk.maj. Lojanderin tarkastuskertomus N:o 36. T-7230/5. SA.

¹³² Kapteeni B. Wihlmannin tarkastuskertomus Sv.l.3:ssa suoritetusta tarkastuksesta. 7.-8.12.1942. T-6861/20. SA.

¹³³ kts. esim. eversti Spåren tarkastuskertomus 63. ja 65. SotaS.:ssa, Sv.leireillä N:o 3 ja 21 sekä sv.järj.leirissä N:o 2 13.-17.4.1942 toimitetuissa tarkastuksissa tehdyistä havainnoista. T-17763/1. SA.

tomuuteen oli luutnantti Holopaisen mukaan se, että miesten pyykinpesu ei ollut kunnollista. Tämän vuoksi hän keväällä 1944 anoi lupaa käyttää leirin naisvankeja ulkotöissä heidän poliittisesta taustastaan huolimatta.¹³⁴ Sotavankileiri 3:n kohdalla suurimman ongelman varusteiden suhteen aiheuttivat leirillä olevat naisvangit. Heille oli tehtävä sopivat vaatteet miesten varusteista, minkä vuoksi materiaalia meni hukkaan mallin muuttamisen vuoksi.¹³⁵

Huonosta varustetilanteesta kärsivät erityisesti ne sotavangit, jotka oli sijoitettu työhön leirin ulkopuolelle. Leirillä olevat sotavangitahan työskentelivät pääasiassa sisätiloissa. Sotavankileiri 3:n vangit eivät kärsineet läheskään niin paljon huonosta varustetilanteesta kuin upseeritoverinsa Köyliössä koska he eivät saaneet käydä töissä. Työpisteissä oli sotavankitarkastajien raporttien mukaan pulaa erityisesti jalkineista ja alusvaatteista. Eversti Spåre toteaaakin tarkastusraportissaan:

”Olen maininnut alusvaatteiden ja jalkineiden sekä housujen huonosta kunnosta jokaisessa työpisteessä, vaikka tilanne on tunnettu. Se rupeaa kuitenkin päivä päivältä käymään yhä huolestuttavammaksi, josta syystä pidän velvollisuutenani, etten sivuuta sitä vaieten. Monin paikoin tilanne voisi olla parempi, jos työnantajat olisivat ymmärtäneet tilata ajoissa leiriltä täydennystä ja sitten lähettää sinne sellainen tavara, joka kaipaava kunnostamista verstaassa. Paikkaustarpeita pienehköjä paikkauksia varten ei myöskään ole ymmärretty tilata. Seurauksena on, että muutenkin kuluneet vaatteet ja jalkineet menevät aivan pilalle.”¹³⁶

Sotavankileirien päälliköt velvoitettiin valvomaan, ettei sotavankien terveyttä vaarannettu pakkasella työskenneltäessä huonon varustuksen vuoksi, sillä heidän sopimaton ja puutteellinen varustus aiheutti lukuisia paleltumisia ja tapaturmia.¹³⁷ Mikäli sotavangit tarvitsivat jotain erikoisvarusteita työssään, oli työnantajien hankittava ne omalla kustannuksellaan tai jos erikoisvarusteiden puuttuminen aiheutti sotavangeille terveydellistä haittaa, heidät oli siirrettävä toiselle työmaalle.¹³⁸

¹³⁴ Sv.I.3:n kirje PM Sv.Kom.E:lle 24.5.1944. T-6863/5. SA.

¹³⁵ Sv.I.3:n kirje Kotij.E. Int. 2:lle 8.12.1943. T-6862/7. SA.

¹³⁶ Eversti Spåren tarkastuskertomus eräissä sv.leirien nro 1 ja 7 alaisissa työpisteissä Lounais-Suomessa 3-5. 5. 1943 toimitetuissa tarkastuksissa tehdyistä havainnoista. T-7699/47. SA.

¹³⁷ Kotijoukkojen Esikunnan kirje sotavankimuodostelmille 9.2.1943. T-7477/19. SA. ja Mikkola 1976, s.65.

¹³⁸ Kotijoukkojen Esikunnan kirje sotavankimuodostelmille 6.10.1943. T-7477/19. SA. Esim. Sv.leiri 1.n kirje sotavankikommentajan esikunnalle 18.10.1943, jossa lähetetään Sataturve Oy:n kumijalkineiden ostolupa-anomus. T-7477/19. SA. ja Sv.komentajan Esikunnan kirje sv.muodostelmille 28.11.1943. T-7699/48. SA.

Sotavangeilla sai olla mukanaan henkilökohtaisen varustuksensa lisäksi Raamattu, kampa, harja, hammasharja, peili, kello, tupakoimisvälineet ja ompelutarpeet. Kaikki muu yksityisomaisuus otettiin heiltä pois. Sotavankien yksityisomaisuus merkittiin heidän sotavankikorttiinsa, ja pois otettua yksityisomaisuutta säilytettiin omaisuuspusseissa sotavankileirillä, jotka seurasivat sotavankien mukana siirroissa. Vangitsemisen yhteydessä vangeilta otettiin talteen yleensä kello, partaveitsi, tilikortteja, valokuvia ja suomalaista tai venäläistä rahaa.¹³⁹ Yleensä omaisuuspussin sisältö muodostui vangitsemishetkellä olleesta omaisuudesta. Poikkeuksen vankien joukossa muodosti kenraalimajuri Kirpitsnikov, jonka pussin sisältönä oli sotavankikortin mukaan vankitovereilta saatu uudenvuodentervehdys. Tämä kertoo hänen vahvasta asemastaan vankien joukossa, vaikka hän ei virallisesti heidän edustajanaan eli starssinana toiminutkaan. Sotavangin kuoltua omaisuus lähetettiin SPR:n sotavankitoimistoon. Sotavankien hallussa ollut tiedusteluaineisto, sotilaspasstit ja jäsenkirjat lähetettiin Päämajan Tiedusteluosastolle.¹⁴⁰ Sotavankikomentajan Esikunnan 29.9.1943 antaman määräyksen mukaan sotavangit saivat pitää hallussaan aikaisemmasta poiketen myös kunniamerkkinsä.¹⁴¹

4.6. Muonitus

Jatkosodan alkaminen supisti Suomen yhteyksiä ulkomaihin. Tämä yhdessä lyhyeksi oletetun sodan kanssa osoitti elintarvike- ja raaka-ainetilanteen heikkouden jo syksyllä 1941. Sotatilanne ei sallinut kotiuttamisia ja työvoimapolan vuoksi osa sadosta jäi korjaamatta, tilannetta pahensi vielä aikainen talventulo. Heinäkuussa 1941 havaittiin, että viljavarastot eivät riittäisi talven varalle. Saadakseen Saksasta viljaa presidentti Ryti antoi luvan taktiseen etenemiseen Kannaksella, vaikka suomalaiset olivat päättäneet olla tunkeutumatta Leningradin puolustusvyöhykkeeseen. Tämän operaation jälkeen saksalaiset lähettivät Suomeen 25 000 tonnin viljaerän.¹⁴² Itämeren aikaisen jääty-
misen vuoksi tuonti Saksasta vaikeutui ja lähetyksiä saatiin perille vasta keväällä 1942.

¹³⁹ Upseerien sotavankikortteja T-7699/ 60 a-c, 62, 66, 67 ja T-6863/25-28. SA.

¹⁴⁰ PM:n Intendentin Toimiston kirje sotavankimuodostelmille 10.12.1941. T-7536/68. SA.

¹⁴¹ PM:n Sotavankikomentajan Esikunnan kirje sotavankimuodostelmille 29.9.1943. T-7699/47. SA.

¹⁴² Manninen 1980, s. 248.

Yhdysvaltain lehdistö kiinnitti vuoden 1941 aikana huomionsa Suomen elintarvikeongelmaan, jota pahensi tuhansien sotavankien huoltaminen. Ulkomaisen elintarvikeavun saanti Suomeen oli mahdotonta, koska kulkureittiä kontrolloiva Englanti oli kieltänyt tuonnin Suomeen, näin Suomen oli yhdysvaltalaislehdistön mukaan käytettävä viimeiset reservinsä huolehtiakseen sotavangeistaan.¹⁴³ Syksy 1941 ja talvi 1942 olivat elintarviketilanteen osalta vaikeaa aikaa. Tilanne helpottui keväällä 1942, jolloin tuonti Saksasta jälleen käynnistyi ja rintamien vakiintumisen vuoksi osa sotilaista voitiin kotiuttaa työvoimaksi kotirintamalle. Vuodet 1943 ja 1944 olivat helpompia omien satojen onnistumisen ja tuonnin vuoksi. Suomen riippuvuussuhde tuonnista tarjosi Saksalle mahdollisuuden kiristää Suomelta poliittisia ratkaisuja uhkaamalla katkaista elintärkeät elintarvike- ja raaka-ainetoimitukset. Maanviljelyksen tuotto aleni sodan aikana niin, että leipäviljan sato oli vuosina 1940-1945 keskimäärin vain 77 % vuosien 1937-39 keskisadosta. Tähän vaikuttivat mm. työvoimapula, lannoitteiden puute ja epäsuotuisat sääolosuhteet.¹⁴⁴

Puute ravinnosta vaikutti koko yhteiskuntaan, sillä esim. Suomen vankiloissa kuoli vuosina 1941-44 27 vankia suoranaisesti nälkään, minkä lisäksi epävarmoja nälkäkuolemia oli tutkimusten mukaan 14. Ravintopulan välillisesti aiheuttamien kuolemantapausten määrää on mahdotonta arvioida, mutta vuosina 1941-42 vankien kuolleisuus nousi hälyttävän korkeaksi.¹⁴⁵ Vaikea elintarviketilanne heijastui myös kotirintamaan ja johti pakko-ottoihin, säännöstelyyn ja laajaan elintarvikkeiden salakauppaan mustassa pörssissä. Elintarvikepula vaikeutti elämää erityisesti kaupungeissa, tilanteen ollessa maaseudulla työvoimapulasta huolimatta helpompi.¹⁴⁶ Kenttäarmeija joutui muonituksessaan tyytymään vaatimattomimpiin annoksiin kuin talvisodan aikana. Muonan kuljettaminen etulinjan yksikköihin ei ollut ongelmattonta varsinkaan hyökkäysvaiheen aikana. Huoltoyksiköt eivät pystyneet seuraamaan hyökkäävien osastojen vauhdissa, ja tällöin taistelujoukot joutuivat olemaan jopa useita vuorokausia vajavaisen ruuan varassa. Yleisesti ottaen kenttäarmeijan muonitustilanne oli tyydyttävä koko sodan ajan.¹⁴⁷

¹⁴³ Eskola 1974, s. 130.

¹⁴⁴ Virrankoski 1975, s. 218-219.

¹⁴⁵ Nuorteva 1987, s. 188-190.

¹⁴⁶ Favorin-Heinonen 1972, s.65-77.

¹⁴⁷ Kts. esim. Kulomaa 1995, s. 134-135.

Talvisodan aikana sotavangit rinnastettiin muonituksessa tavallisiin siviilivankeihin. Jatkosodan aikana elintarvikepula muutti sotavankien muonitusta talvisotaan verrattuna siten, että heidät jaettiin kolmeen luokkaan, joilla oli erisuuruiset muona-annokset¹⁴⁸:

A= yleisannos levossa oleville sotavangeille

B= annos työssä oleville sotavangeille

C= annos raskaassa työssä oleville sotavangeille

Koska kaikki sotavangit pyrittiin sijoittamaan työhön, annettiin A-annos sellaisille sotavangeille, jotka olivat niin heikossa kunnossa, etteivät pystyneet työskentelemään. Tämä annos osoittautui kuitenkin liian pieneksi heidän kuntouttamiseensa, ja A-annoksen käytöstä luovuttiin kokonaan kesäkuussa 1943. A-annoksen poistamisen jälkeen B-annos määrättiin annettavaksi levossa ja kevyessä työssä oleville vangeille.¹⁴⁹ C-annos otettiin käyttöön tammi-kuussa 1942 ja se määrättiin 18.9.1944 annettavaksi kaikille sotavangeille. Sotavangeille annettiin 6.10.1944 lähtien sotaväen muona-annos.¹⁵⁰

Sotavankien päivittäinen muona-annos oli pienempi kuin armeijan päiväannokset, mutta se oli hyvin lähellä siviilien muona-annoksia ja joissain tapauksissa jopa suurempi. Heillä ei kuitenkaan ollut samanlaisia mahdollisuuksia täydentää muona-annoksiaan kuin siviileillä, jotka pystyivät ostamaan ruokaa mustasta pörssistä tai keräämään marjoja ja sieniä.¹⁵¹ Kotijoukkojen Esikunnan mukaan vankien muona-annoksien piti teoriassa kohtuullisesti täyttää heidän ravinnontarpeensa. Oli kuitenkin eri asia, toteutuivatko suunnitellut ravintoainemäärät käytännössä. Suomalainen henkilökunta saattoi ottaa osan vankimuonasta itselleen tai vangit ryöstivät ja ostivat ruokaa toisiltaan. Sotavankien mahdollisuudet saada lisäruokaa avustuksina tai omaisten lähettäminä paketteina olivat sodan alkuvaiheessa melko olemattomat. Vankien avustustoiminta virisi vasta vuoden 1942 aikana. Tässä suhteessa Köyliön poliittisilla vangeilla oli sotavankeihin ja muihin vankeihin verrattuna paremmat mahdollisuudet ottaa vastaan paketteja. Omaisten lähettämät paketit sisälsivät esim. ruokaa ja vaatteita. Jatkosodan aikana Köyliössä olleiden poliittisten vankien pakettien saanti rajoitettiin kahteen pakettiin

¹⁴⁸ Kts. liite 4.

¹⁴⁹ Kotijoukkojen Esikunnan käsky sv.muodostelmille 8.6.1943. T-6862/11. SA.

¹⁵⁰ Mikkola 1976, s. 81-83 ja Hanski 1990, s. 52.

¹⁵¹ Hanski 1990, s. 55.

kuukaudessa.¹⁵² Talvella 1942 poliittisten vankien virallinen päiväannos oli 300g pehmeää leipää tai 150 g kovaa, 200 g jauhoja tai ryynejä, 50 g hevosennihaa luineen, 250 g perunoita, 10 g sokeria ja 10 g suolaa. Annokset olisivat merkinneet 2700-2800 kaloria päivässä. Tiihosen mukaan annoksia ei kuitenkaan juuri saatu ohjevahvuusina, koska jakeluportaassa olevat vartiomiehet ottivat niistä itselleen. Lisäravinnoksi vangit söivät mm. pettua, sieniä, marjoja ja pyydystämiään käärmeitä ja sammakoita.¹⁵³ Vuosien 1942-43 aikana poliittiset vangit muutettiin työvelvollisiksi ja he eivät saaneet vastaanottaa kirjeitä, paketteja tai valokuvia. Vuoden 1944 alkupuolella tähän tuli lievennys ja anomuksesta leiripäällikkö myönsi pakettioikeuksia, mikä merkitsi lisämuonaa. Keväällä 1944 vangeille jaettiin uusia vaatteita ja muona-annoksia parannettiin jonkin verran. Kesällä 1944 annoksia kuitenkin pienennettiin, kun vangit evakuoitiin sodan jaloista. Sodan loppuvaiheessa Karviassa ruokaa riittävästi ja vangeille palautettiin poliittisten vankien status pakettien vastaanotto-oikeuksineen ja omaisten tapaamisineen.¹⁵⁴

Ensimmäisessä upseerisotavankien muonitusta koskevassa ohjeessa 13.7.41 todetaan, että upseereille kuului muona-annos B ja tämän lisäksi kolme savuketta päivää kohti. Ohjeessa todetaan myös, että eri muona-annokset on valmistettava ja jaettava eri paikoissa. Tämä ohje jäi kuitenkin lyhytaikaiseksi, sillä Kotijoukkojen Esikunnan käskyn mukaan 1.8.1941 lähtien heidänkin kohdallaan sovellettiin muona-annos A:ta.¹⁵⁵ Kotijoukkojen Esikunta muutti 1.8. antamaansa käskyä kuitenkin jälleen siten, että päällystään ja alipäällystään kuuluville vangeille tuli antaa B-muona-annos aivan kuten aikaisemmin oli määrätty.¹⁵⁶ Marraskuussa 1941 ohjeita tarkennettiin maan vaikean elintarviketilanteen vuoksi ylipäällikön määräyksellä siten, että 1.12. alkaen A-annosta sovellettiin leirillä olevien vankien kohdalla ja B-annokseen olivat oikeutettuja ainoastaan ne vangit jotka olivat jatkuvassa ruumiillisessa työssä. Leirillä tapahtuvat siivous- ja kunnostustyöt eivät oikeuttaneet määräyksen mukaan isompaan muona-annokseen.¹⁵⁷ Samaan aikaan koko armeijan muona-annoksia jouduttiin ravintorasvojen puutteen vuoksi supistamaan.¹⁵⁸ So-

¹⁵² Tiihonen 1990, s. 48-49 ja 111.

¹⁵³ Tiihonen 1990, s. 154-160.

¹⁵⁴ Tiihonen 1990, s. 177-187.

¹⁵⁵ Kotijoukkojen Esikunnan kirje sv.muodostelmille 29.7.1941. T-7477/18. SA.

¹⁵⁶ Kotijoukkojen Esikunnan kirje sv.muodostelmille 1.8.1941. T-6861/18. SA.

¹⁵⁷ PM:n Intendentin Toimiston kirje sv.muodostelmille 24.11.1941. T-6861/26. SA.

¹⁵⁸ Kotijoukkojen Esikunnan kirje sv.muodostelmille 29.11.1941. T-6861/22. SA.

tavankileiri 1:n ilmoitukset vankipotilaista osoittavat, että upseerivangit joutuivat tulemaan ensimmäisen sotatalven toimeen A-annoksen varassa ja sen vuoksi tilanne Sotavankileiri 1:ssä muodostui kevättalvella 1942 vaikeaksi, sillä leirillä ei ollut juurikaan työtätekeviä sotavankeja, jotka olisivat olleet oikeutettuja B-annokseen.¹⁵⁹ Leirin lääkäriellä oli oikeus määrätä sairaille sotavangeille lisäannoksia mahdollisuuksien mukaan.

Sotavankien huonoa elintarviketilannetta keväällä 1942 kuvaavat leireille jaetut ohjeet, joissa käsketään leirin henkilökuntaa kiinnittämään huomiota ruokailun valvontaan, jotta vahvemmat sotavangit eivät pääsisi ryöstämään ruokaa heikommilta itselleen tai kaupankäyntiä varten.¹⁶⁰ Sotavankileiri 1:n sotavangit joutuivat ruokailemaan joko ulkona tai majoitusparakeissaan, sillä leirillä ei ollut heille tarkoitettua ruokalaa.¹⁶¹ Sotavangit vastasivat itse suomalaisen taloushenkilökunnan valvonnan alaisina ruokansa valmistamisesta.¹⁶² Sotavankileireille jaettujen ohjeiden mukaan muonituksessa oli otettava huomioon paikalliset olosuhteet ja pyrittävä soveltamaan annettuja vaihtotaulukoita, jos käytävissä oli esim. sotilasmuonitukseen kelpaamattomia sotasaaliselintarvikkeita tai sieniä. Erityisesti oli huomioitava kaikenlaiset jäte-erät joita ei enää voinut käyttää sotilasmuonitukseen, mutta joita voitiin vielä käyttää ihmisravintona vankimuonituksessa. Ruuan jaossa oli noudatettava määrättyjä annoksia eikä annettava sen mukaan kuin "kaukalosta satuu" tai miten vangit pyrkivät itse ottamaan.¹⁶³

Samoin kuin talvisodan aikana, Sotavankileiri 1:n vankien muonittamisesta jatkosodan alusta lähtien vastasi Puolustuslaitoksen kanssa tehdyn sopimuksen mukaan Köyliön varavankila, joka myös hankki itse tarvittavat elintarvikkeet.¹⁶⁴ Tästä johtuen leirin sotavangit jäivät Sotavankileiri 1:n päällikön kapteeni Mustosen valituksen mukaan ilman Puolustuslaitoksen elintarvikevarastoilta saatavaa emmentaljuuston kuorista valmistettua sotavankijuustoa ja sotavankimakkaraa, joka valmistettiin verestä ja hylätyistä teurasjätteistä kuten esim. maksasta, pernasta, pötsistä ja kiveksistä. Varavankila pyrki

¹⁵⁹ Kaila 1954, s.126-127.

¹⁶⁰ Kotijoukkojen Esikunnan Lääkintätoimiston kirje sotavankimuodostelmille 23.3.1942. T-7477/53. SA.

¹⁶¹ 6642:n rakennusluettelo 19.9.1944. T-7477/24. SA.

¹⁶² Kotijoukkojen Esikunnan yleisen huoltotoimiston ohje 13.7.1941. T-7477/18. SA.

¹⁶³ Kotijoukkojen Esikunnan kirje sotavankimuodostelmille 17.9.1941. T-6861/22. SA.

¹⁶⁴ Kotijoukkojen Esikunnan kirje Sv.leiri 1:een 4.8.1942. T-7477/21. SA.

korvaamaan nämä puutteet sotavankien aterioissa kalalla. Kotijoukkojen Esikunnan kirjeessä Vankeinhoitohallitukselle huomautetaan, että vankiloiden elintarvikehuollossa olevat sotavangit olivat jääneet myös ilman heille kuuluvia margariini- ja tupakka-annoksia ja Vankeinhoitohallitusta kehoitetaan huolehtimaan paremmin sotavankien muonituksesta.¹⁶⁵ Sotavankileirin vartijoiden ja henkilökunnan muonituksesta huolehti Puolustuslaitos sotaväen muona-annoksen mukaan.¹⁶⁶ Varavankilan siirryttyä pois Köyliöstä sotavankien muonittaminen siirtyi Puolustuslaitoksen vastuulle ja paremmin määrättyjä muona-annoksia vastaavaksi.

Sotavankileiri 3 oli ruuanhankinnan suhteen erilaisessa asemassa kuin varavankiloihin perustetut leirit, sillä sen oli itse hankittava talveksi 1941-42 muonituksessa tarvitsemansa perunat, kaalit ja juurikkaat leirin ympäristöstä hankintasopimuksilla tai suojeluskuntapiirin määräämillä pakkoluovutuksilla.¹⁶⁷ Suunnitelma ei kuitenkaan toiminut, sillä Ruokolahden pitjä oli kahden vuoden sisällä joutunut kaksi kertaa evakoiduksi ja sen vuoksi maanviljelijöillä oli leirin tarvitsemia tuotteita niukasti. Leirin huoltopäällikkö vänrikki Viitalan mukaan ainoastaan perunaa oli mahdollista ehkä ostaa. Määrästä ei kuitenkaan ollut vielä mitään varmuutta.¹⁶⁸ Koska leiriä perustettaessa ei oltu otettu riittävästi huomioon leirin elintarvikehuoltoa luottaen liikaa paikallishankintojen mahdollisuuteen, on varsin todennäköistä, että ensimmäisen sotatalven aikana Sotavankileiri 3:n muona-annokset eivät täytäneet leireille annettuja määräyksiä.

Suomalaisten sotavankileirien olosuhteet saivat osakseen kiusallista huomiota ulkomailla, kun Suomessa keväällä ja kesällä 1942 kirurgina toiminut sveitsiläinen lääkäri tohtori Guido Piderman julkaisi oman raporttinsa sotavankien oloista. Siinä hän mm. toteaa:

”Sotavankien tila oli todella vaikea. Suurin osa vangeista nähtävästi kärsi aliravitsemuksesta. Näin kaikenlaisia kurjuudesta aiheutuneita sairauksia. Kuopallaan olevat posket, silmät syvällä kuopissaan, turvonneet jalat, turvonneet vatsat, luurangoiksi laihtuneet ihmiset kertoivat nälästä. Vangeista kurjimassa kunnossa olleet olivat niin heikkoja, etteivät he enää pysyneet jaloillaan. Monet olivat maanneet jo viikkojen ajan kovilla makuulavereillaan pa-

¹⁶⁵ Kotijoukkojen Esikunnan kirje Vankeinhoitohallitukselle 5.9.1942. T-7477/21. SA.

¹⁶⁶ Kotijoukkojen Esikunnan kirje Vakka-Suomen sk.piirin esikunnalle 10.6.1942. T-7477/21. SA.

¹⁶⁷ Saimaan Sk.piirin Esikunnan kirje Sv.leiri 3:een 24.10.1941. T-6861/22. SA.

¹⁶⁸ Sv.leiri 3:n kirje Saimaan Sk.piirin Esikunnalle 28.10.1941. T-6861/11. SA.

rakeissa ja sairashuoneissa ja kärsivät verisistä ripuleista. Työleirin johdossa ollut suomalainen upseeri sanoi minulle, että seitsemän "terveen" venäläisen työpanos päivässä ei yltänyt edes yhden suomalaisen työläisen vastaavaan. "He kyllä tahtoisivat, mutta he ovat yksinkertaisesti liian heikkoja. Jos minä pystyn antamaan heille perunoita, on seuraavan päivän työpanos kaksin- tai jopa nelinkertainen."

Suurin vaara vangeille on kasvava aliravitsemus. Minulla on hyvä syy olettaa, että suurin osa vangeista saa vähemmän kuin 1 000 kaloria päivässä - amerikkalainen sotilas saa päivässä 10 000 kaloria kuivattujen herneiden, ruisviljan, suurimoiden ja leivän muodossa. Joskus he saavat myös tämän lisäksi pienen palan makkaraa tai juustoa ja poikkeuksellisesti kaksi palaa soke-ria. Rasvat ja valkuaisaineet puuttuvat täydellisesti. Silloin tällöin he saavat vitamiineja hiivan ja kuusenneulasten muodossa."¹⁶⁹

Pidermanin mukaan Mannerheimin keväällä 1942 kirjoittaman vetoomuksen seurauksena tullut avustuslähetyt oli osoittautunut riittämättömäksi tilanteen parantamiseksi. Hänen tarkoituksenaan oli raportillaan osoittaa Suomessa olevien sotavankien epäinhimilliset olosuhteet ja aloittaa oma avustuskampanja sotavankien auttamiseksi. Pidermanin väitteet kumottiin Päämajan toimesta. Hän oli mm. väittänyt, että 45 000 vangista oli kuollut jo 15 000 nälkään ja että elossa olevien ravitsemustilanne oli erittäin heikko. Päämajan mukaan todellisuudessa 56 000 vangista oli 12 000 kuollut. Sotavankimuodostelmissa kuoli joulukuun 1941 alusta kesäkuun loppuun 1942 mennessä yhteensä 13 465 vankia.¹⁷⁰ Kuolleisuuslukujen syiksi mainittiin Päämajan taholta, että osa oli saatu vangiksi vaikeasti haavoittuneena ja n. 70 % menehtyi erilaisiin ravitsemushäiriöihin, jotka johtuivat siitä, että sotavangit olivat vangittaessa olleet pitkäaikaisen nälän ja räsitusten heikentämiä. Kuolleisuus ei siis Päämajan lausunnon mukaan johtunut suomalaisen sotavankiorganisaation puutteista vaan neuvostosotilaiden oloista ennen vangitsemista. Olosuhteet olivat Päämajan mukaan parantuneet ja sotavankien isommat muona-annokset olisivat mahdollisia ainoastaan heikentämällä siviiliväestön elintarvikkeiden saantia.

Päämajan mukaan Piderman oli vierailut ainoastaan muutamalla leirillä (Mustio, Köyliö ja Orivesi), koska näillä leireillä sotavankien olot olivat paremmat kuin monella muulla leirillä. Eversti Spåre oli antanut hänelle luvan ottaa valokuvia sotavankien oloista vankileireillä. Pidermanin tarkoitus oli Spåren mukaan kyllä hyvä, mutta hän syyllistyi selostuksessaan liiallisuuk-

¹⁶⁹ Pidermanin raportti Suomesta lokakuussa 1942. FB 110 (1941-1950). UMA.

¹⁷⁰ Mikkola 1976, s. 115.

siin, jotka tekivät asiasta kiusallisen suomalaisten näkökulmasta. Piderman ei raportissaan ota esille, sitä tosiseikkaa, että sotavangit olivat suomalaisille jou-
tuessaan niin huonossa kunnossa, että syyllistyivät kuolleiden tovereidensa
lihan syömiseen. Lisäksi hän toteaa, että sveitsiläisen näkemät järjestelyt oli-
vat luonteeltaan tilapäisiä, eivät pysyviä. Ravintotilanteesta Spåre kirjoittaa:

”Ei kuitenkaan voitane millään taholla vaatia, että sotavangit ravitsemiseen
nähdn yhtä vähän kuin muissakaan suhteissa saatetaan omaa väestöä pa-
rempaan asemaan ja laihtuneiden sotavankien kuvien johdosta en voi olla
mainitsematta siitä, että samanlaisen kuvan voisi saada esim. minusta itsestä-
ni, painaessani 177 sm:n pituisena nykyään vain 58 kg., laihduttuani 20 kg., ja
olen kuitenkin Suomen armeijan palveluksessa oleva eversti enkä sotavan-
ki.”¹⁷¹

Pidermanin kuvaus pyrittiin saamaan epäluotettavaksi korostamalla sitä, että
ruotsalaislehdet olivat pitäneet sotavankihuoltoa olosuhteisiin nähden malli-
kelpoisena. Päämaja pyrki antamaan omaa informaatiotaan muille maille
Ruotsin lehdistön kautta.¹⁷² Suomalaisten vakuuttelujen seurauksena Kan-
sainvälinen Punainen Risti kielsi Pidermanin toiminnan ja raportin levittä-
misen. Sveitsin Punainen Risti järjesti yleiskeräyksen Suomen tilanteen hel-
pottamiseksi kunnes muista maista saadaan apua.¹⁷³

Toisen varsin kriittisen ja suomalaisille epämieluisan raportin kirjoitti sota-
vankileireillä heinäkuussa 1942 vierailut Punaisen Ristin valtuutettu sveitsi-
läinen J. Graf. Raportissaan hän totesi, että sotavangeille tarkoitetut parakit
olivat tuberkuloosin pesiä ja aivan riittämättömästi valaistua. Lämpöä para-
keissa oli Graf’ in mukaan riittävästi (heinäkuussa !). Vankien ruoka-annokset
vastasivat vain nimellisesti siviiliväestön annoksia ja toisin kuin siviileillä
vangeilla ei ollut minkäänlaisia mahdollisuuksia annoksensa täydentämi-
seen. Graf’ in mukaan tuhannet vangit olivatkin kuolleet Suomessa nälkään.
Vaatetustilanne on erityisen huono: kaikki upseeritkin kulkivat ilman kenkiä.
Erityisesti hän arvostelee starssinoiden oikeuksia ja käyttöä vankien esimie-
hinä. Hänen mukaan he ovat vankien keskuudessa erittäin vihattuja ja pelät-

¹⁷¹ Eversti M.H.A. Spåren kirje PM Järj.os. päällikölle 24.11.1942. T-17763/1. SA.

¹⁷² Ulkoasiain ministeriön luottamuksellisia selontekoja n:o 13. Tohtori Pidermanin toiminta
Suomen sv.olojen yhteydessä. 4.12.1942. FB:110 (1941-1950) ja Salasähkejäljennös Bern 4/11
1942. FB:110 (1941-1950). UMA. Vastaavanlainen synkkä kuvaus suomalaiselta sotavankileiriltä
vuodelta 1942 on löydettävissä myös suomalaisen aikalaisen kirjoittamana. Kts. Paavolainen 1946,
s. 323-324.

¹⁷³ Ulkoasiain ministeriön luottamuksellisia selontekoja n:o 13. Tohtori Pidermanin toiminta
Suomen sv.olojen yhteydessä II. 23.12.1942. FB:110 (1941-1950). UMA.

tyjä, koska he olivat suomalaisten luottamusmiehiä. Suurin osa vankien valituksista kohdistuikin etupäässä ruuan riittämättömyyteen ja starssinoiden harjoittamaan mielivaltaan ja terroriin. Raportissaan hän huomauttaa, että sveitsiläisten mukaan se, että Suomi antoi luvan tarkastukseen, osoittaa sotavankiasioiden olevan kunnossa. Punaisen Ristin kansainvälisen komitean ehdotuksesta raportti käsiteltiin Suomessa ehdottoman salaisena.¹⁷⁴

Sotavankien muona-annosten tarkastelussa on muistettava, että ohjeannokset olivat leireille annettuja ohjeita, eivätkä välttämättä vastanneet todellista tilannetta. Eversti Spåre kyseenalaistaa tarkastuskertomuksessaan keväällä 1942 annosten luotettavuutta seuraavasti:

”Meillä ei ole syytä tarjota sotavangeillemme liiallista ravintoa, etenkin kun omalla kansallamme sitä on perin niukasti, mutta kun kerran olemme ottaneet sotavankeja haltuumme, niin emme saa antaa heidän menehtyä viluun ja nälkään, niinkuin asian laita on ollut tänä talvena. Tässä suhteessa kalori-alaskelmat ovat osoittautuneet käytännössä vähemmän vakuuttaviksi kuin tosiseikkojen osoittamat tulokset.”¹⁷⁵

Vuoden 1942 aikana maan korkein johto huolestui sotavankien huonoista oloista ja totesi, ettei Suomella ole kansainvälisten suhteiden ja maan arvon vuoksi varaa pitää sotavankeja nälkäkuoleman partaalla. Linkomiehen muistelmien mukaan mm. marsalkka Mannerheimilla ei ollut tarpeeksi päättäväsyyttä asian nopeaan korjaamiseen, vaikka sotavankien ruoka-annosten lisääminen ei voinut vaikuttaa merkittävästi maan koko elintarviketilanteeseen.¹⁷⁶ Vuoden 1942 alkuvuoden keskusteluissa todettiin, että vankien pitäminen nälässä tulee valtiolle paljon kalliimmaksi, kuin parempi hoito, jolloin vankeja voitaisiin käyttää tehokkaaseen työhön.¹⁷⁷

Syksyllä 1942 Sotavankileiri 1 sai oman leivintuvan valmiiksi. Sotavankien muonituksen kannalta oli tärkeää, että leiri pystyi valmistamaan itse leipänsä, sillä se sijaitsi kaukana leipomoista ja leirin käyttöön varatut kuorma-autot olivat usein epäkunnossa.¹⁷⁸ Elintarviketilanteen parantumisen myötä vuoden 1942 aikana sotavankitarkastajat kiinnittivät huomionsa upseerisotavankien

¹⁷⁴ Suomen Bernin lähetystön raportti nro. 71. 30.12.1942. Allekirjoittanut T. Voionmaa.FB 110 (1941-1950). UMA.

¹⁷⁵ Eversti Spåren tarkastuskertomus 63. ja 65. SotaS:ssa, Sv.leireillä N:o 3 ja 21 sekä Sv.järj.leirissä N:o 2 13.-17.4.42 toimitetuissa tarkastuksissa tehdyistä havainnoista. T-17763/1. SA.

¹⁷⁶ Linkomies 1970, s. 100-101.

¹⁷⁷ Voionmaa 1971, s. 114-115.

¹⁷⁸ Everstilutnantti Spåren tarkastuskertomus nro 1 Köyliön sv.leirin N:o 1 5-9.10.42 toimittussa tarkastuksessa tehdyistä havainnoista. H 2. SA.

alhaisiin muona-annoksiin, olihan heimokansoihin kuuluneille sotavangeilekin määrätty C-annos ja kolme savuketta päivässä työstä riippumatta 20.7.1942 alkaen.¹⁷⁹ Eversti Spåre huomautti jo huhtikuussa mm. upseerisotavankien alhaisista muona-annoksista kirjoittaessaan:

“Edelliset [upseerisotavangit] ovat kaikesta huolimatta upseerin eli toisin sanoen johtajan asemassa olevia henkilöitä, jotka arvostelevat meitä sen mukaan, miten me heitä kohtelemme ja voivat sodan päätyttyä myöskin sen mukaisesti vaikuttaa kotimaassaan muidenkin mielialaan meitä kohtaan.”¹⁸⁰ Lisäksi hänen mukaansa vihollisille ei tulisi antaa tilaisuutta käyttää kyseistä asiaa propagandassaan Suomea vastaan, vaan menetellä tavalla, joka ei antaisi sijaa moitteille. Parannus tähän tuli kesäkuun alussa, jolloin B-annos määrättiin annettavaksi kaikille Sotavankileiri 1:n sotavangeille.¹⁸¹ Kotijoukkojen 19.10.1942 antaman määräyksen mukaan Sotavankileiri 1:ssä tuli jakaa C-annoksen mukainen muona kaikille Köyliön varavankilassa olleille sotavangeille, tämä ei kuitenkaan koskenut Karvian varavankilasta siirrettyjä sotavankeja. Näin tämä C-muona-annos kohdistui siis etupäässä upseerisotavankeihin. Määräystä jatkettiin niin, että se jatkui 30.4.1943 saakka.¹⁸² Tämän seurauksena eversti Spåren mukaan upseerisotavangit näyttivät maaliskuussa terveiltä ja hyvin ravituilta.¹⁸³ Muonitustilanteen parantamiseksi Köyliön upseerisotavangeille jaettiin maapalstoja viljeltäväksi, joissa he voivat kasvattaa tupakkaa ja juurikasveja omaan käyttöönsä.¹⁸⁴ Sotavankileiri 1:n lääkärin kuukausi-ilmoitusten mukaan leirillä jatkettiin C-muona-annoksen antamista heille 6.10.1944 saakka. Poikkeuksen tästä muodostivat eristetyt sotavangit, jotka saivat B-annoksen. Maaliskuussa 1944 perustetun upseerisotavankiosasto 2:n työstä kieltäytyneet upseerit saivat B-muona-annoksen syyskuun 18. päivään 1944 asti, jonka jälkeen kaikille sotavangeille määrättiin annettavaksi C-muona-annos.¹⁸⁵ Poikkeuksen tästä teki kesäkuu 1944, jolloin myös eristetyt

¹⁷⁹ Kotijoukkojen Esikunnan kirje sv.muodostelmille 24.7.1942. T-7477/21. SA.

¹⁸⁰ Pietola 1987, s. 95-96 ja Eversti Spåren tarkastuskertomus 63. ja 65. SotaS, Sv.leireillä nro 3 ja 21 sekä Sv. Järj. leirissä nro 2 13.-17.4.42 toimitetuissa tarkastuksissa tehdyistä havainnoista. H 1. SA.

¹⁸¹ Sv.leiri 1:n lääkärinkuukausi-ilmoitukset. T-7477/53. SA.

¹⁸² Kotijoukkojen Esikunta Sv.leiri 1:n päällikölle 19.10.1942. SA. Kotijoukkojen Esikunta sv.leiri 1:n päällikölle 18.12.1942. SA. ja Kotijoukkojen Esikunta Sv.leiri 1:n päällikölle 28.1.1943. T-7477/22. SA.

¹⁸³ Eversti Spåren tarkastuskertomus nro 16. Köyliön sotavankileirin N:o 1 ja sen työpisteissä 3-7.3.43 toimitetussa tarkastuksessa tehdyistä havainnoista. T-7699/47. SA.

¹⁸⁴ Everstiluutnantti Spåren tarkastuskertomus nro 24 Köyliön Sv.leirin N:o 1 ja sen työpisteissä 29-31.5.1943 toimitetussa tarkastuksessa tehdyistä havainnoista. H 3.SA.

¹⁸⁵ 1057:n puhelinsanoma 6642:lle 18.9.1944. T-7536/30. SA.

sotavangit saivat C-annoksen.¹⁸⁶ Köyliön sotavankileirin kaikille sotavangeille määrättiin 6.10.1944 sotaväen muona-annos.¹⁸⁷

Maatalouden palvelukseen sijoitetuilla sotavangeilla oli yleensä muita sotavankeja paremmat mahdollisuudet saada lisäravintoa määrättyjen annosten lisäksi. Sotavankien annokset olivat kuitenkin riippuvaisia työnantajista ja muonituksessa saattoi olla isojakin eroja.¹⁸⁸ Sotavankitarkastajien raporttien mukaan yleispiirteenä voidaan pitää, että maalaistaloissa oli parempi muona kuin suuremmissa työpisteissä ja metsätyömailla, koska maalaistaloissa sotavangit söivät käytännössä samaa ruokaa kuin talonväki.¹⁸⁹ Puolustuslaitoksen raskaissa töissä oleville sotavangeille annettiin lisämuona-annoksia mahdollisuuksien mukaan, esim. elokuussa 1943 muona-annokseen lisättiin 500 g perunaa 31.5.1944 saakka. Sotavankileiri 1:n upseerisotavangeista korotukseen oikeutettuja olivat metsätöissä, puolustusministeriön maatilalla ja leirin raskaissa huoltotöissä olevat upseerit.¹⁹⁰ Kotijoukkojen Esikunta kehotti sotavankileirien päälliköitä kiinnittämään huomiota siihen, etteivät yksityiset työntekijät antaneet sotavangeille kansanhuoltoministeriön vahvistamaa muona-annosta isompia annoksia, sillä silloin tehtäisiin vääryyttä omille kansalaisille siitä huolimatta, että sotavankeja käytettiin työvoimapulan helpottamiseen.¹⁹¹

Vaikka Sotavankileiri 3:ssa olevat politrukit ja komissaarit olivat myös sotilasarvoltaan upseereita, muonamäärien muutokset eivät koskettaneet heitä samassa aikataulussa kuin Köyliön upseereita. Työttöminä olevat poliittiset vangit joutuivat tulemaan toimeen niukalla A-annoksella. Keväällä 1942 tosin kaikille vangeille annettiin tilapäisesti B-annoksia leirin terveystilanteen kohentamiseksi.¹⁹² Leirillä oleva työosasto, joka koostui pääasiassa suomenkuisista vangeista sai kevästä 1942 lähtien B-annoksen sijaan C-annoksen. Sotavankileiri 3:n tarkastuskertomuksessa huhtikuulta 1942 todetaan, että leirille EV 4:stä toimitettavat muonatarpeet olivat yleensä hyviä, mutta viimeksi

¹⁸⁶ Sv.leiri 1:n lääkärin kuukausi-ilmoitukset T-7477/53. SA.

¹⁸⁷ 1507:n sähke 6642:lle 6.10.1944. T-7536/30. SA.

¹⁸⁸ Mikkola 1976, s. 85-86.

¹⁸⁹ Everstiluutnantti Spåren tarkastuskertomus nro 24 Köyliön sotavankileirin N:o 1 ja sen työpisteissä 29-31.5.43 toimitetussa tarkastuksessa tehdyistä havainnoista. H 3. SA.

¹⁹⁰ Pöytäkirja lisämuonan jaosta Sv.leiri 1:ssä 28.8.1943. T-7477/24. SA.

¹⁹¹ Kotijoukkojen Esikunnan kirje sotavankimuodostelmille 28.4.1943. T-7477/22. SA.

¹⁹² Sv.leiri 3:n kirje Kotijoukkojen Esikunnan Sv.toimistolle 26.3.1943. T-6862/3. SA.

lähetetyssä erässä sotavankimakkara oli hajoamistilassa ja sotavankijuustoa ei saatu yhtään. Perunoita leiri ei ollut pystynyt hankkimaan tarpeeksi ja niitä ei ollut enää yhtään. Ruoka valmistettiin vankien voimin suomalaisen henkilökunnan valvonnassa. Vankien valitusten mukaan vähemmistökansallisuuksiin kuuluvia vankeja suosittiin muonan jakelussa. Eversti Spåren mukaan valitus oli aiheeton.¹⁹³

Joulukuun tarkastuskertomuksessa 1942 todetaan, että vangeille on voitu antaa säännöllisesti sv.makkaraa ja suolakalaa, rasvaa on voitu antaa ainoastaan suomenheimoisille ja sv.juustoa leirille ei ole saatu lainkaan. Juotavaksi vangeille voitiin antaa keitettyä vettä ja teetä niin paljon kuin vangit halusivat.¹⁹⁴ Pula ruuasta ja jatkuva näläntunne sai sotavangit keksimään epätoivoisia keinoja lisäruuan ostamiseen. Esim. sotavanki Arhipov oli itse irrottanut suustaan 4-5 kultahammasta ja ostanut niillä tupakkaa ja ruuantähteitä muilta vangeilta ja vankikokilta.¹⁹⁵ Vangit myivät halussaan olevia arvoesineitä kuten esim. kelloja vartioille, vaikka kaupankäynti oli leirin säännöissä kielletty. Vankien keskuudessa esiintyi ryhmiä, jotka kiristivät heikompia vankeja ja varastivat näiden muona-annoksia ja henkilökohtaista omaisuutta kaupankäyntiä varten. Tilannetta helpotti siirtyminen B-muona-annokseen, mikä tapahtui politrukkivankien osalta samaan aikaan kuin aliupseeri- ja miehistösotavangeillakin kuten Kotijoukkojen Esikunnan 3.5.1943 päiväämä kirje osoittaa:

”Päämajan Pääintendentti on liittymäkohdassa merkityllä kirjelmällään määrännyt, että sotavankileiri N:o 3:ssa oleville politrukeille ja komissaareille, jotka tähän saakka ovat saaneet A-annoksen mukaisen muonituksen, on tästä lähtien annettava sv.muona-annostaulukko B:n mukainen muona.”¹⁹⁶

Everstiluutnantti Spåren mukaan siirtyminen A-annoksesta B- ja C-annoksiin vaikutti nopeasti leirin vankien terveystilanteeseen.¹⁹⁷ Ravintotilanteen parantumisesta huolimatta vielä joulukuussa 1943 leirillä oli vankeja, jotka eivät olleet toipuneet ravinnon vähyydestä johtuneesta heikkoustilasta. Leirillä annettiin työssäkävien ja heimosotavankien lisäksi C-annos leirin lääkärin

¹⁹³ Eversti Spåren tarkastuskertomus 63. ja 65. SotaS:ssa, Sv.leireillä N:o 3 ja 21 sekä Sv.Järj.leirissä N:o 2 13.-17.4.1942 toimitetuissa tarkastuksissa tehdyistä havainnoista. T-17763/1. SA.

¹⁹⁴ Kapt. B. Wihlmanin tarkastuskertomus Sv.leiri 3. 7-8-12.1942. T-6861/20. SA.

¹⁹⁵ Sv. Arhipovin kuulustelupöytäkirja 17.10.1943. T-6862/9. SA.

¹⁹⁶ Kotijoukkojen Esikunnan kirje Sotavankileiri 3:een 3.5.1943. T-6862/11. SA.

¹⁹⁷ Everstiluutnantti Spåren tarkastuskertomus Sv.leiri 3:een ja Sv.sairaalaan n:o 65 15-16.8.1943 toimitetuissa tarkastuksissa tehdyistä havainnoista. T-7230/3. SA.

harkinnan mukaan huonokuntoisille vangeille. Lääkintämajuri W. Lojanderin mukaan leirin vangit olivat tyytyväisiä leirin ruokaan.¹⁹⁸ Syyskuussa 1944 Sotavankileiri 3:ssa 50 vankia sai B-muona-annoksen. Muut vangit saivat C-annoksen. Vankien mielestä leirillä sai liian vähän ruokaa ja he valittivat tarkastusta pitävälle lääkintämajuri Lojanderille näkevänsä leirillä nälkää.¹⁹⁹ Sotatilanteen kehittyminen ja neuvostoarmeijan saavuttamat voitot kannustivat vankeja peräämään omia oikeuksiaan ja esittämään suomalaisille viranomaisille vaatimuksia paremmista oloista. Lokakuun alussa myös Sotavankileiri 3:n vangeille myönnettiin sama muonamäärä kuin sotilaillekin.²⁰⁰

4.7. Sairaanhoido ja terveydentila

Sotavankien sairaanhoito sotavankimuodostelmissa järjestettiin siten, että lievemmat sairastapaukset pyrittiin hoitamaan sotavankileirien omissa sairaaloissa tai sairastuvissa ja vaikeammat tapaukset erityisesti sotavankeja varten perustetuissa kuudessa sotasairaalassa, jotka eivät kuitenkaan olleet yhtäjaksoisesti toiminnassa koko sota-ajan. Sotavankileirien oli huolehdittava sotavankien terveydestä myös pääleirin ohella työpisteissä ja alaleireillä. Sotavankileireillä ei sodan alussa ollut vakituisia lääkäreitä vaan sotavankien sairaanhoidosta vastasivat kunnanlääkärit siviilitoimensa ohella, minkä vuoksi lääkärit kävivät sotavankileireillä melko harvoin. Talvisodan aikana sotavankien sairaanhoito oli järjestetty tällä tavalla ja se oli toiminut hyvin sotavankien pienen määrän vuoksi. Jatkosodan aikana tämä järjestelmä osoittautui kuitenkin sotavankien suuren määrän vuoksi riittämättömäksi. Sotavankien sairaanhoidossa käytettiin apuna myös venäläistä lääkintähenkilökuntaa. Yksityiset työnantajat, joilla oli sotavankeja majoituksessaan, velvoitettiin huolehtimaan heidän lääkintähuollostaan omalla kustannuksellaan. Näin nämä sotavangit olivat siviililääkintähuollon alaisena.²⁰¹ Leireille annetuissa lääkintämateriaalia koskevissa ohjeissa korostettiin säästäväisyyttä ja todettiin, että leirit saisivat käyttää ainoastaan halpoja Puolustuslaitoksen lääkeluettelossa mainittuja lääkkeitä. Annettujen ohjeiden mukaan vangit oli puhdistettava syöpäläisistä leirissä mahdollisimman pian ja heille oli järjestettävä

¹⁹⁸ Lääkintämajuri W. Lojanderin tarkastuskertomus N:o 27 (3.12.1943.) T-7230/1. SA.

¹⁹⁹ Lääkintämajuri W. Lojanderin tarkastuskertomus N:o 36 (29.8.-2.9.1944.) T-7230/5. SA.

²⁰⁰ Sv.leiri 3:n ilmoitus sv.potilaista 10/44. T-6863/7. SA.

²⁰¹ Mikkola 1976, s. 91-94 ja Hanski, 1990, s. 59.

mahdollisuudet säännölliseen saunomiseen ja vaatteiden pesuun.²⁰² Marsalkka Mannerheim kiinnitti huomionsa sotavankien puutteelliseen sairaanhoitoon ja määräsi keväällä 1942 kotijoukkojen komentajaa huolehtimaan siitä, että sotavankileireillä on tarpeeksi lääkintähenkilökuntaa ja lääkärit käyvät leirillä tarpeeksi usein. Vastuuta sotavankien terveydentilanteen parantamisesta ja kuolemantapauksien vähentämisestä siirrettiin aikaisempaa enemmän leirien päälliköille ja lääkäreille.²⁰³ Viipurin sotavankisairaalassa lääkintälottana toimineen Irja Pärssisen mukaan sairaalassa upseerit hoidettiin samassa muiden potilaiden kanssa. Materiaalipula heijastui vankien sairaanhoitoon mm. siten, että vankien haavojen sitomiseen käytettiin pelkästään paperisiteitä. Pärssisen mukaan vakavasta aliravitsemuksesta kärsivät erityisesti ne vangit jotka tuotiin sairaalaan sotavankileireiltä, eikä rintamilta kuten mm. Päämajan taholta yleisesti sodan aikana ja sen jälkeen väitettiin.²⁰⁴ Syksyllä 1943 sotavankisairaalat alistettiin sotavankikomentajan esikunnan alaisuuteen.²⁰⁵

Estääkseen sotavankien mukanaan tuomat mahdolliset kulkutaudit, Köyliön varavankilan henkilökunta rokotettiin isorokkoa ja lavantautia vastaan ennen sotavankien sijoittamista varavankilan alueelle.²⁰⁶ Sotavankileirin lääkäriksi määrättiin myös varavankilassa toiminut Säskylän ja Köyliön kunnanlääkäri J.Kyllönen.²⁰⁷ Hänen lisäksi leirin sairaalassa toimi yksi lääkäriksi koulutettu sotavanki.²⁰⁸ Kunnanlääkärien käytössä sotavankileireillä oli ongelmia, koska heidän oli sotavankileirien ohella noudatettava muitakin velvollisuuksiaan. Tiihosen muistelmien mukaan ensimmäisille Köyliön tulleille sotavangeille ei järjestetty vankilan puolesta sairaanhoitoa, vaikka joukossa oli vaikeasti haavoittuneita.²⁰⁹ Vaikka Köyliön varavankilan alueelle sijoitettiin vuoden 1941 aikana turvasäilöläisten lisäksi yli tuhat upseerisotavankia, terveydenhuoltoa jatkettiin entiseen tapaan varavankilan n. 200-300 vangin tarpeisiin luodulla kunnanlääkärijärjestelmällä. Vuoden 1942 lopulla

²⁰² Sv.terveydenhuollon tarkastaja Sv.leirien päälliköille ja lääkäreille. 5.8.1941. T-6861/18. SA.

²⁰³ Kotijoukkojen Esikunnan kirje sv.leirien ja sv.sairaaloitten lääkäreille. 23.3.1942. T-6863/12. SA.

²⁰⁴ Irja Pärssisen haastattelu 19.12.1996

²⁰⁵ Mikkola 1976, s. 95 ja Pietola 1987, s. 87.

²⁰⁶ Vankeinhoitoviraston kirje 17.7.1941 Köyliön varavankilan johtajalle. Ab:3. Kövva

²⁰⁷ Sv.leiri 1:n kirje Kotijoukkojen Esikunnalle 8.1.1942. T-7536/ 67a. SA.

²⁰⁸ Sv.leiri 1:n ilmoitus sv.lääk.henkilökunnasta 25.11.1943. T-7477/53. SA.

²⁰⁹ Tiihonen 1990, s. 113.

leiri joutui olemaan 27.11.-28.12. välisen ajan kokonaan ilman lääkäriä, koska Kyllönen komennettiin muihin tehtäviin ja uusi lääkäri tohtori Skurnik saapui vasta joulukuun lopussa. Mustonen toteaa kirjeessään Kotijoukkojen Esikunnalle, että aika ilman Kyllöstä oli varsin kiusallinen, koska hänen työmääränsä oli kasvanut huomattavasti sen jälkeen, kun sotavankeja oli sijoitettu työhön laajalle alueelle.²¹⁰ Tohtori Skurnikin jälkeen Sotavankileiri 1:een määrättiin 17.3.1943 Köyliön kunnanlääkäri Väinö Seppälä.²¹¹ Syksyllä 1943 sotavankien sairaanhoidon siirtyessä Sotavankikomendantin Esikunnan alaisuuteen lääkintäkapteeni Vihinen määrättiin Sotavankileiri 1:een. Hänen seuraajakseen määrättiin 13.12.1943 lääkintäkapteeni Soini, joka toimi Sotavankileiri 1:ssä sodan loppuun saakka.²¹² Hän järjesti mm. lääkintähenkilöstöön kuuluneille sotavangeille sanitäärikurssin. Lääkintätarkastaja lääkintämajuri Lojanderin mukaan Soinin yleinen toiminta leirillä ansaitsi tunnustusta.²¹³

Sotavankileiri 3:lla oli toimintansa alussa vaikeuksia järjestää asianmukaista sairaanhoitoa vangeille. Leirin lääkäriksi suostui Ruokolahden kunnanlääkäri Elli Clave-Laurell kuitenkin sillä ehdolla, ettei hänen tarvinnut hoitaa sotavankipotilaita.²¹⁴ Vankien terveydenhoito jäi yksinomaan kahden venäläisen vankilääkärin vastuulle. Vankien terveydenhoidon laiminlyönnin lisäksi sotavankitarkastajat kiinnittivät huomionsa vankien pyyntöihin päästä pakollisen kävelyttämistunnin lisäksi koko päiväksi raittiiseen ulkoilmaan tunkkaisuudesta parakista. Eversti Spåre toteaa ulkoiluttamiskysymyksestä tarkastusraportissaan seuraavaa:

”Talvella täytyi heidät ajaa väkisin ulos parakeista, nyt sitä vastoin vangit pysivät päästä raittiiseen ilmaan myöskin päivällä, mutta leirin päällikkö ilmoitti minulle, että vartiosto ei riitä useampaan kävelyttämiseen. Omasta puolestani olen käsittänyt kävelyttämisen pakolliseksi, jotta vangit saisivat liikuntaa ja raitista ilmaa ainakin sen aikana. Sitäpaitsi mielestäni sen ei pitäisi olla esteenä sille, että vangit saisivat päivällä työstä vapaina ollessaan oleskella ulkona parakkiensa lähetyvillä, niinkuin asia onkin järjestettynä eräillä toisilla vankileireillä ja SotaS:oissa. Tällä leirillä sen pitäisi käydä päinsä paremmin, kun vankialue on vartioituna tehokkaammin kuin muilla leireillä ja olen nähnyt, että esim. Köyliön varavankilassa omat kommunistivankimme saivat vapaasti oleskella ulkona auringonpaisteessa piikkilanka-aitauksen sisäpuolella. Vankien ruumiillinen terveys on hyvänlainen ja saunassa he saavat

²¹⁰ Sv.leiri 1:n kirje Kotijoukkojen Esikunnalle 15.2.1943. T-7536/51. SA.

²¹¹ Kotijoukkojen Esikunnan kirje Sv.leiri 1:n päällikölle 17.3.1943. T-7536/52. SA.

²¹² Sv.leiri 1:n kirje Säkylän apteekille 30.12.1943. T-7477/23. SA.

²¹³ Lääkintämajuri Lojanderin tarkastuskertomus 15.6.1944. T-7477/17. SA.

²¹⁴ Sv.leiri 3:n kirje Kotijoukkojen Esikunnalle 21.10.1941. T-6861/6. SA.

käydä joka toinen viikko.”²¹⁵

Eversti Spåren vaatimukset pakollisen ulkoilun lisäämisestä toteutettiin leirillä ja myöhemmissä tarkastuskertomuksissa todetaan, että se kohensi vankien kuntoa ja paransi terveystilannetta.

Huhtikuun 26. päivänä 1942 Sotavankileiri 3:n lääkäriksi määrättiin lääkintäkapteeni Ruben Richard Rima.²¹⁶ Hän hoiti tehtäviään kodistaan Imatralta käsin. Hän kävi pitämässä leirillä vastaanottoa, ja leirin henkilökuntaan kuuluvia potilaita lähetettiin Imatralle hänen kotiinsa tutkittavaksi.²¹⁷ Lokakuussa 1942 hänet lomautettiin toistaiseksi ja hänen tilalleen tuli marraskuussa sotilasvirkamies, lääketieteen kandidaatti Haim Karni.²¹⁸ Huhtikuussa 1943 hänet määrättiin Jv.koul.k.11:n nuoremmaksi lääkäriksi ja Sotavankileiri 3:n lääkäriksi määrättiin uudestaan lääkintäkapteeni Rima.²¹⁹ Sotavankileirin lääkärin toimet olivat hänelle vain yksi tehtävä muiden Puolustusvoimien määräämien tehtävien joukossa. Hänen tehtäviään helpotti loppuvuodesta 1943 lähtien leirillä sv.lääkäriä toimiva lääkintämajuri Augustinov. Hän oli pyytänyt leirin johdolta lupaa toimia leirillä lääkärinä ja valvoa ruuan valmistusta. Korvaukseksi toimestaan hän halusi 1/2 litraa keittoa päivässä lisäannoksena. Augustinovin pyyntöihin suostuttiin, leirin anomuksista huolimatta kuitenkin sillä rajoituksella, että hän sai toimia vain oman ”Sikala”-osastonsa vankien lääkärinä. Muiden vankien hoitamiseen häntä ei eristämissyistä saanut käyttää. Tämä rajaus koski myös muuta sv.lääkintähenkilöstöä.²²⁰ Augustinovin apuna leirillä oli vangeista valittuja sairaanhoitajia ja välskäreitä. Sotavankileiri 3:n jouduttua kesällä 1944 vaihtamaan paikkaansa leirin uudeksi lääkäriksi määrättiin heinäkuussa lääkintäkapteeni G.J.Åberg. Hän oli sotavankileiri 24 lääkärin ja hoiti oman toimensa ohella myös Sotavankileiri 3:n lääkärin tehtäviä sodan loppumiseen asti.²²¹

²¹⁵ Eversti Spåren tarkastuskertomus 63. ja 65. SotaS:ssa, Sv.leireillä N:o 3 ja 21 sekä Sv.Järj.leirissä N:o 2 13.-17-4-1942 toimitetuissa tarkastuksissa tehdyistä havainnoista. T-17763/1. SA.

²¹⁶ Kotijoukkojen Esikunnan kirje Sv.leiri 3:n päällikölle 27.4.1942. T-6861/19. SA.

²¹⁷ Sv.leiri 3:n kirje Kotijoukkojen Esikunnan Lääk.toimistolle 15.4.1943. T-6862/2. SA.

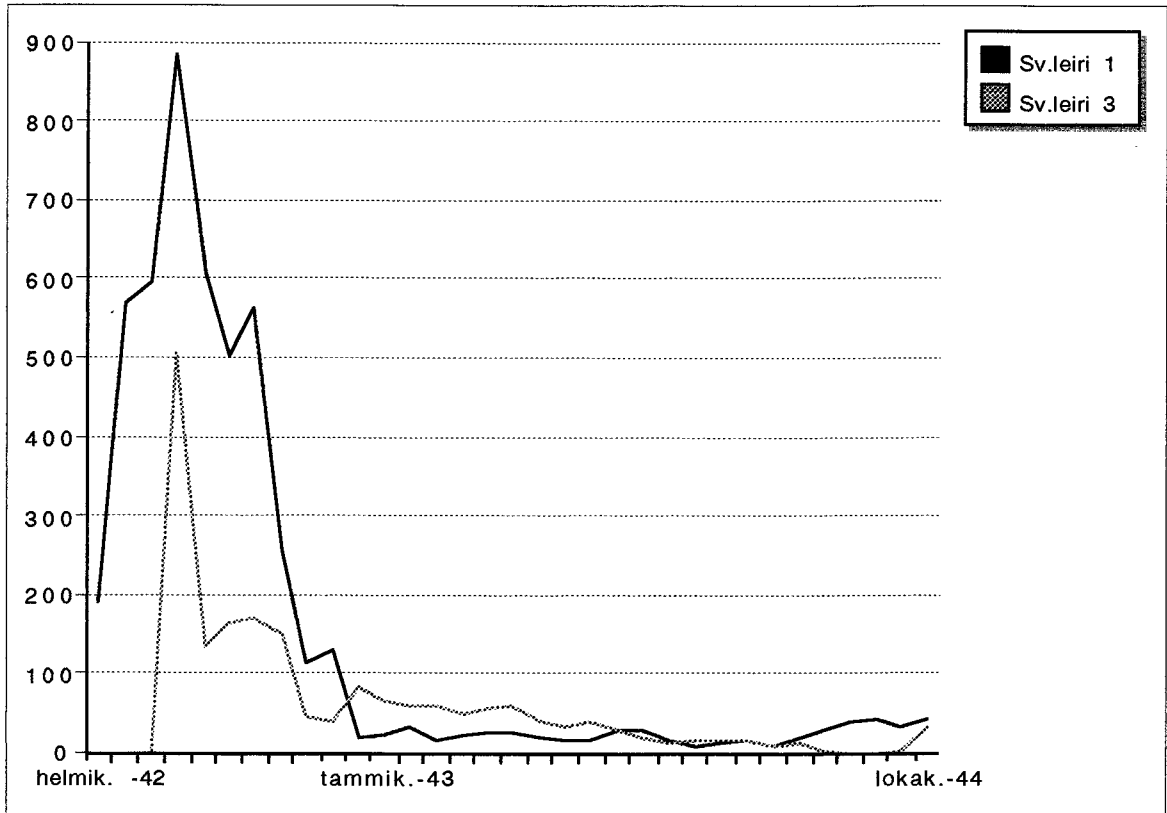
²¹⁸ Kotijoukkojen Esikunnan kirje Sv.leiri 3:n päällikölle 30.10.1942 T-6861/19 ja Sv.leiri 3:n kirje Helsingin SK.piirin Esikunnalle 28.11.1942. T-6861/12. SA.

²¹⁹ Kotijoukkojen Esikunnan kirjeet Saimaan SK.piirin Esikunnalle ja Sotavankileiri 3:lle 26.3.1943. T-6862/10. SA.

²²⁰ Lääk.maj.Augustinovin anomus leirin päällikölle. T-6862/12; PM Sv.Kom.E:n kirje Sv.leiri 3:n päällikölle 4.11.1943. T-6862/12; Sv.leiri 3:n kirje PM Sv.kom.E:lle 19.10.1943 T-6862/3; PM SV.Kom.E:n kirje Sv.leiri 3:n päällikölle 31.10.1943. T-6862/18. SA.

²²¹ PM Sv.Kom.E:n kirje Sv.leiri 24:än 10.7.1944. T-6863/13. SA.

KUVIO 9: SOTAVANKIEN LÄÄKÄRIKÄYNTIEN LUKUMÄÄRÄN KEHITYS SV.LEIREISSÄ 1 JA 3 1942-1944

Lähteet: Sv.leiri 1:n sairaskertomukset 1942-1944. T-7477/53-54 ja Sv.leiri 3:n sairaskertomukset 1942-1944 T-6862/4, T-6861/7-8 ja T-6863/7. SA.

Kuvio 9, johon on otettu mukaan kaikkien sotavankien lääkarikäynnit sotavankileireissä 1 ja 3, osoittaa, että leireissä terveydenhoidon kannalta vaikein tilanne ajoittuu talveen 1941/42 ja kevääseen 1942 eli aikaan, jolloin Köyliön leirillä oli vielä pelkästään upseerisotavankeja. Kuvioon ei ole otettu mukaan sotavankien sotavammoista johtuneita lääkarikäynntejä, vaan ainoastaan sairauksista johtuvat käynnit. On kuitenkin huomattava, että haavoittumiset työllistivät melkoisesti leirien lääkäreitä, sillä monet sotavangit olivat ennen antautumistaan haavoittuneet. Helpottaakseen leirin lääkintähenkilöstön työtä kapteeni Mustonen määräsi leirin lääkärin pitämään vastaanotollaan kirjaa, johon merkittiin lääkirintarkastuksen tulos. Jos sotavanki oli terve ja käynti lääkärin vastaanotolla oli aiheeton, asianomaista sotavankia voitiin rangaista jopa lähettämällä hänet rankaisuleirille.²²² Sotavankileiri 3:ssa vankien lääkarikäynnit kirjattiin vasta sitten, kun leirin lääkintäolosuh-

²²² Käsky 3/42 sv:lle 31.8.1942. T-7536/69. SA.

teet saatiin kuntoon.

Kuten kuvio osoittaa vuosi 1942 oli molemmissa leireissä, kuten koko maan sotavankimuodostelmissa, vankien terveystilanteen kannalta vaikea. Kuvio osoittaa, miten mm. muonitustilanteen parantuminen, asuinolosuhteiden kohentuminen, lääkintäolosuhteiden vakiintuminen, pakollisen ulkoilun lisääminen ja upseerisotavankien siirtyminen Köyliössä vapaaehtoisesti työhön, jolloin leirin ahtaisiin parakkeihin tuli enemmän tilaa, vaikuttivat sotavankien terveydentilanteen parantumiseen. Toisaalta leirijohdon uhkaus rangaista vastaanotolla aiheettomasti käyneitä sotavankeja varmasti vähensi osaltaan lääkärin työtaakkaa.

Sotavankien yleisimpiä sairauksia olivat yleensä sotavankien heikosta kunnosta ja alhaisesta puhtaustasosta johtuneet tartuntataudit. Mikkola käyttää heikoista muona-annoksista johtuneista sairauksista yleisnimeä nälkätaudit. Tarkastuskertomusten mukaan ensimmäisenä sotavuotena sotavankien sairaudet olivat pääasiassa nälkätauteja, jotka johtuivat niin heikoista muona-annoksista, että ne eivät pystyneet kuntouttamaan sotavankeja vaan päinvastoin. Tilannetta pahensi vielä se, että sotavangit olivat usein nälkiintyneitä jo vangiksi antautuessaan.²²³ Vitamiininpuutteesta johtuvia sairauksia pyrittiin estämään valmistamalla heille männynneulasuutetta, jota annettiin elokuuhun 1942 asti ja kiinnittämällä huomiota sotavankien ruuan kunnolliseen valmistamiseen.²²⁴ Helpottaakseen sotavankien syöpäläistilannetta Sotavankileiri 1:een tilattiin täikaappeja, kuumailmadesinfioimislaitteita ja järjestettiin säännöllisiä täitarkastuksia, joissa syöpäläisistä kärsiviltä sotavangeilta leikattiin tukka ja heidät eristettiin muista sotavangeista täipesäksi nimettyyn parakkiin.²²⁵ Näiden samojen keinojen lisäksi Sotavankileiri 3:ssa järjestettiin pilkkukuume-epidemian yhteydessä leirin tehodesinfiointi syöpäläisongelman ratkaisemiseksi. Leirille saapui puhdistusosasto Kokosta joukkue Raunio puhdistamaan leiriä. Toimintakertomuksessa todetaan, että leirin erikoislaatu salli hyvinkin ankarat toimenpiteet. Rakennusten puhdistamisen lisäksi kaikki vangit komennettiin saunaan. Toimintakertomus toteaa saunomisesta

²²³ Mikkola 1976, s. 99.

²²⁴ Kotijoukkojen Esikunta sotavankileireille 22.11.1941. T-7477/18 ja lääkintäkapteeni Forssellin tarkastuskertomus 18.8.1942. H 2.SA.

²²⁵ Sv.leiri 1:n kirje lääkintäeversti Salolle 7.8.1941. T-7536/48. SA. ja Käsky 3/42 sv:lle 31.8.1942. T-7536/69. SA.

seuraavaa:

“Kaikki kuumeiset selvisivät hengissä saunomisesta. Toipilaista kuoli 2 seuraavana päivänä, mutta lääkärin lausunnon mukaan kuoleminen ei tarvinnut johtua saunomisesta.”²²⁶

Puhdistusoperaation jälkeen luutnantti Holopainen määräsi ankan kurinpitörangaistuksen vangeille, joista vielä vastaisuudessa löydettäisiin täitä.²²⁷ Täikaappien ja parakkien rikittämisen avulla syöpäläistilanne leirillä täitilanne helpottui aikaisempaan verrattuna.

Yleisimpiä sairauksia Sotavankileireissä 1 ja 3 olivat erilaiset tartuntataudit, tuberkuloosi, ruuansulatuselinten ja aineenvaihdunnan taudit ja erilaiset ihosairaudet.²²⁸ Keväällä 1942 sekä Sotavankileirit 1 että 3 määrättiin karanteeniin huhtikuun ja toukokuun ajaksi leirillä esiintyneen pilkkukuume-epidemian vuoksi.²²⁹ Pilkkukuumeetapausten johdosta tilanne koko maan sotavankileireillä muodostui erittäin vaikeaksi vuonna 1942. Tartuntatauteja pyrittiin estämään rokotuksilla ja eristämällä siirrettävät sotavangit erityiseen vastaanottoparakiin.²³⁰ Muonitusolosuhteiden parantumisen ohella myös väljemmät majoitustilat ja pesutilojen rakentaminen sotavangeille paransivat oleellisesti leirin terveystilannetta. Leirin päällikön ilmoituksen mukaan Sotavankileiri 1:ssä ei 1.11.1942 jälkeen esiintynyt sairaanhoitoa tarvinneita nälkäpotilaita.²³¹ Tämän vahvistavat myös sotavankitarkastajien raportit Sotavankileiri 1:n hyvästä terveydentilanteesta ja asianmukaisesta sairaanhoidosta. Vastaavana ajankohtana Sotavankileiri 3:sta oli lähetetty kaksi metsätöissä ollutta vankia nälkäpotilaina sotavankisairaalaan.²³² Vaikka poliittisten upseerien muona-annoksia ei lisätty samaan tahtiin kuin Köyliön upseerivankien, he selvisivät osittain sen vuoksi, ettei heidän sallittu tehdä minkäänlaista työtä. Työkiellon vuoksi he olivat isoin ryhmä, joka joutui tulemaan niukalla A-annoksella kesäkuuhun 1943 asti, sillä kaikki muut sotavankiryhmät oli pyrit-

²²⁶ Toimintakertomus puhd. os. Kokosta komennetun joukkue Raunion desinfektio toiminnasta Sv.leiri 3:ssa Syyspohjassa ajalla 26.5.-14.6.1942. T-6861/23. SA.

²²⁷ Toimintakertomus puhd. os. Kokosta komennetun joukkue Raunion desinfektio toiminnasta Sv.leiri 3:ssa Syyspohjassa ajalla 26.5.-14.6.1942. T-6861/23. SA.

²²⁸ Sv.leiri 1:n sairasilmoitukset 1942-1944. T-7477/53-54 ja Sv.leiri 3:n sairasilmoitukset 1942-1944 T-6862/4, T-6862/7-8 ja T-6863/7. SA.

²²⁹ Kotijoukkojen Esikunnan kirje Sv.leiri 1:n päällikölle 13.4.1942, T-7477/53 ja Kotijoukkojen Esikunnan kirje Sv.leiri 1:n päällikölle 17.5.1942. T-7536/49. Sv.leiri 3:n kirje Kotijoukkojen Esikunnan Lääk. toimistoon. 26.5.1942. T-6861-12. SA.

²³⁰ Kotijoukkojen Esikunnan kirje sv.leirien lääkäreille 7.10.1942. T-7477/18. SA.

²³¹ Kapteeni Mustonen Kotijoukkojen Esikunnalle 16.3.1943. T-7477/53. SA.

²³² Sv.leiri 3:n kirje Kotijoukkojen Esikunnalle 20.3.1943. T-6862/3. SA.

ty työllistämään mahdollisimman tehokkaasti.

Vaikka Suomessa tiedettiin sotavankien huonon kohtelun mahdolliset negatiiviset seuraukset kansainvälisissä suhteissa, eivät talven 1941/42 suuret kuolleisuusluvut aiheuttaneet yleisesti ottaen merkittävää ja nopeaa parannusta sotavankien muonituksessa.²³³ A-annoksestahan luovuttiin yleisesti vasta kesäkuussa 1943. Poikkeuksen muodostaa kuitenkin Köyliön upseerisotavankileiri, jossa upseerien muonitusta parannettiin luopumalla A-annoksesta jo kesäkuussa 1942 ja antamalla B-muona-annos kaikille sotavangeille. Kuten kuviossa 9 näkyy, tämä osaltaan vähensi lääkäriissäkäyntien lukumäärää. Tilanne parantui ja vakiintui lokakuussa 1942, jolloin Köyliön upseerisotavangeille määrättiin C-muona-annos. Muona-annosten lisäyksellä parannettiin oleellisesti Sotavankileiri 1:n sotavankien terveydentilannetta. Näin nekin upseerisotavangit, jotka kieltäytyivät osallistumasta töihin ja asuivat sotavankileirin alueella, saivat terveytensä kannalta riittävän B-muona-annoksen.

Upseerisotavankileirin erikoispiirteisiin kuului upseereille varatun 15 paikaisen sairastuvan ja oman saunaosaston ohella myös sotavangeiksi joutuneiden upseerin arvoisten lääkäreiden ja välskäreiden valitseminen ja siirtäminen muiden sotavankileirien sairaaloiden käyttöön. Valintaan oli kiinnitettävä erityistä huomiota, sillä sotavangit ilmoittivat monesti kuuluvansa lääkintähenkilöstöön paremman kohtelun ja helppojen tehtävien toivossa, vaikka heillä ei tarvittavaa koulutusta olisi ollutkaan. Lääkärien taitojen ohella valinnassa kiinnitettiin huomiota myös henkilöiden poliittiseen luotettavuuteen, kuten kirje 9.12.1941 Kotijoukkojen Esikunnalle osoittaa:

“...ilmoitan, että mikäli täällä on voitu todeta ja saada selville, annetaan mainituista sotavangeista seuraava lausunto. - merkki tarkoittaa poliittisesti huonointa, + hyvää ++parempaa ja +++ parhainta.

1015 Vanovskij lääkärinä hyvä ++

1017 Kunts lääkärinä hyvä +++

870 Shapovalov lääkärinä ilman kokemusta +

1100 Zhestkov lääkärinä ilman kokemusta ++

511 Demidov välskärinä huono +

236 Ivanitskij välskärinä hyvä - ei ole lääkäri

290 Fomenko välskärinä hyvä + ei ole lääkäri

304 Basov välskärinä hyvä ++

818 Gorohov välskärinä kouluttamaton.”²³⁴

²³³ Mikkola 1976, s. 101-102.

²³⁴ Vänrikki Salosen kirje Kotijoukkojen Esikunnalle 9.12.1941. T-7536/68. SA.

Sotavangiksi joutunutta lääkintähenkilöstöä jouduttiin käyttämään lääkintätehtävissä melkoisella varauksella, sillä joissain tapauksissa heistä saattoi olla sairaalalle enemmän haittaa kuin hyötyä. Lääkintätehtäviin sopeutumattomat sotavangit sijoitettiin joko sairaalan aputehtäviin tai palautettiin muiden sotavankien joukkoon Sotavankileiri 1:een.²³⁵

4.8. Sotavankikuolleisuus ja sen ajoittuminen

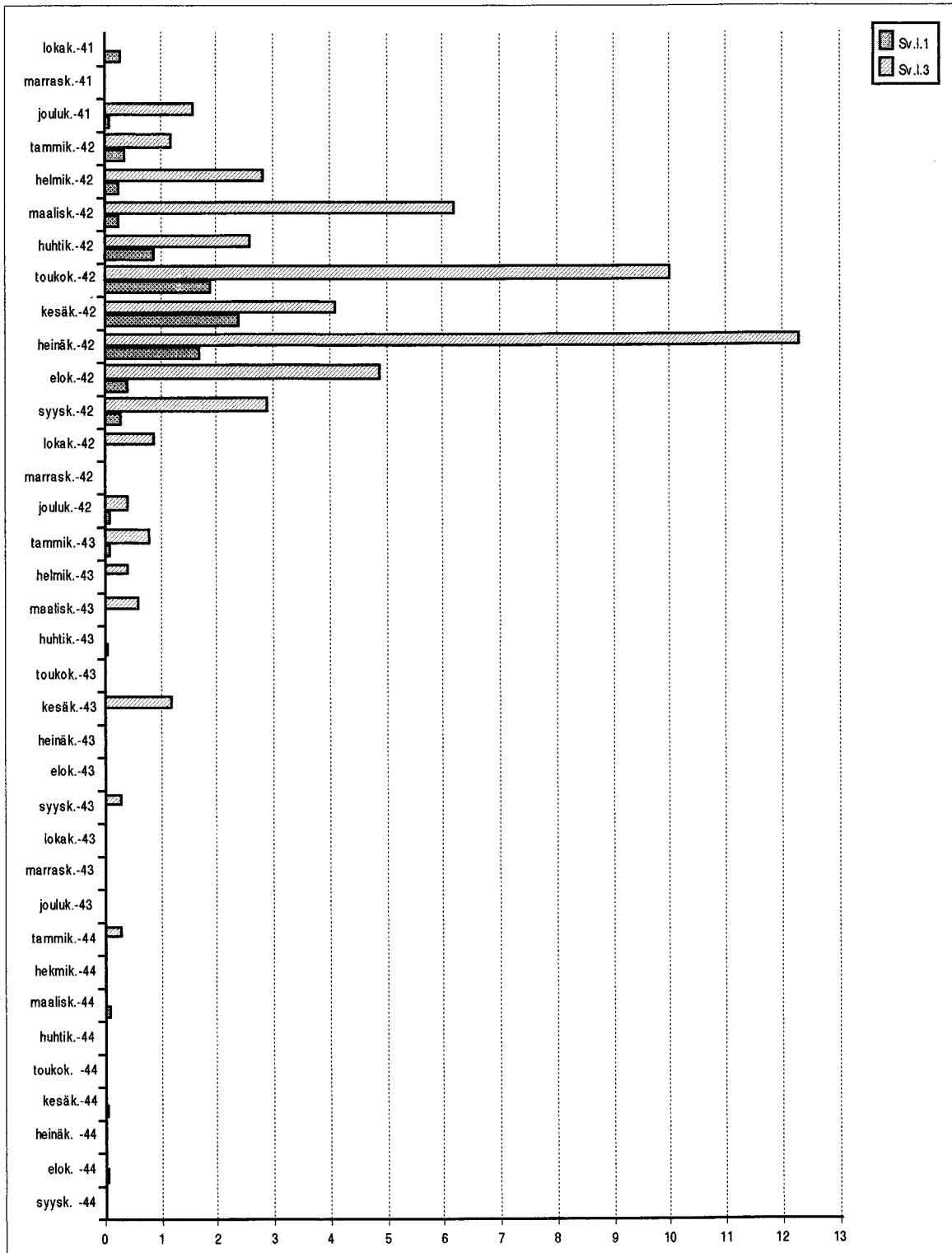
Tarkasteltaessa sotavankikuolleisuuden syitä suomalaisissa sotavankimuodostelmissa, joudutaan ottamaan huomioon monen tekijän yhteisvaikutus, sillä on vaikeaa nimetä pelkästään yhtä kaikenkattavaa selitystä sotavankien kuolemantapauksille. Edellä esitettyjen sotavankien muonitus-, majoi- tus-, ja terveystilanteen lisäksi kuolleisuuteen vaikuttivat myöskin sotavankien väkivaltainen kohtelu ja sotavankiviranomaisten välinpitämättömyys ilmitulleiden puutteiden korjaamisessa. Arviot jatkosodan aikana kuolleiden neuvostoliittolaisten sotavankien määrästä vaihtelevat eri lähteistä riippuen n 18 200 - 18 700 välillä. Sodan jälkeen tehdyn selvityksen mukaan sotavankeja otettiin jatkosodassa kaikkiaan 64 188 ja sotavankeudessa näistä kuoli n. 18 700. Sodan aikaiseksi kuolleisuusprosentiksi saadaan tämän perusteella n. 30 %.²³⁶ Sotavankikuolleisuuden huippu ajoittuu talveen 1941/1942 ja kevääseen 1942. Mikkolan mukaan vuoden 1942 aikana kuolleet muodostavat n. 81 % kuolleiden sotavankien kokonaismäärästä.²³⁷ Haagin ja Geneven sotavankisopimusten mukaan sotavangeille oli pyrittävä luomaan mahdollisimman inhimilliset puitteet sotavankeuden ajaksi. Lähtökohtana oli pidettävä oman armeijan oloja ja pyrittävä järjestämään sotavangeille vastaavat olosuhteet. Hanskin mukaan sotavankien yleisin kuolinsyy ei ollut väkivaltainen kohtelu vaan viranomaisten piittaamattomuus sotavankien olosuhteita kohtaan sodan aikana.²³⁸

²³⁵ Kotijoukkojen Esikunnan kirje PM:n järjestelyosasto 4:lle 27.10.1942. T-7536/50. SA.

²³⁶ Neuvostoliitossa sotavankina olleiden suomalaisten kuolinprosentti oli n. 40, mikä oli Malmin mukaan keskitasoa Neuvostoliiton sotavankien keskuudessa. Malmi 1995, s. 142. Sotavankeina olleista briteistä ja amerikkalaisista kuoli vankeuden aikana keskimäärin n. 11 %. Neuvostoleireillä vankeina olleista saksalaisista kuoli n. 45 % ja saksalaisten vangitsemista neuvostosotilaista n. 60 % menetti henkensä vankeuden aikana. Saksalaiset käsittelivät eri kansallisuuksiin kuuluvia vankeja hyvin eri tavalla. Amerikkalaisten ja brittien kohdalla he pyrkivät noudattamaan kansainvälisten sopimusten määräyksiä toisin kuin vangittujen neuvostosotilaiden kohtelussa. Raakuudesta kuuluisilla japanilaisilla leireillä kuolleisuus oli n. 35 % Kts. esim. Hunter 1991, s. 743.

²³⁷ Mikkola 1976, s. 115.

²³⁸ Hanski 1990, s. 47.

KUVIO 10: SOTAVANKIKUOLLEISUUS 1941-44 (%)

Lähteet: Sv.leiri 1:n ilmoitus sotavankikomentajan esikunnalle 11.11.1941. T-7536/54 ja Lista sv.leiri 3:ssa kuolleista vangeista. T-19658/ B10. SA.

Kuviossa 10, jossa tarkastellaan sotavankileirien sotavankien kuolemanta-

pausten ajallista jakautumista kuolleisuusprosentti on laskettu kunkin kuukauden sotavankien lukumäärän keskiarvon perusteella. Toinen tapa laskea kuolleisuusprosentti on suhteuttaa leirillä olleiden sotavankien kokonaisluku kuolleiden sotavankien määrään.²³⁹ Sotavankileiri 1:n kokonaislukuna voidaan pitää 3602 sotavankia, jolloin kuolleisuusprosentti on 3,4. Vastaavasti Sotavankileiri 3:n kokonaislukuna voidaan pitää 401 vankia. Tällöin sodan aikainen kuolleisuusprosentti on 30,4. Laskutavasta riippumatta on selvää, että sotavankien kuolleisuusprosentti Sotavankileiri 1:ssä on huomattavasti pienempi kuin useissa muissa sotavankileireissä. Esim. Naarajärven sotavankileirissä sotavankien kuolleisuusprosentti nousi talvella 1941/1942 ajoittain jopa yli 30%:n.²⁴⁰ Jatkosodan alun vankileirikuolleisuudessa on yhtymäkohtia vuoden 1918 jälkeisen sodan tilanteeseen. Eräissä punavankileireissä kuolleisuusprosentti nousi hyvin korkeaksi (21-29%) ja toisissa luku jäi hyvin alhaiseksi.(0,5-2%) Vankileirien kuolleisuusprosentti koko maata tarkasteltaessa oli n. 16%. Vankien kuolemat johtuivat yleensä nälästä, taudeista ja leirien huonosta hygieniasta. Jatkosotaan verrattuna luku on pieni, mutta toisaalta on muistettava, että punavankien vankeusaika oli huomattavasti lyhyempi kuin jatkosodan sotavankien.²⁴¹

Sotavankileiri 1:n tilanteeseen vaikutti osaltaan se, että heikoilla muona-annoksilla toimeentulleita upseerisotavangeja ei pakotettu osallistumaan työhön. A-annos takasi hengissä pysymisen levossa olleille upseerisotavangeille paremmin kuin B-annoksella täyspainoisesti työskentelemään joutuneille sotavangeille. Sotavankileiri 1:n kuolleisuushuippu ajoittuu muiden sotavankimuodostelmien tavoin vuoden 1942 huhtikuun ja heinäkuun väliselle ajanjaksolle, jolloin tapahtui 69% leirin kuolemantapauksista. Vuoden 1942 aikana kuolleet muodostavat 85% Sotavankileiri 1:ssä kuolleiden sotavankien kokonaismäärästä. Sotavangeja kuoli eniten niinä kuukausina, jolloin elintarvikevarastot olivat kuluneet, eikä uutta satoa saatu ennen kuin vasta syksyllä.²⁴² Sotavankileiri 3:n osalta kuolleisuushuiput ajoittuvat vuoteen 1942, sillä kuolemantapauksista 90% tapahtui kyseisen vuoden aikana. Eniten van-

²³⁹ Mikkola 1976, s. 105.

²⁴⁰ Mikkola 1976, s. 103. Naarajärven varavankilan historiikissa todetaan: "...ajoittain yhteishautaa piti kaivaa myös öisin, jotta kaikkina vuorokauden aikoina kuolleet vangit voitiin mahdollisimman pian laskea hautaan." Peltomäki 1981, s. 12.

²⁴¹ Paavolainen 1971, s. 234-248.

²⁴² Ks. esim. Laine 1982, s. 246-247.

keja kuoli heinäkuussa. Siirtyminen suurempiin muona-annoksiin paransi sotavankien vastustuskykyä nälkätauteja vastaan. Parantuneen elintarviketilanteen ansiosta sotavankien kuolleisuusluvut eivät enää sodan loppuvaiheessa olleet yhtä suuria kuin vuosina 1941 ja 1942. Vankeusajan pituus ei siis ollut kuolleisuuteen vaikuttanut tekijä, sillä silloinhan kuolleisuushuippu olisi ajoittunut vuosiin 1943-44.²⁴³

Mikkolan mukaan kulkutauteja suurempi syy sotavankien kuolleisuuteen olivat ns. nälkätaudit.²⁴⁴ Keväällä 1942 tilannetta pyrittiin parantamaan tilapäisesti suuremmilla muona-annoksilla. Merkittävästä muonitustilanne parantui vasta seuraavan vuoden keväällä. Muona-annokset sinällään eivät selitä kuolleisuuden ajoittumista vuoteen 1942, sillä sama muona-annos oli leirillä käytössä vielä silloinkin, kun pahin tilanne oli ohitettu. Määrätty annos oli ohjeellinen ja kaloriamääräysten täyttäminen riippui pitkälle, millaisia raaka-aineita leiri onnistui hankkimaan. Vaikka vankien annokset olivat periaatteessa yhtä suuria kuin siviilienkin muona-annokset, ne tuskin olivat vuoden 1942 vaikean elintarviketilanteen aikana täysiä. Vangit eivät pystyneet mitenkään täydentämään annoksiaan siviilien tapaan. Heikoin muona-annos ei riittänyt sairastuneen tai haavoittuneen vangin elinkyvyn palauttamiseen. Tämän tilanteen seuraukset ovat nähtävissä vuoden 1942 kuolleisuusluvuissa. Siviiliväestön keskuudessa kuolleisuusluvuissa ei vuosina 1941-44 tapahtunut merkittäviä muutoksia, vaikka elintarviketilanne oli esim. kaupungeissa ajoittain vaikea.²⁴⁵

Syy sotavankikuolleisuuden ajoittumiseen vuoteen 1942 löytyy elintarviketilanteen ohella myös suomalaisten sotavankiviranomaisten suhtautumisesta sotavankiasioiden hoitoon ja sodan keston ja sotavankimäärän aliarvioimisesta jatkosodan alussa. Muuten ei ole mahdollista, että keski-ikänsä n. 30 vuotiaiden upseerisotavankien kuolleisuus ajoittuu sodan alkupuolelle ja pienenee huomattavasti viranomaisten kiinnittäessä huomionsa heidän asemaansa kesällä 1942, vaikkakin se tapahtui lähinnä vihollisen propagandan välttämiseksi.²⁴⁶ Korkean sotavankikuolleisuuden vuoksi sotavankiasioiden

²⁴³ Pietola 1987, s. 248.

²⁴⁴ Mikkola 1976, s. 235.

²⁴⁵ Hanski 1990, s. 74.

²⁴⁶ Esim. sv.leiri 1:ssä kuolleiden luutnanttien keski-ikä oli 30,3 vuotta. Sv.leiri 1:ssä kuolleiden sotavankien sotavankikortisto. T-7699/67. SA.

yleiseen hoitoon kiinnitettiin huomiota mm. ylipäällikön taholta ja sen seurauksena sotavankiorganisaatiota pyrittiin kehittämään paremmin toimivaksi ja keskitetyimmäksi perustamalla vuonna 1943 Sotavankikomentajan Esikunta.

Sotavankien kuolinsyiden yksityiskohtainen selvittäminen on vaikeaa, sillä kuolleiden sotavankien kortteihin ei läheskään aina ole merkitty heidän kuolinsyytään ja heidän kuolintodistuksiaan ei löydy Sotavankileiri 1:n ja 3:n arkistoista kuin muutama kappale. Köyliössä sotavankikarkureiden pidättämisen yhteydessä sai sodan aikana surmansa yhteensä 11 sotavankia.²⁴⁷ Näiden lisäksi yksi sotavanki sai surmansa vartijan omavaltaisessa kuulustelussa keväällä 1944.²⁴⁸ Yhteensä ampumistapauksissa kuoli siis 12 sotavankia eli 9,9 prosenttia kuolleista sotavangeista. Tämä on huomattavasti korkeampi määrä kuin sotavankimuodostelmien yleinen keskiarvo 5,3%.²⁴⁹ Ampumistapaukset ajoittuvat seuraavasti: v.1941 3 sotavankia, v. 1942 7 sotavankia, v. 1943 1 sotavanki ja v. 1944 1 sotavanki. Tapaturmissa, itsemurhissa ja sotavankien keskuudessaan tekemissä murhissa kuoli kaiken kaikkiaan 4 sotavankia. Näin erilaisten tautien ja sairauksien seurauksena kuoli 105 sotavankia eli n. 87% kaikista kuolleista sotavangeista. Upseerisotavankien tilanne parantui oleellisesti sitä mukaan kun heitä siirtyi yksityismuonitukseen mautiloille. Kaikkiaan Sotavankileiri 1:ssä kuoli 121 sotavankia. Sotavankileiri 3:ssa valtaosa vangeista kuoli erilaisiin tauteihin ja sairauksiin. Yksi vanki surmattiin karkumatkan päätteeksi ja yksi kiinniotettu vanki teki junakuljetuksen aikana itsemurhan. Kaikkiaan Sotavankileiri 3:ssa kuoli 122 vankia.

Elintarvikepulan ajoittumisesta johtuen suurin osa Sotavankileiri 1:ssä kuolleista sotavangeista oli upseerisotavankeja: keväällä ja kesällä 1942 leirille ei vielä oltu sijoitettu muihin sotavankiryhmiin kuuluneita sotavankeja. Eniten Sotavankileiri 1:ssä kuoli luutnantin ja nuoremman luutnantin arvoisia upseerisotavankeja.²⁵⁰ Tämä on luonnollista, sillä leirillä olleista upseerisotavangeista nämä kaksi muodostivat ylivoimaisesti suurimmat ryhmät. Sota-

²⁴⁷ Sv.leiri 1:n ilmoitus sotavankikomentajan esikunnalle 31.8.1944. T-7536/54. SA. Luku perustuu siis sotavankileirin omaan ilmoitukseen. Lukua on mahdotonta tarkistaa kuolintodistusten puuttumisen vuoksi.

²⁴⁸ Kuulustelupöytäkirja 6.6.1944. T-19666/2. SA.

²⁴⁹ Mikkola 1976, s. 235.

²⁵⁰ Sv.leiri 1:ssä kuolleiden sotavankien sotavankikortisto. T-7699/67. SA.

vankileiri 3:ssa kuolleista vangeista 23 oli upseereita ja 2 poliittisia upseereita.²⁵¹

²⁵¹ Lista Sv.leiri 3:ssa kuolleista. T-19658/ B 10. SA.

5. PROPAGANDA- JA VALISTUSTOIMINTA

5.1. Toiminnan merkitys ja organisointi

Jatkosodan aikana niin kotirintaman kuin sotatoimialueenkin mielialoihin pyrittiin vaikuttamaan valistus- ja propagandatoiminnan avulla. Ideologisen sodankäynnin merkitys korostui jo ensimmäisen maailmansodan aikana, joka oli ensimmäinen kokonaisten kansojen välinen massojen sota. Propagandistien tehtäväksi tuli vaikuttaa vahvistavasti koko kansan moraaliin ja taistelutahtoon liioittelemalla omia voittoja, salailemalla omia tappioita ja esittämällä vihollisen säälimättömänä ja pahimpana mahdollisena rikollisena. Sotavankien rooli suhteessa propagandatoimintaan on kaksijakoinen: toisaalta he ovat sen kohde ja toisaalta heitä käytetään sen välineinä. Ensimmäisen maailmansodan aikana sotavangit joutuivat allekirjoittamaan pamfletteja ja lentolehtisiä, joilla pyrittiin heikentämään vastapuolen taistelumoraalia kertomalla mm. vankileirien hyvistä oloista ja vangiksi antautumisen eduista.¹

Kotirintamalle suunnatun propagandan tehtävänä oli pyrkiä ehkäisemään henkisiä repeämiä, valamaan uskoa sodan menestyksekkääseen loppuun ja lujittamaan luottamusta maan hallitukseen.² Tässä toiminnassa käytettiin hyväksi sotavankeja. Vankien saaminen ja heidän esittämisenä jatkosodan propagandamateriaalissa oli omiaan lisäämään kotirintaman taistelumoraalia. Kotirintamalle haluttiin näyttää, että suomalaiset sotilaat olivat saaneet bolševikkeja ja kommunisteja vangiksi valtavia määriä. Samalla kuitenkin korostettiin, että suomalaiset pitivät vangeistaan hyvää huolta eikä ketään kidutettu tai pidetty nälässä. Elokuvakatsauksissa haluttiin kuvakulmavalintoja apuna käyttäen näyttää, miten epämiellyttävää ja liikaista ruskeaa massaa vangit olivat. Sotavangit olivat vihollisia ja heihin suhtauduttiin sodan aikaisessa propagandassa samalla tavalla kuin yleensä neuvostoliittolaisiin eli heitä pidettiin ryssinä ja bolševikkeina. Kaikki sotavangit olivat bolševikkejä niin kommunistit kuin ei-kommunistitkin ja venäläisiä olivat niin isovenäläiset kuin idän vähemmistökansallisuudetkin.³ Sodan aikana oikeistolehdistön propagandassa neuvostoliittolaiset esiteltiin alemman rodun edustajana ja mielen-

¹ Sarsila 1988, s. 104-107.

² Kulha 1972, s. 174-175.

³ Nieminen 1989, s. 216-217 ja Luostarinen 1986, s. 267.

kiintoa sotavankeja kohtaan voitiin verrata lähinnä siihen, mitä ihminen tuntee "simpanssin tai jonkun muun omituisen otuksen häkin vierellä."⁴

Tehokkaan propagandan edellytyksenä on, että propagandisti osoittaa sanomansa määrätyleiselle ryhmälle määrätyleisellä hetkellä. Hän on osa isompaa kokonaisuutta, joka pyrkii toiminnallaan tiettyyn tavoitteeseen, jonka sotaa käyvässä maassa on määritellyt hallitus omien tarkoituksensa mukaan.⁵ Tämä toiminta koski myös suomalaisten ottamia sotavankeja, sillä yksitoikkoinen sotavankeus ja jatkuva epä tietoisuus tulevaisuudesta koetteli heidän henkistä ja fyysistä kestävyyttään.⁶ Yleisenä linjana sotavankeihin kohdistetussa propagandassa oli Neuvostoliiton olojen ja bolsevismin arvostelun ohella antaa heille tietoja Suomen yhteiskunnasta, taloudellisista ja sosiaalisista oloista, kansalaisten vapauksista ja sivistystasosta.⁷ Valistus- ja propagandatoiminnalla pyrittiin kohottamaan sotavankien mielialaa ja vähentämään heidän karkaamishalujaan sekä lisäämään heidän työmotivaatiotaan.⁸ Heimosotavankien Suomi-tuntemuksen lisääntymiseen ja suomalaiskansallisen mielen luomiseen kiinnitettiin valistustyössä erityistä huomiota.⁹

Sodan alussa sotavankien valistus- ja propagandatoiminnasta huolehtivat sotavankileireillä silloin tällöin vierailevat papit, valistusupseerit ja valistustehtäviin määrätyt sotilasvirkamiehet.¹⁰ Hyökkäysvaiheen jälkeen sotavankileirien uskonnollinen toiminta vakiintui ja niihin nimitettiin omat sotilaspastorit.¹¹ Ensimmäinen sotavankileirien ohjesääntö ei antanut minkäänlaisia ohjeita viihdytystoiminnan järjestämisestä ja niinpä sotavankileirien päälliköt olivat oma-aloitteisesti hankkineet sielunhoitajia vankileireille jo heti sodan alettua, mutta Kotijoukkojen Esikunta kuitenkin kielsi tällaisen toiminnan, koska se aiheutti sekaannuksia ja päällekkäisyyksiä Kotijoukkojen Esi-

⁴ Luostarinen 1986, s. 330.

⁵ Mieltunen 1976, s. 17 ja 37.

⁶ Tarkastellessaan propagandan vastaanottajia Suomessa, Kulha huomioi mm. Suomeen siirretyt inkeriläiset, mutta unohtaa n. 64 000 sotavangin ryhmän, jota käytettiin hyväksi viholliseen suunnatussa propagandassa ja jonka ajatuksiin ja asenteisiin Suomea kohtaan pyrittiin pyrittiin vaikuttamaan propagandalla. Kts. Kulha 1972, s. 20-24.

⁷ Pietola 1987, s. 151.

⁸ Mikkola 1976, s. 67.

⁹ Laine 1982, s. 200-205.

¹⁰ Kts. esim. Kuortti 1990, s.27-31 ja 121-125; Salminen 1976, s. 47-51.

¹¹ Mikkola 1976, s. 68.

kunnan Rovastintoimiston toiminnan kanssa.¹² Kotijoukkojen Esikunnan lähettämät sielunhoitajat saattoivat kuitenkin aiheuttaa enemmän haittaa kuin hyötyä leirin henkilökunnalle, sillä esim. Sotavankileiri 1:n päällikkö luutnantti Salonen kertoo kirjeessään Kotijoukkojen Esikunnalle komennuksella olevan pastori Samsonoffin välittäneen kiellettyjä tietoja sotavangeille. Hän oli mm. kertonut, että Helsingissä on nälänhätä ja että venäläiset hyökkäävät kovasti Moskovan suunnalla. Salosen mukaan papeille on huomautettava, että he puhuvat sotavankien kanssa vain hengellisistä asioista. Lisäksi hän toteaa kirjeessään: ”Henkilökohtaisesti olen sitä mieltä, ettei pappien käynnistä ole juuri mitään hyötyä tässä leirissä.”¹³ Pappien lisäksi upseerisotavankien valistus- ja propagandatoiminasta vastasivat leirillä marraskuussa 1941 vierailleet sotilasvirkamies Sokolov ja sotavanki Rjabshevski.¹⁴ Suomalaiset pyrkivät heti sodan alusta lähtien hyödyntämään rintamalinjojen yli tulleita loikkareita, jotka olivat halukkaita avustamaan suomalaisia kommunistinvastaisessa propagandassa.¹⁵ Suomeen myötämielisesti suhtautuvia ja yhteistyöhaluisia upseereita käytettiin hyväksi propagandatehtävissä.¹⁶ Kulhan mukaan propagandatoiminta vasta etsi muotojaan sodan alussa. Tavoitteena oli taistelumielialan herättäminen suomalaisissa vetoamalla suomalaisten ja venäläisten historialliseen perivihollisuuteen, jota kukaan ei voinut kieltää.¹⁷

Syksyllä 1942 Kotijoukkojen Esikunta määräsi, että sotavankimuodostelmiin oli perustettava leirin päällikön valvonnan alaisia valistusryhmiä, joiden ohjaajana toimii kuulustelija tai joku muu leirin päällystöön kuuluva venäjänkielen taitoinen henkilö. Valistustyön tärkeydestä kertoo osaltaan se, että ryhmään kuuluvat sotavangit saivat palkinnokseen C-muona-annoksen myöskin siinä tapauksessa, ettei heitä käytetty raskaaseen työhön. Ryhmien oli järjestettävä mm. bolsevismin vastaista propagandaa, keskusteluja, hoidettava leirin kirjastoa ja yleensäkin pyrittävä korottamaan sotavankien työhalua ja vähentämään karkaamisintoa. Syksyn 1942 aikana Köyliön vankileirissä oli

¹² Kotijoukkojen Esikunnan tiedote sotavankileireille 9.9.1941. T-7536/48. SA.

¹³ Luutnantti Salosen kirje Kotijoukkojen Esikunnalle 22.12.1941. T-7536/68. SA.

¹⁴ Kotijoukkojen Esikunnan lupatodistus vierailta Sv.leiri 1:ssä 22.11.1941. T-7536/68. SA.

¹⁵ Pietola 1987, s. 153 ja Mikkola 1976, s. 68.

¹⁶ Esim. Kotijoukkojen Esikunnan kirje 22.12.1942. T-7536/50. SA. jossa etsitään kaiutinkuuluttajiksi soveltuvia sotavangeja ja jotka toimisivat rintamalinjoilla propagandatehtävissä. Sotavankileiri 1:stä löytyi seitsemän tehtävään soveltuvaa upseeria. Sv.leiri 1:n kirje Kotijoukkojen Esikunnalle 30.12.1942. T-7536/50. SA.

¹⁷ Kulha 1972, s. 173.

suomalaisen ohjaajan vetämä ryhmä, jossa oli mukana kaksi vankia.¹⁸

Keväällä 1943 sotavankimuodostelmiin perustettiin valistustoimistot johtamaan valistustoimintaa sotavankien keskuudessa. Lokakuussa 1943 Päämajan Sotavankikomentajan Esikunnan antamassa valistustoimintaa koskevassa käskyssä annettiin ohjeet valistustoiminnan järjestämisestä sotavankimuodostelmissa. Leireihin oli perustettava viihdytysryhmiä, jotka vastasivat viihdytystoiminnasta pääleirin lisäksi myös alaleireissä. Kahdesti tai ainakin kerran kuussa sotavangeille oli pidettävä esitelmä tai oppitunti jostain länsimaista elämänjärjestystä koskevasta kysymyksestä tai muusta ajankohtaisesta aiheesta. Leireille oli hankittava pelejä, valistusvälineitä ja sensuurin läpikäymää kirjallisuutta, jota voitiin kierrättää laatikoissa myös kaukana pääleiriltä oleviin alaleireihin ja työpisteisiin. Leirien keskusradiota tulisi käyttää myös hyväksi valistustyössä soittamalla vangeille musiikkipitoista viihdeohjelmaa.¹⁹ Ruokolahden leirissä vastaavia ryhmiä perustettiin leirin johdon kehotuksesta vuoden 1943 lopussa. Tuolloin leirille perustettiin myös vankiorkesteri ja -laulukuo.²⁰ Tätä aikaisemmin valistus- ja propagandatyötä ei oltu leirillä harjoitettu siitä syystä, että sitä oli leirin luonteen vuoksi pidetty tarpeettomana. Sotavangit olivat ainoastaan saaneet luettavakseen Severnoje Slovo-lehden ja suomalaisten lehtien uutisia oli tulkittu heille. Koska vangeilla ei myöskään ollut mahdollisuutta päästä töihin, todetaan leirin tarkastuskertomuksessa, että leirillä "aika kuluu rasittavan hitaasti".²¹

Valistustoiminta ei kuitenkaan saanut häiritä sotavankien käyttöä työvoimana, mitä ilmeisesti tapahtui, koska Kotijoukkojen Esikunta joutui huomauttamaan sotavankileirien ja -sairaaloiden päälliköitä tästä asiasta kesällä 1943 ja kehotti järjestämään sotavankikuorojen ja -orkesterien harjoitukset vapaa-aikana.²² Lokakuussa annetun määräyksen mukaan orkestereille ja laulukuoille oli syytä antaa muusta palveluksesta vapaata harjoitteluaikaa kahtena il-

¹⁸ Kotijoukkojen Esikunnan käsky N:o 4. 30.9.1942. T-6863/12. SA.

¹⁹ PM Sv. Kom.E:n käsky Sv.muodostelmille 15.10.1943. T-6862/23. SA.

²⁰ Selostus sotavankien valistustoiminnasta Sv.leiri 3:ssa toimikautena 1.11.-31.12.1943. T-6863/23. SA.

²¹ Tarkastuskertomus 63. ja 65. SotaS:ssa, Sv.leireillä N:o 3 ja 21 sekä Sv.Järj.leirissä N:o 2 13.-17.4.1942 toimitetuissa tarkastuksissa tehdyistä havainnoista. T-17763/1. SA.

²² Kotijoukkojen Esikunnan kirje sotavankileirien ja -sairaaloiden päälliköille 19.7.1943. T-7536/66. SA.

tapäivänä viikossa.²³ Vangit joutuivat pääsääntöisesti valmistamaan tarvitsemansa soittimet itse leirillä. Esim. Sotavankileiri 3:n vangit olivat saaneet joulukuussa 1943 ainoastaan yhden kitaran ja kolme mandoliinia. Vankiorkesterin kaikki muut soittimet oli valmistettu leirillä.²⁴ Sotavankileiri 3:n siirtyminen uuteen paikkaan kesäkuussa 1944 aiheutti sen, että mm. viihdytystoiminta oli järjestettävä uudestaan. Viihdytystoiminta rakentui sotavankien viihdytysryhmien omatoimisuuden varaan. Pääasiassa ne järjestivät viihdytystilaisuuksia jotka sisälsivät musiikkia ja sotavankikuoron esityksiä.

Sotavankileirien valistustoimistot perustettiin keväällä 1943. Ruokolahdella valistustoiminnan järjestäminen jäi leirin päällikön vastuulle, sillä leirille ei nimitetty erillistä valistusupseeria. Leirin pastoriksi määrättiin sotilaspastori J. Usvamo, joka toimi samalla 65.Sotasairaalaan pastorina.²⁵ Köyliössä sotavankieihin kohdistuvan valistus- ja propagandatyön johtajaksi ja leirin sotilaspastoriksi määrättiin lehtori Nikolai Voskresenski.²⁶ Omasta työstään ja roolistaan sotavankien valistustoiminnan järjestäjänä hän kirjoittaa toukokuussa 1944 Päämajan Kirkollisasiain Toimistolle seuraavasti:

”Työ on suunniteltu sotavankien itsetoiminnan pohjalta, mutta neuvostovenäläinen ihminen ei voi toimia täsmällisesti ilman jonkun toisen ohjausta.”²⁷ Sotavankileirin suomalaisen henkilökunnan valistustoiminnasta vastasi toisena valistusupseerina toiminut vänrikki M. Salminen.²⁸ Sotavankileiri 3:ssa leirin päällikkö vastasi myös henkilökunnan viihdytystoiminnan järjestämisestä.

Sotavankileirin ulkopuolelle sijoitetut sotavangit jäivät usein valistus- ja propagandatoiminnan ulottumattomiin pitkien matkojen vuoksi. Sotavankien siirryttyä uusille työnantajille he saattoivat jäädä ilman valistusmateriaalia. Samoin syrjäisille metsätyömaille sijoitetut sotavangit jäivät pitkiksi ajoiksi ilman pastorin vierailua. Asia korjaantui yleensä vasta sitten, kun he mainitsivat asiasta tarkastuskäynnille tulleelle sotavankitarkastajalle. Kotijoukkojen Esikunta kehotti sotavankileirien päälliköitä kiinnittämään huomiota siihen, että sotavangit saivat valistusmateriaalinsa viivytyksettä ja että

²³ PM Sv.Kom.E:n käsky Sv. muodostelmien päälliköille 28.10.1943. T-6862/23. SA.

²⁴ Sv.leiri 3:n kirje PM Sv.Kom. E:lle 8.12.1943. T-6862/22. SA.

²⁵ PM Kirkollisasiain osaston kirje Kotijoukkojen Esikunnalle 1.5.1943. T-6862/10. SA.

²⁶ PM:n kirkollisasiain toimiston kirje Kotijoukkojen Esikunnalle 30.3.1943. T-7536/52. SA.

²⁷ Sot.past. Voskresenskin kirje PM:n kirkollisasiain osastolle 4.5.1944. T-7536/66. SA.

²⁸ Sv.leiri 1.n kirje Kotijoukkojen Esikunnalle 21.1.1943. T-7536/67b. SA.

sielunhoitaja vieraili heidän luonaan tarpeeksi usein.²⁹ Sotilaspastori Voskresenskin vierailuja työpisteisiin rajoitti Sotavankileiri 1:n leiripiirin laajuus. Koska hänen kulkuvälineenään oli vain polkupyörä, käynnit työpisteissä ajoittuivat kesäkauteen. Syksyllä ja talvella yhteys työpisteisiin hoidettiin kirjeillä ja kirjoja lähettämällä, varsinaisen valistus- ja propagandatoiminnan rajoituksessa leirille.³⁰

Upseerisotavankieihin kohdistetun valistus- ja propaganda-aineksen tarkka analysointi on mahdotonta, koska sitä ei ole säilynyt Sotavankileiri 1:n ja 3:n arkistoissa. Sotilaspastori Voskresenskin mukaan tehokkainta valistus- ja propagandatyötä olivat keskustelut sotavankien kanssa ja heidän kysymyksiinsä vastaaminen. Puheenaiheet olivat riippuvaisia sotavankien oloista paikan päällä, sotavankien laadusta, kehitystasosta, harrastuksista ja mielialasta. Upseerisotavangeille pidetyissä luennoissa ja näytetyissä elokuvissa vuosina 1943 ja 1944 korostui erityisesti suomalaisen yhteiskunnan ja suomalaisuuden monipuolinen esittely.³¹ Sotilaspastori Voskresenskin mukaan Sotavankileiri 1:n vangit olivat erityisen kiinnostuneita länsimaisesta kulttuurista ja taloustieteestä. Länsimaisen kulttuurin esimerkit vaikuttavat heidän käsityksiinsä kommunismista ja kyseenalaistavat materialistista maailmankatsomusta.³² Syrjön mukaan rintamatilanteen muutokset kuvastuivat myös Severnaja Slovon palstoilla, joissa Neuvostoliiton olojen arvostelemisesta siirryttiin Suomen olojen kuvaamiseen ja näin valmistauduttiin siihen tilanteeseen, että hävityn sodan jälkeen kotiutettavat sotavangit veisivät mukanaan myönteisen käsityksen Suomesta.³³ Tähän kiinnitettiin Sotavankileiri 1:n neuvostoupseereihin kohdistetussa propagandassa todennäköisesti erityistä huomiota, koska heidän Suomi-kuvaansa oli pyritty parantamaan jo aikaisemmin kiinnittämällä huomiota mm. heidän majoitus- ja muonitusoloihinsa. Sotavankileiri 1:n upseerisotavankien viihdytys oli varsinkin pääleirillä järjestetty sotavankitarkastajien mukaan erityisen hyvin.³⁴

²⁹ Esim Kotijoukkojen Esikunnan kirje sotavankileireille 28.5.1943. T-7536/53. SA. ja Kotijoukkojen Esikunnan kirje Sv.leiri 1:n päällikölle 2.6.1943. T-7536/53. SA.

³⁰ Kuukausitilastot sv.leiri 1:n pastorin työstä 1943-1944. T-7536/66. SA.

³¹ Kuukausitilastot sv.leiri 1:n pastorin työstä 1943-1944. T-7536/66. SA ja Jutikkala 1997, s. 84.

³² Sot.past. Voskresenskin kirje PM:n Tiedotusosastolle 27.5.1944. T-7536/71a. SA.

³³ Syrjö 1994, s. 248.

³⁴ Everstilutnantti Spären tarkastuskertomus Köyliön sv.leirin nro 1 ja sen työpisteissä 29-31.5.1943 toimitetussa tarkastuksessa tehdyistä havainnoista. H 3. SA. ja Lääkintämajuri W. Lojanderin tarkastuskertomus Sv.leiri 1:stä. 15.6.1944. T-7477/17. SA.

Sotavankien oloja sodan jälkeen selvitettäessä, he antoivat LVK:n toimeenpanemalle lautakunnalle synkän kuvan suomalaisten harjoittamasta valistusta ja propagandatoiminnasta. Heidän mukaansa Sotavankileiri 1:n henkinen kasvattaja pastorin Voskresenski, joka itsekin oli Suomeen tullut venäläinen emigrantti, oli kutsunut puna-armeijalaisia sotamiehiä ja upseereita ”orangu-tangeiksi” rinnastaen heidät sekä tasoltaan että sivistykseltään apinaan.³⁵

5.2. Seinä- ja sanomalehdet

Sotavangeille tarkoitetun propagandatoiminnan puitteiden vaatimattomuudesta sodan alussa kertoo sotavankitarkastaja eversti Spåren lokakuussa vuonna 1941 tekemä ehdotus, jonka mukaan sotavankileireille tulisi jakaa vanhoja kuvalehtiä, jotta sotavangit saisivat niiden kuvien avulla käsityksen Neuvostoliiton ulkopuolisesta maailmasta.³⁶ Sotavankimuodostelmia varten julkaistiin jatkosodan aikana Severnoje Slovo -nimistä lehteä, joka ilmestyi kahdesti viikossa. Suomalaisten lisäksi lehteen kirjoittivat myös vapaaehtoiset sotavangit. Varat lehden painatukseen otettiin sotavankien päivärahatileiltä, näin sotavangit joutuivat itse maksamaan heihin suunnatun propagandan.³⁷ Muita sotavangeille sallittuja lehtiä olivat mm. Vapaa Karjala, Inkeri, Novo Slovo, Drug Plennyh, Duhovnoje Probushdenie, Za Rodinu ja Signaali. Näistä Vapaan Karjalan ja Inkerin taustat ulottuvat 1920-luvun optimistiseen heimotyöhön, jonka tarkoituksena oli luoda voimakas suomalaiskansallinen valtakunta. Tämän vuoksi katsottiin, että kyseiset lehdet olivat sopivia myös sotavankien henkiseen kasvatukseen. Vapaa Karjala, joka toimi karjalaisuuden äänitorvena, alkoi ilmestyä elokuussa 1920 ja ensimmäisessä numerossa määriteltyjen tavoitteiden mukaan se pyrki vapaaseen, onnelliseen ja yhtenäiseen Karjalaan kokoamalla Karjalan kaikki voimat taisteluun paremman tulevaisuuden puolesta. Lehti kirjoitti Suur-Suomen puolesta todeten, että Suomen itäraja oli maantieteellisesti luonnon ja rajantakaisille heimokansoille onneton, sillä esim. itäkarjalaiset olivat osoittaneet haluttomuutensa venäläistymiseen. Lehti pyrki luomaan Karjalan pakolaisiin uskoa tulevaisuuteen, vaikka Neuvostoliitto näyttikin vakiinnuttavan asemansa

³⁵ LVK:lle19.10.1944 tehty pöytäkirja sotavankien oloista Suomessa. T-19656/F 21. SA.

³⁶ Eversti Spåren tarkastuskertomus Sv.leireissä 6,10,12,13,14,16 ja 20 sekä sotas. nro 65 toimitettujen tarkastusten ynnä sotas. 64 tehdyn käynnin tuloksista. 25.10.1941. H 1. SA.

³⁷ Katso esim. Sotavankikommentajan Esikunnan tiedote sotavankimuodostelmille 23.7.1944. T-7536/66. SA.

valtioiden joukossa.³⁸ Inkeri, joka oli perustettu 20-luvun alussa ja toimi Inkerin Liiton aatteellisena tulkkina, ajoi inkeriläisten etua ja julisti, että vapaan ja voimakkaan Suomen tuella Inkeri pelastetaan. Inkeri ei ottanut voimakkaasti kantaa Suur-Suomi-ajatteluun, mutta halusi olla mahdollisimman läheisessä yhteydessä Suomeen olojen joskus muuttuessa.³⁹ Neuvostoliiton osoittauduttua odotettua pitkäikäisemmäksi ja sotilaallisesti voimakkaaksi, heimojärjestöjen hyökkäävä asenne muuttui 1930-luvun kuluessa puolustukselliseksi. Talvisodan koettelemukset herättivät vanhan vihan venäläisiä ja Neuvostoliittoa kohtaan. Heimotyö sai aivan uudet puitteet, kun Suomi taisteli yhdessä Saksan kanssa idän suurvaltaa vastaan.⁴⁰

Sotavankeihin kohdistetussa propagandassa otettiin huomioon eri kansalaisuuksien näkökannat julkaisemalla myös muille kuin suomensukuisille vähemmistökansallisuuksille omia sotavankilehtiä, joiden avulla pyrittiin herättämään heissä patrioottisia tunteita ja venäläisvastaisuutta. Esim. Ukrainan tiedotustoimiston lehteä Ukrainalainen Suomessa ei saanut jakaa muille kuin ukrainalaisille sotavangeille sen jyrkän venäläisvastaisuuden vuoksi.⁴¹ Sodalle asetetut päämäärät ja suunnitelmat uusien alueiden järjestelystä sodan jälkeen heijastuivat sotavankiryhmien kohteluun. Koska Saksan sotilasjohdon tekemien suunnitelmien mukaan sodan jälkeen Ukrainasta muodostettaisiin valtio, kohdistettiin ukrainalaisiin vankeihin erilaista propagandaa kuin alempiarvoisiin venäläisiin. Sodan aikana saksalaiset ehtivät perustaa ainoastaan kaksi valtakunnankomissariaattia valloittamilleen alueille: Balttiaan ja Ukrainaan.⁴²

Seinälehdet havaittiin hyväksi valistuskeinoksi ja keväällä 1943 kaikkia sotavankileirejä kehoitettiin tekemään niitä, sillä vangit olivat tottuneet lukemaan seinälehtiä jo kotimaassaan, missä ne olivat yleisessä käytössä. Katsottiin, että kuvat olivat monesti tehokkaampi valistuskeino kuin puheet ja painettu teksti. Varsinkin, kun valistuksen kohteena olivat Kotijoukkojen Esikunnan käsikyn mukaan alhaisella sivistystasolla olevat ihmiset. Kuvien lisäksi lehtiin

³⁸ Nygård 1978, s. 104-106.

³⁹ Nygård 1978, s. 111-115.

⁴⁰ Manninen 1980, s. 48.

⁴¹ Kotijoukkojen Esikunta sotavankileireille 2.2.1943. T-7536/67b. SA.

⁴² Tarkemmin Suomen ja Saksan sodan päämääriä on tarkastellut Ohto Manninen teoksessaan Suur-Suomen ääriiviivat. Kysymys tulevaisuudesta ja turvallisuudesta Suomen Saksan-politiikassa 1941 (Jyväskylä 1980).

oli laitettava lyhyt ja asiallinen selostus kuvista. Lehdissä käsiteltävät aiheet ja sopivat kuvälähteet määriteltiin leireille jaetuissa ohjeissa seuraavasti:

“ Seinälehdien avulla voidaan harjoittaa propagandaa esim. esittää vangeille elämää ja oloja Neuvostoliiton ulkopuolella sekä verrata niitä Neuvostoliiton nurinkurisiin oloihin, valaista sotilaallista tilannetta ja viihdyttää sotavankeja.

Seinälehden kuvat voivat käsitellä esim.

- oloja ja elintapoja Suomessa sekä muissa maissa,
- Suomen ja muiden maiden merkkihenkilöitä,
- sotatapahtumia,
- liittolaistemme armeijoita,
- huumoria, sekä poliittista että muuta j.n.e.

Kuva-aineistoa saadaan sopivasti esim. Suomen Kuvalehdestä, Hakkapelii-tasta, Signaalista sekä muista kotimaisista ja saksalaisista (Berliner Ill.z., Deutsche Wehrmacht, Tempo) julkaisuista.”⁴³

Sotavankileiri 1:ssä julkaistiin kerran tai kaksi kertaa kuukaudessa ilmestyvää seinälehteä, jossa tiedotettiin mm. tarkkaan valikoituja tietoja sotilaallisesta tilanteesta. Tarpeen mukaan julkaistiin seinälehteä: Päivän polttavia kysymyksiä.⁴⁴ Sotavankileiri 3:ssa esillä olevat sotavankien laatimat seinälehdet tarkastettiin Päämajan Valvontaosaston Vastavakoilutoimistossa ennen seinälle laittamista.⁴⁵

5.3. Radion merkitys propagandatoiminnassa

Vuoden 1942 alussa upseerisotavankien valistustoiminnan tehostamiseksi Sotavankileiri 1:een rakennettiin radioverkko, jonka kovaäänisten avulla oli mahdollista lähettää valistus- ja propagandaohjelmaa sotavankien parakkeihin. Sotavankileiri 1:n johtaja luutnantti Salonen perustelee Kotijoukkojen Esikunnalle lähettämässään kirjeessä radion tarvetta seuraavasti:

“ ...Koska leirimme on upseerileiri, jossa on koolla osa Venäjän armeijan parhaimmista ja kiihkeimmistä aineista, olisi mielestämme juuri täällä valistus- ja käännytystyö saatava mahdollisimman täysipainoiseksi ja kovaäänisten sekä lähettimen avulla aukeaisi meille monessa suhteessa siihen paljon suuremmat mahdollisuudet kuin nyt on asianlaita. Parakkeja on paljon, hajallaan toisistaan ja siitä johtuen pienimmänkin tiedoituksen ilmoittaminen, esitelmistä, hartaushetkistä jne. puhumattakaan, vie runsaasti aikaa.

Kun vielä ottaa huomioon, että upseerivangeilla, joilla ei ole mahdollisuutta päivittäiseen työskentelyyn, aika käy ajan mittaan pitkäksi ja tästä johtuen heillä on aikaa mietiskellä ja salaa harjoittaa meille vähemmän

⁴³ Kotijoukkojen Esikunnan kirje sv.muodostelmille 11.5.1943. T-6862/12 ja kts. myös PM Sv. Kom.E. käsky 15.10.1943 Sv.muodostelmille. T-6862/23. SA.

⁴⁴ Kuukausitilastot sv.leiri 1:n pastorin työstä. T-7536/66. SA. ja Mikkola 1976, s.70.

⁴⁵ PM:n Valv. os. Vastavakoilutoimiston kirje Sv.leiri 3:n päällikölle 4.10.1943. T-6862/12. SA.

hyödyllisiä ja miellyttäviä asioita. Radion avulla voisimme antaa heille uutta ja parempaa ajattelemisen aihetta, vangit tuntisivat viihtyvänsä paremmin ja tämä kaikki helpottaisi joka suhteessa työskentelyä leirillämme.”⁴⁶

Tässä suhteessa Sotavankileiri 3 poikkesi Köyliön sotavankileiristä, sillä siellä koko sodan ajan radiota sai kuunnella ainoastaan suomalainen henkilökunta. Luutnantti Holopainen perusteli Suomen Yleisradion venäjänkielisten lähetysten kieltämistä sotavangeilta sillä, että Ruokolahdelle oli sijoitettu erilaista vankiainesta kuin muihin leireihin.⁴⁷ Leirin päälliköllä ja hänen suhtautumisellaan leirin vankeihin oli hyvin suuri merkitys vankien viihtyvyyden järjestämisessä. Se, mikä Köyliössä koettiin hyödylliseksi ja upseerisotavankien viihtyvyyttä parantavaksi asiaksi, miellettiin Ruokolahdella liian vaaralliseksi ja provosoivaksi poliittisten vankien keskuudessa. Sodan loputtua Holopainen muutti suhtautumistaan vankien viihdytystoimintaan ja pyysi leirilleen keskusradiota ja viihdytystoimintaan perehtynyttä henkilöä rauhoittaakseen tilannetta ja vetääkseen sotavankien huomion pois levottomuuksien järjestämisestä, kuten seuraava lainaus Holopaisen syyskuussa 1944 Sotavankikomentajan Esikunnalle lähettämästä kirjeestä osoittaa:

“Viime kuukausien sotilaallisten ja poliittisten tapahtumien johdosta on tässä leirissä säilytettävien sotavankien mieliala, niinkuin odottaa saattoikin, osoittautunut Suomelle erittäin vihamieliseksi ilmeten viime kuluneen heinäkuun alusta lähtien yhtämittä toistuvina milloin minkin näköisinä mielenosoituksina, joista aina aikanaan olen ilmoittanut.

Käsitykseni mukaan tarkoituksenmukaisella viihdytystoiminnalla voidaan mielialaa huomattavasti tynnyyttää. Kun tšekäläisillä sotavangeilla ei näytä olevan enää minkäänlaista halua oma-alotteiseen viihdytystoimintaan ja kun saattaisi olla varomatontakin päästää heitä esiintymään, olisivat kovaäänislaitteet, joilla voitaisiin antaa äänilevy- ja radiomusiikkia ja muutakin sopivaa ohjelmaa, paikallaan varsinkin jos on odotettavissa, että vankeja ei aivan pian luovuteta. Vähintään 4 kovaäänistä ja keskusradio tarvittaisiin muine lisälaitteineen.

Mikäli esitykseni tulee huomioiduksi, on välttämätöntä, että tänne myös saataisiin tällaiseen viihdytystoimintaan hyvin perehtynyt henkilö p.o. toimintaa hoitamaan.”⁴⁸

Holopaisen pyyntö ei johtanut käytännön toimenpiteisiin Sotavankikomentajan Esikunnan taholta, koska oli selvää, että sotavangit tuldtisiin palauttamaan varsin pian eikä ollut järkevää enää asentaa keskusradiota pian lopetettavalle vankileirille. Lokakuussa vangeille järjestettiin mahdollisuus kuun-

⁴⁶ Sotavankileiri 1:n kirje Kotijoukkojen Esikunnalle 12.3.1942. T-7536/67a SA.

⁴⁷ Kotijoukkojen Esikunnan kirje sv.muodostelmille 5.7.1943. T-6862/19 ja Sv.leiri 3:n kirje Kotijoukkojen Esikunnalle 12.7.1943. T-6862/19. SA.

⁴⁸ Sotavankileiri 3:n kirje Sotavankikomentajan Esikunnalle 22.9.1944. T-6863/9. SA.

nella radiolähetyksiä siten, että henkilökunnan radio siirrettiin sotavankien käyttöön.⁴⁹

Radioverkon lisäksi upseerisotavankien valistustoiminnan parantamiseksi Sotavankileiri 1:n alueelle rakennettiin erityinen parakki sotavankien valistustoimintaa varten vuoden 1942 aikana. Parakin rakentamiskulut sotavangit joutuivat kuitenkin maksamaan omista päivärahatileistään.⁵⁰ Parakki oli mahdollista muuttaa kirkoksi papin vierailujen ajaksi tai kokoushuoneistoksi, jossa sotavankikuoro ja -orkesteri voivat esittää soittoa tai laulua. Radioverkon rakentamisella ja valistustoiminnan yleisten puitteiden parantamisella ja valistus- ja propagandatoiminnan tehostamisella vuoden 1942 alussa haluttiin todennäköisesti vetää leirin upseerisotavankien huomio pois turvasäilöläisten pakenemis- ja kapinakehotuksista.

5.4. Leirikirjastot ja opintopiirit

Sotavankileiri 1:ssä ja 3:ssa, kuten myös muissa sotavankileireissä, oli leirikirjasto. Köyliön leirin kirjastossa oli esim. heinäkuussa 1943 oli yli 3300 kirjaa.⁵¹ Sotavankileirien kirjat olivat pääasiassa peräisin Punaisen Ristin ja yksityishenkilöiden tekemistä lahjoituksista.⁵² Lahjoitusten lisäksi leirikirjastojen koaminen oli riippuvaista leirin valistusupseerin aktiivisuudesta. Vaikka sotavankeihin kohdistunut valistustoiminta muodostui pääasiassa luennoista, sanomalehtikatsauksista, keskusteluista sotavankien kanssa, elokuvanäytännöistä ja konserteista, niin sotilaspastori Voskresenskin mukaan yksi parhaista valistuskeinoista oli kuitenkin hyvä kirjasto. Hänen toiminsa kiiteltiin tarkastuskertomuksissa, joissa todettiin hänen keräävän kirjallisuutta vankien käyttöön kaikkialta mistä vain oli mahdollista.⁵³ Kesällä 1944 leirin kirjastossa oli yli 4200 teosta.⁵⁴

Myös Sotavankileiri 3 pyrki vuoden 1943 aikana järjestämään vankien käyttöön leirikirjaston tilaamalla sotavangeille soveltuvaa venäjänkielistä kirjalli-

⁴⁹ Selostus sv:en valistustoiminnasta Sv.leiri 3:ssa 1.9.-31.10.1944. T-6863/22. SA.

⁵⁰ Kotijoukkojen Esikunta Vakka-Suomen sk.piirin esikunnalle. T-7477/21. ja Sv.leiri 1:n rakennusluettelo. T-7477/24. SA.

⁵¹ Sot.past. Voskresenskin työkertomus 1.6.-10.7. 1943. T-7536/52. SA.

⁵² Mikkola 1976, s. 71.

⁵³ Matkakertomus 28.7.-1.8.43 ja 9.8.-15.8.43 suoritetuista matkoista Punaisen Ristin Kansainvälisen Komitean edustajan majuri R. Henryn kanssa sv.leireille ja sv.sairaaloihin. T-7203/3. SA.

⁵⁴ Sot.past. Voskresenskin kirje Kotijoukkojen Esikunnalle 7.7.1944. T-7536/66. SA.

suutta Itä-Karjalan sotasaalisarkistolta Äänislinnasta. Näiden kirjojen lisäksi Ukrainan tiedotustoimisto jakoi kirjallisuutta ukrainalaisten vankien käyttöön. Loppuvuoteen mennessä leirille oli saatu kootuksi melko vaatimaton kirjasto, jossa oli 125 venäjän- ja 63 ukrainankielistä nidettä. Sotavangit itse toivoivat eri tieteenaloja käsittelevää kirjallisuutta, teknisen alan oppikirjoja, sanakirjoja, Raamattuja ja kaunokirjallisuutta.⁵⁵ Sodan loppuun mennessä leirin kirjastoon oli saatu kaikkiaan 615 kirjaa.⁵⁶

Sotavankileiri 1:ssä sotavangit harjoittivat vilkasta opintokerhotoimintaa, jolle valistustoimintaan varattu parakki loi hyvät puitteet. Opettajina toimivat upseerisotavangit itse, sillä heidän joukossaan oli paljon opettajia ja eri alojen ammattilaisia. Leirillä järjestettiin mm. saksan, englannin, algebran, matematiikan, maatalouden, historian, kirjallisuuden, kirjanpidon, sähkötekniikan ja logiikan kurseja. Eristetyt upseerit olivat muista upseerisotavangeista poikkeavassa asemassa valistus- ja propagandatoiminnan suhteen, sillä he eivät päässeet osallistumaan upseerisotavangeille tarkoitettuihin viihdytystilaisuuksiin ja opintokursseihin. Kesäisin valistustoiminta leirillä oli suppeimmillaan, koska sotavankiopettajia siirrettiin työskentelemään työpisteisiin leirin ulkopuolelle.⁵⁷ Sotavankileiri 3:ssa opiskelutoiminta oli vähäisempää kuin Köyliössä. Vangit opiskelivat omatoimisesti kieliä, lähinnä saksaa ja englantia. Tässäkin leirissä vangit olisivat olleet halukkaita opiskelemaan, koska suurin osa heistä joutui viettämään aikansa työttömänä. Opiskelua häytti kuitenkin sopivien oppikirjojen ja opettajien puute. Vangeille järjestettiin kesällä 1944 leirin vaihdettua paikkaa piirustuskilpailu, jossa piti suunnitella leirille uusi portti.⁵⁸

5.5. Uskonnollinen toiminta

Sodan alussa vankien sielunhoitotyöstä vastasi talvisodan aikaisen mallin mukaan Kotijoukkojen Rovastintoimisto. Uskonnollinen toiminta sotavan-

⁵⁵ Sv.leiri 3:n kirje Vienan Piiriesikunnan Valistusupseerille Kuusamoon 18.9.1943. T-6862/22; Itä-Karjalan Sotilashallinnon Vienan Piiriesikunnan kirje Sv.leiri 3:lle 23.10.1943. T-6862/23; Sv.leiri 3:n kirje Itä-Karjalan Sotasaalisarkistolle Äänislinnaan 2.11.1943. T-6862/22 ja Sv.leiri 3:n kirje PM Sv.Kom.E:lle 7.12.1943. T-6862/22. SA.

⁵⁶ Selostus sv.viihdytystoiminnasta Sv.leiri 3:ssa 1.9.-31.10.1944. T-6863/22. SA.

⁵⁷ Mikkola 1976, s. 71. ja Kuukausitilastot Sv.leiri 1:n pastorin työstä 1943-1944. T-7536/66. SA.

⁵⁸ Selostus sv.viihdytystoiminnasta Sv.leiri 3:ssa 1.7.-31.8.1944. T-6863/22. SA.

kimuodostelmissa oli aluksi verraten epäsäännöllistä ja riippuvaista leirien päälliköiden aktiivisuudesta. Olosuhteiden vakiinnuttua myös vankien sielunhoitoon alettiin kiinnittää huomiota. Marraskuussa toiminta alistettiin Päämajan Kirkollisasiain osaston alaiseksi, joka nimitti sotilaspastoreita leireille. Sotavankimuodostelmissa toimi sodan aikana toistakymmentä venäjän kieltä puhuvaa sielunhoitajaa, jotka harjoittivat toimintaansa yleiskristilliseltä pohjalta korostamatta eri suuntausten omia näkemyksiä ja opillisia korostuksia. Pääasiassa papisto oli ortodoksisen kirkon edustajia.⁵⁹

Valistustoimiston perustaminen vilkastutti ja monipuolisti sotavankien valistus- ja propagandatyötä Sotavankileiri 1:ssä. Sotilaspastori Voskresenskin työssä yhdistyivät sekä uskonnollinen toiminta että valistus- ja propagandatyö. Uskonnollinen toiminta koostui pääasiassa lähetystyöstä, jumalanpalveluksista ja hartaushetkestä. Erityisen tärkeitä olivat papin ja sotavankien väliset kahdenkeskiset keskustelut. Keskusteluihin osallistui myös ateisteja ja kommunistista maailmankatsomusta puolustavia vankeja. Vaikeimmiksi ryhmiksi uskonnollisen toiminnan kannalta koettiin upseerit ja politrukit.⁶⁰ Sotavankileiri 1:ssä toimi Raamatun lukupiirejä, hengellinen laulukuoro ja orkesteri ja näiden lisäksi leirillä julkaistiin myös hengellistä seinälehteä.⁶¹ Pappien työn tueksi julkaistiin sotavankileirien käyttöön venäjänkielistä uskonnollista kirjallisuutta. Sodan lopussa julkaistiin mm. venäjänkielinen ortodoksinen rukouskirja. Sotavankileiri 3:ssa uskonnollinen toiminta ei ollut niin aktiivista kuin Köyliössä. Sotilaspastori piti kerran kuussa hartaustilaisuuden jokaisessa vankiparakissa. Leirin siirron jälkeen kesällä 1944 hartaustilaisuuksia ei vangeille enää järjestetty.⁶²

Juutalaisten sotavankien sielunhoitoa alettiin organisoida vuoden 1943 aikana. Sen tuloksena vangeille rakennettiin kenttäsynagoga, lähetettiin avustuspaketteja ja käynnistettiin uskonnollinen toiminta leireillä, joilla oli juutalaisia vankeja. Rautkallion mukaan Suomen juutalaisten vähälukuisuuden ansiosta heidän toimintansa ei herättänyt vastareaktioita. Hänen mukaansa vasta-reaktion puute ei kuitenkaan välttämättä ole todiste suomalaisten vapaamie-

⁵⁹ Mikkola 1976, s. 68-69; Ojalehto 1994, s. 265 ja Kansanaho 1991, s. 312-313. Sotavankileiri 1:n pappi Nikolai Voskresenkij ja Sotavankileiri 3:n pappi J. Usvamo olivat molemmat ortodoksisen kirkon edustajia.

⁶⁰ Kansanaho 1991, s. 313. Kts. myös Kuortti 1990, s. 121-125.

⁶¹ Kuukausitilastot Sv.leiri 1:n pastorin työstä 1943-1944. T-7536/66. SA.

⁶² Selostus sv.viihdytystoiminnasta Sv.leiri 3:ssa 1.7.-31.10.1944. T-6863/22. SA.

lisyydestä juutalaisia kohtaan. Suomessa juutalaisten sotapanos maamme omassa armeijassa oli tuntematon suomalaisten valistusupseerien keskuudessa.⁶³ Juutalaiskysymys ei sotavankimuodostelmissa herättänyt sodan aikana erityistä huomiota, vaikka suomalaiset viranomaiset olivat tietoisia saksalaisten harjoittamista juutalaisvainoista.

Suomalaisissa sotavankimuodostelmissa uskonnollinen toiminta perustui vapaaehtoisuuteen ja vankien oman uskonnon kunnioittamiseen, mikä näkyi mm. siinä että ”Muhametinuskolaisille” ja ”Mooseksenuskolaisille” vangeille oli annettava vapaata heidän uskontonsa pyhäpäivinä. Tätä varten leireille jaettiin Kotijoukkojen Esikunnan toimesta esim. vuonna 1943 luettelo muslimien ja juutalaisten juhlapäivistä.⁶⁴ Päämajan käskyn mukaan juutalaiset sotavangit oli keskitettävä Sotavankileiri 3:een. Jossain määrin näin tehtiinkin, mutta siirron syynä ei ollut uskonto vaan se, että heidät koettiin poliittisen taustansa vuoksi liian vaarallisiksi tavallisiin leireihin. Vaikka juutalaisia sijoitettiin Ruokolahteen, heidän kohtelustaan ei lähetetty leirin johdolle minkäänlaisia erityisohjeita. Sotavankileiri 3:n lisäksi juutalaisia vankeja oli mm. Naarajärvellä.⁶⁵ Suomalaiset ja ulkomaalaiset juutalaisyhdistykset avustivat leireille joutuneita uskonveljiään ja niinpä esim. Juutalaisten hyväntekeväisyisyhdistys lähetti Sotavankileiri 3:n juutalaisille vangeille tarkoitettuja elintarvikepaketteja.⁶⁶ Suhtautumisessa juutalaisiin vankeihin suomalaisten sotavankileirien käytäntö poikkesi merkittävästi saksalaisista koko sodan ajan. Toisaalta on muistettava, että juutalaisista upseereista noin puolet luovutettiin saksalaisille. Suomalaisissa sotavankimuodostelmissa ei pyritty määrätietoisesti tuhoamaan ja kieltämään juutalaisten uskontoa ja omia tapoja. Sotavankimuodostelmissa ei omaksuttu rotuhierarkiaa yhtä julmasti kuin aseveljiemme sotavanki- ja keskitysleireillä. Suomalaisten mielenkiinto kohdistui lähinnä suomensukuisiin vankeihin ja sen vuoksi juutalaiset saivat samanlaisen sotavankistatuksen kuin muutkin vangit.

⁶³ Rautkallio 1989, s. 163-166.

⁶⁴ Kotijoukkojen Esikunnan kirje sv. muodostelmille 18.2.1943. T-6862/23; Kotijoukkojen Esikunnan kirje sv.muodostelmille 26.2.1943. T-6862/23; 1057:n puhelinsanoma Sv.leiri 3:lle 26.9.1943. T-6862/18 ja PM:n Sv.Kom.E:n kirje sv.muodostelmille 4.4.1944. T-7230/6. SA.

⁶⁵ Hanski 1990, s. 95-96.

⁶⁶ Juutalaisten hyväntekeväisyisyhdistyksen kirje luutnantti Holopaiselle 26.11.1943. T-6862/18. SA.

5.6. Upseerisotavankien kirjeenvaihto ja yhteydet sotavankileirin ulkopuolelle

Sotavankeuden luonteeseen kuuluu epätietoisuus omaisten kohtalosta ja meneillään olevan sodan kulusta. Epätietoisuus yhdessä koti-ikävän kanssa tekee sotavankeudessa olon sotavangeille henkisesti raskaaksi. Sotavankeus heijastuu myös omaisiin voimattomuutena auttaa vangiksi joutunutta ja epätietoisuutena vangin kohtalosta.⁶⁷ Omaisten ja vankien yhteydenpito on yksi keino helpottaa vankeuden aiheuttamaa henkistä taakkaa. Jatkosodan aikana sotavankien kirjeenvaihdosta vastasi Punainen Risti, joka toimitti heidän kirjeensä eteenpäin ja välitti heille tulleet kirjeet ja lahjapaketit sotavankimuodostelmiin.⁶⁸ Sotavangit saivat kirjoittaa yhden kirjeen kuukaudessa tätä tarkoitusta varten varatulle kirjekaavakkeelle. Poikkeuksen tästä tekivät suomensukuiset sotavangit, jotka saivat heinäkuusta 1942 lähtien lähettää kaksi kirjettä kuukaudessa. Sotavankien kirjoittamien kirjeiden perille meneminen oli epävarmaa ja esim. syyskuussa 1943 saksalaiset viranomaiset palauttivat suuren määrän sellaista sotavankipostia, jota he eivät voineet toimittaa perille.⁶⁹ Tämän seurauksena suomalaiset viranomaiset toimittivat sotavankikomentaja Malmin määräyksestä ainoastaan sellaiset sotavankien kirjoittamat kirjeet eteenpäin, jotka oli osoitettu Saksan ja sen liittolaisten valtaamille alueille.⁷⁰

Sotavankien kirjoittamat kirjeet tarkastettiin ja sensuroitiin ensin leirin henkilökunnan toimesta. Kirjeiden sisällöstä riippuen niitä lähetettiin myös Päämajan Vastavakoilu-, Sensuuritoimiston tai Valvontaosaston tarkastetta-

⁶⁷ Hunter 1991, s. 745-746.

⁶⁸ Rosén 1977, s. 379; Sv.leiri 1:n ja Punaisen Ristin välinen kirjeenvaihto T-7699/36, 50 ja 56. SA.

⁶⁹ Mikkola 1976, s. 72-73.

⁷⁰ Sotavankikomentajan esikunnan kirje sotavankimuodostelmille 27.9.1943. T-7536/52. SA. Kirjeessä todetaan: ”Kehotetaan huolehtimaan siitä, että vain ne sotavankien kirjeet, jotka on osoitettu saksalaisten ja sen liittolaisten hallussa oleville alueille, lähetetään sensuuritoimistolle. Muita kirjeitä sensuuritoimisto ei tule vastaisuudessa lähettämään edelleen.

Saksan itärintaman sotatoimien luonteesta johtuen edellä tarkoitettu paikanmäärittely voi eräissä tapauksissa tuottaa vaikeuksia. Missään tapauksessa ei kuitenkaan sellaista postia ole lähetettävä eteenpäin, joka on osoitettu selvästi venäläisten hallussa oleville paikkakunnille.”

vaksi.⁷¹ Sotavankileiri 1:ssä kiinnitettiin upseerisotavankien kirjoittamien kirjeiden valvontaan erityistä huomiota heidän korkean asemansa vuoksi ja esim. kenraalimajuri Kirpitsnikovin kirjoittamat kirjeet olivat erityisen mielenkiinnon kohteena. Samoin myös poliittisten vankien kirjeet olivat erityisen mielenkiinnon kohteena, koska Kotijoukkojen Esikunta heinäkuussa 1942 määräsi, että Sensuuritoimistoon lähetettäessä on politrukkien ja muun poliittisen henkilöstön kirjeet järjestettävä erillisiin nippuihin.⁷²

Vaikka sotavankien kirjeenvaihdon tuli tapahtua vain sotavankileirin kautta, he yrittivät lähettää kirjeitään myös siviilipostissa.⁷³ Rikkeestä sotavankia rangaistiin ottamalla häneltä kirjeenkirjoittamisoikeus pois määräajaksi tai häntä rankaistiin kurinpidollisesti.⁷⁴ Jos rike tapahtui leirin ulkopuolella esim. yksityisessä työpisteessä, sotavangit otettiin pois työnantajalta, joka saattoi joutua huolimattoman vartioinnin vuoksi oikeudelliseen vastuuseen.⁷⁵ Sotavankien siviilipostissa lähettämät rakkauskirjeet paljastivat heidän ja suomalaisten naisten luvattomia seurustelusuhteita ja johtivat yleensä sotavangin siirtämiseen ja syytetoimiin naisia vastaan.⁷⁶ Suomalaiset kommunistit pitivät kiinnijoutumisen pelossa varsin varovaisesti yhteyksiä sotavankeihin. Esim. Raumalla pidätettiin nainen, joka oli ollut luvattomassa kirje yhteydessä Sotavankileiri 1:n upseerisotavankien kanssa. Tämän seurauksena Päämajan valvontaosasto pidätti yhteensä n. 150 Länsi-Suomessa toiminutta kommunistia.⁷⁷ Sotavangeilla oli periaatteessa mahdollisuus leirin johdon suostumuksella ottaa vastaan vierailijoita esim. Suomessa olevia sukulaisiaan leireille. Tällaiset vierailut olivat yleisesti ottaen hyvin harvinaisia. Sotavankileiri 3:n osalta tällaiset vierailut kiellettiin Sotavankikomentajan esikunnan määräyksellä. Leirin tuli omatoimisesti vastata vierailupyyntöihin aina kieltävästi.⁷⁸

⁷¹ Esim. PM:n vastavakoiluosaston kirje Sv.leiri 1:een 25.10.1943. T-7536/52. SA. Jossa käsitellään sv. Jaanin kirjoittamaa kirjettä. Se oli ensin lähetetty Sv.leiri 1:n tarkastuksen jälkeen vastavakoilutoimistoon, joka palautti kirjeen Sv.leiri 1:een vastaanottajalle lähetettäväksi. Ennen kirjeen lopullista lähettämistä se toimitettiin vielä PM:n Sensuuritoimistoon sensuroitavaksi.

⁷² Kotijoukkojen Esikunnan käsky sv.muodostelmille 23.7.1942. T-6863/12. SA.

⁷³ Mikkola 1976, s.73 ja esim Sv.leiri 1:n kirje Oy Rakentajalle Karkkuun 8.12.1942. T-7536/67b. SA.

⁷⁴ Sotavankikomentajan esikunnan kirje Sv.leiri 1:een 1.2.1944. T-7536/64. SA.

⁷⁵ Mikkola 1976, s. 73.

⁷⁶ esim. kuulustelupöytäkirja 2.9.1944. T-7536/64a. SA.

⁷⁷ Rentola 1994, s. 449.

⁷⁸ PM Sv.kom.E:n kirje Sv.leiri 3:n päällikölle. 18.12.1943. T-18.12.1943. SA.

Sotavankien saamat tiedot leirin ulkopuolisista tapahtumista rajoittuivat pääasiassa sotavankiviranomaisten välittämiin valikoituihin tietoihin ja uutisiin. Köyliössä sotavangeilla oli mahdollisuus seurata leirin ulkopuolisia tapahtumia sotavankilehtien, seinälehtien ja keskusradion, joka lähetti venäläisille suunnattua propagandaa, avulla.

Varotoimista huolimatta vangit olivat yleensä melko hyvin perillä sotilaallisesta tilanteesta. Tämä ilmeni yleisesti sotavankimuodostelmissa kesän 1944 aikana, jolloin tieto Neuvostoliiton suurhyökkäyksestä kannusti vankeja niskurointiin. Tieto sodan päättymisestä Suomen tappioon antoi vangituille upseereille mahdollisuuden parantaa omaa asemaansa neuvostoviranomaisten silmissä järjestämällä vastarintaa ja painostamalla yhteistyöhön suostuneita vankeja. Sotavankikomentajan esikunnan mukaan päätietolähteinä olivat: suomalaiset siviilit, vartijoiden ja siviilien väliset keskustelut, radiolähetykset, muilta leireiltä tulevat vangit ja sotasairaaloista palaavat vangit. Tämän vuoksi vaadittiin, että edellä mainittuihin seikkoihin oli kiinnitettävä aikaisempaa enemmän huomiota. Lisäksi oli pidettävä valistustilaisuuksia, joissa oli selvitettävä sotilaallista tilannetta suomalaisten näkökulmasta, kuten seuraava lainaus osoittaa:

“...selvitetään, miten venäläiset alkumenestyksestään huolimatta ei missään ole saavuttanut operatiivista ratkaisua. Aluevaltauksensa se on saanut maksaa kalliisti. Se on menettänyt runsaasti elävää voimaa ja materiaalia. Seurauksena on ollut hyökkäystoiminnan pysähtyminen.”⁷⁹

Sotatapahtumista pyrittiin antamaan heille valikoidusti tietoa ja esim. Neuvostoliiton suurhyökkäyksen ollessa käynnissä heinäkuussa 1944 keskusradio ei leirillä ollut käytössä vaan sen sijaan keskityttiin muuhun valistus- ja propagandatoimintaan, jotta sotavankien ajatukset pysyisivät poissa vahingollisista poliittisista kuvitelmissa.⁸⁰ Sotatapahtumien varovaisesta tiedottamisesta kertoo myös se, että liittoutuneiden joukkojen 6.6. tekemästä maihinnoususta Normandiaan sai tiedottaa sotavangeille vasta 1.7.⁸¹ Heinäkuussa Päämajan Sotavankikomentajan Esikunta määräsi, että vangit saivat kuunnella radiosta ainoastaan musiikkiohjelmiä. Lisäksi leireillä oli järjestettävä valistustilai-

⁷⁹ PM:n Sotavankikomentajan esikunnan kirje sv.muodostelmille 21.7.1944. T-6863/23. SA.

⁸⁰ Sot.past. Voskresenskin kirje Sotavankikomentajan Esikunnalle 7.7.1944. T-7536/66. SA.

⁸¹ Sv.komentajan Esikunnan kirje sotavankimuodostelmille 1.7.1944. T-7536/54. SA.

suuksia, joissa selvitettiin, ettei sodassa ollut tapahtunut mitään ratkaisevaa venäläisten alkumenestyksestä huolimatta.⁸² Jotta tiedot Neuvostoliiton suurhyökkäyksestä ja sotamenestyksestä eivät leviäisi upseerisotavankien keskuuteen, perustettiin sotavankikomentaja eversti Malmin määräyksestä alaleiri Kokemäen Pitkäjärvelle, johon sijoitettiin 9.6.1944 jälkeen sotavankeuteen joutuneet upseerit. Leirin avulla uudet upseerisotavangit eristettiin aikaisemmin sotavankeuteen joutuneista upseereista. Muuten näillä uusilla vangeilla oli samanlaiset olosuhteet kuin muillakin vangituilla upseereilla ja heidät voitiin vapaaehtoisuuteen perustuen sijoittaa töihin kuitenkin sillä edellytyksellä, että heidät voitiin tehokkaasti eristää muista sotavangeista.⁸³ Uusien upseerisotavankien eristämällä pyrittiin välttämään Neuvostoliiton etenemisestä kertovien sotauutisten aiheuttamia levottomuuksia, kapina- ja pakenemishankkeita jo muutenkin levottomassa upseerisotavankileirissä. Lokakuun alussa kaikille sotavangeille oli sotavankikomentaja eversti Malmin määräyksestä järjestettävä viipymättä mahdollisuus kuunnella Moskovan radion lähetyksiä.⁸⁴

5.7. Lahjoitukset ja kansainvälinen apu

Vedoten Suomen vaikeaan elintarviketilanteeseen ja Suomen yksipuoliseen sotavankisopimusten noudattamiseen marsalkka Mannerheim kirjoitti 1. maaliskuuta 1942 Punaisen Ristin kansainväliselle komitealle ja toivoi siltä apua sotavankien olojen parantamiseksi. Hänen mukaansa venäläiset sotilaat olivat jo vangittaessa olleet aliravittuja ja ilman apua heikkouden aiheuttamia kuolemantapauksia ei voitaisi välttää.⁸⁵ Marsalkka Mannerheim ei suinkaan ollut ainoa, joka pyrki saamaan apua sotavangeille. Kannisen mukaan myös venäläiset emigrantit vaikuttivat toiminnallaan kansainvälisen avun saamiseen. Erityisen merkittäväksi hän mainitsee ruhtinatar Lydia Wassiltchikoffin toiminnan, jonka ansiosta Suomeen saatiin apua Pohjois- ja Etelä-Amerikasta.⁸⁶

Sotavankileirit saivat lahjapaketteja jo ennen marsalkka Mannerheimin kir-

⁸² Sv.komentajan Esikunnan kirje sv.muodostelmille 21.7.1944. T-6863/23. SA.

⁸³ Sv.komentajan Esikunnan kirje Sv.leiri 1:een 16.8.1944. T-7699/49. SA.

⁸⁴ 1057:n puhelinsanoma 6.10.1944 6642:lle. T-7536/30.SA.

⁸⁵ Mannerheim 1952, s. 385-386.

⁸⁶ Kanninen 1988, s. 144-151.

jettä. Köyliön sotavankileiriin, kuten myös muihin sotavankileireihin, lähetettiin 16.1.1942 Punaisen Ristin komitean lähetys, joka sisälsi elintarvikkeita, Uusia Testamentteja ja vitamiineja jaettavaksi sotavankien kesken.⁸⁷ Mannerheimin ja emigranttien työn tuloksena leirit saivat vuosien 1943 ja 1944 aikana useita lahjalähetyksiä eri maiden Punaisilta Risteiltä ja hyväntekeväisyisyhdistyksiltä. Suomen Punainen Risti huolehti niiden jakamisesta edelleen leireille. Lahjoitukset sisälsivät pääasiassa elintarvikkeita, lääkkeitä, kirjoja, tupakkaa, soittimia ja ajanvietepelejä.⁸⁸ Toukokuussa 1943 Rooman paavi lähetti Suomessa oleville sotavangeille henkilökohtaisena tervehdyksenään 200 000 mk, jolla hankittiin soittimia, puhtaudenpitovälineitä, vitamiineja, elintarvikkeita ja pelejä.⁸⁹ Lahjoitukset jaettiin siten, että elintarvikkeita annettiin ensisijassa sotavankileirien sairaaloihin. Ajanvietepelejä jaettaessa huomioitiin erityisesti syrjäisissä paikoissa sijaitsevat sotavankityöpisteet. Lahjoitusten jakaminen tapahtui yhdessä sotavankistarssinan eli sotavankivanhimmankanssa ja hän kuittauksellaan varmisti, että lahjoitus oli tullut perille. Lahjoitusten jaossa sotavangit eivät kuitenkaan olleet tasavertaisessa asemassa, kuten seuraava ohje syksyltä 1943 Punaisen Ristin lähettämien lahjapakettien jakamisesta osoittaa:

”Kaikissa leireissä ja SotaS:eissa sv.leirejä 3 ja 24 lukuunottamatta, jaetaan 1 paketti 4 s.vankia kohti, siten kuitenkin, että mikäli paketteja riittää, voidaan erikoisen raskaassa työssä oleville tai muuten sitä ansaitseville jakaa suhteessa 1 paketti 3:a tai poikkeustapauksissa 2:ta s.vankia kohti.

Sv.leireille 3 ja 24 lähetetyt paketit jaetaan suhteessa 1 paketti 5 sotavankia kohti niille vangeille, jotka leirin päällikön harkinnan mukaan ovat sen ansainneet.”⁹⁰

Karkaamiseen syyllistyneet ja poliittiset vangit olivat siis muista sotavangeista huomattavasti huonommassa asemassa kun lahjapaketteja jaettiin. Lisäksi näiden vankien kohdalla leirin päälliköllä oli mahdollisuus käyttää kaikille sotavangeille tarkoitettuja paketteja harkintansa mukaan joko palkitsemis- tai rankaisuvälineenä, vaikka tämä tuskin oli Punaisen Ristin alkuperäinen tarkoitus.

Marsalkka Mannerheim suhtautui poikkeuksellisen myötämielisesti Sotavankileiri 1:n upseerisotavangeihin. Hän lähetti heille ainakin jouluna 1942 ja

⁸⁷ PM:n sotavankitarkastajan kirje sotavankimuodostelmille 16.1.1942. T-7536/49. SA.

⁸⁸ Rosén 1977, s. 379-380.

⁸⁹ Pietola 1987, s. 194-196; Seppälä 1980, s. 134. ja Kotijoukkojen Esikunnan kirje sotavankimuodostelmille 11.5.1943 ja 17.5.1943. T-7536/52. SA.

⁹⁰ Kotijoukkojen Esikunnan kirjeet sv.muodostelmille 30.8.1943 ja 2.9.1943. T-6862/12. SA.

pääsiäisenä 1943 lahjaksi itse kustantamiaan tupakkalaatikoita ja sikaareja.⁹¹ Tupakkalahjoitusten mukana seurasi marsalkka Mannerheimin kirje upseerisotavangeille, jonka leirin starssina luki tupakoiden jakotilaisuudessa. Kiitokseksi he lähettivät marsalkka Mannerheimille kiitoskirjeitä ja valmistamiaan käsitöitä.⁹²

⁹¹ Mikkola 1976, s. 213; Tuompo 1968 s. 215 ja 217-218; Kotijoukkojen Esikunnan kirje Sv.leiri 1:n päällikölle 19.4.1943. T-7536/52. SA. ja Ylipäällikön vanhemman adjutanttin puhelinsanoma sv.leiri 1.een 24.12.1942. T-7536/27. SA.

⁹² Sv.leiri 1:n kirje Kotijoukkojen Esikunnalle 1.1.1943. T-7536/51. SA; Sv.leiri 1:n kirje Kotijoukkojen Esikunnalle 24.4.1943. T-7536/52. SA. ja Mannerheim 1952, s. 387.

6. UPSEERISOTAVANGIT TYÖVOIMANA

6.1. Sotavankityövoima kotialueella

Jatkosodan syttymisen myötä sotatoimiin mobilisoitiin mahdollisimman suuri määrä sekä miehiä että naisia. Kesällä 1941 kaikkiaan n. 660 000 henkilöä eli n. 15-17 % väestöstä oli poissa siviilitoimistaan. Tämän seurauksena oli työvoimapula, jota pyrittiin korvaamaan jäljelle jääneellä työvoimareservillä: naisilla, nuorilla ja vajaakykyisillä. Vuosi 1941 osoittautui työvoimapulan vuoksi erittäin vaikeaksi: sotatarviketeollisuudessa ei ollut tarpeeksi työntekijöitä, osa syksyn sadosta jäi korjaamatta ja maan tärkeimmässä vientiteollisuudessa eli metsäteollisuudessa oli huutava työvoimapula.¹ Sodan pitkittymisen myötä sotilaiden kotiuttaminen työvoimaksi oli välttämätöntä. Vaikka kesään 1942 mennessä kotiutettiin 180 000 miestä, työvoimapula jatkui edelleen.² Sotilaallisen tilanteen vuoksi rintamajoukot oli kuitenkin pidettävä suhteellisen vahvoina ja välttämättömät linnoitustyöt sitoivat kotirintaman työvoimaa. Kotirintamalla työvoimapulaa yritettiin helpottaa mm. järjestämällä asevelihengessä erilaisia talkoita. Työvoimapulaa pyrittiin ratkaisemaan myös siirtämällä työkykyistä suomensukuista väestöä Suomeen. Tämän seurauksena Suomeen siirrettiin sodan aikana esim. 62 000 inkeriläistä.³

Heti sodan alussa kiinnitettiin huomiota sotavankien käyttämiseen työvoimana, sillä kuluttivathan myös he maan niukkaa elintarvikevarantoa. Sotavankien käsittelyä koskevan 29.6.1941 annetun käskyn mukaan heitä voitiin käyttää työhön.⁴ Kesän 1941 aikana poliittiset vangit oli vapautettu työstä. Elokuun puolivälissä työpakko ulotettiin myös heihin ja he työskentelivät joko turvesuolla tai korjasivat viljaa vankilan pelloilta. Työpäivä oli 10-tuntia ja vankien ruoka-annokset oli sidottu työnormin täyttämiseen.⁵

Kotijoukkojen Esikunnan sotavankitoimisto hoiti yhteistoiminnassa Kululaitosten ja Yleisten Töiden Ministeriön kanssa sotavankien sijoittamisen työ-

¹ Favorin-Heinonen 1972, s. 51.

² Favorin-Heinonen 1972, s. 78.

³ Mikkola 1976 s. 161-164. Inkeriläisten siirron taustalla vaikutti työvoimapulan ratkaisemisen ohella myös voimakkaasti hoidettu heimotyö. Ks. esim. Kulha 1969, s. 383-384.

⁴ Mikkola 1976, s. 164.

⁵ Tiihonen 1990, s. 111.

hön. Sotavankityövoimaa hyödynsivät Puolustusvoimat, valtio, kunnat ja yksityiset työnantajat, jotka joutuivat anomaan sitä kuntansa työvoimalautakunnalta, joka välitti tilaukset Kululaitosten ja Yleisten Töiden Ministeriöön ja päätti työvoiman jakamisesta. Yksityiset työnantajat tekivät sotavangit luovuttaneen leirin kanssa sopimuksen, jossa sovittiin mm. sotavankien varhioinnista, muonituksesta ja majoituksesta. Hokkasen mukaan syyskuussa 1941 työvoimalautakunnat saivat oikeuden tilata työvoimaa kiintiönsä puitteissa myös suoraan sotavankileiriltä.⁶ Ensimmäisen sotavuoden aikana tärkeimmiksi sotavangeilla teetettäväksi töiksi katsottiin lastaus- ja purkutytöt, puutavaran käsittely, maataloustyöt ja teollisuustyö, jos heidän joukostaan löytyi teollisuustyöhön sopivaa ammattitaitoista väkeä.⁷ Vuoden 1941 aikana sotavankeja käytettiin eniten sadonkorjuutöissä. Yksittäisiä sotavankeja ei haluttu luovuttaa maataloille, vaan käytettiin suurempia sotavankiryhmiä, joita kierrätettiin syksyn kuluessa maatilalta toiselle. Tämä menetelmä oli kuitenkin hidaskin ja aikaisin tullut talvi lisäsi kadon vaikutusta.⁸ Huomattavan osan sotavankityövoimasta vaativat myös erilaiset Puolustusvoimien työt. Kevästä 1942 alkaen yksittäisiä sotavankeja alettiin sijoittaa maataloille koko kesäksi ja jopa ympärivuotiseksi työvoimaksi. Tätä sotavankitarkastaja eversti Spåre perustelee tarkastuskertomuksessaan huhtikuussa 1942 seuraavasti:

“Vankien sijoittamisesta maalle työhön olisi hyötyä mm. siten

- 1) että saataisiin enemmän tarpeellista työvoimaa erilaisiin meille niin perin tärkeisiin maataloustöihin sekä kesällä että talvella
- 2) etteivät sotavangit viruisi toimettomina sv.leireissä kuluttaen siellä hyödyttämättä niukkoja elintarve- ja raha varojamme, ollen siitä huolimatta leirissä sairastumiselle ja nääntymiselle alttiina sen sijaan että he maalaisoloissa pysyisivät siellä tarjolla olevan sopivan työn ja ravinnon avulla paremmin voimissa sekä
- 3) että sotavangit saisivat maalla mitä parhaita havainto-opetusta näkemällä ja kokemalla itse eroituksen meillä ja neuvostovallassa vallitsevien olojen välillä.”⁹

Syksyllä maataloilta vapautunut työvoima sijoitettiin lähinnä metsätöihin. Jatkosodan aikana metsä- ja maataloustöistä muodostui yleisesti tärkein sotavankien käyttöala, koska näillä aloilla työn tuottavuus oli parempi kuin muil-

⁶ Hokkanen 1994, s.14-15.

⁷ Pietola 1987, s. 31.

⁸ Hokkanen 1994, s. 57-58.

⁹ Eversti Spåren tarkastuskertomus 63. ja 65. SotaS, Sv.leireillä nro 3 ja 21 sekä Sv. Järj. leirissä nro 2 13.-17.4.42 toimitetuissa tarkastuksissa tehdyistä havainnoista. H 1. SA.

la, sillä töiden luonne vastasi heidän työkykyään ja -taitojaan.¹⁰ Samalla elintarviketeollisuus sai työvoimaa ja sotavangit siirtyivät työnantajan muonitettaviksi ja vartioitaviksi, mikä vapautti sotavankileirien miehistöä ja elintarvikeresursseja.¹¹

Sotavankien käyttöä työvoimana pyrittiin sodan aikana kehittämään ja vuoden 1943 alussa toiminta oli jo melko tehokasta, sillä se pystyi kattamaan heidän huoltokustannuksensa ja tuotti jopa voittoa. Työn tehokkuuden lisääntymiseen vaikutti sotavankiorganisaation tehostamisen ja keskittämisen lisäksi myös sotavankien elintarviketilanteen parantumisen myötä kohentunut fyysinen kunto.¹² Työhön sijoituksessa pyrittiin ottamaan huomioon myös heidän aikaisempi kokemuksensa ja ammattitaitonsa, minkä seurauksena vuonna 1943 teollisuuteen sijoitettujen sotavankien lukumäärä kasvoi.¹³ Elintarvikepulaa helpottavat työt olivat kuitenkin tärkein sotavankityövoiman sijoittamiskohde, sillä esim. syksyllä 1943 maatalouden työvoimapulan vuoksi määrättiin Sotavankileiri 1 ottamaan sotavankejaan pois turve- ja teollisuustöistä ja siirtämään heitä tärkeämpiin sadonkorjuutöihin.¹⁴ Sotavankityövoimakehityksen yleisenä linjana kahden viimeisen sotavuoden aikana oli sotavankien sijoittaminen erityisesti tuotannollisen elämän palvelukseen. Tämä merkitsi mm. sitä, että Puolustusvoimien merkitys sotavankityönantajana vähentyi sodan loppua kohti samalla, kun yksityisten työnantajien merkitys kasvoi.¹⁵

6.2. Upseerisotavankien osallistuminen työntekoon

Sotavangiksi joutuneiden upseerien osallistuminen isäntävaltiota hyödyttävään työhön oli sekä Haagin että Geneven sotavankisopimuksien mukaan tapahtuttava vapaaehtoisuuteen perustuen. Koska suomalaiset katsoivat parhaaksi noudattaa sotavankien käsittelyssä Haagin sopimuksen päälinjoja humanisista syistä, tunnustettiin sotavangiksi joutuneiden upseerien oikeus

¹⁰ Sotavankien työtehoa on yleensä arvioitu muualla kuin maataloudessa heikoksi. Työ tulosta heikensivät mm. kielivaikeudet, vartioinnin aiheuttamat kustannukset ja tottumattomuus suomalaisiin työmenetelmiin. Kts. esim. Tirronen 1975, s. 60 ja Vihola 1981, s. 168-169.

¹¹ Hokkanen 1994, s 6-7.

¹² Hanski 1990, s. 109.

¹³ Katsaus sotavankityövoiman käyttöön v. 1943. T-19657/ f 26. SA.

¹⁴ Kotijoukkojen Esikunnan kirje Sv.leiri 1:een 19.8.1943. T-7699/47. SA.

¹⁵ Mikkola 1976, s. 170-173.

päittää itse työhön osallistumisestaan.¹⁶ Talvisodan aikana upseerisotavankien kohdalla oli noudatettu vastaavaa käytäntöä ja he olivat vapaaehtoisuuden pohjalta osallistuneet erilaisiin työtehtäviin.¹⁷

Upseerisotavankien muista sotavangeista poikkeava asema työnteon suhteen aiheutti heti sodan alussa epäselvyyksiä. Lokakuussa 1941 eversti Spåre lähetti Kotijoukkojen Esikunnalle tarkastusraporttinsa, jossa hän mm. toteaa, että sotavankeina olevia upseereita oli vastoin kansainvälisiä sääntöjä käytetty ruumiilliseen työhön.¹⁸ Vastauksessaan Kotijoukkojen Esikunnalle Sotavankileiri 1:n päällikkö vänrikki Salonen myöntää, että oli luonnollista käyttää upseerisotavankeja sellaisiin tehtäviin, jotka johtuvat heidän olostaan sotavankileirillä, kuten esim. oman ruokansa laittoon, parakkien puhdistukseen ja taloustöihin. Upseerien sijoittamisesta muihin töihin hän tiedustelee lisäohjeita Kotijoukkojen Esikunnalta, koska leirillä oli epäselvyyttä heidän työvelvollisuudestaan:

”Tulkinnan varaista lienee taas: voidaanko upseerisotavankeja käyttää leiri-alueen (varavankila-alueen) muihin töihin, kuten tien tekoon, kuokkaukseen jne. Voidaanko heitä jos he itse vapaaehtoisesti pyrkivät panna töihin? Tähän asti leirillä on ollut käytännössä sellainen tapa, että jos upseerisotavangit ovat vapaaehtoisesti pyrkineet työhön, on heille sitä koetettu järjestää ja samalla ilmoitettu minkälaista työtä on tarjolla. Jos upseerisotavankeja saadaan vapaaehtoisuuteen perusteella panna töihin, helpottuu järjestyksenpito y.m. huomattavasti leirillä, koska parakeissa päivällä olisi vähemmän vankeja, joten parakkien puhdistus, tarkastus y.m. kävisi huomattavasti helpommaksi.”¹⁹

Kotijoukkojen Esikunnan ohjeiden mukaisesti vapaaehtoisesti työhön haluvan upseerisotavangin oli kirjoitettava anomus päästä työhön, joka sitten lähetettiin Kotijoukkojen Esikuntaan.²⁰ Tehostaakseen heidän osallistumistaan työhön eversti Spåre kutsui marraskuussa tarkastusmatkallaan Sotavankileiri 1:ssä kaikki upseerisotavangit koolle ja ilmoitti heidän mahdollisuudestaan

¹⁶ Upseerisotavangit oli ainoa ryhmä, jolle tunnustettiin tällainen oikeus. Sotavangiksi joutuneet politrukkit ja komissaarit tunnustettiin Suomessa sotavangeiksi, toisin kuin esim. Saksassa. (kts. esim. Hanski 1990, s. 31.) Vaikka he olivatkin poliittisia upseereita, he eivät saaneet halutessaan osallistua työhön. PM:n Valvontaosaston määräyksestä Sv.leiri 3:een sijoitettuja politrukkeja ei luovutettu yksityisille työnantajille vaan he työskentelivät rajoitetusti ja tiukasti eristettyinä leirin alueella. (Selostus sv.asioiden hoidosta. T-19664/ f 16. SA.)

¹⁷ Hanski 1990, s. 106.

¹⁸ Mikkola 1976, s. 182. ja eversti Spåren kirje Kotijoukkojen Esikunnalle 9.10.1941. T-19653/ 5. SA.

¹⁹ Sv.leiri 1:n kirje Kotijoukkojen Esikunnalle 28.10.1941. T-7536/68. SA.

²⁰ Sv.leiri 1:n kirje Kotijoukkojen Esikuntaan 8.11.1941. T-7536/68. SA. ja Kotijoukkojen Esikunnan kirje Sv.leiri 1:een 11.11.1941. T-7536/68. SA.

päästä ammattia vastaavaan työhön kirjoittamalla lyhyt ja asiallinen anomus Kotijoukkojen Esikunnalle.²¹

Vuoden 1941 aikana upseerisotavankien sijoittaminen leirin ulkopuolelle työhön jäi melko vähäiseksi, sillä vuoden 1941 Sotavankileiri 1:n tarkastuskertomuksissa ei löydy mainintoja upseerien osallistumisesta työhön. He joutuivat viettämään päivänsä toimettona ahtaissa parakeissa, ollen ulkoilmassa ainoastaan heille varatun kävelytunnin ajan.²² Ainoastaan muutamia heistä siirrettiin Puolustusvoimien käyttöön. Vänrikki Salonen toteaa kirjessään Kotijoukkojen Esikunnalle upseerien pyrkineen sellaisiin töihin, joita ei voitu järjestää ainakaan sotavankileirin puolesta.²³ Vammalassa toimineen Asevarikko 3:n historiassa kerrotaan jo vuodelta 1941 Karkussa toimineesta Rakentaja Oy:n työleiristä, jossa luutnantin arvoinen sotavanki oli suunnitellut ja tehnyt lujuslaskelmat tehtaan uutta sahalaitosta varten. Sama sotavanki oli teoksen mukaan myös johtanut rakennustöitä.²⁴

Kevättalvella 1942 Kotijoukkojen Esikunnan Järjestelytoimisto 1b:n toimistopäällikkö kapteeni Eljas Erkko kehotti Sotavankileiri 1:n päällikköä sijoittamaan työhön halukkaat ja kykenevät upseerisotavangit tuottoisaa työhön, kuten halonhakuuseen ja tietöihin. Kevään tullessa tulisi leiriin perustaa keittiöpuutarha, jota viljeltäisiin sotavankityövoimalla.²⁵ Kevään 1942 myötä upseerisotavankien sijoittaminen maatalouden työvoimaksi kävi ajankohtaiseksi. Sotavankileirin päällikkö luutnantti Salonen tiedusteli huhtikuun lopussa Kotijoukkojen Esikunnalta, voidaanko heitä luovuttaa lähipaikkakuntien maanviljelijöille maataloustöihin. Hänen mukaansa siten maanviljelijät saisivat kaipaamaansa työvoimaa ja sotavangit saisivat maalaistaloissa parempaa ravintoa kuin sotavankileirillä. Heidän sijoittamisensa maataloihin toisi luutnantti Salosen mukaan myös leirille lisää tilaa. Haittapuolina hän mainitsee heikon vartioinnin ja sotavankien hyvän tilaisuuden karkaami-

²¹ Eversti Spåren tarkastuskertomus Riihimäellä, Valkeakoskelle, Tampereella, Karvialla, Vaasassa, Porissa, Raumalla, Köyliössä, Turussa, Salossa ja Lohjalla 12-19 p:nä marraskuuta 1941 toimitetuissa tarkastuksissa tehdyistä havainnoista. H 1. SA.

²² Eversti Spåren tarkastuskertomus 63. ja 65. SotaS, Sv.leireillä nro 3 ja 21 sekä Sv. Järj leirissä nro 2 13-17.4.42 toimitetuissa tarkastuksissa tehdyistä havainnoista. H 1. SA. ja Kaila 1954, s. 126.

²³ Sv.leiri 1:n kirje Kotijoukkojen Esikunnalle 24.11.1941. T-7536/68. SA.

²⁴ Lammi 1989, s. 125-126.

²⁵ Kotijoukkojen Esikunnan kirje Sv.leiri 1:lle 16.3.1942. T-7536/49. SA.

seen.²⁶ Kotijoukkojen Esikunnan vastaus upseerisotavankileirille myötäili kevään 1942 yleistä linjaa ja hyväksyi upseerien sijoittamisen yksityisille työnantajille tietyin varauksin: heidän tuli olla vapaaehtoisia, heidän tuli allekirjoittaa kunniansanallaan vahvistetun lupauksen etteivät karkaa, he eivät saaneet päästä kosketuksiin siviiliväestön kanssa ja vartijoiden tuli olla rokotettuja pilkkukuumetta vastaan. Muuten heillä oli voimassa samat määräykset kuin muillakin sotavangeilla.²⁷ Upseerisotavankien osallistuminen työhön paransi oloja sotavankileirillä ja toi vaihtelua heidän yksitoikkoiseen leirielämänsä.²⁸ Upseerisotavankien työllistäminen painottui kuitenkin ilmeisesti syksyn sadonkorjuutöihin, koska Kotijoukkojen Esikunta lähetti Sotavankileiri 1:lle vasta syyskuussa työvoimakorvausten perinnästä ohjeet, joiden mukaan upseerisotavankien työstä oli perittävä samansuuruinen korvaus kuin muidenkin sotavankien työstä: 30 mk työpäivää kohti, jos työnantaja majoittaa sotavangit korvauksesta vähennettiin 5 mk ja jos muonitti niin alennus oli 20 mk päivää kohti.²⁹ Joulukuussa 1942 työpäivän hintaa nostettiin siten, että työpäivä maksoi työnantajalle 35 mk, syyskuusta 1943 lähtien työpäivä maataloudessa maksoi työnantajalle 50 mk ja teollisuudessa 60 mk ja huhtikuussa 1944 hinnoiksi määrättiin 65 mk maataloudessa ja 75 mk teollisuudessa.³⁰

Lokakuussa 1942 Sotavankileiri 1:n henkilökunnan oli kiinnitettävä aikaisempaa enemmän huomiota työvoimakysymyksen organisoimiseen, sillä sen vastuulle tuli ympäri Satakuntaa ja Varsinais-Suomea työhön sijoitettuja aliupseeri- ja miehistösotavangeja Sotavankileiri 2:n vankien siirron myötä. Sotavankityövoiman käytön yleisen tehostamisen ja Sotavankileiri 1:n parantuneiden työllistämismahdollisuuksin seurauksena aikaisemmin melko vaatimattomaksi jääneeseen upseerisotavankien työllistämiseen kiinnitettiin huomiota talvella 1942-43. Maaliskuussa 1943 Kotijoukkojen Esikunta tiedotti Päämajan Järjestelyosastolle määräyksestään 2 markan sotavankipäivärahan luovuttamisesta vapaaehtoisesti työtätekevien upseerien henkilökohtaiseen käyttöön siitä huolimatta työskentelivätkö he sotavankileirissä vai sen ulko-

²⁶ Sv.leiri 1:n kirje Kotijoukkojen Esikunnalle 28.4.1942. T-7536/67b. SA.

²⁷ Kotijoukkojen Esikunnan kirje Sv.leiri 1:lle 2.5.1942. T-7536/67b. SA.

²⁸ Kaila 1954, s. 127.

²⁹ Kotijoukkojen Esikunnan kirje Sv.leiri 1:lle 28.9.1942. T-7477/21. SA ; Pietola 1987, s.125 ja Mikkola 1976, s. 177.

³⁰ Mikkola 1976, s. 178; Kotijoukkojen Esikunta sv.muodostelmille 15.9.1943. T-7699/48 ja Sotavankikommentajan Esikunnan kirje sv.muodostelmille 12.4.1944. T-7699/46. SA.

puolella. Tämä tapahtui perustamalla Sotavankileiri 1:een sotavankikanttiin, josta upseerisotavangeilla oli mahdollisuus henkilökohtaiselle päivärahatililleen kertyneillä varoilla hankkia säännöstelyn ulkopuolella olleita tavaroita, tupakkaa ja elintarvikkeita itselleen.³¹ He eivät kuitenkaan saaneet päivärahaansa haltuunsa rahana, vaan ns. leirirahana, jonka avulla asioiminen sotavankikanttiinissa oli mahdollista.³² Sotavankikanttiin toimi samalla kannustimena upseerisotavangeille osallistua työhön ja mahdollisuutena hankkia sen kautta sotavankipäivärahoilla hyötyä itselleen. Kanttiin aloitti toimintansa 1.4.1943 ja toimi 27.10.1944 saakka. Sotavankileirin oli hankittava kanttiinissa myytävät tavarat ja siellä saivat asioida ainoastaan upseerisotavangit.³³ Työhön vapaaehtoisesti osallistuneiden upseerien päiväraha korotettiin sotavankikomentaja eversti Malmin määräyksestä vuoden 1943 syyskuun alusta 5 markkaan ja vuoden 1944 tammikuun alusta 10 markkaan tehtyä työpäivää kohti.³⁴ Suomalaisen rintamasotilaan päiväraha rintamalisineen oli 1.8.1943 saakka 12 mk ja sen jälkeen 16 mk, rintamalla olevan väepelin päiväraha oli 35 mk ja kapteenin 45 mk, kotijoukoissa olevien sotilaiden päivärahat olivat pienemmät kuin rintamajoukkojen. Kun upseerisotavankien päiväraha korotettiin 5 mk, niin se oli pienempi kuin kotijoukoissa palvelevan alokkaan päiväraha, sillä 9.7.1943 otettiin käyttöön yksi yleinen päiväraha, jossa alokkaan päivärahaksi määrättiin 8 mk. Upseerisotavankien päivärahan korotus 10 mk vastasi sotamiehen yleistä päivärahaa, näin heille maksetut päivärahat eivät missään sodan vaiheessa nousseet edes alempien aliupseerien päivärahojen tasolle.³⁵

Suomalaiset eivät siis noudattaneet Haagin sotavankisopimuksen 17. artiklan määräystä, jonka mukaan vangituille upseereille piti maksaa samansuuruisen palkka, minkä suomalaisetkin upseerit saivat. Upseerisotavankien lisäantyneen työpanoksen myötä heidän palkkaustaan pohdittiin vuoden 1943 aikana. Inge Pipping laati asiasta muistion, jossa todetaan, että Suomi ei ole vel-

³¹ Kotijoukkojen Esikunnan kirje Päämajan Järjestelyosastolle 22.3.1943. T-19654/ f6. SA. ja Mikkola 1976, s. 181.

³² Sotavankikomentajan Esikunnan selvitys upseerisotavankien päivärahatilistä. 5.12.1943. T-7966/45. SA.

³³ Mikkola 1976, s. 181 ja Sv.leiri 1:n sotavankiupseerien kanttiin toimintakertomus 1.4.1943-27.10.1944. T-7476/1. SA.

³⁴ Sotavankikomentajan Esikunnan kirje Sv.leiri 1:n päällikölle 15.9.1943. T-7699/45. SA. ja Sotavankikomentajan Esikunnan kirje Sv.leiri 1:n päällikölle 19.12.1943. T-7477/17. SA.

³⁵ Seppälä 1989, s. 81 ja Tervasmäki 1978, s. 180.

vollinen toimimaan Haagin sopimuksen mukaisesti, koska Neuvostoliittoon ei sitä noudattanut ja koska kumpikaan maa ei ollut hyväksynyt Geneven sotavankisopimusta. Palkkauskysymyksen parissa työskennellyt neuvotelukunta yhtyi Pippingin näkemykseen yksimielisesti.³⁶

Sotavangit eivät voineet vapaasti käyttää päivärahaansa, kuten koti- ja rintamajoukkojen sotilaat, koska päivärahaa ei maksettu heille henkilökohtaisesti. Upseerisotavangit olivat tässä suhteessa poikkeavassa asemassa muihin sotavankeihin nähden, sillä he voivat itse suorittaa leirirahalla hankintoja leirin sotavankikanttiinista ja voivat näin käyttää päivärahaansa haluamallaan tavalla omaksi henkilökohtaiseksi edukseen. Muuten sotavankipäivärahojen käytöstä päätti sotavankileirin henkilökunta:

“Sv.yksiköille neljännesvuosittain myönnettäviä sv.päivärahoja saavat nämä käyttää harkintansa mukaan seuraaviin tarkoituksiin:

- 1)Lehtien tilaamiseen, kirjallisuuden tai muun luettavan hankkimiseen sv:lle
- 2)Kirjoitus-, piirustus- ja maalausvälineiden ja -tarvikkeiden hankkimiseen sv:lle
- 3)Radiokuuntelulaitteiden hankkimiseen ja kunnossapitoon sv:lle
- 4)Soittovälineiden ja -soittotarvikkeiden, nuottien yms. hankkimiseen sv:lle
- 5)Ajanvietepelien hankkimiseen sv:lle.
- 6)Henk.koht. puhtaanapitovälineiden hankkimiseen sv:lle.
- 7)Erialaisten puhde- ja askartelutyövälineiden ja -materiaalin hankkimiseen sv:lle
- 8)Sv:en majoitusolojen parantamiseen
- 9)Säännöstelemättömän lisäravinnon hankkimiseen sv:lle
- 10)Kasvitarha- ja viljelyspalstojen vuokraamiseen sekä siementen ja taimien ostamiseen
- 11)Jätetupakan-, kessun jne. hankkimiseen sv:lle
- 12) Sv.vaatetuksen parantamiseen”³⁷

Upseerien työllistämisellä oli piristävä vaikutus leirin mielialaan, kuten seuraava lainaus majuri V. Teutarin tarkastuskertomuksesta osoittaa:

“Sv.leiri N:o1:ssä olin käynyt viimeksi elokuussa 1942. Tällöin näin tuhatpäisen, täysin apaattisen ja vihamielisesti kulmaina alta kyräilevän upseerisotavankijoukon. Nyt ei äsken mainitusta vihamielisyydestä näkynyt jälkeäkään, vaan tapsi siellä kompia ja sutkautuksia veistelevän iloisen joukon. Varsinaisen leirimaatilan hoitaa n. 300, pääasiassa upseerisotavankia sekä ulkopuolella leirin on työssä n. 650 upseeria ja n. 1200 aliups. ja miestä, viimeksimainitut siirretty leiriin Karvialta, joka luovutettiin vankeinhoitolaitokselle.”³⁸

³⁶ Inge Pippingin muistio 25.8.1943 T-19657/ F 26. SA.; Kenraalimajuri Isaksonin kirje muistion hyväksymisestä 25.8.1943. T-19657/ F 26. SA. ja Mikkola 1976, s. 182.

³⁷ Sv.komentajan Esikunta sv.muodostelmille 5.12.1943. T-7699/54. SA.

³⁸ Majuri Teutarin tarkastuskertomus 31.8.1943. T-7230/3. SA.

Teutarin mukaan upseerit olivat tyytyväisiä oloihinsa ja hänen mukaansa eräät vangit tekivät metsätöissä 6 kuutiota halkoja, vaikka päivän urakka oli puolet siitä.

Käyttämällä hyväkseen vapaaehtoisuuteen perustuvaa työhön osallistumisoi-
keuttaan upseerisotavangit järjestivät lakkoja ja kieltäytyivät työstä parantaak-
seen olojaan sotavankeudessa. Muiden sotavankiryhmien työstä kieltäytymi-
set olivat Hokkasen mukaan harvinaista ja taustalla oli tällöin yleensä huono
kohtelu ja ylipitkät työajat. Lakkoja vähensi myös se, että sotavankityövoimas-
ta pyrittiin karsimaan häiriköt pois.³⁹ Upseerisotavankien lakkoiluun vaikut-
tivat myös punaisten upseerisotavankien sisäinen painostus, jossa työhön
osallistuvat upseerit leimattiin maanpettureiksi ja suomalaisten sotavankivi-
ranomaisten antamat katteettomat lupaukset päästä sotavankeuden aikana
omaa ammattiaan vastaavaan työhön. Tämä ei toteutunut monenkään upsee-
risotavangin kohdalla, vaikka heidän joukossaan oli monen alan ammatti-
miehiä. Ammattiaan vastaaviin töihin pääsivät pääasiassa lääkärit ja teknisen
alan ammattilaiset. Puolustusvoimat oli sotasaalismateriaalin vuoksi erityisen
kiinnostunut sellaisista sotavangeista, jotka olivat perehtyneet neuvostoar-
meijan kaluston korjaamiseen ja huoltoon.⁴⁰ Sotavangit ilmoittautuivat ha-
lukkaasti erilaisiin työtarjouksiin päästäkseen pois sotavankileiriltä, ja tämän
vuoksi leirin henkilökunnan oli karsittava hakijoista parempien olojen toi-
vossa ilmoittautuneet pois.⁴¹ Kapteeni Mustosen kirje Sotavankikomentajan
Esikunnalle 7.2.1944 kuvastaa hyvin upseerisotavankien pettymystä suoma-
laisten heille järjestämiin metsätöihin ja kiinnostusta päästä töihin maataloi-
hin sekä pitkittyneen sodan vaikutuksen sotavankien mielialoihin:

”Tarkastin t.k. 4p:nä m.m. Metsähallituksen työmaan Parkanossa, jossa työs-
kentelevät 22 upseerisotavankia oli kieltäytynyt työstä.

Puhuttelussa kävi selville, ettei heillä ollut mitään erityisempää valitettava-
naan ruuan, majoituksen tai kohtelunkaan suhteen. Esim. ruuan suhteen oli
ainoa valitus etteivät saa kaurapuuroa, vaan annetaan ruis- ja vehnäpuuroa!
Sotavangit olivat vahvan näköisiä ja syynä lakkoon osoittautui olevan se
seikka, että olivat mielestään olleet liian kauan metsätöissä ja halusivat maa-
taloustöihin. Kukaan ei kuitenkaan ilmoittanut haluavansa leirille, kun sa-
noin, ettei maataloustöihin nyt pääse, vaan vasta keväällä. Pari vähän sairasta
ja kolme kiihoittajaksi mainittua vaihdetaan työpisteestä pois.

Näin ollen katson, että tähänkin lakkoon on vaikuttanut vain tilanne rin-

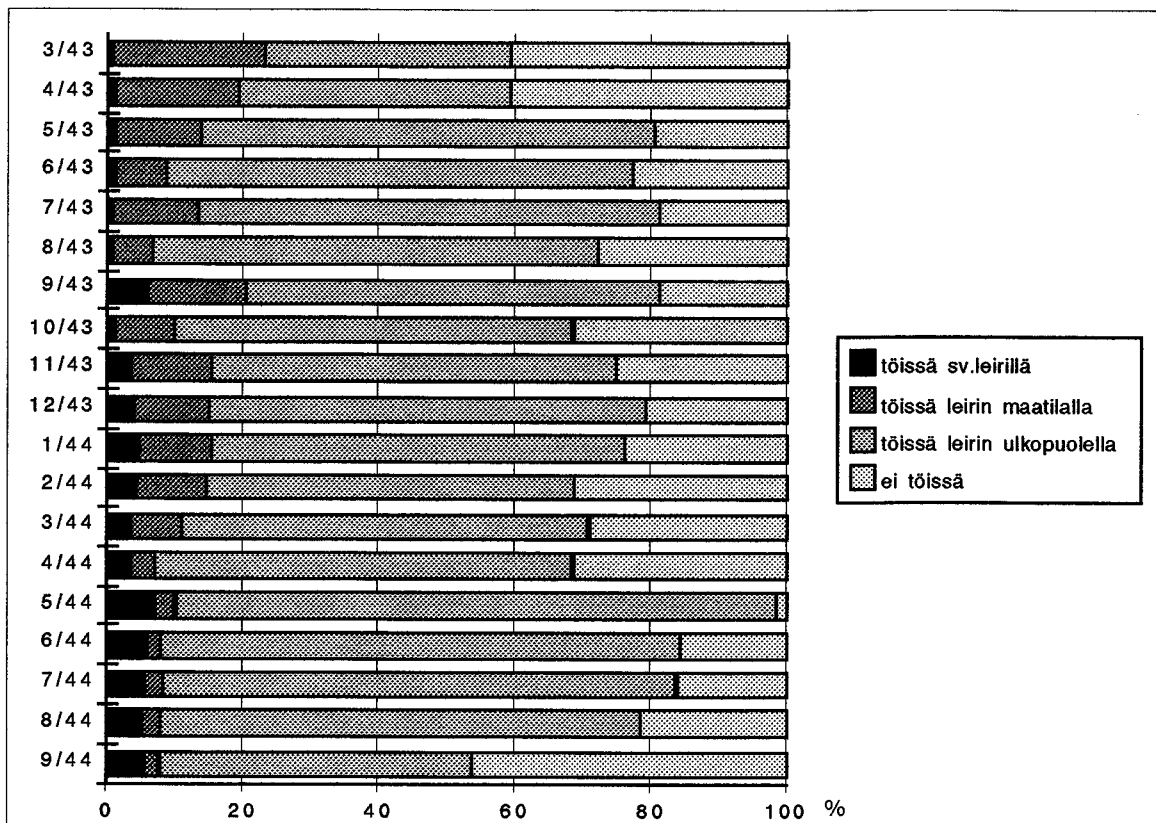
³⁹ Hokkanen 1994, s. 46-47.

⁴⁰ Esim. sotavankikomentajan kirje sotavankimuodostelmille 29.10.1943. T-7699/47. SA.

⁴¹ Sv.leiri 1:n kirje Kotijoukkojen Esikunnalle 3.1.1942. T-7536/67b. SA.

tamalla ja yleinen haluttomuus metsätöihin.”⁴²

KUVIO 11: UPSEERISOTAVANKITYÖVOIMAN JAKAUTUMINEN 3/1943-9/1944

Lähteet:Yhdistelmä sv.työvoima ja perimislueteloista ja sv.työnantajaluettelo T-7699/43-44.SA.

Jotta upseerisotavankien lakkoilua olisi voitu rajoittaa, kaikesta työstä kieltäytyneet upseerit ja kiihottajat eristettiin Sotavankileiri 1:ssä lauta-aidalla ympäröityyn parakkiin ja heille annettiin vain B-muona-annos. Sotavankikomentaja eversti Malm vahvisti tämän menettelytavan käskyllään 8.11.1943.⁴³ Upseerisotavankeja ei voitu sijoittaa samalla tavalla pitkäksi aikaa työskentelemään maataloille kuin muita sotavankiryhmiä, koska tällöin metsätöihin kateroituneet upseerit kieltäytyvät työskentelemästä.⁴⁴ Metsätöiden työmotivaation lisäämiseksi heille maksettiin päivittäisen normin ylittämisestä kiihottusrahaa, jonka avulla he voivat ostaa itselleen tarvikkeita sotavankikanttii-

⁴² Sv.leiri 1:n kirje Sotavankikomentajan Esikunnalle 7.2.1944. T-7536/54. SA.

⁴³ Sv.leiri 1:n kirje Sotavankikomentajan Esikunnalle 25.10.1943 T-7536/52 ja sotavankikomentajan kirje Sv.leiri 1:lle 8.11.1943. T-7699/47. SA.

⁴⁴ Sv.leiri 1:n kirje Sotavankikomentajan Esikunnalle 7.2.1944. T-7699/46. SA.

nista.⁴⁵ Upseerien osallistuminen työhön aiheutti jatkuvia sisäisiä ristiriitoja heidän keskuudessaan. Tämän seurauksena upseerisotavankileiri jaettiin maaliskuussa 1944 kahteen osastoon: toiseen sijoitettiin työssäkäyvät upseerisotavangit ja toiseen siitä kieltäytyneet. Eversti Malm kirjoitti puheen kumman osaston sotavangeille. Töistä kieltäytyneille upseereille hän lupasi mahdollisuuden osallistua edelleen työhön ilmoittamalla halukkuutensa, jos leirin päällikkö katsoi voivansa puoltaa siirtoa sotavangin käytöksen perusteella.⁴⁶

Kuviossa 11 esitetään upseerisotavankityövoiman jakautumista leirin jakamisen jälkeen. Siinä ei ole otettu huomioon leirin ylläpitämiseen tarvittuja töitä, kuten esim. siivousta ja ruuanlaittoa. Upseerisotavankien työvoiman käytön voidaan katsoa jakaantuneen neljään osaan: työhön leirillä, työhön leirin maatilalla, työhön leirin ulkopuolella ja työstä kieltäytyneisiin. Kuvio 11 osoittaa että, upseerien työhön osallistuminen saavutti huippunsa toukokuussa 1944, jolloin ainoastaan 1,8% upseerisotavangeista ei osallistunut työhön, joten työstä kokonaan kieltäytyneiden ja sen vuoksi eristettyjen upseerien joukko oli melko pieni. Ylemmät esiupseerit eivät juurikaan osallistuneet työhön, sillä he kuluttivat mieluiten aikaansa lukemalla leirin kirjaston kirjoja esiupseeriparakissa.⁴⁷ Sotavankileirillä oli ajoittain työvoimareserviä, sillä työn ulkopuolelle jääneiden upseerisotavankien määrä vaihteli kulloisenkin työvoimatarpeen ja työn laadun mukaan. He olivat haluttomia osallistumaan talvella metsätöihin ja olivat mieluummin sotavankileirillä. Maataloustyöt olivat sen sijaan heidän suosiossaan ja kapteeni Mustonen toteaakin helmikuussa 1944 kirjeessään Sotavankikomentajan Esikunnalle, että leirillä oli n. 60-65 sellaista upseerisotavankia, jotka olivat työhön kykeneviä mutta haluttomia osallistumaan metsätyöhön odottaen kevään myötä alkavia maataloustöitä.⁴⁸

⁴⁵ Everstilutnantti Spåren tarkastuskertomus Köyliön sotavankileiri N:o 1 ja sen työpisteissä 29-31.5.43 toimitetussa tarkastuksessa tehdyistä havainnoista. H 3. SA.

⁴⁶ Eversti Malmin puheet upseerisotavankiosastoille, jotka luettiin upseerisotavangeille Sotavankileiri 1:ssä 20.3.1944. T-7536/54 a. SA.

⁴⁷ Everstilutnantti Spåren tarkastuskertomus Köyliön sotavankileirin N:o 1 ja sen työpisteissä 3-7.3.43 toimitetussa tarkastuksessa tehdyistä havainnoista. T-7699/47. SA. Työhön osallistuneet olivat pääasiassa aliluutnantteja, luutnantteja, yliluutnantteja ja kapteeneja. Joukossa oli myös muutama majurin arvoinen sotavanki. Siirtokirja T-7699/15. SA.

⁴⁸ Sv.leiri 1:n kirje Sotavankikomentajan Esikunnalle 7.2.1944. T-7699/46. SA.

6.3. Upseerisotavankityövoiman käyttö sotavankileirin alueella

Köyliön varavankila oli perustamisensa jälkeen aloittanut mittavan hankkeen Kakkurinsuon raivaamiseksi pelloksi. Talvisodan alkuun mennessä vankilan toiminta oli saatu hyvään vauhtiin ja peltoa oli raivattu n. 300 hehtaaria. Varavankilan yhteyteen oli navetan ja rehusuojien lisäksi rakennettu puusepänverstas ja paja vankilan työliikkeen käyttöön. Siinä toimi mm. puuseppiä, seppiä, räätäleitä, kirjansitojia ja leipureita. Töiden tilaajina olivat pääasiassa vankilan henkilökunta ja vapautuvat vangit. Ajoittain vankila teki myös Karvian varavankilalle puusepäntöitä.⁴⁹ Köyliön varavankilan lopetettua toimintansa koko varavankilan alue siirtyi sotavankileirin käyttöön. Se jatkoi sotavankityövoimalla verstaissa ja pajassa työliikettä ja muodosti varavankilan pelloista ja maatalousrakennuksista Puolustusministeriön maatilan, jonka viljelyä jatkettiin leirin henkilökunnan johdolla.

Sotavankileiri 1:n verstailla pääosin upseerisotavangit tekivät kaikenlaisia pikkuesineitä tilausten perusteella. He valmistivat mm. pärekoreja, vaateripustimia, saviastioita, soittimia, krusifikseja, lasiastioita ja pajukoreja. Sotavangit rakensivat verstailla myös mm. elintarvikekuljetuslaatikoita Puolustusvoimien käyttöön.⁵⁰ Suosituimpia olivat taiteilijaparakissa valmistettavat krusifiksit, joita tilasi Lähetyskirjakauppa Helsingistä ja erilaiset saviesineet.⁵¹ Koska saviesineitä ei valmistettu muissa sotavankileireissä, Köyliössä alettiin helmikuusta 1944 lähtien valmistaa niitä kolmessa työvuoressa. Lisäksi muilta sotavankileireiltä siirrettiin savenvalajia Sotavankileiri 1:een.⁵² Keväällä 1944 työskentely verstailla katkesi 31.5. tapahtuneen tulipalon vuoksi. Tuli oli pääsyt irti savupiipun halkeamasta ja tuhosi saviverstaan vesikaton ja osan välikattoa.⁵³

Puolustusministeriön maatilan maista jaettiin sotavangeille maata mm. tupakan ja juurikasvien viljelyä varten ja perustettiin keittiökasvitarha, jota hoi-

⁴⁹ Köyliön varavankilan vuosikertomukset 1935-1941. Dg 1. KövVA. TuMa, Kivioja 1954, s.35 ja 82-83 ja Junkkari-Kujansuu 1997, s. 35-42.

⁵⁰ Int. töitä koskevia määräyksiä 1943-1944. T-6360/6. SA.

⁵¹ Everstiluutnantti Spåren tarkastuskertomus Köyliön sotavankileirin N:o 1 ja sen työpisteissä 3-7.3.43 toimitetussa tarkastuksessa tehdyistä havainnoista. T-7699/47. SA.

⁵² Everstiluutnantti Spåren tarkastuskertomus Sv.leirien N:o 1:den ja N:o 7:n työpisteissä 20-25.8.43 toimitetuissa tarkastuksissa tehdyistä havainnoista. T-7699/47. SA.

⁵³ Kuulustelupöytäkirja 1.6.1944. T-7536/64. SA.

tivat puutarhakoulutuksen saaneet sotavangit. Maatilan pelloilla kasvatettiin mm. perunaa, viljaa ja tupakkaa, jota ei luovutettu Puolustusvoimille, vaan käytettiin ahkerien ja hyvin käyttäytyvien sotavankien palkitsemiseen.⁵⁴ Maanviljelystyön lisäksi sotavangit nostivat turvetta ja hakkasivat polttopuita leiriä varten.⁵⁵ Sotavankileirin yhteydessä toimineelle maatilalle sijoitettiin sodan loppupuolella sellaisia heimosotavankeja, jotka oli palautettu leirin ulkopuolisista työpisteistä niskuroinnin ja lakkoilun vuoksi, ja epäluotettavia upseerisotavankeja, joita ei saanut sijoittaa työhön leirin ulkopuolelle. Maatalous- ja verstastoiminnan lisäksi sotavankityövoimaa käytettiin myös leirin rakennusten korjauksiin ja uudisrakennustöihin. Kesän 1944 aikana sotavankileirillä käytettyä upseerisotavankityövoiman osuutta lisäsivät leirillä tehdyt rakennus- ja korjaustyöt.

6.4. Sotavankileirin ulkopuolelle sijoitettu upseerisotavankityövoima

Sotavankileirien ulkopuolella työskentelevät sotavangit olivat monille sota- toimialueen ulkopuolella asuville kotirintaman suomalaisille ainoat vihollisarmeijan edustajat koko sodan aikana. Sotavankien sijoittaminen työskentelemään siviiliväestön keskuuteen vaati sotavankiviranomaisten toimenpiteitä niin sotavankien vartioinnin kuin oman väestön valvonnan suhteen. Sodan alkupuolella sanomalehdistössä käytiin sotavangeista vilkasta keskustelua, jossa paheksuttiin heidän liian hyvää kohteluaan etenkin kaupunkien läheisyydessä. Maaseudulla se koettiin ymmärrettävämmäksi, koska sotavankeja verrattiin hevoseen, josta oli pidettävä hyvää huolta työtehon säilyttämiseksi.⁵⁶ Suomalaisten asenteet käynnissä olevaan sotaan ja viholliseen heijastuivat luonnollisesti myös sotavankien kohteluun ja käsityksiin siitä, miten vankikysymys tulisi parhaiten järjestää. Olavi Paavolainen kirjassaan Synkkä yksinpuhelu mainitsee törmänneensä suomalaiseen ”kirkonkylämentaliteettiin”, joka suhtautui sotavankeihin hyvin suoraviivaisesti kuten seuraava lainaus Paavolaisen kirjasta osoittaa:

”Kaksi vanhaa ja arvokasta sairaanhoitajaa toivottelee, että jokainen vanki pitäisi ilman muuta tappaa. Ehdotus saavuttaa voittopuolisesti naispuolisen kahviseurakunnan puolelta äänekästä hyväksymistä. Älykäs tohtorinnakin

⁵⁴ Everstiluutnantti Spåren tarkastuskertomus Köyliön sotavankileiri N:o1 ja sen työpisteissä 29-31.5.43 toimitetussa tarkastuksessa tehdyistä havainnoista. H 3 ja Kotijoukkojen Esikunnan kirje sv.muodostelmille 10.9.1942. T-7477/21. SA.

⁵⁵ Pöytäkirja lisämuonan jaosta Sv.leiri 1:ssä 28.8.1943. T-7477/24. SA.

⁵⁶ Favorin-Heinonen 1972, s.56.

innostuu kertomaan erään miehensä virkaveljen esittämän ajatuksen, että kaikki vangit pitäisi ladottaman päällekkäin kasaan; sitten olisi aamulla vain vedettävä kasan alle kuolleet esiin ja haudattava... Idea saa osakseen hyvähuutoja ja naurua.”⁵⁷

Asenteissa sotavankeja kohtaan oli eroja eri alueiden ja yhteiskuntaluokkien välillä. Esimerkiksi Karkun kunnassa valtaosa väestöstä oli vasemmistolaisesti suuntautunutta teollisuustyöväestöä ja pienien maatilojen viljelijöitä. Tällä alueella vankeihin suhtauduttiin suopeasti ja auttamishaluisesti. Sotavangit saivat leirin puutteellisesta vartioinnista johtuen kulkea vapaasti ja käydä seudun taloissa mm. kuulemassa uutisia sotatapahtumista. Karkun seudulla vangit olivat ilmeisesti varsin hyvin perillä sodan kulusta ja viimeisenä sota-kesänä heidän asenteensa suomalaisia ja työntekeä kohtaan muuttuivat kielteisiksi ja uppiniskaisiksi.⁵⁸

Sotavangiksi joutuneiden vihollisten hyvä kohtelu kotirintamalla ärsytti lomalla käyviä rintamamiehiä ja vaikutti yhdessä muiden kotirintamalta kantautuneiden uutisten kanssa joukkojen mielialoihin rintamalla. Päämajan Tiedotusosasto oli jo heti sodan alussa havainnut, että erityisesti naisten mielialat ja kirjeet vaikuttivat rintamalla olevien miesten mieliin.⁵⁹ Sotavankien huono kohtelu puolestaan vähensi heidän työtehoaan ja oli omiaan antamaan huonon kuvan suomalaisista sodan päättyessä mahdolliseen tappioon. Heidän asiallisen kohtelunsa varmistamiseksi yksityisille työnantajille jaettiin ohjeet sotavankien käsittelystä, työkorvausten suorittamisesta ja huollosta.⁶⁰

Leirin ulkopuolisille työnantajille luovutetut upseerisotavangit sijoitettiin samanlaisiin töihin kuin muutkin sotavangit. Eniten heitä työllistivät kuntien työvoimalautakunnat, jotka olivat paikallistason edustajia työvoimaasioiden hoidossa ja vastasivat sotavankityövoiman jakamisesta anomusten

⁵⁷ Paavolainen 1946, s. 374.

⁵⁸ Olli Tuomiston haastattelu 9.12.1996.

⁵⁹ Kulomaa 1995, s. 136-137 ja Heikura 1967, s. 104-105. Heikuran mukaan rintamajoukkojen mielialaan vaikutti erityisesti kotijoukkojen ja rintamajoukkojen välinen välimatka ja kotirintamalta lähetetyt kirjeet. Itä-Suomen maakunnissa mieliala oli huomattavasti parempi kuin Länsi- ja Lounais-Suomessa, sama havainto vastaa myös rintamajoukkojen mielialamittauksen tulosta. Onkin todennäköistä, että varsinkin kotirintaman kirjeet ja lomalaisten kertomukset työhön sijoitettujen vihollisupseerien hyvistä oloista yhdessä kotirintaman muiden vaikeuksien herättivät levottomuutta ja epäilyjä rintamajoukoissa.

⁶⁰ Kts. liite 5.

perusteella luetettaville työnantajille.⁶¹ Pääasiassa työvoimalautakunnat sijoittivat saamansa sotavangit työskentelemään maataloille ja metsätyöhön. Rautatiehallituksen puutavaratoimistot ja Rauma-Raaha oy teettivät metsätöitä talviaikaan metsätöitä upseerisotavankityövoimalla. Niinisalon Rautatiehallituksen puutavaratoimiston työmaasta kehittyi Sotavankileiri 1:n alaleiri, ja siellä työskenteli ajoittain jopa sata upseeria. Keväällä 1944 leiri ympäröitiin piikkilangalla, koska sinne lähetettiin pääleiriltä erittäin vaikeasti käsiteltäviä upseerisotavankeja.⁶² Muita merkittäviä työnantajia olivat Sotavankileiri 1:n lähikunnissa toimineet teollisuuslaitokset. Upseerisotavankeja, kuten muitakin sotavankeja, käytettiin myös lyhytaikaisiin ja tilapäisluontoisiin työsuorituksiin.⁶³ Jos työpaikalla oli kohdeltu sotavankeja hyvin, he anoivat myös seuraavana vuonna pääsyä työskentelemään samaan paikkaan ja Sotavankileiri 1 pyrki yhdessä työnantajan kanssa näin menettelemäänkin.⁶⁴

Upseerien sijoittamispaikkoihin sotavankileirin ulkopuolella jouduttiin kiinnittämään mm. heidän sotilaallisen asemansa vuoksi enemmän huomiota kuin tavallisten sotavankien sijoittamiseen. Tyrvällä jouduttiin kesäkuussa 1944 siirtämään 14 upseeria työskentelemään muualle Leinilän kylän upseerisotavankipisteestä, kun Sotavankileiri 1:n tarkastaja luutnantti Leivon suorittamassa tarkastuksessa kävi ilmi, että heidät oli sijoitettu työskentelemään sellaisiin taloihin, joissa toimi Tyrvään sotilasvarikon esikuntia. Heidän tilalleen Sotavankileiri 1 lähetti sotamiessotavankeja. Varikon läheisyydessä sijainneessa Tyrvään Savessa työskentelevät upseerisotavangit saivat kuitenkin jatkaa työskentelyään, koska he eivät voineet työpaikaltaan nähdä puolustusvoimien varikkoa.⁶⁵

Helmikuussa 1943 kapteeni Mustonen kirjoitti Kotijoukkojen Esikunnalle ja totesi sotavankien luovuttamisen taloihin 1-2 ryhmissä olevan huono ratkaisu sekä vartioinnin että työtehon kannalta. He tulivat helposti "kotiryssiksi" ja pääsivät liian tuttavallisiin väleihin isäntäväen kanssa. Kapteeni Mustonen esittää kirjeessään, että työvoimalautakunnat olisi velvoitettava muodosta-

⁶¹ Hokkanen 1994, s. 15-17.

⁶² 6642:n kirje 1150:lle 12.5.1944. T-7477/24. SA.

⁶³ Kts. liite 6.

⁶⁴ Sv.leiri 1:n kirje Sotavankikomentajan Esikunnalle 9.3.1944. T-7536/71a. SA.

⁶⁵ Luutnantti M. Leivon tarkastuskertomus 20.6.1944 ja Sv.leiri 1:n kirje Sotavankikomentajan Esikunnalle 21.6.1944. T-7699/64. SA.

maan heille luovutetuista sotavangeista 10-30 miehen suuruisia työryhmiä, joita siirreltäisiin työmaille tarpeen mukaan. Näin sotavankeja voitaisiin irrottaa työvoimalautakunnilta ja sijoittaa suuremmille metsätyömaille, joille niistä oli suuri kysyntä.⁶⁶

Kapteeni Mustosen ehdotus toteutettiin upseerisotavankien osalta muiden sotavankien majoituksen jatkuessa entiseen tapansa.⁶⁷ Näin upseerisotavankien vartioiminen oli tehokkaampaa ja kontrolloidumpaa kuin muiden sotavankien. Heidät sijoitettiin työpisteisiin, joissa he asuivat yhden vartijan vartioimina ja kävivät 1-3 miehen ryhmissä päivisin maataloilla töissä.⁶⁸ Työpisteet sijoitettiin seudulla olleisiin isoihin rakennuksiin kuten esim. työväen-, suojeluskunta- ja nuorisoseurantaloihin. Tämä herätti pahennusta mm. Eurassa kuten Sotavankikomentajan Esikunnan vastauskirje Sotavankileiri 1:lle osoittaa:

“Määrätään, että Euran pitäjän kirkonkylän nuorisoseuran talolla oleva 60 sv majoitus on viipymättä siirrettävä toiseen ja sopivampaan paikkaan. Uusi majoituspaikka on leirin haettava yhteistoiminnassa kunnan, suojeluskunnan ja pitäjän työvoimaviranomaisten kanssa. Majoituspaikka on valittava sellaiselta paikalta, ettei se herätä ”pahaa verta” pitäjän muutenkin levottoman väestön keskuudessa.”⁶⁹

Sotavankileiri 1 joutui sijoittamaan sotavankejaan työskentelemään alueelle, joka oli osoittanut sodan alussa hallituksen vastaisia piirteitä, sillä vuoden 1941 aikana liikekannallepanon vastustus painottui muiden alueiden ohella Varsinais-Suomeen ja Satakuntaan. Merkittävin yhtenäinen pakoilualue sijaitsi Kulomaan tutkimuksen mukaan Turun ja Porin läänin eteläosissa, jossa liikekannallepanon vastustaminen oli aktiivista muuhun Suomeen verrattuna. Kuntakohtaisessa tarkastelussa Sotavankileiri 1:n vastuualueelta kärkeen sijoittuu vasemmistoenemmistöinen Euran kunta.⁷⁰ Kulomaan mukaan vasemmiston aktiivinen toiminta oli yksi tekijä, joka vaikutti pakoilupäätökseen. Sodan alkaessa kommunistisen liikkeen organisointi oli pahasti kesken. Merkittävin kanava, jolla osa äärivasemmistosta toivoi saavansa äänensä kuuluviin oli Suomen-Neuvostoliiton rauhan ja ystävyysseura, jo-

⁶⁶ Kapteeni Mustosen kirje Kotijoukkojen Esikunnalle 5.2.1943. T-7536/51. SA.

⁶⁷ Vertaa Pietola 1987, s. 140.

⁶⁸ Katso esim. Everstiluutnantti Spåren tarkastuskertomus Köyliön Sv.leirin N:o 1 ja sen työpisteissä 29-31.5.1943 toimitetussa tarkastuksessa tehdyistä havainnoista. H 3. SA.

⁶⁹ Sotavankikomentajan Esikunnan kirje Sv.leiri 1:lle 11.12.1943. T-7536/52. SA.

⁷⁰ Kulomaa 1995, s. 49-55.

ka kuitenkin lakkautettiin runsaan puolen vuoden toiminnan jälkeen. Liikkeen sama kannatus osoitti, että sen talvisodan tuomitsevilla ja Neuvostoliiton toimia ihannoivalla sanomalla oli kannatuspohjaa. Tihein jäsenverkko ehdittiin luomaan Turun ja Porin, Hämeen ja Uudenmaan lääneihin. Kaikista paikallisosastoista 70 % sijaitsi "Helsingin, Turun, Porin ja Tampereen kautta piirretyn neliön sisäpuolella."⁷¹ Muualle ei ehditty saada paljonkaan aikaan ennen sodan syttymistä. Seuran toiminta vaikutti pakoilupäätöksen tekoon ja näin myös suhtautumiseen uuteen sotaan. Tällaisia yhtymäkohtia on löydettävissä mm. Varsinais-Suomessa ja Satakunnassa.⁷² Suurin osa tuosta "punaisesta neliöstä" sijaitsi alueella, jolla Köyliön sotavankileiri toimitti työvoimaa. Vaikka ääriivasemmiston aktiivinen toiminta jäi lähinnä tihutöiden tekemiseen, eikä se missään sodan vaiheessa uhannut Köyliön sotavankileirin toimintaa, sotavankileirin viranomaisten oli vankeja majoitettaessa otettava ainakin Euran ja muiden vastaavien kuntien kohdalla huomioon paikkakunnan väestön asennoituminen käynnissä olevaan sotaan hankkimalla luotettavuuslausunto työnantajasta, kuten seuraava sotavankikommentaja eversti Malmin määräys tammikuulta 1944 osoittaa.

"Sv.leiri N:o 1:ssä tapahtunutta sotavankien työstä kieltäytymistä ja kiihotusta koskevaa juttu tutkittaessa on voitu todeta, että työvoimapäälliköt ovat sijoittaneet sotavankityövoimaa maataloustöihin kommunistisen katsantokannan omaaville pienviljelijöille, jopa sellaisille, joista joko isäntä tai poika ovat "metsäkaartilaisina".

Tällaisten sotavankien käsittelyssä vaikeuksia aiheuttaneiden ja isänmaallisissa kansalaispiireissä ihmettelyä herättäneiden tapausten uusiintumisen esittämisestä kiellän sotavankileirejä antamasta vastaisuudessa sotavankityövoimaa maataloustyöhön ennenkuin sotavankileirin päällikölle on työvoimaviranomaisten toimesta esitetty poliisi- tai sk.viranomaisen antama lausunto työnantajan poliittisesta luotettavuudesta."⁷³

Upseerisotavankien poikkeava yhteismajoitusjärjestely, jonka minimikoko oli 15 sotavankia, aiheutti Sotavankileiri 1:lle vaikeuksia kesällä 1944, kun sotavankeja pyrittiin sijoittamaan kesäkaudeksi maataloustöihin. Yhteismajoituksesta johtuen työnantajien oli noudettava upseerisotavangit joka aamu monen kilometrin päästä ja tuotava heidät illalla takaisin. Kiireisinä työaikoina meni näin päivittäistä työaikaa välimatkojen vuoksi hukkaan. Työnantajien oli maksettava upseerisotavankipisteen vartiopäällikölle myös muonara-

⁷¹ Kulomaa 1995, s. 77.

⁷² Kulomaa 1995, s. 78.

⁷³ PM Sv.komentajan Esikunnan kirje sv.muodostelmille 24.1.1944. T-6863/9. SA.

ha ja tämän vuoksi upseerit tulivat kalliimmiksi kuin muut sotavangit, jotka luovutettiin kokonaan työnantajien vartioitaviksi ja majoitettaviksi. Työnantajat ottivat upseereita töihin vain maatalouden kiireellisempinä työaikoina, jos muita sotavankeja ei ollut saatavissa, kuten esim. toukotöihin toukokuussa 1944. Kesällä 1944 leirillä oli n. 100 upseeria, jotka olisivat halunneet töihin, mutta joille ei löytynyt sijoituspaikkaa. Kaikki sotamiessotavangit oli sen sijaan sijoitettu töihin. Kapteeni Mustosen mukaan työnantajat eivät halunneet heitä senkään vuoksi, että heidän kurissapitämisensä sotatapahtumien vuoksi oli paljon vaikeampaa kuin sotamiesvankien. Tämä lisäsi vartijoiden tarvetta ja nosti työnantajien kuluja. Hänen mukaansa upseerisotavankipisteiden minimiraja olisi laskettava 8-10 sotavankiin ja lisättävä vartiointia ilman, että työnantajien maksuja nostettaisiin.⁷⁴ Vastauksessaan everstiluutnantti Fabricius käski vahvistamaan upseerisotavankien vartiointia, kuitenkin siten, että työnantajia laskutetaan työpisteen aikaisemman vartijavahvuuden mukaan.⁷⁵ Kuvio 11 osoittaa että, tämä käsky ei kuitenkaan ennättänyt lisäämään upseerisotavankityövoiman käyttöä kesän ja sodan loppumisen vuoksi.

Työhön sijoitettujen sotavankien vartijoiden oli pyrittävä estämään sivullisten yhteydet sotavankeihin, sillä Kotijoukkojen Järjestelytoimisto varoitti kirjelmässään huhtikuussa 1942 desanttien aiheuttamasta vaarasta. Sotavankien kuulusteluissa oli käynyt ilmi, että venäläiset pyrkivät laskemaan joukkojen selustaan ja kotialueellekin desanttijoukkoja, joiden tehtävänä oli pitää yhteyksiä sotavankeihin ja järjestää kapinoita ja joukkopakoja. Sotavankien vartijoilla oli oikeus vaikka voimatoimin estää siviili- ja sotilashenkilöiden luvattomat yhteydenotot sotavankeihin.⁷⁶ Upseerisotavankien työpisteen vartiointi riippui sen vartiopäälliköksi määrätystä vartijasta, jonka vastuulla oli työpisteen vartiointi. Leirin ulkopuolelle sijoitettujen sotavankien ja heidän vartioidensa valvonta yleensä jäi sodan aikana varsin vähäiseksi upseeripulan ja kehnon autotilanteen vuoksi. Tämän vuoksi pyydettiin paikallisilta nimismiehiltä ja suojeluskuntapiirien päällystöltä apua sotavankien ja heidän

⁷⁴ Sv.leiri 1:n kirje Sotavankikomentajan Esikunnalle 18.7.1944. T-7699/46. SA.

⁷⁵ Sotavankikomentajan Esikunnan kirje Sv.leiri 1:lle 22.7.1944. T-7699/46.SA.

⁷⁶ Sudenniemi 1987, s. 252. Kotijoukkojen Esikunnan kirje sv.muodostelmille 25.4.1942. T-7536/49. SA. ja sotavankikomentajan kirje Kotijoukkojen Esikunnan järjestelyosaston päällikölle 6.3.1944. T-19656/ F 18. SA. Kirjeessä kerrotaan levottomuuden sotavankien keskuudessa kasvaneen viimeaikaisten sotatapahtumien vuoksi ja varoitetaan sotavankileirejä vihollisen desanttien ja maamme epäisänmaallisen aineksen sotavankeihin kohdistuneesta toiminnasta.

vartijoidensa valvontaan.⁷⁷ Työpisteiden huonosta kurista tuli lukuisia valituksia Sotavankileiri 1:een. Niissä todettiin, että sotavangit saivat vapaasti liikkua iltaisin työpisteen majoitusalueen ulkopuolella ja seurustella siviiliväestön kanssa. He viettivät aikaansa paikallisen naisväestön kanssa ja herättivät pahennusta siviiliväestössä. Varsinais-Suomen suojeluskuntapiirin esikunnan lähettämässä kuulustelupöytäkirjassa todetaan, etteivät vartijoiksi määrättyt vartijat täyttäneet vartiomiehille asetettuja vaatimuksia ja että he asettivat toiminnallaan sotavankityövoiman käyttämisen maaseudulla kyseenalaiseksi.⁷⁸

Pitkäaikainen oleskelu kaukana pääleiriltä olevassa työpisteessä ja toisiinsa tutustumisen vaikuttivat sotavankien ja vartiopäällikön välisiin suhteisiin ja vartiointiin.⁷⁹ Työpisteiden heikon vartiointin seurauksena upseerisotavangeilla oli mahdollisuus liikkua vapaasti työpisteen ympäristössä vapaa-aikanaan ja osallistua jopa luvattomiin nurkkatansseihin yhdessä vartioidensa kanssa.⁸⁰ Heinäkuussa 1944 Lauttakylä-lehdessä muistutettiin siitä, että sotavangit olivat vihollisia, joiden kanssa luvaton seurustelu oli rangaistavaa ja että luotettavinakin pidetyt sotavangit käyttivät saamiaan etuja isäntävaltiotaan vastaan.⁸¹ Upseerisotavankien, kuten muidenkin sotavankien, luvattomat suhteet paikallisten naisten kanssa aiheuttivat useita ilmoituksia sotavankileirin 1:n henkilökunnalle. Syyllisiksi todettuja naisia vastaan nostettiin syyte luvattomasta seurustelusta sotavangin kanssa, sotavangit puolestaan siirrettiin joko takaisin pääleirille tai toiseen työpisteeseen. Lounais-Hämeen suojeluskuntapiirin kirje lokakuussa 1943 kuvastaa sotavankiviranomaisten

⁷⁷ Sotavankileiri 1:n kirje leirialueen kuntien nimismiehille 20.1.1943. T-7536/51; Sv.leiri 1:n kirje leirialueen kuntien nimismiehille ja paikallisten suojeluskuntien päälliköille 22.2.1944. T-7536/71 a; Kotijoukkojen Esikunnan kiertokirje 15.3.1944. T-19656/ F 18. SA.

⁷⁸ Varsinais-Suomen suojeluskunnan esikunnan kirje 6642:lle 3.7.1944. T-7536/54. SA.

⁷⁹ Esim. kuulustelupöytäkirja 14.9.1943. T-7536/64a. SA. Vartiopäällikkönä Kausen oy:n työmaalla toiminut stm Rantala hyökkäsi upseerisotavanki kapteeni Gaponin kimppuun puukon kanssa, koska hänellä oli ollut huonot välit sotavangin kanssa jo pitemmän aikaa ja kapteeni Gapon oli huomauttanut siitä, etteivät sotavangit saaneet heille kuuluvaa maito ja liha-annostaan. Kuulustelupöytäkirja 14.7.1944. T-7536/64a. SA. Vartiopäällikkönä Loimaalla Krapin talossa toiminut stm Välimäki tavattiin tarkastuksessa humalassa yhdessä sotavankien kanssa. Useita sotavangeja oli ulkona majapaikastaan ja heidät tavattiin seurustelemasta naisten kanssa. Yhdeltä sotavangilta löydettiin avain, joka sopi sotavankien majapaikan lukkoon. Kuulustelupöytäkirja 21.7.1944. T-7536/64a SA. Vääpeli Tirkkosen käydessä tarkastusmatkalla Hankaankorven työpisteessä oli vartiopäällikkö stm Mieta uimassa ja sotavankien majoituspaikan ovi auki. Sotavangit olivat saaneet vapaasti kalastaa läheisellä järvellä ja käydä tapaamassa muissa taloissa olevia sotavangeja.

⁸⁰ Esim. kuulustelupöytäkirja 11.3.1944. T-7536/64a. SA.

⁸¹ Lauttakylä 7.7.1944. *Sotavankien pito*

suhtautumista seurustelutapauksiin: syyllisiä eivät olleet sotavangit vaan naiset, jotka ryhtyivät liian läheisiin suhteisiin heidän kanssaan, koska sotavangit olivat niin kuin isäntäväki heitä piti.⁸² Kokemäen nimismiehen mukaan syytteen nostaminen siviiliväestöä vastaan seurustelusta sotavankien kanssa ei useinkaan ollut tarpeellista, koska sotavankien avustaminen oli ollut melko vähäpätöistä ja tapahtui osaksi ymmärtämättömyydestä ja osaksi pelosta, kun he olivat saaneet vapaasti ilman vartijoita käydä pyytelemissä taloista ruokaa.⁸³

6.5. Poliittisten upseerien eristäminen sotavankityövoimasta

Sotavankileiri 3:n perustamisen jälkeen sinne sijoitettujen poliittisten upseerien ja muiden poliittisten vankien käyttö työvoimana aiheutti ongelmia leirin johdolle. Lokakuussa 1941 luutnantti Holopainen tiedusteli Kotijoukkojen Esikunnalta, voidaanko leirille sijoitettavia vankeja käyttää ulkotöissä. Hänen suunnitelmiansa mukaan vankeja voisi käyttää metsätöissä ja viime sodan aikana hakattujen murroksien raivaamisessa.⁸⁴ Vastauksessaan Kotijoukkojen Esikunta totesi, ettei ole suotavaa käyttää leirille sijoitettuja vankeja ulkotöissä. Jokapäiväisiä töitä varten leirille sijoitettiin erillinen työosasto, joka koostui aluksi pääasiassa tataareista ja myöhemmin suomensukuisista vangeista. Se majoitettiin varsinaisen leirialueen ulkopuolelle ja sen päätehtävänä oli polttopuiden hankkiminen leirin tarpeisiin.⁸⁵ Osaston vahvuus oli n. 30 vankia ja luutnantti Holopainen toivoi, että leirin muun vankiaineksen vuoksi työosastoon valittavien vankien luotettavuuteen kiinnitettäisiin erityistä huomiota.⁸⁶ Lisäksi leirillä oli naissotavankkeja, jotka vastasivat siivoustöistä ja sekä henkilökunnan että vankien pyykkien pesemisestä. Leirin ulkopuolisille työnantajille Sotavankileiri 3:sta ei luovutettu sotavankityövoimaa.

⁸² Lounais-Hämeen suojeluskuntapiirin esikunnan kirje Sv.leiri 1:lle 15.10.1943. T-7536/52. SA.

⁸³ Kokemäen nimismiehen kirje Sv.leiri 1:een 24.3.1944. T-7536/64a. SA.

⁸⁴ Sv.leiri 3:n kirje Kotijoukkojen Esikunnalle 28.10.1941. T-6861/11. SA.

⁸⁵ Kotijoukkojen Esikunnan kirje Sv.leiri 3:n päällikölle 8.11.1941. T-6861/18. SA. Esim. leirin päällikkö luutnantti Holopainen toteaa kirjeessään Kotijoukkojen Esikunnalle 10.11.1941:” Siihen nähden, ettei tämän leirin varsinaisia hoidokkeja saada käyttää ulkotöihin ja kun ne on tarkoin eristettävä muista vangeista eikä vaatteiden korjaamista voida järjestää heidän asuinhuoneisiinsa, olen Kotij. E:n Järj. 1 b:ä pyytänyt nykyisen työkomennuskunnan lisäksi tänne toimittamaan 2 räätälin ja 2 suutarin työhön kykenevää s. vankia.” Sv.leiri 3:n kirje Kotijoukkojen Esikunnalle 10.11.1941. T-6861/11. SA.

⁸⁶ Sv.leiri 3:n kirje PM Valvontaosastolle 20.4.1943. T-6862/3. SA.

Poliittisen osaston vangit ja työosaston vangit oli Kotijoukkojen Esikunnan ohjeiden mukaisesti pidettävä tiukasti erillään. Poliittiset vangit osallistuivat erilaisten sisätöiden tekemiseen. Esim. keväällä ja kesällä 1943 leirillä valmistettiin huopakenkiä. Työ kuitenkin jouduttiin keskeyttämään Kotijoukkojen Esikunnan määräyksestä, koska sen mukaan poliittiset vangit ja työosaston vangit eivät saaneet työskennellä samoissa työhuoneissa. Vaikka ainoat suutarin ja räätälin taidot omaavat vangit olivat poliittisten vankien joukossa, työt oli eristämisyyistä lopetettava. Huopakenkien valmistuksen lisäksi vangit olivat myös korjanneet vankivaatteita ja -varusteita. Esikunnan määräyksen jälkeen vaatteiden korjaustyö jäi naissotavankien tehtäväksi. Luutnantti Holopainen toteaa kirjeessään Kotijoukkojen Esikunnalle, että hyvässä vauhdissa olleet työt ovat nyt keskeytyneet, koska poliittisen osaston vankeja ei saa kuljettaa töissä heidän alueensa piikkilanka-aidan ulkopuolella ja aidan sisäpuolella ei ole sopivaa parakkia, jossa töitä voitaisiin jatkaa.⁸⁷ Kotijoukkojen Esikunnassa poliittisten vankien eristäminen muusta maailmasta koettiin siis tärkeämmäksi kuin heidän työpanoksensa tehokas hyödyntäminen. Tässä suhteessa heidän kohtelunsa eroaa Köyliöön sijoitetuista upseerisotavangeista, joita päinvastoin pyrittiin kannustamaan työntekoon mm. leirille perustetun kanttiinin avulla.

Luutnantti Holopainen tiedusteli useasti sodan aikana mahdollisuutta sijoittaa poliittiset vangit työhön. Esim. tammikuussa 1944 leirin lähellä sijaitseva Enso Gutzeit Oy:n hakkuutyömaa, jossa vangit olisivat voineet hänen mukaansa käydä päivisin töissä ja palata yöksi takaisin leirille. Näin heistä olisi jotain hyötyä, eikä heitä tarvitsisi majoittaa leirinalueen ulkopuolelle. Holopaisen perusteluista huolimatta Sotavankikommentajan Esikunta ei antanut lupaa poliittisten vankien työllistämiseen.⁸⁸

Sotavankileiri 3:n siirryttyä kesäkuussa 1944 Mustasaareen, Holopainen löysi jälleen mahdollisuuden poliittisten vankien työllistämiseen, kuten seuraava Sotavankikommentajan Esikuntaan lähetetty kirje osoittaa:

“Tässä leirissä säilytettävien sotavankien hyödylliseen työhön käyttäminen on näihin saakka ollut ratkaisematon pulma, kun sopivaa keskitettyä ulkotyötä ei ole keksitty ja verstastyön järjestämiseen ei ole ollut riittäviä tiloja. Paitsi kaiken sotavankityövoiman hyödyllisen käytön kannalta on sotavankien työssä pitäminen myös heidän henkisen hoitonsa tähden varsin merkityksellinen,

⁸⁷ Sv.leiri 3:n kirje Kotijoukkojen Esikunnalle 27.7.1943. T-6862/2. SA.

⁸⁸ Sv.leiri 3:n kirje SV.Kom.E:lle 14.1.1944. T-6863/5. SA.

suorastaan avainkysymys.

Nykyisessä sijoituspaikassa näyttää avautuvan mahdollisuuksia paitsi jonkunlaisen verstastyön aloittamiseen myös tilaisuus sopivaan keskitettyyn ulkotyöhön. Leirin vieressä on nimittäin sopivaa kivilouhikkoa sepelin, mahdollisesti vaativampienkin kivijalosteiden valmistamiseen. Alustavasti olen tiedustellut Vaasan tie- ja vesirakennuspiirin piiri-insinöörin mielipidettä hankkeesta ja hän on sitä mieltä, että sepelin valmistaminen tällä seudulla on, vaikka menekkiä juuri tällä hetkellä ei olisikaan, vastaisuutta silmälläpitäen taloudellista toimintaan. Sotavankityöhön on sepelinhakkuu sikäli sopivaa, ettei ole pelkoa kalliin raaka-aineen pilaantumisesta ja että se tehokasta vartiointia silmälläpitäen voidaan järjestää keskitetyksi ja työmaa vielä ympäröidä piikkilanka-aidalla. Niinikää koneet eivät ole välttämättömiä. Mainittakoon, että rauhan aikana valmistettiin eräissä vankiloissa sepeliä käsityönä.

Yllä esitettyyn viitaten tiedustelen, voidaanko mainitunlainen työ ottaa huomioon leirin järjestelyissä?"⁸⁹

Sotavankikomentajan Esikunnan vastaus saapui kuukautta myöhemmin 19.8. eli paria viikkoa ennen sodan päättymistä. Siinä todettiin, että sotavankien käyttämiseksi sepelitoihin ei ole mitään estettä, jos vartiointi järjestetään tehokkaasti ja saadaan täysi varmuus siitä, etteivät sotavangit pääse karkaamaan.⁹⁰ Holopaisen ponnistelut poliittisten vankien työllistämiseksi tuottivat tulosta siis vasta aivan sodan loppuviikkoina. Sodan kulun aiheuttamat levottomat olot leirin poliittisten vankien keskuudessa vaikuttivat varmasti myös päätökseen. Vankien sijoittaminen ruumiilliseen työhön vähensi osaltaan heidän tarmoaan levottomuuksien ja mielenosoitusten järjestämiseen.

⁸⁹ Sv.leiri 3:n kirje SV.Kom.E:lle 27.7.1944. T-6863/4. SA.

⁹⁰ PM Sv.Kom.E.:n kirje Sv.leiri 3:n päällikölle 19.8.1944. T-6863/9. SA.

7. UPSEERISOTAVANGIT SUOMEN ARMEIJASSA

7.1. Sotavangit tiedonlähteinä

Viholliseen kohdistuvan tiedustelun tärkeimpiä tietolähteitä sodan aikana ovat sotavangit. Jatkosodan alussa Päämajan Tiedustelutoimistoon perustettiin sotavankijaos, jonka tehtäviin kuului mm. sotavankien kuulusteleminen ja sotasaalisasiakirjojen tutkiminen. Upseereita lähetettiin heti sodan alusta lähtien asiantuntijoiden kuulusteltaviksi mm. Mikkelin erikoiskuulustelukeskukseen ja armeijaosastojen esikuntiin, joissa käytettiin hyväksi heidän tietoaan ja taitojaan etsittäessä puna-armeijan kätköjä ja miinoituksia tai pehdyttäessä sotasaalismateriaaliin.¹ Kuulustelemisesta vastasivat sotavankijaoksen lisäksi alatoimistojen kuulusteluelimet, esikuntien kuulustelijat ja joukko-osastojen tiedustelu-upseerit. Tiedustelun kehittämisen yhteydessä sotavankitoimiston alaisuuteen muodostettiin kaksi kuulusteluryhmää, jotka hoitivat varsinaisen leirikuulustelun. Päämajan Tiedustelutoimiston Ilmavoimajaos oli erittäin kiinnostunut vangiksi joutuneiden neuvostoupseerien tiedoista, ja sen upseerit kävivät itse kuulustelemassa vangit, joilla oli tietoja ilmavoimista. Useat sotavangit antoivat sotilastietojen lisäksi myös arvokkaita tietoja Neuvostoliiton yhteiskunnasta.² Sodan alussa sotavankeja oli niin paljon, että heidän systemaattinen kuulusteleminen tuotti suomalaisille tiedustelu-upseereille vaikeuksia. Tilanne muuttui hyökkäysvaiheen jälkeen, jolloin vankien saanti vaikeutui.³ Keväällä 1944 yritettiin useaan otteeseen vanginsieppaamista, jotta saataisiin tietoja Neuvostoliiton mahdollisesta suurhyökkäyksestä Suomen rintamalla. Sotavankitiedustelun tuloksia ei kuitenkaan pidetty korkeimman sodanjohdon piirissä luotettavina, vaikka saadut vangit kertoivat käynnissä olevista hyökkäysvalmisteluista.⁴

Yhteistyöhön suostuneiden sotavankien asema oli heidän erikoistehtävistään johtuen toisinaan hyvin erilainen kuin leirillä olevien toveriensa. Yhtenä esimerkkinä mainittakoon kapteeni Ivan Strashkon tapaus. Hän siirtyi Sotavankileiri 3:sta 5. Divisioonan Esikunnan palvelukseen. Siirron jälkeen hän

¹ Esim. Hangon miinoitusten purkamisessa käytettiin hyväksi sotavankeja, jolloin miinaonnettomuuksissa kuoli ja loukkaantui useita vankeja. Lappalainen 1987, s. 237-239.

² Heiskanen 1989, s. 159, 162-163 ja 224.

³ Käkönen 1970, s. 19.

⁴ Käkönen 1970, s. 94-95 ja Mäkelä 1988, s. 46-47.

vaati itselleen 180 markkaa, jotka oli otettu häneltä siirron yhteydessä ja omaa laivastoupseerin sinistä asetakkiaan. Yllättävää kyllä vangin vaatimukset käynnistivät etsinnät omaisuuden löytämiseksi. Lähteet eivät kuitenkaan kerro, löydettiinkö hänen asetakkiaan koskaan. Rahasumma hänelle ilmeisesti toimitettiin, vaikka sotavangeilla ei määräysten mukaan saanut olla lainkaan suomalaista rahaa.⁵

Vankien kuulusteluissa kuulustelijan oli osattava mukauttaa kysymyksensä vangin sotilasarvon ja henkilökohtaisten ominaisuuksien mukaan. Päälystön kuulustelemisesta Sotavankien kuulusteluoppaassa todetaan seuraavaa:

“Päälystö, upseeristo ja varsinkin poliittinen päälystö, erottautuu miehistöstä kuulusteluobjektina suuremman sivistyksensä ja erikoisopintojensa ansiosta. Puna-armeijan jv:n alempiarvoiset upseerit (patl.komentajiin saakka) ovat suhteellisen helposti käsiteltäviä kuulusteltavia, eivätkä tässä suhteessa sanottavasti erotu esim. alipäälystöstä. Sopivalla menettelytavalla tällaisen upseerin voi taivuttaa tyydyttävästi tyhjentämään kaiken tietämänsä...

...Poliittinen päälystö eroaa useimmiten huomattavasti muista vankiryhmistä. Itsetietoisina ja valveutuneina kommunisteina he joskus yrittävät asettua kokonaan tilanteen yläpuolelle. Heidän käsittelynsä vaatii erikoista taitoa, sillä heillä on taipumusta salata esim. asemansa ja työskentelynsä laatu joukko-osastoissa. Luonteenominaisuuksiensa ja erikoisvalmennuksensa ansiosta poliittinen päälystö yleensä on puna-armeijan ovelinta ainesta, joten he asettavat kuulustelijalle erikoisvaatimuksia. Usein siihen kuuluvat yksilöt ovat verukkeita ja kaunisteluita täynnänsä (joutuneet vasta hiljattain rintamalle, edeltäjän kaatumisen vuoksi juuri äsken pantu toimeensa, eivät ole saaneet erikoisvalmennusta, vaan komennettu tehtävänsä, työnä vain sanomalehtien selostus sotilaille jne.). Heidän käsittelynsä vaatii kärsivällisyyttä ja taitoa. Ankaruus saattaa joskus olla paikallaan heidän itseluottamuksensa järkyttämiseksi.”⁶

Ensimmäiset kuulustelut pyrittiin suorittamaan mahdollisimman nopeasti vangitsemisen jälkeen jolloin vangitut sotilaat olivat peloissaan tulevasta kohtalostaan. Kuulusteluja jatkettiin myöhemmin ylemmissä portaissa jossain tapauksissa vielä kuukausienkin jälkeen, jos vangilla epäiltiin olevan erityisen arvokkaita tietoja. Kuulustelijoiden tehtävänä oli etsiä vankien joukossa olevat yliloikkareita, jotka oli lähetetty tahallaan antautumaan vangiksi. Heidän tehtävänään saattoi olla suomalaisten tiedustelun hämääminen harhauttavilla tiedoilla tai levottomuuksien ja kapinoiden järjestäminen sota-

⁵ Esim. 5. divisioonan esikunnan kirjeet Sv. leiri 3:een 23.1. ja 28.1.1943. T-6862/11. SA.

⁶ Sotavankien kuulusteluopas 1943, s. 19-20.

vankileireillä.⁷ Kuulusteluiden ja niiden tulosten yksityiskohtainen selvittäminen on mahdotonta, sillä sotavankien kuulustelupöytäkirjat poltettiin sodan lopussa.⁸

7.2. Sotavangit Saksan armeijassa

Saksalaiset käyttivät hyväkseen sotavankien työ- ja sotilasvoimaa, vaikka kansalaissosialistisen rotuideologian mukaan venäläiset olivat alempiarvoisia ihmisiä, joita ei haluttu liittää Wehrmachtin joukkoihin. Wehrmachtissa taisteli kuitenkin saksalaisten komennossa tuhansia venäläisiä bolsevismia vastaan. Heti sodan alusta lähtien vapaaehtoisia sotavangeja kuitenkin otettiin Wehrmachtin palvelukseen. Aluksi he palvelivat aseettomina, mutta myöhemmin heille annettiin aseet ja liitettiin taistelujoukkoihin. Venäläisistä sotavangeista muodostettiin pataljoonan vahvuisia yksiköjä, sillä Hitlerin määräyksestä venäläisistä vangeista ei saanut muodostaa pataljoonaa suurempaa joukko-osastoa.⁹ Ei-venäläisistä sotavangeista, kuten esim. armenialaisista, gruusialaisista, Volgan tataareista ja turkmeenialaisista, muodostettiin laajempia sotavankilegioonia.¹⁰

Marraskuussa 1944 sotilaallisen tilanteen muututtua epätoivoiseksi saksalaiset muuttivat politiikkaansa ja päättivät perustaa vapaaehtoisista sotavangeista kahden divisioonan vahvuisen Venäjän vapautusarmeijan (ROA Russkaja Oswoboditeljnaja Armija), jonka johtajaksi tuli 12.7.1942 vangiksi joutunut neuvostoarmeijassa ansioitunut kenraaliluutnantti Andrei Vlasov. Helmikuussa 1945 perustettiin ROA:n sotilaista koostuva ilmavoimien yksikkö.¹¹ Aina sodan viimeisiin kuukausiin asti saksalaiset eivät antaneet Vlasoville ja hänen entisistä sotavangeista ja emigranteista koostuneelle esikunnalle merkittäviä tehtäviä vaan käyttivät heitä lähinnä propaganda-aseena. Heidän oli laadittava propaganda-aineistoa, suunniteltava Venäjän tulevaisuutta sodan jälkeen ja kouluttettava sotavangeista Venäjän vapautusliikkeen edustajia ja puolestapuhujia sotavangeista muodostettuihin yksiköihin.¹² Sotavankiiksi-

⁷ Mäkelä 1988, s. 47.

⁸ Puolustusvoimien Pääesikunnan Sv.Komentajan Esikunnan selvityselimen kirje Liittoutuneiden Valvontakomissiolle 3.1.1946. T-19658/ B 10. SA.

⁹ Fröhlich 1987, s. 87.

¹⁰ Andreyev 1987, s. 35.

¹¹ Fröhlich 1987, s. 228-230 ja s. 248.

¹² Andreyev 1987, s. 52.

köt sijoitettiin taistelemaan länsirintamalle, mikä oli pettymys Venäjän vapauttamista suunnitteleville sotilaille.¹³ Vasta kun sotilaallinen tilanne oli jo toivoton Vlasovin puutteellisesti varustetut divisioonat siirrettiin taistelemaan etenevää puna-armeijaa vastaan. Toukokuussa 1945 Vlasovin joukkojen sota oli sodittu ja suurin osa heistä, kuten myös kenraali Vlasov, joutui neuvostojoukkojen vangiksi.¹⁴ Neuvostoliitto koki Vlasovin toiminnan kiuksalliseksi ja leimasi propagandassaan hänet trotskilaiseksi ja saksalaisten ja japanilaisten pitkäaikaiseksi agentiksi.¹⁵ Sotaoikeuden tuomion jälkeen hänet teloitettiin hirttämällä vuonna 1946.¹⁶ Mannisen tutkimusten mukaan marsalkka Mannerheimille ehdotettiin keväällä 1944 Vlasovin osaston siirtämistä Saksasta Suomeen. Marsalkka Mannerheimin mukaan idealla ei ollut toteuttamisedellytyksiä ja hän torjui sen.¹⁷

7.3. Upseerivangit armeijan yksiköissä

Sotavankisopimuksista ainoastaan Haagin sotavankisopimuksesta löytyy artikla, joka kieltää sotavankien pakottamisen sellaisiin tehtäviin, jotka ovat yhteydessä sotatoimiin. Hanskin mukaan vapaaehtoisten sotavankien käyttö sotilaallisissa tehtävissä ei rikkonut sopimuksen kyseistä artiklaa, mutta tulkinnanvaraiseksi jää sopimuksen määräys, jossa kielletään sotavankien käyttö kaikessa työssä, joka on yhteydessä sotatoimiin.¹⁸

Vuoden 1941 aikana ja vielä vuoden 1942 alussa sotavankileireille tiedotettiin virallisena kantana olevan, että sotavankeja ei oteta Suomen tai jonkun muun maan armeijan palvelukseen anomuksista huolimatta.¹⁹ Vuoden 1942 aikana suomalaiset kiinnostuivat suomensukuisten sotavankien värvämi-

¹³ Fröhlich 1987, s. 162.

¹⁴ Andreyev 1987, s. 75-77.

¹⁵ Dallin 1957, s. 571.

¹⁶ Fröhlich 1987, s. 391 ja Zukov 1970, s. 589.

¹⁷ Manninen 1994, s. 269.

¹⁸ Hanski 1990, s. 96-99.

¹⁹ Kotijoukkojen Esikunnan kirje sv.muodostelmille 20.12.1941. T-7536/48 ja Kotijoukkojen Esikunnan kirje sv.muodostelmille 20.2.1942. T-6861/8. SA.

sestä Suomen armeijaan.²⁰ Mannisen mukaan ajatus Neuvostoliittoa vastustavien sotavankien liittämisestä Suomen armeijaan ei ollut uusi, sillä jo talvisodan aikana venäläisemigranttien johdolla oli muodostettu sotavangeista koostuvia osastoja. Niiden toiminta jäi kuitenkin ilmeisesti melko vaatimattomaksi.²¹ Suomen perustettua heimosotavangeista kokonaisia yksiköitä taistelemaan Neuvostoliittoa vastaan, venäläiset emigrantit toivoivat suomalaisen esimerkin vaikuttavan myös saksalaisiin, jotta hekin perustaisivat sotavangeistaan yksiköjä taistelemaan kommunistista Neuvostoliittoa vastaan.²²

Sotavankileiri 1:stä siirrettiin sotavankeja joukko-osastoihin, jotka koottiin vapaaehtoisista ja joiden tehtävänä oli taistella Neuvostoliittoa vastaan. Siirrettyjen sotavankien tarkan lukumäärän selville saaminen on mahdotonta, sillä Sotavankileiri 1:n vahvuusilmoitukset eivät ole säilyneet koko sodan ajalta ja sotavankikortteihin ei ole läheskään aina merkitty sitä mihin ja miksi siirto tapahtui. Osaltaan tämä johtuu siitä, että leirin henkilökunta ei tiennyt mihin tehtävään sotavanki siirrettiin.²³ Jatkosodan aikana lukuisat sotavangit ilmoittivat halukkuutensa osallistua Neuvostoliiton vastaiseen vakoilu- ja tiedustelutoimintaan. Rislakin mukaan suuria määriä sotavankeja ilmoitettiin vapaaehtoisiksi, jotta he pääsisivät pois leirien kurjista oloista.²⁴

Yksi mielenkiintoisimmista ja varsin vähälle huomiolle tutkimuksessa jäänyt vankeja värvännyt osasto oli Sotjärven tiedustelukoulu. Jatkosodan aika-

²⁰ Syksyllä 1944 sotavangiksi joutuneille suomalaisille tarjottiin mahdollisuutta osallistua saksalaisten vastaiseen sotaan Lapissa. Hanke ei kuitenkaan toteutunut upseerien kieltäytyttyä siitä. Malmi 1995, s. 142. Myös vastapuoli pyrki värväämään vangiksi jääneitä suomalaisupseereita neuvostoarmeijaan. Kapteeni Pekuri kertoo muistelmissaan liittymisehdotuksesta seuraavasti: "...lopuksi eversti esitti, että jos suostuisin yhteistoimintaan, saisin majurin napit Puna-armeijassa. Seurasi luettelo eduista, jotka liittyivät upseerin asemaan. Lopuksi hän lupasi, että perheeni tuotaisiin Suomesta Leningradiin ja saisin valtion asunnon sekä lapset saisivat ajella valtion polkupyörällä kouluun." Pekuri 1993, s. 86.

²¹ Manninen 1994, s. 259-265.

²² Rislakki 1982, s. 130-131.

²³ Esim. 22.9.1942PM:n Valvontaosastolle lähettämässään kirjeessä kapteeni Mustonen toteaa: "Olemme osastoltanne saamamme määräyksen mukaan 3.9.42 luovuttaneet sot.virk. R. Kanervalle 60 kpl sotavankeja, jotka hänen toimestaan on kuljetettu meille tuntemattomaan paikkaan ja siirsimme k.o. vangit samalla päivämäärällä pois leirimme kirjoista." Sv.leiri 1:n kirje PM:n Valvontaosastolle 22.9.1942. T-7536/67a. SA.

²⁴ Rislakki 1982, s. 249. Tässä yhteydessä hän mainitsee tarkoitushakuisena esimerkkinä Peipohjan (Köyliön) sotavankileirin, jonne oli sijoitettu n. 1250 upseeria. Rislakin väite pienestä leipäannoksesta pitää paikkansa, mutta on otettava huomioon, että kesäkuusta 1942 lähtien B-annos määrättiin annettavaksi kaikille Köyliön sotavangeille, kun A-annoksesta luovuttiin yleisesti vasta seuraavana vuonna. Upseerisotavankien muona-annoksiin kiinnitettiin huomiota jo huhtikuussa ja lisäykset toteutettiin heti kun ne parantuneen elintarviketilanteen myötä olivat mahdollisia.

na sotavankileireiltä värvättiin vakoilijakandidaatteja eri puolilla Suomea tapahtuvaa koulutusta varten. Vankien joukosta vähemmistökansallisuuksiin kuuluvat vangit olivat halukkaimpia värväytymään Suomen armeijaan. Oppilaat valittiin yksinomaan vapaaehtoisten sotavankien joukosta heidän omien anomustensa perusteella. Valintakokeen läpäisseet puettiin suomalaisiin sotilaspukuihin ja siirrettiin koululle. Muut palautettiin takaisin sotavankileireille.²⁵ Koska koulussa toimivat myös sotavangit opettajina, on siellä luonnollisesti tarvittu myös tiedusteluun koulutettuja upseerinarvoisia sotavankeja.²⁶ Halukkaiden suuren määrän vuoksi koulutusta oli tehostettava ja niinpä talvella 1941-42 kaukopartio-osastojen yhteyteen perustettiin vakoilijakurssi, joka toimi Suomussalmella. Kurssi ei kuitenkaan saavuttanut odotettuja tavoitteita pätevien opettajien puuttumisen vuoksi.²⁷ Vakoilijoiden tärkeimmäksi koulutuskeskukseksi muodostui keväällä 1942 Petroskoin Metsätekniikkiin perustettu tiedustelukoulu, joka siirrettiin myöhemmin Sotjärvelle. Koululle haettiin mallia saksalaisten vastaavista yksiköistä, sillä Tiedustelujaoston päällikkö majuri Raski ja tiedustelupäällikkö eversti Paasonen kävivät tutustumassa ensin Virossa ja sitten Prahan lähistöllä toimineisiin agenttien koulutusyksiköihin.²⁸ Koulussa opetettiin pääasiassa tiedustelutiikkaa ja radion käyttöä.

Elokuun 1942 ja heinäkuun 1943 välisenä aikana kaikkiaan 43 upseerisotavankia siirrettiin tiedustelukoulun palvelukseen.²⁹ Mikkolan mukaan osaston vahvuus syksyllä 1943 oli yhteensä 138 sotavankia, joista 46 oli siihen mennessä lähetetty tehtäviinsä rintaman taakse. Näistä yksikään ei kuitenkaan palannut takaisin ja toiminta osoittautui muutenkin tuloksettomaksi.³⁰ Koulun oli päässyt soluttautumaan NKVD:n asiamies, minkä seurauksena tehtäviin lähetetyt tiedustelijat ilmoittautuivat heti venäläisille tai joutuivat pidätetyiksi jo ennen toimintansa aloittamista.³¹ Syksyllä 1943 koulu siirtyi Suomen puolelle Ruokolahdelle. Siellä ei kuitenkaan enää annettu tieduste-

²⁵ Mäkelä 1965, s. 108-109.

²⁶ Mikkola 1976, s. 159 ja Mäkelä 1965, s.110.

²⁷ Mäkelä 1965, s.105-107.

²⁸ Heiskanen 1989, s.182 ja Paasonen 1974 s. 124.

²⁹ Sv.leiri 1:n sotavankivahvuusilmoitukset. T-7536/49-52. SA.

³⁰ Mikkola 1976, s.159 ja Blinnikka 1969, s.93. Heiskasen mukaan majuri Raski kertoi haastattelussa, että n. 80 asiamiestä lähetettiin matkaan, joista suurimmasta osasta ei kuulunut sen jälkeen mitään tai eräät koettivat syöttää suomalaisille toimeksiantajilleen keksittyjä tai venäläisten antamia väärää tietoja. Heiskanen 1989, s. 183.

³¹ Käkönen 1970, s. 78.

lukoulutusta, vaan toiminta rajoittui lähinnä työpalveluun ja urheiluun. Koulun lopettua toimintansa osa oppilaista palautettiin sotavankileireille ja osa sijoitettiin koulutettaviksi maalaistaloihin eri puolelle Suomea. Näin he eivät tienneet toisistaan mitään eivätkä olleet toisten oppilaiden painostuksen alaisina. Neuvostoliiton suurhyökkäyksen aikana entisiä oppilaita koottiin koululle vakoilutehtäviä varten.³² Vuosien 1943 ja 1944 aikana 66 tiedustelijakoulutuksen saanutta vankia siirrettiin takaisin sotavankileireille. Näistä 32 oli upseereita. Joukossa oli myös majuri Aleksandr Vladislavlev, joka toimi kurssin venäläisenä johtajana.³³ LVK:n vaatiessa tietoja osaston toiminnasta jouduttiin turvautumaan pelkkään muistitietoon, sillä osaston arkisto oli sodan aikana hävitetty.³⁴ Näiden vankien lopullinen kohtalo jää osittain hämäräksi, sillä aseleposopimuksen jälkeen tiedustelukoulun entinen johtaja majuri Yrjö Palko eversti Hallamaan käskystä piilotti ansioituneita vankeja Huitisten, Köyliön ja Vampulan kunnissa maalaistaloihin odottamaan kuljetusta Tornioon ja edelleen Ruotsin puolelle. Jotta kyseinen operaatio oli mahdollinen vankiluetteloihin ja sotavankikortteihin merkittiin kyseiset vangit karkureiksi. Stella Polaris-operaatiossa mukana olleen kapteeni Palen muistelmien mukaan näin meneteltiin ainakin 19 vangin kohdalla.³⁵ On siis mahdollista loppujen lopuksi tietää, miten monta vankia todellisuudessa karkasi ja miten monta vankia siirrettiin suomalaisten toimesta Ruotsiin. Sodan aikana Päämajan tiedustelutoimisto 1:n päällikkönä toiminut eversti U.A. Käkönen kertoo muistelmissaan, että marsalkka Mannerheim oli antanut kunniansaansa siitä, että suomalaisten hyväksi toimineita sotavankeja ei palauteta takaisin Neuvostoliittoon, päättyi sota miten tahansa. Vastuuhenkilöksi määrätty eversti Hallamaa, joka vastasi myös Stella Polaris-operaatiosta. Käkösen mukaan Hallamaa ei toteuttanut saamaansa tehtävää Mannerheimin ohjeiden mukaisesti ja jätti siirtämättä suomalaisten palveluksessa olleet vangit turvaan, toisin kuin Pale väittää.³⁶

Vuoden 1942 lopulla perustettiin Heimopataljoona 3, joka koostui Suomen

³² Mäkelä 1965, s. 120 ja Käkönen 1970, s. 78.

³³ Luettelo os. 9382:sta palautetuista sotavangeista. T-19658/ B 10. SA.

³⁴ Blinnikka 1969, s. 93.

³⁵ Pale 1994, s. 149-150.

³⁶ Käkönen 1970, s. 142-143. Käkönen toteaa muistelmissaan: "...Hallamaa unohti toteuttaa toisen tärkeän saamansa tehtävän: agentteina käytettyjen venäläistensotavankien, inkeriläisten ja virolaisten toimittamisen maan rajojen ulkopuolelle."

sukulaiskansoihin lukeutuvista sotavangeista. Vuotta myöhemmin perustettiin saksalaisten kokoamista inkeriläisistä Er.P.6. Heimopataljoonan perustamista oli valmisteltu perustamalla suomensukuisille oma sotavankileiri Aholahteen (Sv.leiri 21), johon muiden sotavankileirien piti lähettää suomensukuiset sotavankinsa.³⁷ Poikkeuksen muodostivat kuitenkin suomensukuiset upseerit ja politrukit, joita edelleen säilytettiin heille varatuissa erikoissotavankileireissä.³⁸ Heimopataljoonassa toimi suomalaisten upseerien rinnalla myös 24 upseerin arvoista heimosotavankia, joista kuitenkin 13 sijoitettiin aliupseereiksi tai miehistöön heikkojen taitojensa tai epäluotettavuutensa vuoksi.³⁹ Sotavankileiri 1:stä lähetettiin 25.11.1942 neljä upseerisotavankia ja yksi aliupseerin Sotavankileiri 21:een. Sieltä lähetettiin kolme entistä heimo-upseeria takaisin Sotavankileiri 1:een kevääseen 1943 mennessä.⁴⁰ Sotavankileiri 1:n sotavankien siirtokortiston mukaan Köyliöstä lähetettiin heimopataljoonaan kaikkiaan seitsemän upseeria.⁴¹

Sodan päätyttyä sotavankileirien sodanaikaisia tapahtumia tutkittaessa sotavangit kertoivat Sotavankileiri 1:n komentajan esittäneen Kirpitsnikoville Neuvostoliittoa vastaan taistelevan sotavankilegioonan päällikkyyttä. Väitteen todenperäisyyttä on mahdotonta tarkistaa, mutta on mahdollista, että suunnitelma kiinnosti Kirpitsnikovia. Tosiasia on se, että hän piti yhteyttä saksalaisten kanssa yhteistyössä olevaan kenraaliluutnantti Vlasoviin. Tämän todistaa maininta Vlasoville lähetetystä kirjeestä kesäkuussa 1943. Kirje koettiin niin tärkeäksi erikoistapaukseksi, että kapteeni Mustonen lähetti sen suoraan Kotijoukkojen Esikuntaan tarkastettavaksi.⁴² Kirje ei ole säilynyt, joten sen sisältö jäänee arvoitukseksi. Sotavankien antamien tietojen mukaan Sotavankileiri 1:ssä olisikin perustettu jo aikaisemmin pääasiassa ukrainalaisista muodostettu legioona, jonka päällikkönä oli ollut upseerisotavanki kapteeni Jemtshenko. Legioonaan liittyneet vangit olivat vankitietojen mukaan ottaneet osaa taisteluihin puna-armeijaa vastaan Viipurin lähistöllä. Välirauhan

³⁷ Syrjä 1991, s. 47.

³⁸ Kotijoukkojen Esikunnan kirje sotavankileirien päälliköille 28.9.1942. T-7536/50. SA. ja PM:n Sotavankikomendantin Esikunnan kirje Sv.Järj. leiri N:o 2:n päällikölle 24.9.1943. SA.

³⁹ Syrjä 1991, s.63-67.

⁴⁰ Sv.leiri 1:n sotavankivahvuusilmoitukset. T-7536/49-52; Sv.leiri 21:n kirje Sv.leiri 1:een 30.4.1943. T-7699/32; Sv.leiri 1:n kirje Sv.leiri 24 :ään 4.5.1943. T-7699/32 ja Sv.leiri 21:n kirje Sv.leiri 1:een 12.4.1943. T-7699/32. SA.

⁴¹ Kortisto Sv.leiri 1:stä siirretyistä upseerisotavangeista. T-7699/62. SA.

⁴² Sv.leiri 1:n kirje Kotijoukkojen Esikunnalle 8.6.1943. T-7536/70. SA.

jälkeen legioonaan liittyneet sotavangit oli palautettu sodan lopussa takaisin Köyliöön ja sen ympäristöön maataloille ja palanneet sieltä muiden sotavankien joukkoon. Itse legioonan komentaja Jemtshenko palveli rauhan solmimisen jälkeen vartijana suomalaisessa asepuvussa.⁴³

Sotavankien jatkosodan jälkeen antamia tietoja ei voi pitää kovinkaan luotettavia, sillä mistään muusta lähteestä ei löydy mainintaa suomalaisten perustamista kokonaisista joukko-osastoista, joissa olisi ollut mukana muitakin kuin suomensukuisia sotavangeja ja joita olisivat sotavangeiksi joutuneet upseerit johtaneet. Kenraalimajuri Kirpitsnikovin yhteydenotto sotavangiksi joutuneelle kollegalleen, joka oli liittynyt taisteluun Neuvostoliittoa vastaan, kuitenkin voi olla osoitus suomalaisten hänelle tarjoamasta Vlasovin mallin mukaisesta sotavankiosaston päällikkyydestä, joka toteutuessaan olisi ollut suomalaisille arvokas ase ainakin Neuvostoliittoon suunnatussa propagandassa. Hoffmannin tutkimuksen mukaan kenraalimajuri Kirpitsnikov oli yksi niistä vangiksi joutuneista kenraaleista, jotka antoivat tietoja Stalinin hallinnon tuhoamiseksi. Heidän lisäksi monet vangiksi joutuneet korkearvoiset neuvostoupseerit olivat halukkaita osallistumaan taisteluun Neuvostoliittoa vastaan.⁴⁴

Vlasovin osaston perustamisen jälkeen myös Suomesta yritettiin värvätä siihen vankeja. Saksasta saapui ainakin Rovaniemelle kaksi majuria ja yksi kapteeni sekä n. 20-30 miestä käsittävä propagandaryhmä, jotka värväsivät innokkaita miehiä Vlasovin armeijaan.⁴⁵ Vankeja ei ilmeisesti kovinkaan suuria määriä päästetty suomalaisista sotavankimuodostelmista lähtemään ja niinpä heidät palautettiin takaisin leireille. Lappalaisen mukaan tammikuun 1942 alussa siirrettiin 500 kaukasialaista ja syksyllä 1943 75 vapaaehtoisiksi ilmoitautunutta vähemmistökansallisuuksiin kuulunutta vankia Hankoniemen kautta Saksaan, joiden hän olettaa siirtyneen Vlasovin armeijaan. Tammikuun 500:n vangin erä ei ainakaan suoraan voinut siirtyä Vlasovin riveihin,

⁴³ LVK:lle19.10.1944 tehty pöytäkirja sotavankien oloista Suomessa. T-19656/F 21. SA. Toukokuussa 1943 upseerisotavanki Girenko oli jättänyt Sv.leiri 1:n päällikölle anomuksen päästä organisoimaan venäläis-ukrainalaista armeijaryhmää. Sv.leiri 1:n kirje sv.komentajan esikunnalle 18.11.1944. T-7536/54. SA.

⁴⁴ Hoffmann 1986, s.148-149. Kirpitsnikovin lisäksi hän mainitsee mm. kenraaliluutnantti Er-sakovin, kenraalimajuri Ogurcevin, kenraalimajuri Snegovin, kenraalimajuri Abranidzen ja kenraalimajuri Besonovin.

⁴⁵ Boris Lindemanin kuulustelupöytäkirja 42/47. T-19658/ B 10. SA.

sillä Vlasov jäi saksalaisten vangiksi 12. 7.1942. Vuoden 1943 luovutus on ilmeisesti ollut tavallisesta sotavankien luovutustilaisuudesta poikkeava, sillä Lappalaisen mukaan tilaisuudessa leiripäällikkö puhui lähteville vangeille ja leirin orkesteri esiintyi.⁴⁶

Sotavankeja oli jo heimopataljoonan perustamisen yhteydessä otettu Suomen armeijan palvelukseen vapauttamalla heidät sotavankeudesta. Vastaavanlaisia käytäntöä ilmeisesti sovellettiin vielä aivan sodan lopussa Sotavankileiri 1:ssä, josta ainakin kaksi valkoisiin upseerisotavankeihin kuulunutta vankia vapautettiin sotavankeudesta ja liitettiin Suomen armeijaan aseleposopimuksen solmimisen jälkeen. Näin suomalaiset upseerit yrittivät toteuttaa sotavangeille annettua lupausta, jonka mukaan heidän ei olisi tarvinnut palata Neuvostoliittoon vaikka välirauhansopimuksen 10. artikla määräsi palauttamaan kaikki sotavangit Neuvostoliittoon.⁴⁷ Vapautetut upseerit allekirjoittivat 6.9. palvelussitoumuksen, jossa he sitoutuivat palvelemaan Suomen armeijaa:

“Palvelusitoumus

Minä allekirjoittanut sitoudun täten palvelemaan vapaaehtoisena Suomen puolustusvoimissa samoin velvoituksin, oikeuksin ja palkkaeduin kuin asevelvolliset Suomen kansalaiset, tyytyen voimassaoleviin, ulkomalaisia vapaaehtoisia varten säädettyihin sotatapatuormakorvauksiin. Samalla lupaan, että täytän uskollisesti kaikki minulle annetut palvelustehtävät ja etten tule omasta tahdostani niistä luopumaan ennenkuin minut käynnissä olevan Suomen ja Neuvostoliiton välisen sodan päätyttyä, asianmukaisessa järjestyksessä vapautetaan palveluksesta. Tämän kaiken vakuutan tietoisena siitä, että lupaukseni rikkomisesta minut voidaan tuomita Suomen sotalakien säättämään rangaistukseen ja palauttaa sotavankeuteen.”⁴⁸

Mainittujen upseerisotavankien vapauttaminen sotavankeudesta tapahtui käytännössä jo ennen aseleposopimusta, sodan ollessa vielä käynnissä, sillä Sotavankikomentajan Esikunta määräsi 26.8.1944 Sotavankileiri 1:n päällikön maksamaan sotavankien viihdytysmäärärahoista vapaaehtoisiksi siirtyneille entisille upseerisotavangeille Nikolai Viktorov Parnikeljille ja Pjotr Pavlo-

⁴⁶ Lappalainen 1987, s. 237-239.

⁴⁷ Sv.leiri 1:n kirje Sv.kom.E:lle 7.9.1944. T-19658/ B 10. SA ja Pietola 1987, s. 220-221.

⁴⁸ Palvelussitoumus T-19658/ B 10. SA. Vastaavanlaisia palvelussitoumuksia olivat allekirjoittaneet mm. Tiedusteluosaston ja kaukopartio-osastojen palveluksessa olleet sotavangit. Kts. esim. Valvontakomission pyynnöstä tehty tutkimus sotavankien käytöstä sodan aikana. Pöytäkirja 24.2.1947. T-19658/ B 10. SA.

vitsh Jemetshenko-Rybkolle kummallekin 1500 markkaa.⁴⁹ Sodan loppumisesta huolimatta palvelussitoumukset allekirjoitettiin, vaikka oli selvää, että kaikki sotavangit joudutaan palauttamaan Neuvostoliittoon. On siis varsin todennäköistä, että suomalaisten suunnitelmiin ei kuulunut näiden kahden vangin palauttaminen, vaan turvapaikka Suomesta tai siirto esim. Ruotsiin.

Köyliössä vapautettujen upseerisotavankien lukumäärästä ja myöhemmästä kohtalosta on mahdotonta sanoa mitään varmaa arkistojen puuttumisen vuoksi.⁵⁰ Miksi heitä vapautettiin sotavankeudesta ja liitettiin aivan sodan loppuvaiheessa Suomen armeijaan, jää tämän tutkimuksen puitteissa ratkaisematta. Suomalaiset olivat ilmeisesti kiinnostuneita korkeasti koulutetuista valkoisista upseerisotavangeista, sillä kapteeni Jemtshenko-Rybko oli siviiliammatiltaan johtaja ja Parnikelj oli majurin arvoinen kaaderiupseeri.⁵¹ Kapteeni Jemtshenko-Rybko sijoitettiin ilmeisesti heti sodan alusta lähtien Köyliöön, jossa hän toimi luottovankina parakinvanhimpana eli starssinana ja tiedottajana.⁵² Majuri Parnikelj oli Vastavakoilutoimiston päällikön everstiluutnantti Matti Ropposen 5.6.1943 antamalla käskyllä siirretty Sotavankien Järjestelyleiri 2:sta Sotavankileiri 3A:han 8. heinäkuuta.⁵³ Elokuussa everstiluutnantti Spåre mainitsee tarkastusraportissaan, että Sotavankileiri 3:ssa säilytettävät sotavangit pyytävät selitystä sille, miksi heidät on kyseiseen leiriin sijoitettu. Hän pyytääkin Päämajan Valvontaosastoa järjestämään leirillä tutkimuksen ainakin "silmiinpistävimmistä tapauksista". Näinä ongelmatapauksina hän mainitsee mm. Naarajärven sotavankileirillä starssinana toimineen Parnikelin.⁵⁴ Hänet siirrettiin poliittisten vankien osastolta sotavan-

⁴⁹ Sotavankikomentajan kirje Sv.leiri 1:n päällikölle 26.8.1944. T-7477/17. SA. Kapteeni Jemetshenko-Rybko on todennäköisesti sama henkilö, joka sotavankien antamien tietojen mukaan oli ukrainalaisista vangeista Sv.leiri 1:ssä muodostetun legioonan päällikkö.

⁵⁰ Blinnikka 1969, s. 96.

⁵¹ Sv.ups. aakkoskirja. T-7699/57. SA. Näiden kahden upseerisotavangin vapauttaminen on ilmeisesti ollut ainutlaatuinen tapahtuma Sotavankileiri 1:ssä, sillä he ovat ainoat, joiden kohdalle upseerisotavankien aakkoskirjaan on merkitty pelkästään "Siir. sv.l. kirjoista". Yleensä upseerisotavankien kohdalla on mainittu mihin sotavanki leiriltä siirretään. Jementshenko-Rybkon ja Parnikeljin vapauttamisen sotavankeudesta vahvistaa myös se, ettei heidän sotavankikorttejaan ole upseerisotavankikorttien joukossa. Upseerisotavankikortisto. T-7699/60 a-c. SA.

⁵² Euran y.m. kuntain varsin. asiain pöytäkirjat Tk. 1 1946. TuMa. Oikeudenkäyntipöytäkirjoissa viitataan sodan alussa tapahtuneeseen sv.luutn. Burlakin ja parakin vanhin sv.kapt. Rybko-Nemetschenkon väliseen tappeluun. Kyseessä on ilmeisesti sv.kapt. Jementshenko-Rybko.

⁵³ PM:n Valvontaosaston vankipassitus 5.6.1943. T-6862/12. SA. Tässä ei sinänsä ole mitään poikkeavaa, sillä monet osastoon 3A sijoitetut poliittiset sotavangit olivat PM:n Valvontaosaston kuulusteltavina.

⁵⁴ Tarkastuskertomus Sv.leiri N:o 3 ja sv.sairaala N:o 65 15-16.8.1943 toimitetusta tarkastuksesta. T-7230/3.

kikomentajan eversti Malmin antaman suullisen käskyn perusteella 15.9.1943 Sotavankien Järjestelyleiri 1:een. Siirron lopullisuudesta kertoo se, että Parnikelijin yksityinen omaisuus ja häntä koskevat asiakirjat lähetettiin hänen mukanaan järjestelyleirille, josta hänet myöhemmin siirrettiin Köyliöön upseerisotavankileirille.⁵⁵ Siirto tapahtui siis n. kahta viikkoa aikaisemmin kuin sotavankitoimikunta käsitteli everstiluutnantti Spären aloitteesta niitä perusteita, joilla vangit oli sijoitettu Sotavankileiri 3:een. Näin on mahdollista, että hän olisi jo kesällä 1943 käynyt neuvotteluja yhteistyöstä suomalaisten kanssa Valvontaosaston viranomaisten kanssa ja sotavankikomentajan suostumuksen jälkeen hänet siirrettiin pois muiden poliittisten vankien joukosta järjestelyleirin kautta Köyliöön.

Virallinen käsky suomalaisten palveluksessa olleiden vankien palauttamisesta annettiin sotavankimuodostelmille 2.11.1944. Palautuksen tuli tapahtua salaisesti, ulkopuolisten tietämättä, kuten seuraava lainaus soittaa:

“Yleisesikunnan päällikön käskystä on 4.11.1944 klo 24.00 mennessä siirrettävä kaikki Neuvostoliiton armeijan eri muodostelmiin kuuluneet ja sittemmin vapaaehtoisina puolustusvoimiimme astuneet entiset sotavangit ilman aseistusta ja muita taisteluvälineitä Sv.Järj.leiri 2:een Naarajärvelle. Yksityisomaisuus jätetään a.o. henkilölle. Teräaseiden poisoton ratkaisee yksikkö. Luovutettaville jätetään hyvässä kunnossa olevat yksi alusvaatekerta, asetakki, päällyshousut, päällystakki, lakki, vyö, nahkajalkineet ja jalkarätit. Karkaamiset estettävä, jonka vuoksi matkan ajaksi tarkka vartiointi asetettava, kohtelun oltava kuitenkin täysin korrektia ja matkamuona Naarajärvelle annettava mukaan. Kuljetuksen vahvuus on ilmoitettava puh. Routa 12:een kuljetuksen lähtiessä liikkeelle. Siirrosta ei ole annettava tietoja ulkopuolisille”⁵⁶

Sodan jälkeen Sotavankikomentajan Esikunnan Selvityselimen tekemien tutkimusten mukaan Jemtshenko-Rybko oli karannut vankileiristä välirauhan solmimisen jälkeen Ruotsiin ja kuollut siellä 12.1.1946. Parnikelista todetaan selvityksessä, että hän Valvontaosaston antamien tietojen mukaan toimi luottamusmiehenä leireillä. Hänen väitetään kuoleen elokuussa 1944, vaikka hän allekirjoitti syyskuun alussa palvelussitoumuksen Köyliössä.⁵⁷

Sodan jälkeen Sotavankileiri 1:n valvontaupseeri Boris Pervitiniä kuulusteltiin luutnantti Valkosen, joka oli vastannut sotavankien liittämisestä Suomen

⁵⁵ Sv.leiri 3:n kirje Sv.järj.leiri 1:een Nastolaan 14.9.1943. T-6862/3. SA.

⁵⁶ KSS sanoma nro I/31 2.11.1944. T-19658/ B 10. SA.

⁵⁷ Selvitys muissa kuin Hp 3:ssa, ER 6:ssa, Ttusos ja Tied.os palvelleista sotavangeista. T-19658/ B 10. SA.

armeijaan, toimien vuoksi. Pervitinin mukaan suomalaisten puolelle halunneet sotavangit olivat yleensä huonoissa väleissä toveriensa kanssa tai yliloikkareita. Hänen mukaan Sotavankileiri 1:ssä oli n. 10-15 sotavankia jättänyt liittymisanomuksen, näistä Pervitin oli myöhemmin nähnyt 3-4 pitävän yllään Suomen armeijan asepukea.⁵⁸

Näiden sotavankien myöhempiä kohtaloita ei ole mahdollista tämän tutkimuksen yhteydessä selvittää. Sodan jälkeen tehdyn selvityksen mukaan Suomen puolustusvoimissa oli palvelut sotavankeja seuraavasti: Heimopataljoona 3:ssa 335 vankia, Tiedusteluosastolla 43 vankia, Tiedotusosastolla (Ttus) 16 vankia ja muissa yksiköissä 37 vankia. Yhteensä armeijan palveluksessa oli siis 431 vankia. Tiedusteluosastolla palvelleista vangeista ketkään sivulliset ei olleet tietoisia, sillä vankien henkilöllisyys pyrittiin salaamaan mahdollisimman tehokkaasti. Osa vangeista värvättiin osaston palvelukseen vankileireiltä, osa suoraan rintamalta ja osa oli vallatulta alueelta värvättyjä siviilihenkilöitä. Yleensä kaikilla Tiedusteluosastoon värvätyillä oli käytettävänä kaksi nimeä.

Välirauhan jälkeen osa värvätyistä kotiutettiin, osa vapautettiin muuten ja useat saivat sotilaspasit ja henkilöllisyystodistukset tekaistuin nimin. Osa värvätyistä vangeista sijoitettiin kotialueelle ja kuljetettiin myöhemmin pohjoiseen Ruotsiin siirtymistä varten. Tiedotusosastossa palvelleista vangeista suurin osa oli selvityksen mukaan siirtynyt maan rajojen ulkopuolelle. Muissa yksiköissä palvelleista osa oli sellaisia, jotka rintamajoukot olivat ottaneet palvelukseen vallatulla alueella joko sotavankina tai siviilihenkilönä useimmiten aluksi tulkiksi ja myöhemmin heidät oli värvätty palvelukseen maksamalla heille suomalaisen sotilaan päiväraha. Näitä vankeja ei oltu välttämättä merkitty missään vaiheessa sotavankikortistoon ja sen vuoksi noin puolet luovuttamattomista vangeista oli sellaisia joista ei kortistosta löytynyt mainintaa.⁵⁹ Sotavankikomitean Selvityselimen toimintakertomuksen mukaan Päämajan Tiedustelu- ja Tiedotusosaston ja armeijan muiden yksiköiden heimopataljoonaa lukuunottamatta palveluksessa olleista entisistä sotavangeista yhteensä 82 sotavankia oli sodan päätyttyä jäänyt palauttamatta Neuvos-

⁵⁸ Kuulustelupöytäkirja 16.9.1946. Ek-Valpo II mappi 174, XXV E 7 c 2. KA.

⁵⁹ Puolustusvoimien Pääesikunnan kirje Ulkoasiainministeriölle 6.2.1947. FB 110:124 (1941-1950). UMA.

toliittoon. Näistä ainakin 57 oli todistettavasti siirtynyt Ruotsiin.⁶⁰

⁶⁰ Sotahistoriallisen tutkimuslaitoksen kirje Ulkoasiainministeriölle 7.11.1953. T-19664/F 16. SA.

8. RIKKOMUKSET JA JÄRJESTYKSEN PITO

8.1. Sotavangit ja Suomen sotaväen rikoslaki

Kansainvälisen oikeuden säännösten mukaan sotavangit ovat sen maan lakien, säännösten ja määräysten alaisia, jonka vankeina he ovat, edellyttäen, että nuo lait ja määräykset vastaavat valtion tekemiä kansainvälisiä sopimuksia sotavankien kohtelusta. Suomalaisen dualistisen järjestelmän mukaan Suomen solmimat valtiosopimukset eivät tule heti valtiota sisäisesti velvoittaviksi, vaan kansainvälisen oikeuden säännöt on sisällytettävä Suomen sisäiseksi oikeusnormeiksi.¹ Tämä tarkoittaa siis sitä, että Suomen solmimat sotavankisopimukset on sovellettava Suomen sotaväen rikoslain kanssa yhteensopiviksi, jotta ne voitaisiin ottaa valtiota velvoittavina lakeina huomioon. Sotaväen rikoslaki oli sovellettu ennen talvi- ja jatkosotaa yhteensopivaksi Haagin sopimuksen sotavankimääräysten kanssa. Geneven sotavankisopimustahan ei saatu yhteensopivaksi suomalaisen lain kanssa, ja niinpä sitä ei ratifioitu. Ongelmaksi muodostui sotaväenrikoslain arestirangaistusten ja sotavankien karkaamisnormiston saattaminen Geneven sopimuksen määräysten mukaisiksi.²

Sotavankeus alkaa vangitsemishetkestä ja päättyy vankien kotiuttamiseen, omien joukkojen suorittamaan vapauttamiseen tai onnistuneeseen karkaamiseen. Pakottaakseen sotavangit kuriin, järjestykseen ja passiiviseen kuuliaisuuteen isäntävaltiolla on oikeus soveltaa sotaväen rikoslain rangaistussäännöksiä heihin. Rangaistuksissa tulee kuitenkin ottaa huomioon heidän erityisasemansa. Koska sotavankeus on luonteeltaan tilapäinen ja ohimenevä ilmiö, ei rangaistuksen parantavalla ja kasvattavalla vaikutuksella ole isäntävaltiolle merkitystä, vaan huomio tulee kiinnittää rangaistuksen yleistävään, pelottavaan ja varoittavaan vaikutukseen. Kuuliaisuus- ja kurinpitorikoksissa rangaistusten ankaruus on isäntävaltion etujen mukaista, sen sijaan merkityksettömämmät sotavankien rikokset voidaan sovittaa lievällä rangaistuksella. Sotaväen rikoslaki on voimassa vain niissä rikkomuksissa, jotka on tehty sotavankeuden aikana.³

¹ Castren 1959, s. 249-250.

² Mikkola 1976, s. 15.

³ Rautapää 1945, s. 11-13.

Henkilöt, jotka Suomen oikeuden mukaan ovat osaksi valtion tuomiovallan ulkopuolella tai poikkeusasemassa, ovat myös sotaväen rikoslain rankaisuvallan ulkopuolella.⁴ Tällaisia henkilöitä ovat mm. sotavangit, joita kansainvälisen oikeuden mukaan ei voi rangaista tietyistä teoista, näin ollen sotaväen rikoslakia voidaan soveltaa heihin vain silloin, kun se rikoksen laatuun nähden on mahdollista. Kun sotavankeihin ei voida soveltaa sotaväen rikoslakia, on sovellettava yleisen rikoslain säädöksiä. Vangiksi joutuminen ei kuitenkaan vapauta sotilasta hänen velvollisuuksistaan. Hänen on mahdollisuuksiensa mukaan pyrittävä vapautumaan sotavankeudesta ja yritettävä päästä yhteyteen omien joukkojensa kanssa. Vaikka sotavangilla on kansainvälisten sääntöjen nojalla oikeus karkaamiseen, ei tähän oikeuteen sisälly lupaa sellaisten keinojen käyttämiseen, joista seuraa rangaistus sotaväen rikoslain mukaan, kuten esim. vartijan surmaamiseen. Isäntävaltion oikeutena on pakkokeinojen käyttö karanteen vangin kiinniottamiseksi. Kiinni otettua vankia ei kuitenkaan saa kansainvälisen oikeuden sääntöjen mukaan rangaista kuin kurinpitotoimin.⁵

Karkausnormiston lisäksi on myös muita tapauksia, joissa sotavangit muodostavat selvän poikkeuksen muihin vankeihin verrattuna. Tällaisia ovat mm. sotavankien oikeus kieltäytyä työstä, joka on tekemisissä sotatoimien kanssa ja kielto pakottaa heitä antamaan tietoja omasta armeijastaan ja maastaan. Isäntävaltiolla ei ole oikeutta vaatia heiltä samanlaista aktiivista kuuliaisuutta kuin omilta sotilailtaan. Sotavanki on velvollinen alistumaan kuriin ja järjestykseen, mutta tämä alistuminen on luonteeltaan passiivista. Häntä eivät sido isäntävaltioon samat uskollisuuden siteet kuin tämän valtion omia kansalaisia, päinvastoin hänen ensimmäisenä velvollisuutenaan on toimia vankeudessaan oman isänmaansa eduksi.⁶

8.2. Karkaamiset

Jatkosodan aikana tilastoitiin sotavankimuodostelmissa 1 321 karkaustapausta ja sodan jälkeen karkasi vielä n. 1 400 sellaista sotavankia, jotka eivät halun-

⁴ Hannula 1927, s. 12-13.

⁵ Rautapää 1945, s. 2-6.

⁶ Rautapää 1945, s. 2-6.

neet palata Neuvostoliittoon. Noin tuhat sotavankia ammuttiin karkaamisen tai kapinoinnin vuoksi. Sotavankileiri 1:n 31.8.1944 antaman ilmoituksen mukaan sieltä oli 31.8.1944 mennessä karannut sotavankeja seuraavasti: v. 1941 18, v. 1942 18, v. 1943 7 ja 1944 21 sotavankia, joista oli pidätetty v. 1941 16, v. 1942 18, v. 1943 7 ja v. 1944 10 sotavankia.⁷ Vuoden 1944 elokuun jälkeen Sotavankileiri 1:stä karkasi 98 sotavankia, eli enemmän kuin koko sodan aikana yhteensä. Kaikkiaan Sotavankileiri 1:stä karkasi siis 162 sotavankia. Luku ei kuitenkaan voi pitää kovinkaan luotettavana, sillä vuosien 1941-42 kohdalta luvut ovat ristiriitaisia Sotavankileiri 1:n vuonna 1942 Päämajan valvontaosaston Turun alatoimistolle annetun ilmoituksen ja karkurikortiston kanssa.⁸ Vuosien 1941 ja 1942 karkurit olivat pääasiassa upseereita. Vuoden 1943 karkureista 3 oli upseerisotavankeja.⁹

Sotavankileiri 3:n muita leirejä suurempi vartiosto ja vankien tiukka eristäminen esti vankien karkausyritykset tehokkaasti. Vuosilta 1941 ja -42 ei leirin asiakirjoista löydy mainintoja karkaamisista tai karkausyrityksistä. Varsinainen karkausyritysten suma ajoittuu kesään 1943. Leirissä vartiomiehenä toiminut sotamies Tillaeus otti 7.6. kuusi sotavankia 3 A osastolta ja lähti näiden kanssa etsimään polttopuita läheisestä metsästä. Leirin johdon antaman määräyksen mukaan näitä vankeja ei olisi saanut käyttää ulkotöissä. Metsässä vangit yllättivät vartijansa ja surmasivat tämän lyömällä häntä ensin puulla ja sitten kivellä päähän. Vangit ottivat vartijan konepistoolin ja karkasivat kohti itää. Pari päivää myöhemmin heistä kaksi saatiin kiinni.¹⁰ Seuraava karkaamistapaus sattui 21.6. kun yksi naissotavanki karkasi parakkien rikittämissä yhteydessä. Hänet saatiin kiinni jo samana päivänä.¹¹ Karkaamistapausten johdosta Sotavankileiri 3:a ja muutamaa muuta leiriä nimitettiin Kotijoukkojen Esikunnan kirjeessä "karkurileiriksi". Karkaamisten syyksi mainittiin vartiokurin höltyminen ja leirin päällikön antamat epämääräiset vartio-ohjeet.

⁷ Sv.leiri 1:n ilmoitus Sotavankikommentajan Esikunnalle 31.8.1944. T-7536/54. SA. Kuolleina oli pidätetty v. 1941 3, v. 1942 7 ja v. 1943 1 sotavankia.

⁸ Ilmoituksen ja karkurikortiston mukaan vuonna 1941 karkasi 5 sotavankia ja vuonna 1942 ilmoituksen mukaan karkasi 6 sotavankia, kortiston mukaan 5. Ristiriita vuoden 1944 ilmoituksen kanssa johtunee siitä, että vuoden 1944 ilmoituksessa ovat mukana kaikki pakoyritykset. Aikaisemmassa ilmoituksessa ja puutteellisessa kortistossa ovat mukana ilmeisesti vain onnistuneet paot, joissa sotavangit ovat onnistuneet pakenemaan vartijaltaan leirialueen ulkopuolelle. Sv.leiri 1:n kirje PM:n Valvontaosaston Turun alatoimistolle 29.11.1942. T-7536/50 ja Sv.leiri 1:n karkureita T-7699/66. SA.

⁹ Sotavankikarkurivahvuuskirja 1943-1944. T-7699/23. SA.

¹⁰ Sv.leiri 3:n selvitys sotavankien karkaamisesta 8.6.1943. T-6862/3. SA.

¹¹ Sv.leiri 3:n kirje Kotijoukkojen Esikunnalle 22.6.1943. T-6862/3. SA.

Lisäksi todettiin, että karkureista ei ilmoitettu viranomaisille tarpeeksi nopeasti ja leirien hälytyssuunnitelmat olivat puutteellisia.¹² Leirin vangeista 13 karkasi palautuskuljetuksen yhteydessä.¹³

Sotavankiviranomaiset pyrkivät estämään sotavankien karkaamisia parantamalla vartiointia, rakentamalla kaksinkertaisia piikkilanka-aitoja heidän majoitustilojensa ympärille ja tarkkailemalla heidän käyttäytymistään, sillä karkaamista suunnittelevat sotavangit vaihtoivat itselleen parempia varusteita ja keräsivät ruokaa pakomatkaa varten.¹⁴ Usein vangeille oli tarjoutunut karkaamismahdollisuus vartijoiden huolimattomuuden seurauksena. Vartiomiesten vaihto saattoi tapahtua majapaikassa eikä vartiopaikalla ja vankeja oli lähetetty työmaille ilman vartijoita, jolloin he olivat päässeet kerjäämään ruokaa siviileiltä. Tällaisiin epäkohtiin leirin johdon oli välittömästi puututtava.¹⁵

Sotavankileiri 1:ssä perustettiin karkurien kiinniottamisen tehostamiseksi vartijoista erityisiä ryhmiä, joiden tehtävänä oli karkaamistapauksen sattuessa lähteä heti takaa-ajoon ja miehittää ennalta sovittuja maastonkohtia.¹⁶ Karkureiden kiinniottaminen ja palauttaminen takaisin leirille jäi melko pitkälle sotavankileirin oman henkilöstön ja paikallisten suojeluskuntien harteille, sillä sodan aikaisen poliisin resurssit olivat melko vähäiset. Poliisin historiaa tutkineen Hietaniemen mukaan jatkosodan aikainen poliisi oli mittasuhteiltaan varsin vaatimaton. Se jäi sotilaallisten ponnistusten varjoon.¹⁷ Näin sillä ei juurikaan ollut mahdollisuutta sitoa vähiä henkilöstöresurssejaan sotavankikarkureiden kiinniottamiseen.

Sodan aikaisten karkaamisten yleisin motiivi oli kyllästyminen pitkään sotaan ja halu palata takaisin Neuvostoliittoon. Vuosina 1941 ja 1942 sotavankien huonot majoitus- ja muonitusolosuhteet lisäsivät sotavankien haluk-

¹² Kotijoukkojen Esikunnan kirje sv.muodostelmille 23.7.1943. T-6863/14. SA.

¹³ Sv.leiri 3:n selvitys sv.palautuksista 22.10.1944. T-6863/9. SA.

¹⁴ Kotijoukkojen Esikunnan kirje sotavankimuodostelmille 1.7.1942. T-7536/49. SA. ja Kotijoukkojen Esikunnan kirje sotavankimuodostelmille 19.7.1943. T-7536/70. SA.

¹⁵ Kotijoukkojen Esikunnan kirje sotavankimuodostelmille 29.4.1943. T-6862/18. SA.

¹⁶ Sv.leiri 1:n kirje Vakka-Suomen sk.piiirin esikunnalle 31.8.1943. T-7536/70. SA. Karkurien tehokasta kiinniottamista häittäsi se, ettei leirillä ollut tarpeeksi polkupyöriä, sillä esim. metsäpoluilla liikuttaessa polkupyörä oli oivallinen kulkuväline.

¹⁷ Hietaniemi 1992, s. 229.

kuutta karata. Sotavankileiri 1:n läheisyydessä olleet turvasäilöläiset kannustivat upseerisotavankeja karkaamaan ja Päämajan Järjestelyosaston mukaan sotavangit suunnittelivat yhteispakoa ja kapinaa siviilivankien kanssa.¹⁸ Tilanne rauhoittui turvasäilöläisten siirron ja upseerien työllistämisen myötä. Upseerisotavankien olojen parantumisesta ja rauhoittumisesta kertoo se, että vaikka työpisteiden vartiointi oli monin paikoin tehotonta, vuonna 1943 karkasi vain 3 upseeria.¹⁹

Kesäkuussa 1942 Kotijoukkojen Esikunta määräsi eristämään kaikki karkaamiseen syyllistyneet sotavangit siten, etteivät he olleet missään tekemisissä muiden sotavankien kanssa.²⁰ Elokuussa 1942 perustettiin karkaamiseen syyllistyneille sotavangeille oma leiri: Sotavankileiri 24, jonne sijoitettiin kaikki sotavankikarkurit ja sellaiset sotavangit, jotka olivat osoittautuneet kurittomiksi ja olivat huonona esimerkkinä muille sotavangeille. Näitä sotavankeja ei luovutettu yksityisten työnantajien vartioitaviksi vaan vartioinnista huolehtivat leirin omat vartiomiehet.²¹ Syyskuussa 1943 määrättiin, että sotavankeja saa siirtää Sotavankileiri 24:ään vain Sotavankikommentajan Esikunnan luvalla.²² Siirto Sotavankileiri 24:ään ei kuitenkaan ollut pysyvä, sillä ajoittain sieltä palautettiin upseerisotavankiryhmiä takaisin omaan leiriinsä.²³ Jos Sotavankileiri 24 ei pystynyt ottamaan upseerisotavankikarkureita vastaan, heidät sijoitettiin kärsimään rangaistustaan työstä kieltäytyneiden upseerien osastoon.²⁴

Kuvio 12 osoittaa, että vuonna 1944 kesän sotatapahtumat ja sodan loppuminen lisäsivät upseerien karkaamistapauksia. Lisäksi upseerisotavankien onnistuneet karkaatukset Niinisalon alaleiristä innostivat muita upseerisotavankeja yrittämään karkaamista.²⁵ Sodan aikana karkaamismotiivit olivat kuitenkin

¹⁸ Mikkola 1976, s.121.

¹⁹ Kotijoukkojen Esikunnan kirje Sv.leiri 1:lle 29.4.1943. T-7536/70. SA. Kirjeessä huomautettiin mm. siitä, että työmailta oli lähetetty sotavankeja vartioimattomina majapaikkaan, jolloin he olivat päässeet vapaasti seurustelemaan siviilien kanssa. Sotavangit eivät kuitenkaan halunneet lähteä karkuun, vaikka se olisi ollut helppoa vartijoiden laiminlyöntien vuoksi.

²⁰ Kotijoukkojen Esikunnan kirje sotavankimuodostelmille 16.6.1942. T-7536/49. SA.

²¹ Selostus sotavankiasioiden hoidosta. T-19664/F16. SA.

²² Sotavankikommentajan Esikunnan kirje sotavankimuodostelmille 27.9.1943. T-7699/47. SA.

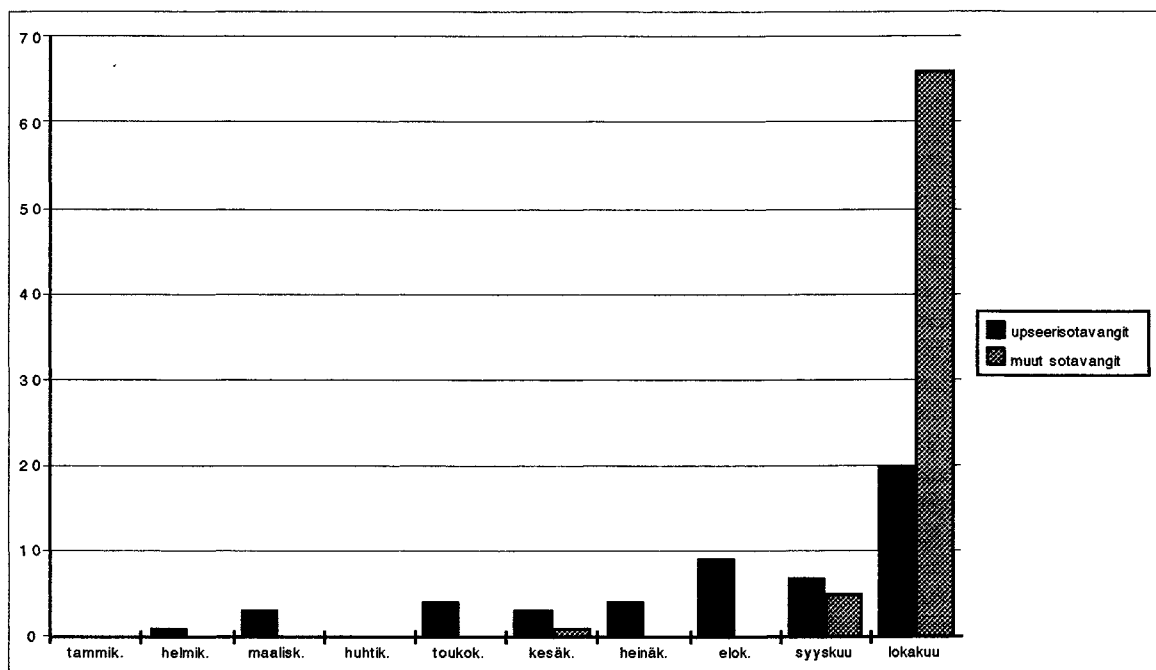
²³ Katso esim. sotavankivahvuus ilmoitus nro 47 22.11.1942 T-7536/50, sotavankivahvuusilmoitus nro 65 5.4.1943 T-7536/52 ja sotavankivahvuusilmoitus nro 87 6.9.1943. T-7536/52. SA.

²⁴ Sotavankikommentajan Esikunnan kirje Sv.leiri 1:een 4.1.1944. T-7699/46.

²⁵ Katso esim. nuor.ltn. Rjevinin, ltn. Pukin, nuor.ltn. Neshljajevin ja nuor.ltn. Akimovin kuulustelupöytäkirjat t-7536/64 a-b. SA.

kin hyvin yksilöllisiä, sillä esim. luutnantti Smirnov karkasi 18.5.1944 sotavankityöpisteestä, koska oli edellisessä sotavankityöpisteessä rakastunut suomalaisen naiseen ja halusi palata hänen luokseen.²⁶ Upseerisotavangit karkasivat yleensä yksin tai 2-3 upseerin ryhmissä. Koska Sotavankileiri 1 sijaitsi Lounais-Suomessa, karkurit suunnistivat yleensä kohti rannikkoa tavoitteenaan Ruotsi.²⁷

KUVIO 12: SOTAVANKILEIRI 1:N KARKAAMISTAPAUKSET VUONNA 1944

Lähteet: Sv. karkurivahvuuskirja 1943-44. T-7699/23 ja Sv.leiri 1:n kortisto karkureista T-7699/66. SA.

Tieto sodan päättymisestä ja mahdollisuus tehdä kanteluita sodan aikaisista tapahtumista kenraali Grandelille ja Sihvolle huononsivat kuria etenkin miehistösotavankien keskuudessa. Sotavankien vartioiminen kävi vaikeaksi, koska sotavangit tiesivät, etteivät vartijat saaneet käyttää voimakeinoja ja niinpä he poistuivat oman mielensä mukaan leirialueelta ja työpisteistä vartiomiesten voimatta heitä estää ja palasivat takaisin omia aikojaan. Tämän vuoksi syys- ja lokakuussa karkaamistapaukset lisääntyivät merkittävästi sota-aikaan verrattuna. Vartijoiden työtä vaikeutti vielä se, että sotavangeille oli kotiuttamista varten jaettu suomalaiset sotilasvaatteet. Sodan jälkeen karkasi-

²⁶ Luutnantti Smirnovin kuulustelupöytäkirja T-7536/64 a. SA.

²⁷ Mikkolan mukaan myös Luoteis- ja Pohjois-Suomesta karkuruus suuntautui Ruotsiin. Mikkola 1976, s. 119.

vat sellaiset sotavangit, jotka eivät halunneet enää palata Neuvostoliittoon, koska olivat antautuneet vapaaehtoisesti suomalaisille ja olivat olleet heidän kanssa yhteistyössä.²⁸ Sodan lopussa he anoivat lupaa saada jäädä sodan jälkeen Suomeen tai siirtyä johonkin muuhun maahan. Sotavankikomentajan Esikunnan selvityselimen arkistossa on 122 sotavankien Sotavankileiri 1:ssä tekemää tällaista anomusta, joista 44 on upseerisotavankien tekemiä.²⁹ Kun suomalaiset eivät voineet tällaisia anomuksia toteuttaa, viimeiseksi mahdollisuudeksi jäi karkaaminen Neuvostoliittoon lähtevästä luovutuskuljetuksesta. Sodan jälkeen valvontakomissio syytti suomalaisia puutteellisesta vartioinnista upseerisotavankien palautuskuljetuksissa. Komission mukaan kuljetuksen päällikkö ei ollut reagoinut mitenkään luutnantti Leinon ilmoitukseen viiden vangin puuttumisesta. Rataosalla Peipohja-Riihimäki vankivau- nuja ei vartioitu lainkaan. Komission syytösten mukaan kuljetuksen päällikkö myötävaikutti vankien karkaamiseen, eivätkä vartioston sotilaat estäneet vankeja poistumasta vaunuista.³⁰ Eversti Spåren arkistosta löytyneiden tietojen mukaan kuljetuksesta nro. 401 puuttui kahdeksan upseerivankia, heistä yksi jäi erehdyksessä pois ja seitsemän karkasi kuljetuksen aikana. Heistä yksi pidätettiin välittömästi ja palautettiin leirille. Kuljetuksesta nro. 402 karkasi kolme sotavankia.³¹

Sotavankien onnistuneet paot jäivät sodan aikana harvinaisiksi, sillä 82 % kaikista karkureista pidätettiin.³² Sotavankileiri 1:n 31.8.1944 antaman ilmoituksen mukaan karkuteilla oli edelleen 13 sotavankia, eli 79,6% karanneista sotavangeista pidätettiin. Vaikka Satakunnan ja Pohjois-Hämeen alueella oli kommunistien maanalaista vastarintatoimintaa sodan loppuun saakka, suo- jellen mm. metsäkaartilaisia, sotavankikarkurit eivät kuitenkaan saaneet heil- tä juurikaan tukea karkaamisensa jälkeen. Ainoastaan Porin seudun viran- omaisten käydessä "Kullaan korsun" kimppuun 27.1.1944, tavattiin Porin len- tokenttätyömaalta karannut ukrainalainen sotavanki asumassa yhdessä soti-

²⁸ Poliisitutkintapöytäkirja sotavankienkarkaamisesta Sv.leiristä ja luovutuskuljetusten yhteydes- sä. T-7536/64 a. SA.

²⁹ Sotavankien anomukset saada jäädä Suomeen. T-19666/2 b. SA.

³⁰ Puhelinsanoma sv.komentajalle 2.11.1944. Eversti Spåren arkisto. FB 110:126 (1941-1950). UMA.

³¹ Puhelinsanommat 22.10. ja 26.10.1944 1057:ltä eversti Spårelle. Eversti Spåren arkisto. FB 110:126 (1941-1950). UMA.

³² Mikkola 1976, s. 122.

laskarkureiden kanssa.³³ Sudenniemen mukaan kotiseudulla olleiden metsäkaartilaisten toiminnan järjestäytyneisyyttä on suuresti liioiteltu, eikä heillä ollut mahdollisuuksia karanneiden sotavankien auttamiseen.³⁴ Lisäksi vastoin yleistä luuloa, karkureista vain noin puolet piilotteli metsissä, ladoissa ja itse tekemissään korsuissa. Osa karkureista jatkoi asumistaan kotonaan tai lähti kiertämään erilaisten työtilaisuuksien perässä. Työvoimapulan aikana ei läheskään aina oltu kiinnostuneita kulkijan taustasta.³⁵ Karanneiden sotavankien oli lähes mahdotonta päästä metsäkaartilaisten kanssa yhteyksiin ja löytää heidän piilopaikkojaan metsistä. Käpykaartilajoukon kannalta sotavankikarkuri merkitsi etsintöjä ja yhtä nälkäistä suuta lisää. Lisäksi kasvaneen miesluvun myötä kasvoi myös kiinjäämisen riski.

Suomalaisten kommunistien vastarinta- ja sissitoiminta oli sodan aikana vaatimatonta ja hajanaista.³⁶ Tämä johtui osaltaan siitä, että kommunistiaktivistit pidätettiin turvasäilöön vankiloihin jo ennen sodan syttymistä. Suomalaisten vastarintaliiketoiminta ajoittui muista maista poiketen sodan alkuvaiheisiin. Viranomaiset tukahduttivat sen suhteellisen helposti lukuunottamatta Satakunnan ja Pohjois-Hämeen laajoja metsäseutuja. Yritykset koota metsäkaartilaisista vastarintayksiköitä epäonnistuivat. Heille oli kyllä neuvostosympatioita, mutta tarttumisen aseeseen oli huomattavasti ankarampi rikos kuin pelkkä palvelusvelvollisuuden pakoilu.³⁷ Viranomaiset pidättivät marras-joulukuussa 1942 Turun seudun avainhenkilöt. Satakunnassa kommunistisissit olivat kuitenkin parhaiten organisoidut ja varsin pienimuotoinen toiminta jatkui siellä kevääseen 1944 saakka.³⁸

Sotavankien palauttamisen jälkeen Sotavankileiri 1:n sotavangeista oli 9.11.1944 karkumatkallaan vielä 18 upseeria, 1 politrukki ja 49 aliupseeria tai sotamiestä.³⁹ Syksyllä 1945 Sotavankileiri 1:stä karanneista sotavangeista oli 38

³³ Kts. tarkemmin Rislakki 1986, s. 140-141. Rislakki väittää mihinkään lähteeseen kuitenkaan viittaamatta, että Tampereen seudulla toiminut P. Takatalon johtama kommunistinen vastarintaryhmä "auttoi" sodan alussa venäläisiä sotavangeja. Hän ei kuitenkaan tarkemmin määrittele millaisesta avustustoiminnasta oli kyse. Rislakki 1986, s.82.

³⁴ Sudenniemi 1987, s. 239-240.

³⁵ Kulomaa 1995, s. 89.

³⁶ Rentola 1994, s. 342.

³⁷ Kulomaa 1995, s. 254-255.

³⁸ Rentola 1994, s. 344.

³⁹ Sv.leiri 1:n ilmoitus majuri Teutarille 9.11.1944. T-7699/46. SA.

edelleen pidättämättä.⁴⁰ Puolustusvoimien pääesikunnan selvityksen mukaan helmikuussa 1947 sotavangeista oli edelleen luovuttamatta 456, joista vuosina 1941-1943 oli karannut 183, vuoden 1944 alkupuolella viisi vankia ja loput 268 pääasiallisesti vuoden 1944 syys- ja lokakuussa. Selvityksessä arvellaan, että ennen sodan loppumista karanneet ovat todennäköisesti päässeet pois Suomesta tai kuolleet karkumatkallaan. Sotavankien palautuskuljetusten jälkeen oli pidätetty 175 karkuria ja heidät oli luovutettu takaisin Neuvostoliittoon.⁴¹ Sotavankikomentajan Esikunnan selvityselimen, jonka tehtävänä oli sotavankikarkureiden kohtaloiden selvittäminen, tiedotteen mukaan vuonna 1951 oli sotavankeja karkuteilla vielä 337.⁴² Sotavankikarkureiden kohtaloiden tarkka selvittäminen oli mahdotonta, koska sotavankileirien arkistot olivat puutteellisia ja samasta sotavangista oli saatettu tehdä sotavankikortti kahteen kertaan. Lisäksi Suomen armeijaan värvättyjen sotavankien henkilöllisyys oli pyritty salaamaan jo sodan aikana. Suomen puolelle siirtyneet sotavangit pyrkivät luonnollisesti salaamaan sodan aikaisen toimintansa, kuten seuraava lainaus Puolustusvoimien Pääesikunnan kirjeestä osoittaa:

“On huomattava, että samanaikaisesti sotavankien luovutusten yhteydessä 1944-45 on luovutettu 466 sellaista NL:n kansalaista, jotka olivat joutuneet kiinni etupäässä Pohjois-Suomessa ja ilmoittaneet karanneensa saksalaisten sotavankeudesta Pohjois-Suomessa tai Norjasta. Tässä joukossa on melkoisella varmuudella osa karkuriluetteloissa esiintyvistä henkilöistä. Heillä ei ole ollut mitään todistetta siitä, että olisivat juuri saksalaisilta karanneet, vaan on syytä otaksua, että useat, varsinkin Suomen puolustusvoimissa palvelleet, ovat tätä keinoa käyttäen yrittäneet väärin henkilötiedoin välttyä NL:ssa mahdollisesti odotettavissa olevasta rangaistuksesta.”⁴³

Karattuaan sodan alkuvaiheissa sotavangit olivat kiinnijäädessään ilmoittaneet väärät henkilötiedot ja tulleet uudella nimellä kortitetuksi. Oli mahdotonta lopullisesti selvittää, kuinka moni oli onnistunut karkaamaan Neuvostoliittoon tai Ruotsiin ja kuinka monta sotavankia oli kuollut pakomatkaltaan.⁴⁴

⁴⁰Luettelo sotavankikarkureista 14.9.1945.Ek-Valpo II mappi 174 XXV.E.7c.KA.

⁴¹ Puolustusvoimien pääesikunnan kirje Ulkoasiainministeriölle 6.2.1947. FB 110:124 (1941-1950). UMA.

⁴² Mikkola 1976, s. 124.

⁴³ Puolustusvoimien Pääesikunnan kirje Ulkoasiainministeriölle 6.2.1947. FB 110:124 (1941-1950). UMA.

⁴⁴ Sv.komentajan selvityselimen toimintakertomus v. 1953. T-19664/ F 16. SA.

8.3. Upseerisotavankien rangaistukset

Kriminaalivankien kurinpito vankiloissa 1930-luvulla tapahtui siten, että rikokset, joita ei voinut sovittaa sakoilla, annettiin yleisen oikeuden ratkaistaviksi. Muissa tapauksissa rangaistuksesta päätti vankilan johtokunta.⁴⁵ Johtokunnan antamia rangaistuksia olivat: vesileipärangaistus, kova vuode, ruuan vähentäminen, vankiluokasta alentaminen, kaksi edellä mainittua yhdessä, pimeä koppi, pimeä koppi muun rangaistuksen yhteydessä ja vitsoja eli oikeammalta nimeltään raipparangaistus. Turvasäilöön suljettujen suomalaisien poliittisten vankien olosuhteet olivat hyvin lähellä kriminaalivankien asemaa. Heillä oli samanlainen ruoka, majoitus, työaika, työurakat, rangaistukset ja sairaanhoito kuin muillakin vangeilla. Rangaistukset olivat kaikille vangeille samanlaiset. Poliittinen vanki voitiin myös eristää toisista vangeista yksinäisselliin.

Sotavankien kurinpitosäännöt perustuivat jatkosodan aikana sotaväen rikoslakiin ja sotaväen järjestysääntöön. Talvisotaan verrattuna kurinpitosääntöjä tiukennettiin ottamalla käyttöön jo ensimmäisessä Kotijoukkojen Esikunnan toimesta laaditussa kurinpitosääntöehdotuksessa sotavankisopimusten kieltämä ruumiillinen rangaistus ja laajentamalla sotavankileirien henkilöstöjen rankaisuvalltaa. Lisäksi sotavankisopimusten vastaisesti kurinpidollisiksi rangaistuksiksi luettiin kovennettu arestirangaistus ja rangaistus aiheettomasta kantelusta. Geneven sotavankisopimuksen mukaan ankarin kurinpidollinen rangaistus, mikä sotavangeille voitiin tuomita oli yksinkertainen arestirangaistus eli sulkeminen valoisaan huoneeseen enintään 30 vuorokaudeksi.⁴⁶ Kotijoukkojen Esikunnan ehdotuksen mukaan tammikuussa 1942 sotavanki ei laitettaisi oikeudessa syytteeseen kuin sellaisista rikoksista, joista tuomiona olisi kuolemantuomio, sillä mahdollinen vapausrangaistus saattaisi merkittä parannusta sotavankien olosuhteissa. Kaikki muut sotavankien rikokset oli tuomittava kurinpito-ohjesäännön mukaan. Tämä ehdotus toteutui kuitenkin vasta 5.8.1944.⁴⁷

Ensimmäiset sotavankien kurinpitosäännöt annettiin 9.7.1941, tämän jälkeen

⁴⁵ Nuorteva 1987, s. 28.

⁴⁶ Hanski 1990, s. 63 ja Mikkola 1976, s. 133-136.

⁴⁷ Mikkola 1976, s. 133-135.

niitä muutettiin kaikkiaan 8 kertaa. Sotavankileirien kurinpitösääntö koski myös niitä sotavankileirejä, jotka perustettiin varavankiloiden yhteyteen.⁴⁸ Sotavankien rangaistussäännöissä ei kuitenkaan tapahtunut suuri muutoksia sodan aikana, sillä sodan alkua lukuunottamatta rangaistukset pysyivät laadultaan ja enimmäismääriltään pääosin samoina.⁴⁹ Niiden mukaan sotavangeille annettavia rangaistuksia olivat: uskotun toimen menettäminen, sotavangille kuuluvien töiden suorittaminen, muonan vähentäminen, valoisuuden huoneeseen sulkeminen, pimeään huoneeseen sulkeminen ja raipparangaistus.⁵⁰ Ensimmäisen kurinpitösäännön mukaan rankaisuvallasta kuului vain sotavankileirin päällikölle, mutta myöhemmin rankaisuoikeus annettiin myös leirin muille upseereille, kuten esim. vartio- ja parakkiupseereille.⁵¹

Sekä Haagin että Geneven sotavankisopimuksen sääntöjen vastaisesti suomalaiset sotavankiviranomaiset rankaisivat sotavankeja raipparangaistuksella, vaikka perusteita sen käytölle ei löytynyt sotaväen rikoslaista tai järjestyssäännöstä. Sen käyttöä perusteltiin vuodelta 1889 peräisin olevalla lailla rangaistusten täytäntöönpanosta ja vuonna 1936 annetulla irtolaisista koskevalla lailla, joiden mukaan järjestystä rikkoneiden rikosvankien ja pakkotyölaitokseen määrättyjen irtolaisten kohdalla ruumiillinen kurittaminen oli sallittua. Näin sotavankien ruumiillisen rankaisemisen perusteet otettiin siis siviileille tarkoitetuista laeista eikä sotaväen rikoslaista kuten Haagin sotavankisopimus olisi edellyttänyt.⁵² Raipparangaistuksen käyttäminen vankiloissa oli kuitenkin melko harvinaista, sillä esim. vuosina 1935-1939 Köyliön varavankilassa raipparangaistusta käytettiin rikosvankien rankaisemiseen vain kaksi kertaa vuoden 1936 aikana.⁵³

Raipparangaistuksen käyttämistä äärimmäisenä rangaistuksena törkeimmissä kurinpidollisissa rikoksissa, kuten esim. karkaamistapauksissa, perusteltiin sillä, että se oli ainoa keino ylläpitää kuria ja järjestystä sotavankien keskuudessa. Sotavankileirien lisäksi raipparangaistus oli käytössä myös siviiliväes-

⁴⁸ Kotijoukkojen Esikunnan kirje sotavankimuodostelmille 16.8.1941. T-7536/48. SA.

⁴⁹ Kts. liite 7.

⁵⁰ Mikkola 1976, s. 140-141.

⁵¹ Mikkola 1976, s. 142 ja Hanski 1990, s. 63.

⁵² Mikkola 1976, s. 146 ja Hanski 1990, s. 64.

⁵³ Köyliön varavankilan vuosikertomukset 1935-1939. Dg 1. Kövva. TuMa. Tapauksista tarkemmin katso Junkkari-Kujansuu 1997, s. 32-35.

tölle tarkoitetuissa Itä-Karjalan keskitysleireissä.⁵⁴ Rangaistus oli toimitettava sivullisten näkemättä ja siitä oli tiedotettava leirin muille sotavangeille. Lyönnit oli annettava metrin mittaisella ja sentin paksuisella rottinki- tai pajupekillä rangaistavan istumalihaksiin. Sotavangin silmät oli peitettävä, jotta hän ei nähnyt lyöjäänsä.⁵⁵ Muistiossa, joka on päivätty 25.8.1943, raipparangaistuksen käyttöä perusteltiin myös sillä, että venäläiset olivat kotimaassaankin tottuneet ankariin rangaistuksiin.⁵⁶ Joulukuussa 1942 määrättiin, ettei raipparangaistusta saa käyttää sotavangiksi joutuneiden naisten rankaisemiseen.⁵⁷ Tammikuusta 1944 Suomen sukuisille ja puolalaisille sotavangeille sai raipparangaistuksen määrätä vain sotavankikomentaja.⁵⁸ Toukokuussa sotavankikomentaja määräsi raipparangaistuksen järjeistämiseksi ehdollisen raipparangaistuksen, johon sisältyi kuuden kuukauden koeaika. Raipparangaistus kiellettiin toistaiseksi syyskuussa 1944 ja sen määrääminen jäi sotavankikomentajan ratkaistavaksi.⁵⁹

Lokakuussa 1944 valvontakomissio kiinnitti huomionsa sotavankileirien oloihin ja lähetti kirjeen Suomen valtioneuvoston puheenjohtajalle. Kirjeessä, jonka allekirjoittajana on komission puheenjohtaja kenraalileversti A. Zhdanov, todettiin, että neuvostoliittolaisia sotavankeja oli ammuttu vankileireissä ilman tuomiota rikkomuksista, jotka normaalisti olisivat voineet tuottaa ainoastaan kurinpidollisen rangaistuksen. Vankeja oli piesty hengiltä Suomen sodanjohdon suostumuksella (raipparangaistus). Lisäksi kirjeessä väitettiin, että Sotavankileiri 1:ssä oli ammuttu neljä karkaamiseen syyllistynyttä vankia luutnantti Ashinovin määräyksestä. Komissio vaati, että leirien olot oli muutettava kansainvälisiä sopimuksia vastaaviksi, ruumiillinen rangaistus oli poistettava ja väärinkäytöksiin syyllistyneet henkilöt oli pidätettävä.⁶⁰ Vastatessaan kirjeessä esitettyyn syytökseen sotavankien ampumisesta,

⁵⁴ Seppälä 1989, s. 77.

⁵⁵ Sv.komentajan esikunnan kirje sv.muodostelmille 9.5.1944. T-19657/ F 26. SA. Pietolan mukaan raipparangaistuksen suorittaminen oli Sv.leiri 32:ssa julkinen tapahtuma, jota kaikki sotavangit komennettiin seuraamaan. Pietola 1987, s. 165.

⁵⁶ Muistio Sv.leirien kurinpitosäännöstä 25.8.1943. T-19657/ F 26. SA.

⁵⁷ PM:n järjestelyosaston kirje sv.muodostelmille 10.12.1942. T-19657/ F 26. SA.

⁵⁸ Sv.komentajan esikunnan kirje sv.muodostelmille 17.1.1944. T-19657/ F 26. SA. ja Mikkola 1976, s. 149.

⁵⁹ Sv.komentajan esikunnan kirje sv.muodostelmille 7.9.1944. T-19657/ F 26. SA. ja Mikkola 1976, s. 150.

⁶⁰ Kenraalileversti Zhdanovin kirje Suomen Valtioneuvoston Puheenjohtajalle Herra Castrenille 12.10.1944. Eversti Spären arkisto. FB 110:126 (1941-1950). UMA.

kapteeni Mustonen toteaa, että Suomen armeijan upseeriluettelossa ja sotavankiluettelossa ei ole luutnantti Ashinov nimistä upseeria. Lisäksi ammuksiksi väitetyistä sotavangeista kahden nimeä ei löytynyt leirin vankiluetteloista.⁶¹ Sotavankileirien kurinpitosäännöstä kumottiin 10.10.1944 kaikki raipparangaistusta koskevat määräykset.⁶² Neljä päivää myöhemmin marsalkka Mannerheimin määräyksellään osoitti sotavankien käsittelyssä olevan puutteellisuuksia, käskiessään, että sotavankien kohtelu oli saatettava kansainvälisten normien mukaiseksi ja sotavankileirien henkilökunta oli vastuussa sotavankien inhimillisestä kohtelusta.⁶³

Sotavankileireillä tuomittiin sotavangeille myös sellaisia rangaistuksia, joita ei oltu mainittu sotavankileirien kurinpitosäännöissä. Esim. Valkeakoskella toimineessa Sotavankileiri 11:ssa sotavangit määrättiin joulukuussa 1941 marssimaan järven jäälle n. 20 asteen pakkasessa. Joukkorangaistuksen syyksi kerrottiin kurin löystyminen leirissä. Marssittamisen lisäksi vartijat pahoinpitelivät huonokuntoisia sotavangeja.⁶⁴ Kurinpitovangit määrättiin käyttää myös sotavangin seisottamista asennossa painava reppu harteillaan.⁶⁵

Upseerisotavankien rangaistuskäytännön yksityiskohtainen tarkasteleminen on mahdotonta, koska sotavankimuodostelmien arkistoissa ei ole säilynyt upseerisotavankien rangaistuspäiväkirjoja. Ne ovat todennäköisesti luovutettu sodan jälkeen LVK:n käyttöön. Koska sotavankileirien kurinpitosäännöissä ei muissa kohdin kuin raipparangaistuksen kohdalla ole erityisiä mainintoja upseerisotavangeista tai politrukeista, on todennäköistä, ettei heidän rankaisemisensa ole juurikaan poikennut muiden sotavankien rankaisemisesta. Kun muille sotavankiryhmille voi raipparangaistuksen määrätä leirin upseerit tai aliupseerit tehtävänsä mukaan, niin upseerisotavangeille voi raipparangaistuksen määrätä ainoastaan sotavankileirin päällikkö.⁶⁶

Sotavankileireissä 1 ja 3:ssa annetuista rangaistuksista löytyy muutamia mai-

⁶¹ Sv. käsittelyä koskevia asiakirjoja 1941-1944. T-19657/ F 26. SA.

⁶² Sv.komentajan esikunnan kirje sv.muodostelmille 10.10.1944 T-19657/ F 26. SA. 1057:n puhelinsanoma 6642:lle 10.10.1944. T-7536/30. SA. ja Mikkola 1976, s. 151.

⁶³ 1550 L 4864 / 1057:n puhelinsanoma 6642:lle 14.10.1944. T-7536/31. SA. ja Mikkola 1976, s.151

⁶⁴ Sallinen 1993, s. 115-124.

⁶⁵ Pietola 1987, s. 166.

⁶⁶ Muistio Sv.leirien kurinpitosäännöstä 25.8.1943. T-19657/ F 26. SA.

nintoja sotavankikortistoista ja kahdesta Köyliön leirin sotavangeille tarkoitusta käskystä, jotka ovat syksyiltä 1942. Niissä rangaistaan sotavankia 10 vuorokaudella yksinkertaista arestia parakinvanhemman aiheuttomasta syyttämisestä ja toinen sotavanki erotettiin luottamustehtävästään ruuanjakajana loukkaavan käytöksen ja epäsäännöllisyyden vuoksi. Käskyssä, joka on päivätty 14.9.1942, on maininta, että tuomion sotavangille on määrännyt Sotavankileiri 1:n sotavankien kunniatuomioistuin, jonka kokoonpanosta ei kuitenkaan ole mainintaa, mutta on todennäköistä, että ainakin sotavankistarssina on ollut siinä mukana sotavankien edustajana.⁶⁷ Sotavankikortiston mukaan vankia rangaistiin raipoilla esim. varastamisesta tai leirin järjestyssääntöjen rikkomisesta. Sotilaslääkäri Pavel Ivanovia rangaistiin sotavankileiri 5:ssä 16.1.1943 25 raipanlyönnillä varastamisesta ja luutnantti Vasilij Karpov tuomittiin raipparangaistukseen karkausyrityksestä ja ruuan varastamisesta. Myös arestirangaistuksista löytyy muutamia mainintoja vankien korteista. Rangaistuksen syyt ja ankaruus vaihtelevat melkoisesti, kuten seuraavat esimerkit osoittavat. III luokan sotilasinsinööri Karpenkoa rangaistiin viidellä vuorokaudella arestia hevosen piiskaamisesta. Luutnantti Vladimir Pukkaa rangaistiin kahdeksalla vuorokaudella arestia luvattomasta seurustelusta ja sukupuoliyhteydestä siviilin kanssa. II luokan sotilasteknikko Aleksandr Reutinia rangaistiin kolmella vuorokaudella kovennettua arestia sopimattomasta käytöksestä työaikana.⁶⁸

Sotavankikomentaja eversti Malmin laatiman yhteenvedon mukaan sotavankimuodostelmissa annettiin 1.5.1943-31.5.1944 välisenä aikana yhteensä 702 raipparangaistusta, joista 36 (5,1 %) annettiin Sotavankileiri 1:ssä ja 6 (0,8 %) Sotavankileiri 3:ssa. Eniten raipparangaistuksia annettiin karkureille ja niskureille varatussa Sotavankileiri 24:ssä, jossa annettiin 177 (25,2 %) rangaistusta. Kaikkien sotavankileirien päälliköiden mielestä raipparangaistuksen käyttö oli tarpeellista ja välttämätöntä leirien järjestyksen kannalta.⁶⁹ Mikkolan mukaan raipparangaistus oli varsinkin ensimmäisen sotavuoden aikana hyvin suosittu rangaistusmuoto.⁷⁰ On todennäköistä, että sitä on käytetty run-

⁶⁷ Sv.leiri 1:n käsky sv.lle 3/42 31.8.1942. T-7536/69. SA. ja Sv.leiri 1:n käsky sv.lle 5/42 19.9.1942. T-7536/69. SA

⁶⁸ Ups.sv.kortisto T-7699/60 a-c, 62, 66, 67 ja T-6863/25-28. SA.

⁶⁹ Sv.komentajan yhteenvedo raipparangaistuksista 1.7.1944. T-19654/ F 8. SA. ja Mikkola 1976, s. 148.

⁷⁰ Mikkola 1976, s. 147.

saasti myös Sotavankileiri 1:ssä sodan alussa, jolloin kaikki upseerisotavangit oli majoitettu sotavankileirin alueelle ja turvasäilössä olleet suomalaiset poliittiset vangit yllyttivät sotavankeja kapinointiin ja niskurointiin.

Vaikka sotavangin karkaaminen, varsinkin jos siihen sisältyi muitakin rikoksia, voitiin todeta sotaväen rikoslain mukaan oikeudellisesti rangaistavaksi teoksi, niin sotavankikomentaja eversti Malm päätti talvella 1944 rangaista kahta upseerisotavankikarkuria pelkästään kurinpidollisesti, kuten hänen kirjeensä Sotavankileiri 1:een osoittaa:

”Rankaisen sv.upseereita N:o S-1448 Aleksandrovskij, Aleksandr Vasiljevia ja N:o Vs-1116 Kuznetsov, Leonid Ivanovitshia karkaamisesta, varkaudesta ja pahoinpitelystä 30 vrk päävartioarestilla, jonka aikana muona vähennetään B-annokseksi ilman sokeria. Rangaistukset on pantava täytäntöön heti kun mainitut sv.upseerit 28 SotaS:sta siirrettyinä vastaanotetaan Sv.leiri N:o 1:een.”⁷¹

Helmikuussa sotavankikomentaja muutti rangaistusta tiukemmaksi vähentämällä rangaistujen sotavankien muona-annoksen siviilivankiloiden vesileipäannosta vastaavaksi.⁷² Ainakin tässä tapauksessa upseerisotavankien kohdalla pitäydettiin kurinpidollisessa rangaistuksessa, vaikka kyseisten upseerisotavankien rikokset, varsinkin kun niihin sisältyi myös siviilin pahoinpitely, olisi voitu antaa oikeuden ratkaistavaksi. Yliluutnantti Aleksandrovskin sotavankikortissa on maininta, jonka mukaan hän syyllistyi keväällä 1944 kolmeen karkausyritykseen.⁷³ Kyseisen yksittäistapauksen perusteella näyttäisi siltä, että sodan pitkittyessä sotavangiksi joutuneiden upseerien rangaistuksissa otettiin huomioon heidän muista sotavangeista poikkeava asemansa ja heitä rangaistiin törkeissäkin tapauksissa pelkästään kurinpitörangaistuksella, joka suoritettiin Sotavankileiri 1:ssä eikä esim. karkureille ja niskureille tarkoitettussa Sotavankileiri 24:ssä.

⁷¹ Sv.komentajan esikunnan kirje Sv.leiri 1:een 29.1.1944. T-7536/54. SA.

⁷² Sv.komentajan esikunnan kirje Sv.leiri 1:een 23.2.1944. T-7536/54. SA.

⁷³ Ups.sv.kortisto T-7699/60 a-c. SA.

9. SOTAVANKIMASSASTA ERILLISRYHMIKSI

Jatkosodan alkaessa yleisesti uskottiin, että sodasta tulee lyhyt. Tämän vuoksi välirauhan ajan sotavalmisteluissa sotavankiorganisaatiota ei juuri muutettu talvisodan aikaisesta mallista. Näin päävastuu sodan alkaessa vangeista jäi vankiloista muodostetuille sotavankileireille. Hyökkäyssodan luonteesta johtuen suomalaiset joukot vangitsivat nopeasti huomattavasti odotettua suuremman määrän neuvostosotilaita. Ensimmäinen sotavuosi oli tämän vuoksi sotavankimuodostelmissa hyvin vaikea alimitoitettujen resurssien vuoksi. Pääosa sotavangeista saatiin jatkosodan alun hyökkäysvaiheessa. Sotavankikortiston mukaan jatkosodan aikana vangittiin 1877 neuvostoupseeria. Suurimman ryhmän muodostivat aliluutnantin ja luutnantin arvoiset vangit. Korkea-arvoisin upseeri oli kenraalimajuri V.V.Kirpitsnikov, joka vangittiin Viipurin mottitaisteluissa. Poliittisista upseereista korkea-arvoisimpia olivat myös sodan alussa vangitut rykmentinkomissaarit A.I.Malkis ja G.P.Soldatov.

Vangitusta sotavankimassasta erottui erilaisia marginaaliryhmiä, joiden kohteluun sota-ajan yhteiskunnassa jouduttiin kiinnittämään erityistä huomiota. Yksi tällainen ryhmä oli upseerisotavangit. Heidän asemansa oli poikkeava muihin vankeihin verrattuna sotilasarvonsa, aatteellisen koulutuksensa ja johtoasemansa vuoksi. Suomalaiset jakoivat tämän ryhmän kahtia, sillä vangitsemisen jälkeen upseerit ja politrukit erotettiin muista sotavangeista omiin ryhmiinsä. Tämän jälkeen upseerit siirrettiin Köyliön varavankilan alueelle perustettuun Sotavankileiri 1:een. Poliittiset upseerit ja muu poliittinen henkilöstö siirrettiin lokakuussa 1941 Ruokolahdelle perustettuun Sotavankileiri 3:een. Saksalaisten käsityksen mukaan politrukit ja komissaarit eivät täyttäneet sotavangin määritelmää eivätkä näin ansainneet kohtelua sotavankeina. Vaikka venäläisyyteen ja kommunismiin oli suhtauduttu hyvin torjuvasti koko itsenäisyyden ajan, niin peruslähtökohtana suomalaisilla oli, että sekä politrukit että upseerit olivat sotavankeja.

Sotavankitarkastajat kiinnittivät huomiota upseerisotavankien asemaan sotavankeudessa ja vaativat sen parantamista. Kesästä 1942 upseerisotavankien olosuhteita sotavankeudessa pyrittiin parantamaan niin majoituksen kuin muonituksenkin suhteen. Tämä luonnollisesti vaikutti myönteisesti heidän terveydentilaansa ja vähensi merkittävästi kuolemantapauksia. Sotavankior-

ganisaation keskittyminen ja tehostaminen paransi sotavankien huoltoa ja oloja sodan loppupuolella. Sotavankimassasta heimosotavangit ja upseerisotavangit saivat osakseen muita paremman kohtelun. Heimosotavankien paremman kohtelun motiivina oli heidän syntyperänsä ja upseerisotavankien olojen parantamisen taustalla oli huoli sodan pitkittymisestä ja mahdollisesta häviöstä, sillä uskottiin, että upseerisotavangit olivat ryhmä, jonka kokemukset Suomesta kiinnostaisivat neuvostoviranomaisia sotavankien palautusten jälkeen. Heidän olonsa eivät kuitenkaan olleet kansainvälisten sotavankisopimusten mukaisia ja niihin kiinnitettiin huomiota mm. ulkomaalaisten tarkkailijoiden toimesta. Suomalaisten selityksenä yleensä oli, ettei vankien huono kunto johtunut leirien oloista, vaan siitä että vangit olivat jo vangitsemishetkellä aliravittuja ja huonossa kunnossa. Osaltaan vaikeaan tilanteeseen vaikutti suomalaisten elintarvike- ja raaka-ainepula mutta myös välinpitämättömyys sotavankisopimusten määräyksistä. Jatkosodan aikaisten leiriolosuhteiden tarkastelu osoittaa selvästi, miten suomalaiset kohtelivat upseerivankeja ja vangittuja poliittisia upseereita eri lähtökohdista. Siinä missä upseerit muodostivat mahdollisuuden parantaa sotavankimuodostelmista syntyntä kuvaa sodan jälkeen, poliittiset upseerit koettiin uhaksi ja heidät oli eristettävä yhteiskunnasta. Kun Köyliön upseerisotavankien oloja parannettiin yleensä aina ensimmäisenä muihin vankiryhmiin verrattuna, niin poliittiset upseerit kulkivat samassa aikataulussa kuin muutkin vangit, vaikka olivat sotilasarvoiltaan upseereihin rinnastettavissa. Kun sotavankitarkastajat raporteissaan kiinnittävät huomionsa Köyliön huonoihin oloihin, niin samalla paheksuttiin Sotavankileiri 3:n vankien liian hyviä oloja esim. majoituksen suhteen.

Kesällä 1941 uskottiin, että sodasta tulee lyhyt ja sen vuoksi sotavankimuodostelmien käyttöön ei haluttu sitoa suuria määriä suomalaista henkilökuntaa. Sotavankileiri 1 ei muodostanut tässä suhteessa poikkeusta, vaikka se oli upseereille tarkoitettu sotavankileiri. Kahtena ensimmäisenä sotavuotena upseerisotavankeja ei juuri sijoitettu leirin ulkopuolelle, joten kaikki sotavangit olivat leirialueella, jota pyrittiin vartioimaan mahdollisimman pienellä henkilöstöllä ja tämän vuoksi sotavankiasioiden hoitoon ja kehittämiseen ei ollut mahdollista kiinnittää huomiota ensimmäisen sotavuoden aikana. Koska sotavankileiri 1:ssä säilytettiin upseerisotavankeja, jotka edustivat neuvostoarmeijan parhaimmista, ja varavankilan alueella suomalaisia kommunisteja,

leirin vartiomiehiin kiinnitettiin enemmän huomiota kuin tavallisissa sotavankileireissä. Kummankin leirin oli kiinnitettävä erityistä huomiota vartijoiden poliittiseen luotettavuuteen hankkimalla luotettavuuslausunnot jokaisesta vartijasta. Poliittisesti epäluotettavat vartijat muodostivat kummallakin leirillä turvallisuusriskin, kun ottaa huomioon niillä säilytetyn vankiaineksen. Kevään 1942 jälkeen sotavankileirin valvontaan alettiin kiinnittää sotavankiorganisaation kehittymisen myötä enemmän huomiota ja sinne sijoitettiin suhteellisesti eniten päällystöön kuuluvaa henkilöstöä, mikä mahdollisti upseerisotavankien olojen parantamisen ja kehittämisen. Tilannetta sotavankileirillä helpotti se, että osa upseerisotavangeista siirtyi sotavankileirin ulkopuolisiin työpisteisiin. Sotavankileirin muuttuminen upseerisotavankileiristä myös muita sotavankiryhmiä sisältäväksi sotavankileiriksi kasvatti tasaisesti henkilöstön määrää kesään 1944 saakka, jolloin henkilökunnan määrä nousi sotatoimialueen evakuointien vuoksi. Sotavankileiri 3:n kohdalla henkilöstötilanne oli aivan erilainen kuin muilla leireillä, sillä suhteessa sotavankimäärään sen käytössä oli runsaasti henkilökuntaa, vaikka vankeja ei sijoitettu leirialueen ulkopuolelle. Tätä perusteltiin sillä, että leirin vankiaines oli vaarallisempaa kuin muilla leireillä. Poliittiset upseerit koettiin yhteiskunnan kannalta muita vankeja vaarallisemmaksi ryhmäksi, jonka eristämiseen käytettiin runsaasti niukkoja henkilöresursseja.

Sotavankien ja vartijoiden läheiset suhteet aiheuttivat ajoittain ongelmia leirien päälliköille. Vartijat suhtautuivat liian luottavaisesti vankeihin ja kävivät näiden kanssa kauppaa. Liian luottavainen asenne heikensi vartioinnin tehokkuutta ja antoi vangeille mahdollisuuden pakoyrityksiin. Vartijoiden ja vankien välinen kanssakäynti oli ehdottomasti kielletty ja niinpä sodan aikana katsottiin tarpeellisemmaksi rankaista vartijoita liian läheisestä ja ystävällisestä suhtautumisesta sotavankeihin kuin sotavankien pahoinpitelyistä tai jopa surmaamisesta.

Upseerisotavangit olivat hyvin heterogeeninen joukko, joka koostui hyvin erilaisen taustan omaavista ammatti- ja reserviupseereista. Suhtautuminen suomalaisiin ja yhteistyöhön heidän kanssaan jakoi upseerisotavangit kahteen leiriin, joista valkoiset hyväksyivät yhteistyön vihollisen kanssa ja punaiset kielsivät sen, koska katsoivat sen olevan isänmaan pettämistä. Suomalaisen antamat osittain täysin kateettomat lupaukset innostivat valkoisia

vankeja yhteistyöhön. Heidän pettymyksekseen sotavankileireille ei kuitenkaan järjestetty erityisoloja heille. Näin suomalaiset jättivät käyttämättä hyväkseen valkoisten upseerien vihan ja katkeruuden neuvostojärjestelmää kohtaan. Sotavankileiri 1:ssä punaiset upseerisotavangit järjestivät lakkoja, uhkailivat valkoisia ja lopulta murhasivat yhden valkoisiin kuuluneen upseerisotavangin. Pääleirin tilanteen helpottamiseksi Niinisalon alaleiriä parannettiin ja sinne lähetettiin vaikeasti käsiteltäviä upseereita. Sodan lopussa perustettiin Pitkäjärven alaleiri, jotta punaiset upseerisotavangit eivät päässeet yhteyksiin uusien upseerisotavankien kanssa. Sotavankileiri 3:n poikkeuksellisen tiukka vartiointi esti vankien laajamittaisen sisäisen toiminnan. Kesän 1944 muuton yhteydessä ongelmia esiintyi ja uhmakas mieliala jatkui uudessa leiripaikassa sodan loppuun saakka.

Suomen ja Saksan sotilaallinen yhteistyö ulottui myös sotavankiasioihin. Vuoden 1941 aikana saksalaiset luovuttivat saamiaan upseereita sotavankileiri 1:een. Suomalaiset saivat saksalaisille luovuttamistaan sotavangeista vastikkeeksi suomensukuisia sotavankeja. Upseerisotavankien osalta suurimmat luovutukset ajoittuvat vuoteen 1942, jonka jälkeen luovutettiin vain pieniä ryhmiä tai yksittäisiä upseerisotavankeja. Suomalaiset olivat vierailleet saksalaisella mallileirillä, jonka olot eivät vastanneet saksalaisissa sotavankimuodostelmissa olevien vankien karua arkea. Saksalaiset olivat erityisen kiinnostuneita puna-armeijan poliittisesta henkilöstöstä. Tämän vankiryhmän luovutuksia varten perustettiin Sotavankileiri 3, jonne kerättiin muilta leireiltä poliittiset vangit. Suomalaiset luovuttivat vangitsemistaan 140 poliittisesta upseerista 118 saksalaisille. Vankien myöhemmästä kohtalosta on tämän tutkimuksen puitteista vaikeaa sanoa mitään. On varsin todennäköistä, että suomalaiset viranomaiset tunsivat saksalaisten antaman komissaarikäselyn, jonka mukaan politrukit ja komissaarit eivät ansainneet sotavankistatusta. Suomalaiset tunnustivat poliittiset upseerit sotavangeiksi, mutta heidät luovutettiin siitä huolimatta saksalaisille. Yllättävää on myös se, että vaikka luovutusten tarkoituksena oli saada suomensukuisia vankeja Suomeen, saksalaisille luovutettiin suomalaisia upseerivankeja. Vaikka saksalaisten rotupoliitiikan tarkoituksena oli erityisesti juutalaisten tuhoaminen, suomalaiset eivät luovuttaneet kaikkia vangitsemiaan juutalaisupseereita heille. Vangit eivät olleet luovutusten suhteen tasavertaisessa asemassa, sillä ukrainalaiset vangit saivat mahdollisuuden kieltäytyä luovutuksesta saksalaisiin sotavan-

kimuodostelmiin. Saksalaiset olivat sodan lopussa erityisen kiinnostuneita juuri ukrainalaisista vangeista. Suomalaiset eivät kuitenkaan enää suostuneet vaihtoihin, vedoten työvoiman tarpeeseen.

Sodan alkaessa upseerisotavankien asemaan ei kiinnitetty erityistä huomiota: heidät sijoitettiin heille varattuun sotavankileiriin ja vapautettiin työstä. Aluksi poliittiset upseerit sijoitettiin useille eri leireille muun sotavankiaineksen mukana, mutta syksyllä 1941 heidät kerättiin omaan leiriinsä. Sotavankimäärän aliarvioimisesta ja sodan pitkittymisestä johtuen ensimmäisestä sotavuodesta tuli erittäin vaikea niin Sotavankileiri 1 ja 3:ssa kuin muissakin sotavankimuodostelmissa. Tilannetta pahensi vielä Suomessa vallinnut elintarvike- ja raaka-ainepula. Sota-ajan yhteiskunnassa sotavankien tarpeet saivat väistyä tärkeämmäksi koettujen ryhmien tieltä. Leirien korkeimmat sairaus- ja kuolleisuusluvut ajoittuvat kevääseen ja kesään 1942. Köyliön varavankilan resurssit eivät olleet riittävät upseerisotavankimäärän huoltamiseen ja huolto- ja majoitustilanne parantuivat sotavankileirin siirryttyä kokonaisuudessaan puolustusvoimille varavankilan siirron jälkeen. Sotavankileiri 3 ei pystynyt ensimmäisenä sotatalvena hankkimaan leirin ympäristöstä tarvittavia määriä elintarvikkeita.

Upseerisotavankien valistus- ja viihdytystoimintaa tehostettiin vuodesta 1942 lähtien, jotta heidän mielenkiintonsa saataisiin vedettyä pois politikoinnista ja mahdollisesta niskuroinnista. Sodan lopussa valistustyössä painotettiin suomalaisen yhteiskunnan esittelyä Neuvostoliiton olojen arvostelemisen sijaan. Näin pyrittiin rakentamaan mahdollisimman myönteinen kuva Suomesta. Sotavankiorganisaation tehostumisen myötä sotavankileireihin määrättiin valistusupseerit, joiden tehtävänä oli vastata sotavankien kohdistu- vasta viihdytys- ja propagandatyöstä. Sotavankileiri 1:n opetus- ja viihdytys- toimintaa vilkastutti erityisesti se, että upseerisotavankien joukossa oli paljon opettajia ja eri alojen ammattilaisia, jotka järjestivät erilaisia opintokursseja ja viihdytystilaisuuksia sotavankitovereilleen. Sotavankileiri 3:ssa viihdytys- toimintaan alettiin kiinnittää huomiota vasta syksyllä 1944, kun yritettiin rauhoittaa leirin kurittomia vankeja. Valistustoiminnan vaatimattomuutta sodan perusteltiin sillä, että leirillä oli vaikeampaa vankiainesta kuin muilla leireillä.

Upseerisotavankien yhteydet ulkomaailmaan olivat rajalliset, sillä heille tiedotettiin sotatapahtumista varovaisesti levottomuuksien välttämiseksi. Jotta tiedot Neuvostoliiton suurhyökkäyksestä ja yleisestä sotatilanteesta eivät olisi tulleet punaisten upseerisotavankien tietoon, Kokemäen Pitkäjärvelle perustettiin alaleiri kesällä 1944 vangittuja upseereita varten. Leirin ulkopuolelle työhön sijoitetuilla sotavangeilla oli melko hyvät mahdollisuudet seurata sotatapahtumia epävirallisten kanavien kautta, sillä seurustelukielloista huolimatta he saivat tietoja työnantajiltaan, siviileiltä ja jopa vartijoiltaan. Eristämisyrityksistä huolimatta vangit saivat tietoja sotatilanteen muutoksista, mikä heijastui suhtautumisessa suomalaisiin ja mahdolliseen tulevaisuuteen sodan jälkeen. Sotavangit saivat lahjoituksia ulkomaisilta avustusjärjestöiltä ja yhteisöiltä, joista myös upseerisotavangitkin saivat oman osansa. Tässäkään suhteessa vangit eivät olleet tasa-arvoisessa asemassa, sillä karkaamiseen syyllistyneet ja poliittiset vangit eivät saaneet yhtä suurta osuutta lahjoituksista kuin muut vangit. Muut vangit saivat lahjoituksen, karkurien ja poliittisten upseerien piti ansaita ne.

Jatkosodan alusta lähtien upseerisotavangeilla oli oikeus itse päättää osallistumisestaan työhön sotavankeutensa aikana. Jatkosodan aikana oli mobilisoinnin seurauksena työvoimapula, jota pyrittiin helpottamaan mm. sotavankityövoimalla. Vaikka sotavankityövoima oli maatalous- ja metsätöitä lukuunottamatta melko tehotonta, pienensi sen käyttö kuitenkin rintamalta kotiutettavien sotilaiden määrää ja antoi oman työpanoksensa elintarviketuotantoon vähentäen osaltaan Suomen riippuvuutta Saksasta, joka uhkaamalla lopettaa elintarvikkeiden tuonnin kiristi Suomelta poliittisia päätöksiä.

Upseerisotavankien joukossa oli halukkaita osallistumaan töihin ahtaassa sotavankileirissä oleskelun vastapainoksi. Aluksi heitä käytettiin lähinnä leirin omissa töissä, mutta keväästä 1942 lähtien vapaaehtoisia upseerisotavankeja sijoitettiin myös maatiloille töihin. Kevättalvella 1943 työhön osallistuville upseerisotavangeille alettiin maksaa palkkaa, jonka he saivat henkilökohtaiseen käyttöönsä, toisin kuin muut sotavangit. Upseerisotavangeilla oli mahdollisuus hankkia rahoillaan tavaroita itselleen sotavankileirille perustetusta sotavankikanttiinista. Näin suomalaiset pyrkivät kannustamaan heitä liittymään oman etunsa vuoksi suomalaisia hyödyttävään sotavankityövoimaan. Suomalaiset eivät kuitenkaan maksaneet sotavankisopimusten edellyttää

suomalaisen upseerin palkkaa upseerisotavangeille, koska sotavankisopimusten ei katsottu sitovan Suomea. Upseerisotavankien työllistäminen palveli myös valistustoiminnan tarkoituksia, sillä näin he saivat mahdollisuuden lähemmin tutustua suomalaiseen elämäntapaan ja yhteiskuntaan.

Upseerisotavangit käyttivät muista sotavangeista poikkeavaa asemaansa hyväksi ja järjestivät lakkoja ja työstäkieltäytymisiä oman asemansa parantamiseksi. Punaisten upseerisotavankien painostus ja pettymys suomalaisten tarjoamaan yksitoikkoiseen ja raskaaseen metsätyöhön vaikuttivat myös lakkoiluun. Tilanteen rauhoittamiseksi työstä kieltäytyneet upseerisotavangit eristettiin aluksi muista upseerisotavangeista ja myöhemmin upseerisotavankileiri jaettiin kahteen toisistaan eristettyyn osastoon.

Upseerisotavankien työtehtävät eivät poikenneet muiden sotavankien työtehtävistä. Heitä työskenteli sekä sotavankileirin alueella, että sen ulkopuolella. Sotavankileirillä he työskentelivät vankilan verstailla jatkaen varavankilan työliikettä tai varavankilan pelloista ja rakennuksista muodostetulla puolustusministeriön maatilalla. Sotavankileirin ulkopuolelle sijoitetut upseerisotavangit työskentelivät kuntien työvoimalautakunnilla tai teollisuuden palveluksessa. Yleensä heidät sijoitettiin maatalous- tai metsätyöhön. Upseeriarvoisten sotavankien vartiointiin kiinnitettiin enemmän huomiota kuin esim. sotamiessotavankeihin ja kevästä 1943 lähtien heidät majoitettiin työpisteisiin, jossa he asuivat vartijan vartioimina ja kävivät päivisin maatiloilla töissä. Näin haluttiin estää liian tuttavalliset suhteet isäntäväen kanssa. Uusia järjestely aiheutti kuitenkin ongelmia sotavankileiri 1:lle, sillä upseerisotavankityövoimasta tuli näin kalliimpaa kuin tavallisesta sotavankityövoimasta ja sen seurauksena upseerisotavankityövoiman kysyntä laski. Laajalle alueelle sijoitettujen työpisteiden valvonta oli vaikeaa ja tämän vuoksi työpisteen kuri oli riippuvainen sen vartijasta. Paikoitellen heikosta vartioinnista johtuen upseerisotavangeilla oli mahdollisuus liikkua vapaasti vapaa-aikanaan ja seurustella paikallisen väestön kanssa.

Poliittisten upseerien sijoittamiseen työhön leirin ulkopuolelle ei koko sodan aikana suostuttu, vaikka leirin päällikkö sitä monesti pyysikin. He saivat työskennellä leirin verstaissa, jos heidät pystyttiin eristämään täysin muista vankiryhmistä. Sotavankileiri 3:ssa oli tavallisista vangeista koostuva työosasto

leirin tarpeita varten. Siinä missä upseerien liittymistä työvoimaan kannustettiin mm. perustamalla sotavankikanttiin, poliittisten upseerien työhalukkuuteen suhtauduttiin ehdottoman kielteisesti. Poliittiset upseerit edustivat oman poliittisen järjestelmänsä huippua ja olivat näin liian vaarallisia sijoitettavaksi leirin ulkopuolelle. Kommunistisen ideologian huippuedustajat koettiin liian vaarallisiksi ja suureksi riskiksi sota-ajan yhteiskunnassa. Vasta sodan loppua heitä sai käyttää töissä leirin ulkopuolella suljetun piikkilanka-aidan sisäpuolella.

Suomen armeija oli kiinnostunut upseerisotavangeista ja heidän tiedoistaan ja taidoistaan. Yhteistyöhaluisia neuvostoupseereita käytettiin hyväksi mm. propagandatehtävissä. Sotavangit olivat arvokkaita tiedon lähteitä, ja kuulusteluissa heiltä saatiin arvokkaita tietoja vastustajasta. Vankeja värvättiin myös Suomen armeijaan ja joukko-osastoihin, jotka taistelivat Neuvostoliittoa vastaan. On mahdollista, että suomalaiset olisivat halunneet perustaan kenraaliluutnantti Vlasovin armeijan kaltaisen sotavankiyksikön, jota olisi johtanut kenraalimajuri Kirpitsnikov, mutta tämä hanke ei kuitenkaan toteutunut. Sodan aikana yhteistyöhön suostuneita vankeja vapautettiin sotavankeudesta ja liitettiin Suomen armeijaan. Sodan loppua heidät piti palauttaa annetuista lupauksista huolimatta Neuvostoliittoon. Määräyksestä huolimatta suomalaiset siirsivät yhteistyössä olleita vankeja Ruotsiin.

Vaikka upseerisotavankien vartiointi oli etenkin maaseudun työpisteissä heikkoa, he eivät kuitenkaan olleet erityisen halukkaita karkaamaan. Karkaustapauksien määrään ei ole myöskään vaikuttanut se, että sotavankileiri 1:n leiripiirin alueella oli jonkin asteista kommunistien maanalaista toimintaa koko sodan ajan. Karkaamistapaukset lisääntyivät merkittävästi sodan loppumisen jälkeen palautuskuljetusten yhteydessä, jolloin upseerisotavangit, jotka eivät halunneet palata Neuvostoliittoon, viimeisenä keinonaan karkasivat. Sotavankien kurinpitosääntöjen mukaan upseerisotavankien kohtelu ei juuri poikennut muiden sotavankien kohtelusta. Sotavankileiri 3:n tiukka vartiointi teki vankien karkaamisen vaikeaksi. Vaikka leiriä kesän 1943 aikana nimitettiin karkurileiriksi, sen karkurimäärät olivat pienet muihin leireihin verrattuna.

Sotavankien rankaisemisessa käytettiin koko jatkosodan ajan sotavankisopi-

musten kieltämää raipparangaistusta. Tätä perusteltiin talvisodan kokemuksilla ja sillä, että vangit olivat kotimaasaankin tottuneet ankariin rangaistuksiin. Sotavankileirien päälliköiden mukaan se oli tarpeellinen ja välttämätön rangaistus leirien järjestyksen kannalta. Vankien rangaistuskäytännön yksityiskohtainen tarkasteleminen on mahdotonta, koska upseerivankien rangaistuspäiväkirjat eivät ole säilyneet. Näyttää kuitenkin siltä, että yhdessä heidän asemansa muiden parannusten kanssa myös kurinpitoasioissa on ainakin talvella 1944, eli sodan loppuvaiheessa, menetelty muihin sotavankeihin verrattuna poikkeavalla tavalla ja upseerisotavangit ovat saaneet rangaistuksensa eri perusteilla kuin muut sotavangit. Vaikka oletus perustuukin vain yksittäistapaukseen, se sopii suomalaisten sotavankiviranomaisten noudattamiin ratkaisuihin, joissa sodan pitkittymisen myötä upseerisotavankien olojen ja aseman tehostamisella valmistauduttiin sodan loppumiseen ja sen mukanaan tuomiin jälkiselvityksiin. Upseerisotavankien asemaa pyrittiin tietoisesti parantamaan sotavankisopimusten mukaiseksi sodan loppuun mennessä. Tämän mahdollisti sotavankiorganisaation kehittyminen ja parantunut materiaali- ja elintarviketilanne. Poliittisten upseerien joukko pieneni vuoden 1942 luovutusten jälkeen hyvin pieneksi ja vaarallisuutensa vuoksi se pyrittiin eristämään muusta maailmasta kokonaan. Upseerivankien palautuskuljetusten yhteydessä se sekoittui Köyliön upseerisotavankien massaan ja päällystään kuuluvien vankien kohtelusta jatkosodan Suomessa oli kertomassa vain muutama selviytynyt poliittinen upseeri ja yli tuhat olosuhteisiin nähden suhteellisen hyvissä oloissa ollutta upseerivankia. Toisin kuin suomalaiset olettivat, Stalin suhtautui hyvin epäluuloisesti vuosia sotavankileireillä vietäneisiin neuvostosotilaisiin. Sodan jälkeisessä tilanteessa liittoutuneiden välit viilenivät ja länsimaiseen elämäntapaan tutustuneet upseerit ja muut sotavangit muodostivat uhan neuvostojärjestelmälle. Niinpä heidän kohtalonaan oli sodan päätyttyä pidätys ja siirto vuosiksi erilaisille työ- ja rangaistusleireille.

LÄHTEET**Painamattomat alkuperäislähteet****SOTA-ARKISTO (SA) Helsinki****Sotavankileiri 1**

Sotavankileiri 1:n arkisto (T-6360-7699)

Sotavankileiri 1:n päiväkäskyt (Pky-sarja)

Sotavankileiri 3

Sotavankileiri 3:n arkisto (T-6861-6864)

Kotijoukkojen Esikunta:

Sotavankitoimiston arkisto (H1-H3)

Kotijoukkojen sotavankitarkistajan arkisto (T-7230)

Päämaja:

Hallinnollisen Toimiston arkisto (T-19653)

Sotavankitoimiston arkisto (T-19654)

Sotavankikomentajan arkisto (T-19655-19657, T-7230)

Sotavankitarkastajan arkisto (T-7230)

Puolustusvoimien Pääesikunta:

Sotavankileirien tutkimuskeskuksen arkisto (T-16043-16073)

Sotavankikomentajan esikunnan selvityselimen arkisto (T-19658-19666)

Eversti Spåren kokoelma

Sotavankien tarkastaja. Sotavankien tarkastajan ev. Spåren luovuttamia mappoja 1940-1944 (T-17763)

Eversti Lasse Leanderin kokoelma

V.V.Kirpitsnikov: Lyhyitä muistelmia, vaikutelmia ja johtopäätöksiä sodasta Suomea vastaan talvella 1939-40 ja kesällä 1941. (Koskien sodan historiaa, etupäässä 43 jalkaväkidivisioonan toimintaa) (PK 1225/14)

KANSALLISARKISTO (KA) Helsinki

Ek-Valpo II:n arkisto

ULKOMINISTERIÖN ARKISTO (UMA) Helsinki

FB:110 (1941-1950)

TURUN MAAKUNTA-ARKISTO (TuMa) Turku

Köyliön varavankilan arkisto (KövvA)

Euran y.m. kuntain varsin. asiain pöytäkirjat 1946.

Painetut alkuperäislähteet

Convention on treatment of prisoners of war. Geneva, July 27, 1929. The Law of war. A Documentary History. Volume I. Edited by Leon Friedman. New York 1972.

Geneven sopimus vuodelta 1929 sodassa haavoittuneiden ja sairastuneiden kohtalon lieventämisestä. Suomen asetuskokoelman sopimussarja. Ulkovaltain kanssa tehdyt sopimukset n:o 27. Asetuskokoelman sopimussarja 1936.

Haagin IV yleissopimus vuodelta 1907. Maasodan lakeja ja tapoja koskeva ohjesääntö. I Osasto. II luku. Sotavangeista. Ulkovaltain kanssa tehdyt sopimukset n:o 11. Suomen sopimukset vieraiden valtioiden kanssa 1924.

The Trial of German Major War Criminals. Proceedings of the International Military Tribunal sitting at Nuremberg Germany. Part 11. 4th April 1946 to 15th April 1946. Taken from the official transcript. Lontoo 1947.

The Trial of German Major War Criminals. Proceedings of the International Military Tribunal sitting at Nuremberg Germany. Part 19. 16th July to 27th July 1946. Taken from the official transcript. Lontoo 1948.

Kirjallisuus

ANDREYEV 1987: Andreyev, Catherine, Vlasov and the Russian Liberation Movement. Soviet reality and emigre theories. Cambridge.

ARO 1989: Aro, Jari, Sukevan keskusvankilan historiikki. Sonkajärvi.

BARKER 1974: Barker, A.J., Behind barbed wire. Lontoo.

BLINNIKKA 1969: Blinnikka, Aulis, Valvontakomission aika. Porvoo.

BOND 1986: Bond, Brian, War and Society in Europe 1870-1970. Glasgow.

BROMS 1978: Broms, Bengt, Kansainvälinen oikeus. Helsinki.

CASTREN 1989: Castren, Erik, Suomen kansainvälinen oikeus. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja B sarja N:o 96. Porvoo.

DALLIN 1957: Dallin, Alexander, German rule in Russia 1941-1945. A Study of occupation policies. Lontoo.

ESKOLA 1974: Eskola, Seikko, Yhdysvaltain lehdistö ja Suomen kriisi kevästä 1941 Pearl Harboriin. Tutkimus kansainvälisestä tiedonvälityksestä ja mielipiteenmuodostuksesta. Historiallisia tutkimuksia 92. Forssa.

FAVORIN-HEINONEN 1972: Favorin, M.-Heinonen J., Kotirintama 1941-1944. Helsinki.

FLORINSKY 1969: Florinsky, Michael, L., Russia. A Short History. Second edition. New York.

FRÖHLICH 1987: Fröhlich, Sergej, General Wlassow. Russen und Deutsche zwischen Hitler und Stalin. Köln.

HAIMILA 1996: Haimila, Marjo, "Kiittämättömät vieraat" Venäläiset pakolaiset Suomessa 1918-1921. Kuukkavieraiden pidot. Pirjo Markkola (toim.) Tam-

pere.

HANSKI 1990: Hanski, Raija, Behandlingen av krigsfångar under vinter- och fortsättningskriget. En Folkrättslig studie. Turku.

HANSKI 1992: Hannikainen, Lauri, Hanski, Raija ja Rosas, Allan, Implementing Humanitarian Law Applicable in Armed Conflicts. The Case of Finland. Dordrecht.

HANNULA 1926: Hannula, Erkki, Sotaväen rikoslain soveltamisala. Porvoo.

HANNULA 1927: Hannula, Erkki, Sotilaallinen kurinpitoprosessi. Rauma.

HEIKURA 1967: Heikura, Mikko, Rintamajoukkojen mieliala. Tutkimus Suomen armeijan rintamajoukkojen mielialasta Suomen ja Neuvostoliiton välisen sodan aikana vuosina 1941-1944. Sosiologian lisensiaattityö. Helsinki.

HEISKANEN 1989: Heiskanen, Raimo, Saadun tiedon mukaan. Päämajan johtama tiedustelu 1939-1945. Keuruu.

HIETANIEMI 1992: Lain vartiossa. Poliisi Suomen politiikassa 1917-1948. Historiallisia tutkimuksia 166. Vammala.

HOFFMANN 1986: Hoffmann, Joachim, Die Geschichte der Wlassow-Armee. Rombach.

HOKKANEN 1994: Hokkanen, Petri, Sotavankien käyttö maataloustyövoimana Pohjois-Savossa vuosina 1941-44. Suomen historian pro gradu. Joensuun yliopisto.

HUNTER1991: Hunter, Edna, J., Prisoners of War: Readjustment and Rehabilitation. Handbook of Military Psychology. Edited by Reuven Gal and A. David Mangelsdorff. East Kilbride.

JERMO 1974: Jermo, Aake, Kun kansa eli kortilla. Reportaasi lähimenneisyydestä. Keuruu.

JOKIPII 1988: Jokipii, Mauno, Jatkosodan synty. Tutkimuksia Saksan ja Suomen sotilaallisesta yhteistyöstä 1940-41. Keuruu.

JUNKKARI-KUJANSUU 1997: Junkkari, Tuomo ja Kujansuu, Juha, Köyliön varavankila -suovankilasta ja sotavankileiristä teollistuneeksi avovankilaksi. Vammala.

JUTIKKALA 1980: Jutikkala, Eino, Rasila, Viljo ja Kulha, Keijo, K., Suomen poliittinen historia 1905-1975. Juva.

JUTIKKALA 1997: Jutikkala, Eino, Valtion tiedoituslaitoksen salainen sotakronikka. Juva.

KAILA 1954: Kaila, Toivo, T., Eräs elämä. Muistelmia ja merkintöjä. Helsinki.

KANNINEN 1988: Kanninen, Ermei, Venäläiset emigrantit Suomen neuvostoliittolaisia sotavankeja avustamassa. Sotahistoriallinen aikakauskirja 7. Helsinki.

KANSANAHO 1991: Kansanaho, Erkki, Papit sodassa. Juva.

KARHU 1934: Karhu, Ilmari, Neuvostoliiton sotilasmaantieto. Helsinki.

KERR 1944: Kerr, Walter, The Russian Army. Its men, Its leaders and its battles. New York.

KIVIOJA 1954: Kivioja, K.,O., Köyliön varavankilan historiikki vv. 1935-1953. Tutkielma yhteiskunnallisen korkeakoulun vankeinhoitotutkintoa varten. Köyliö.

KJELLBERG 1945: Kjellberg, Sven, Venäjä Sodassa. Porvoo.

KULHA 1969: Kulha, Keijo, Toinen maailmansota ja paluu rauhan kauteen (1941-1945). Inkerin suomalaisten historia. Jyväskylä.

KULHA 1972: Kulha, Keijo, Tarkoituksellista tiedotustoimintaa. Sodan aikaisen propagandan kuva todellisuudessa vuosina 1943-1944. Helsinki.

KULOMAA 1995: Kulomaa, Jukka. Käpykaartiin? 1941-1944. Sotilaskarkuruus Suomen armeijassa jatkosodan aikana. Helsinki.

KUORTTI 1990: Kuortti, Aatami, Veljeni sotavangit. Rauhan toimissa sota-aikana. Jyväskylä.

KÄKÖNEN 1970: Käkönen, U.,A., Miehytyksen varalta. Päämajan tiedustelua 1943-1945. Helsinki.

LAINNE 1982: Laine, Antti, Suur-Suomen kahdet kasvot. Itä-Karjalan siviiliväestön asema suomalaisessa miehityshallinnossa 1941-1944. Keuruu.

LAITINEN 1981: Laitinen, Jouko, Vankeinhoidon voimavarojen kehitys 1860-luvulta nykypäivään. Suomen vankeinhoidon historiaa. Osa 1. Helsinki.

LAMMI 1989: Asevarikko 3 - Perustamisesta nykypäivään. Vammala.

LAPPALAINEN 1987: Lappalainen, Niilo, Hankoniemi toisessa maailmansodassa. Juva.

LINKOMIES 1970: Linkomies, Edwin, Vaikea aika. Suomen pääministerinä sotavuosina 1943-44. Helsinki.

LUOSTARINEN 1986: Luostarinen, Heikki, Perivihollinen. Suomen oikeistolehdistön Neuvostoliittoa koskeva viholliskuva sodassa 1941-44: tausta ja sisältö. Jyväskylä.

MANNERHEIM 1952: Mannerheim, G., Muistelmat II. Helsinki.

MANNINEN 1980: Manninen, Ohto, Suur-Suomen ääriviivat. Kysymys tulevaisuudesta ja turvallisuudesta Suomen Saksa-politiikassa 1941. Jyväskylä.

MANNINEN & RZESEVSKI 1997: Manninen, Ohto ja Rzesevski, Oleg, A., (toim.) Puna-armeija Stalinin tentissä. Helsinki.

MANNINEN 1994: Manninen, Ohto, Molotovin cocktail - Hitlerin sateenvarjo. Toisen maailmansodan historian uudelleenkirjoitusta. Helsinki.

MALMI 1995: Malmi, Timo, Jatkosodan suomalaiset sotavangit neuvostojärjestelmässä. Suomen historian liseniaattitutkimus. Tampereen yliopisto.

MALMI-ALAVA 1994: Malmi, Timo ja Alava, Teuvo, Muutama tuhat miljoonien joukossa. Suomalaiset sotavangit Neuvostoliitossa 1941-1944. Historiallinen aikakauskirja 1/1994.

MIETTUNEN 1976: Miettunen, Helge, Musta informaatio. Keuruu.

MIKKOLA 1976: Mikkola, Timo, Sotavankikysymys Suomessa 1941-1944. Poliittisen historia pro gradu. Helsingin yliopisto.

MÄKELÄ 1965: Mäkelä, Jukka, L., Salaisen sodan saatosta. Porvoo.

MÄKELÄ 1988: Mäkelä, Jukka, L., Salaista palapeliä. Tiedustelupalvelua ja tapahtumia talvisodan ja jatkosodan vaiheilta. Juva.

NEVALAINEN 1960: Nevalainen, Jouko, Suomen vankilat. Helsinki.

NIEMINEN 1989: Nieminen, Pirkko-Liisa, Puolustusvoimien uutiskatsaukset - suomalaista elokuvaa ja propagandaa jatkosodan aikana. Suomen historian liseniaattitutkimus. Jyväskylän yliopisto.

NUORTEVA 1987: Nuorteva, Jussi, Vangit - vankilat - sota. Suomen vankeinhoitolaitos toisen maailmansodan aikana. Suomen vankeinhoidon historiaa. Osa 4. Helsinki.

NYGÅRD 1987: Nygård, Toivo, Suur-Suomi vai lähiheimolaisten auttaminen. Aatteellinen heimotyö itsenäisessä Suomessa. Keuruu.

NYGÅRD 1998: Nygård, Toivo, Erilaisten historiaa. Marginaaliryhmät Suomessa 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa. Jyväskylä.

O'BALLANCE 1964: O'Ballance Edgar, The Red Army. Lontoo.

OJALEHTO 1994: Ojalehto, Hannu, Sotilaspapisto sielunhoitajina ja kaatuneiden huollon tehtävissä. Jatkosodan historia 6. Porvoo.

ORESHIN 1941: Politrukki Oreshinin päiväkirja. Helsinki.

OSARA 1945: Osara, L, O, Köyliön, Karvian ja Pelson varavankiloiden toiminnasta 1935-45. Vankeinhoito. Vankeinhoidollinen aikakauslehti 4/1945.

PAASIKIVI 1991: Jatkosodan päiväkirjat 11.3.1941-27.6.1944. Juva.

PAASIVIRTA 1992: Paasivirta, Juhani, Suomi ja Eurooppa 1939-1956. Sotien ja murrosten ajanjakso. Hämeenlinna.

PAASONEN 1974: Paasonen, Aladar, Marsalkan tiedustelupäällikkönä ja hallituksen asiamiehenä. Tapiola.

PAAVOLAINEN 1971: Paavolainen, Jaakko, Vankileirit Suomessa 1918. Helsinki.

PAAVOLAINEN 1946: Paavolainen, O., Synkkä yksinpuhelu. Päiväkirjanlehtiä vuosilta 1941-1944. 1. Osa. Porvoo.

PALE 1994: Pale, Erkki, Totuus Stella Polariksesta. Toim. Reijo Ahtokari. Painotalo Auranen.

PARKATTI 1955: Parkatti, Nestori, Suomalaisessa keskitysleirissä vv 1940-1944. Kuopio.

PEKURI 1993: Pekuri, Lauri, Spalernajan sotavanki. Juva.

PELTOMÄKI 1981: Peltomäki, Tauno, Naarajärven varavankilan historiikki.

Helsinki.

PIETOLA 1987: Pietola, Eino, Sotavangit Suomessa. Dokumentteihin perustuva teos sotavankien käsittelystä Suomessa jatkosodan aikana. Jyväskylä.

PURHONEN 1994: Purhonen, Aimo (toim.), Tie Ihantalan tulimyrskyyn. Rajajääkäripataljoona 2 jatkosodassa. Jyväskylä.

RAUTAPÄÄ 1945: Rautapää, J., Sotavankien rikosoikeudellisesta asemasta. Erikoispainos Defensor legis aikakauslehdessä n.o 1 v. 1945. Helsinki.

RAUTKALLIO 1989: Rautkallio, Hannu, Suomen juutalaisten aseveljeys. Jyväskylä.

RENTOLA 1994: Rentola, Kimmo, Kenen joukoissa seisot? Suomalainen kommunismi ja sota 1937-1945. Juva.

RISLAKKI 1982: Rislakki, Jukka, Erittäin salainen. Vakoilu Suomessa. Vaasa.

RISLAKKI 1986: Rislakki, Jukka, Maan alla. Vakoilua, vastarintaa ja urkintaa Suomessa 1941-1944. Porvoo.

ROSAS 1976: Rosas, Allan, The Legal status of prisoners of war. A Study in international humanitarian law applicable in armed conflicts. Turku.

ROSAS 1993: Rosas, Allan, Ihmisoikeudet sodassa. Helsinki.

ROSEN 1977: Rosen, Gunnar, Hundra år av krig och fred. Finlands Röda Kors 1877-1977. Helsinki.

ROSEN 1993: Rosen, Gunnar, Sodan lait. Käsikirja. Helsinki.

SALLINEN 1993: Sallinen, Aarre, Sotavankileiri numero 11 Valkeakoskella 1941-1942. Valkeakoski.

SALMINEN 1976: Salminen, Esko, Propaganda rintamajoukoissa 1941-1944.

Suomen armeijan valistustoiminta ja mielialojen ohjaus jatkosodan aikana. Keuruu.

SALOKANGAS 1980: Salokangas, Raimo, Köyliön historia II 1850-1975. Kokemäki.

SALOMAA 1992: Salomaa, Markku, Punaupseerit. Juva.

SARSILA 1988: Sarsila, Juhani, Historian väärennöksiä ja väärentämisen historiaa. Keuruu.

SEPPÄLÄ 1969: Seppälä, Helge, Taistelu Leningradista ja Suomi. Porvoo.

SEPPÄLÄ 1978: Seppälä, Helge, Puna-armeijasta sotilasmahdiksi. Porvoo.

SEPPÄLÄ 1980: Seppälä, Helge, Sotavangit. Suomi taisteli 6. Porvoo.

SEPPÄLÄ 1989: Seppälä Helge, Suomi miehittäjänä 1941-1944. Helsinki.

SEPPÄLÄ 1991: Seppälä, Helge, Asemasodasta katkeraan rauhaan. Falun.

SIHVO & RAUANHEIMO 1946: Sihvo, Aarne ja Rauanheimo, Uljas, Puna-armeija. Naapurimme Neuvostoliitto. Matti Kurjensaari (toim.) Helsinki.

SOTAVANKIEN KUULUSTELUOPAS 1943. Päämajan Tiedusteluosaston julkaisu.

STREIM 1981: Streim, Alfred, Die Behandlung sowjetischer Kriegsgefangener im "Fall Barbarossa". Eine Dokumentation. Unter Berücksichtigung der Unterlagen deutscher Strafverfolgungsbehörden und der Materialien der Zentralen Stelle der Landesjustizverwaltungen zur Aufklärung von NS-Verbrechen. Heidelberg.

STREIM 1982: Streim, Alfred, Sowjetische Gefangene in Hitlers Vernichtungskrieg. Berichte und Dokumente 1941-1945. Heidelberg.

SUDENNIEMI 1987: Sudenniemi, Seppo, Salaisen sodan varjot. Tiedustelu- ja desanttitoimintaa talvi- ja jatkosodassa. Keuruu.

SYRJÄ 1991: Syrjä, Pentti, Isänmaattomat. Heimosoturit jatkosodassa 1941-44. Juva.

SYRJÖ 1994: Syrjö, Veli-Matti, Valistus- ja tiedoitustoiminta sekä propaganda. Jatkosodan historia 6. Porvoo.

TAIPALE 1987: Taipale, Ilkka, Salatut sotavangit. Ydin 7-8. Forssa.

TERVASMÄKI 1978: Tervasmäki, Vilho, Puolustushallinto sodan ja rauhan aikana 1939-1978. Puolustusministeriön historia II. Hämeenlinna.

TIIHONEN 1990: Tiihonen, Taito, Mielipidevanki vuosimallia 1904. Suomalaisesta keskitysleiristä yhteiskunnalliseksi vaikuttajaksi. Vaasa.

TIITTA 1983: Tiitta, Allan, Suomenlinnan sotavankileiri 1918-19. Helsinki

TIRRONEN 1975: Tirronen, E.,O., Sotatalous. Suomen sota 1941-1945. Osa 11. Helsinki.

TUOMPO 1968: Tuompo, W.E., Päiväkirjani päämajasta 1941-1944. Porvoo.

TYUSHKEVICH 1978: Tyushkevich, S., A., The Soviet Armed Forces: A History of Their Organizational Development. A Soviet View. Moskova.

VIHOLA 1981: Vihola, Teppo, Paikallistason kysymyksiä Keski-Suomen sota-aikaisessa työvoimahallinnossa. Suomen sisä- ja ulkopoliittisia ongelmia itsenäisyyden alun ja toisen maailmansodan aikana. Jyväskylän yliopistossa kesälä 1980 pidetyn historian opettajien täydennyskoulutuskurssin ja SUOMA:n seminaarin esitelmät. toim. Toivo Nygård. Jyväskylä.

VIROLAINEN 1989: Virolainen, Johannes, Siirtokarjalaiset 1941-44. Kotiinpaluu, jälleenrakennus, uusi lähtö. Keuruu.

VIRRANKOSKI 1975: Virrankoski, Pentti, Suomen taloushistoria kaskikaudesta atomiaikaan. Keuruu.

VOIONMAA 1971: Voionmaa, Väinö, Kuriiripostia 1941-1946. Helsinki.

ZUKOV 1970: Zukov, G.K. Marsalkka Zukovin muistelmat. Porvoo.

Sanomalehdet

Helsingin sanomat 5.11.1987.

Lalli 1941-1944.

Lauttakylä 1944.

Haastattelut

Irja Pärssinen s.1920. 19.12.1996

Olli Tuomisto s. 1929. 9.12.1996.

LIITE 1**NEUVOSTOLIITON ARMEIJAN UPSEERIEN JA POLIITTISEN PÄÄLLYSTÖN
SOTILASARVOT JATKOSODAN AIKANA****Maa- ja ilmavoimat:**

Neuvostoliiton marsalkka	(Marshal Sovetskogo Sojuza)
Armeijakenraali	(General armij)
Kenraalieversti	(General-polkovnik)
Kenraaliluutnantti	(General-leitenant)
Kenraalimajuri	(General-major)
Eversti	(Polkovnik)
Everstiluutnantti	(Podpolkovnik)
Majuri	(Major)
Kapteeni	(Kapitan)
Yliluutnantti	(Starshij leitenant)
Luutnantti	(Leitenant)
Aliluutnantti	(Mladshij leitenant)

Merivoimat:

Laivastoamiraali	(Admiral flota)
Amiraali	(Admiral)
Vara-amiraali	(Vitse-admiral)
Kontra-amiraali	(Kontr-admiral)
I lk. kapteeni	(Kapitan 1-go ranga)
II.lk kapteeni	(Kapitan 2-go ranga)
III.lk kapteeni	(Kapitan 3-go ranga)
Kapteeniluutnantti	(Kapitan-leitenant)
Yliluutnantti	(Starshij leitenant)
Luutnantti	(Leitenant)
Aliluutnantti	(Mladshij leitenant)

Poliittinen päällystö

I.lk. armeijan komissaari	(Armeiskij komissar 1-go ranga)
II.lk. armeijan komissaari	(Armeiskij komissar 2-go ranga)
Armeijakunnan komissaari	(Korpusnyj komissar)
Divisioonan komissaari	(Divizionnyj komissar)
Prikaatin komissaari	(Brigadnyj komissar)
Rykmentin komissaari	(Polkovoij komissar)
Pataljoonan komissaari	(Bataljonnyj komissar)
Vanhempi poliittinen ohjaaja	(Starshyj politruk)
Poliittinen ohjaaja	(Politruk)
Nuorempi poliittinen ohjaaja	(Mladshij politruk)
Poliittisen ohjaajan sijainen	(Zamestitelj politruka)

LIITE 2

LUETTELO SOTAVANKIEN KOHTELUN TAPAOIKEUDELLISISTA PERIAATTEISTA

(kyseisen sopimuksen artiklan numero)

	tapaoikeutta ennen v.1907	Haag 1907	Geneve 1929 tapaoikeutta Nürnber- gin tuomioistuimen mu- kaan
sotavankeja on kohdeltava inhimillisesti	+	4	2
sotavankia on ravintoon, makuutilaan ja vaatetukseen nähden kohdeltava samoin kuin isäntämaan omia sotilaita	+	7	10-13
sairaiden ja haavoittuneiden hoito	+	21	
sotavangit ovat niiden lakien alaisia, jotka ovat voimassa isäntävaltion armeijassa	+	8	
kiellettyjä rankaisumuotoja			46
epäonnistuneesta pakoyrityksestä voidaan sotavankia rangaista ainoastaan kurinpitorangaistuksella	+	8	50
sotavangin ihmisarvo tunnustettava			3
erityiskohtelu	+	6,17,21	4
uskonnonvapaus	+	18	
kiellettyjä työtehtäviä	+	6	29,32
sotavangit palautetaan kotiin rauhan tultua	+	20	

Lähde: Hanski 1990, s.23.

LIITE 3

SOTAVANKISOPIMUSTEN UPSEERISOTAVANKEJA KOSKEVAT ARTIKLAT

	Haagin sotavanki- sopimus v. 1906	Geneven sotavanki- sopimus v.1929	Geneven sopimus haavoittuneiden ja sairaiden kohtalon lievittämisestä v.1929
haavoittuneilla sotavangeilla on oikeus hoitoon arvoon tai kansallisuuteen katsomatta			2
ups. sotavankeja ei saa käyttää työvoimana	6	27	
sotavanki on velvollinen ilmoittamaan sotilasarvonsa	9	5	
ups. vangeille on maksettava sama palkka kuin isäntävaltion upseeritkin saavat takaisinmaksuvelvollisuutta vastaan	17	23	
sotavankien arvomerkkejä ei saa poistaa	4	19	
ups. vankien on tervehdittävä isäntävaltion samanarvoisia tai heitä korkeampia upseereita			18
sotivien valtioiden on vaihdettava tiedot armeijoidensa upseerien arvoista			21
tavallisia sotavankeja on sijoitettava ups.leireille upseerien palvelutason takaamiseksi			22
ups.vangit voivat osallistua vapaaehtoisesti työhön			27
leirin korkein ups. toimii yhdyshenkilönä sotavankien ja leirin johdon välillä			43
ups. vangin on saatava sama rangaistus kuin minkä vastaavasta rikoksesta saa isäntävaltion upseeri			46
vapausrangaistusta kärsivää upseeria ei saa laittaa kärsimään rangaistustaan samaan tilaan aliupseerien ja miehistön kanssa			49

LIITE 4

SOTAVANKIEN MUONA-ANNOKSET VUOSINA 1941-1944 (ANNOKSET
GRAMMOINA PÄIVÄSSÄ)

Muona-annos A

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
2.7.-30.11.41	200	50	15	500	75	200	10	15	20	0,5	-	1508
1.12.41-24.2.42	300	75	15	700	50	200	10	15	20	-	-	2038
25.5.-14.8.42	300	75	15	700	50	200	10	15	-	-	-	1889
15.8.42-30.4.43	300	75	15	700	50	200	10	15	-	0,5	-	1889
1.5.-4.6.43	300	75	15	700	50	200	10	15	-	0,5	-	1889

Muona-annos B

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
2.7.-30.11.41	350	100	15	500	75	300	10	15	20	0,5	-	2143
1.12.41-24.1.42	400	100	15	800	50	300	15	15	20	-	-	2538
25.1.-14.8.42	400	100	15	800	50	300	15	10	-	-	-	2389
15.8.42-30.4.43	400	100	15	800	50	300	15	15	-	0,5	-	2389
1.5.-4.6.43	400	100	15	800	50	300	15	15	-	0,5	-	2389
5.6.43-5.10.44	400	100	15	800	50	300	15	15	-	0,5	-	2389
6.10.44 lähtien sotaväen muona-annos												

Muona-annos C

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
25.1.-14.8.42	480	100	20	800	50	300	15	10	20	-	30	2800
15.8.42-30.4.43	480	100	20	800	50	300	15	15	20	0,5	30	2800
1.5.-4.6.43	480	100	20	800	50	300	15	15	20	0,5	30	2800
5.6.43-5.10.44	480	100	20	800	50	300	15	15	20	0,5	30	2800
6.10.44 lähtien sotaväen muona-annos												

1=leipää, 2=ryynejä, 3=jauhoja, 4=perunoita, 5=naudanlihaa, 6=maitoa, kuor.,
7=sokeria, 8=maust. tai suolaa, 9=margar. tai voita, 10=teetä, 11=suolakalaa,
12=annoksen kaloris sisältö

Lähde: Mikkola 1976, s.83. (alkuperäislähteenä: Sotavankien muona-annokset vuosina 1941-1944, T-19657/ F 26. SA.)

PUOLUSTUSVOIMIEN JA SIVIILIEN MUONA-ANNOKSET 3/1942 (ANNOKSET GRAMMOINA PÄIVÄSSÄ)

Puolustusvoimat

Elintarvikelaji	Taistelujoukot		Taustajoukot, koti- joukot	
	gr.	kaloria	gr.	kaloria
viljatuotteita	500	1683	470	1591
perunaa	800	640	800	640
ravintorasvoja	85	493	60	305
maitoa tai vastiketta	400	260	200	130
lihaa	125	169	100	135
sokeria	40	<u>156</u>	40	<u>156</u>
yhteensä		3401		2957

Siviiliväestö

Elintarvikelaji	1	2	3
	gr./kaloria	gr./kaloria	gr./kaloria
viljatuotteita	403/1410	300/1050	250/876
perunaa	800/640	800/640	800/640
ravintorasvoja	20/155	20/155	5/37
maitoa ja vastiketta	200/140	200/140	200/140
lihaa	54/100	27/50	27/50
sokeria	66/ <u>257</u>	50/ <u>195</u>	50/ <u>195</u>
kaloreja yhteensä	2722	2230	1938

1=raskaan työn tekijä

2=puoliraskaan työn tekijä

3=henkisen työn tekijä

Lähde: "Sotaväkemme nykyiset muonitusolot" T-6862/20. SA.

KALORITAUUKOT SUOMEN SOTAVANKILEIREISSÄ 11.6.,1.7. JA 11.8.1918

Aika	levossa olevat	gr	kal.	työssä olevat kal.
11.6.1918	pehmeää leipää	100	240	
	silliä	200	320	
	voita	25	200	
	kalliokalaa	100	320	
	eläinrasvaa	30	264	
	jauhoja	50	<u>175</u>	
				1519
1.7.1918	pehmeää leipää	100	240	
	silakoita	250	275	
	kalliokalaa	200	640	
	voita	25	200	
	ruokaöljyä	20	160	
	pellavasiemenjauhoa	20	70	
	perunajauhoja	20	70	
	soppajuuria	50	<u>150</u>	
			1805	2307
11.8.1918	pehmeää leipää	100	240	
	silliä	200	320	
	tansk. makkaraa	150	320	
	voita	25	200	
	suol. papuja	300	99	
	kalliokalaa	150	480	
	pellavansiemenjauhoa	30	105	
	kaurajauhoa	10	35	
	perunajauhoa	30	105	
	soppajuuria	20	<u>88</u>	
			2317	2885
			sairaalassa	2472

LÄHDE: Tiitta 1983, s. 30.

LIITE 5

OHJEET

työvoiman ottajalle luovutettujen sotavankien käsittelystä, työkorvausten suorittamisesta ja sotavankien huollosta

1) Sotavangit on aina ja kaikkialla pidettävä hyvässä kurissa ja järjestyksessä, mutta samalla kohdeltava inhimillisesti ja asiallisesti. On tarkoin muistettava, että sotavanki on vihollisvaltakunnan sotilas, joka tilaisuuden sattuessa toimii isänmaansa hyväksi ja Suomen Tasavallan vahingoksi.

2) Sotavangeilta on vaadittava täsmällistä ja tehokasta työn suorittamista, laiskottelua ja huolimattomuutta ei ole sallittava.

3) Kaikkinainen asiaankuulumattomien luvaton seurustelu, luvaton tupakan, elin- tai vaatetustarpeiden, rahan y.m. antaminen sotavangeille kielletään laillisen edesvastuun uhalla. Joka tätä kieltoa rikkoo, voidaan tuomita aina 6 kuukauden vankeusrangaistukseen. (Asetus 13.5.42 N:o 397).

4) Suomen kansalainen, joka valtakunnan jouduttua sotaan auttaa sotavankia karkaamaan tahi suojelee tai kätkee karannutta sotavankia; rangaistakoon maanpetoksesta kuolemanrangaistuksella tai kuritushuoneella elinkaudeksi tai määräajaksi vähintään kuudeksi vuodeksi. (Laki rikoslain muuttamisesta 20 pv:ltä elokuuta 1942).

5) Kanssakäyminen sotavankien kanssa muissa kuin työ- ja palvelusasioissa on kielletty. Työstä vapaana ollessa on sotavangit pidettävä eristetyllä alueella ja yöllä ulkoapäin lukittavien ovien takana.

Sotavangit eivät saa itse käsitellä radiokuuntelulaitteita eikä kuunnella muuta kuin Suomen yleisradion lähettämää ohjelmaa.

Majoituksen on oltava erillään siviiliväestöstä, majoitushuoneen ikkunat varustettava ulkopuolelta ristikolla. Ruokailu ei saa tapahtua samassa pöydässä siviiliväen kanssa.

Sotavanki ei saa liikkua ulkosalla, eikä kadulla eikä teillä ilman vartijaa, eikä heitä saa työssä käyttää muuten kuin vartijan silmälläpidon alaisena.

Sotavankien karkaaminen on kaikin keinoin estettävä. Karcaamisesta on heti ilmoitettava suojeluskunnan paikallispäällikölle, työvoimapäällikölle ja sotavankileirin päällikölle.

6) Jos sotavanki esiintyy sopimattomasti, osoittaa kurittomuutta tai haluttomuutta töihin, on siitä viipymättä ilmoitettava sotavankileirin päällikölle. Työnantaja ei saa häntä omavaltaisesti rangaista.

7) Sotavangin normaali työpäivä on 8 ja enintään 10 tuntia. Vain pakottavissa tapauksissa ja a.o. viranomaisten luvalla voidaan heitä pitempään työssä käyttää. Sunnuntaipäivinä ovat sotavangit työstä vapaat, tai ellei sitä voida järjestää, vastaavasti yhtenä arkipäivänä viikossa.

8) Työvoiman ottaja ei ole oikeutettu luovuttamaan sotavankeja toiselle työnantajalle.

9) Työvoiman ottaja lähettää maksun sv.työvoimasta sotilashallintoalueella puolin kuukausin ja Kanta-Suomen alueella kalenterikuukausin sopimuksessa mainitulle vastaanottajalle siten, että se on perillä viimeistään 7 pv:n kuluessa tilitysajan päättymisestä lukien.

10) Sotavangeille on varattava tilaisuus peseytymiseen päivittäin, sekä saunomiseen, kunnolliseen vaatteiden pesuun ja parranajoon vähintään kerran viikossa.

Työvoiman ottajan on valvottava, että siisteys ja hyvä järjestys vallitsee sotavankien majoituspaikassa. Huoneiden tuuletuksesta on huolehdittava.

Milloin sotavanki sairastuu vakavammin, tai epäillään tarttuvan taudin olevan kyseessä, on siitä viipymättä ilmoitettava sotavankileirin päällikölle ja on sairaan suhteen noudatettava leirin päällikön antamia ohjeita.

11) Työvoiman ottaja on vastuussa, että sotavankien ruumiillinen kunto säilyy ja että muonitus vastaa työn rasittavuutta. Vähintään allamainittu päiväannos on sotavangeille annettava.

Päiväannokseen kuuluvien muona-aineitten saantia varten antaa ostoluvat paikallinen Kansanhuoltolautakunta.

12) Päämajan Kotij. Esikunnan a.o. suojeluskuntapiirin ja sotavangin luovuttaneen sotavankileirin määräämillä henkilöillä on sotavankien vartiointiin, majoitukseen, muonitukseen, terveydenhoitoon ja työhönkäyttöön nähden tarkastusoikeus.

Sotavankien päiväannos

Viljatuotteita.....	470gr
Perunoita.....	900
Naudanlihaa.....	50
Margariinia tai rasvaa.....	10
Maitoa(kuorittua).....	300
Sokeria.....	15

Viljatuotteista on 120 gr puuroksia tai puurojauhoja sekä 350 gr leipäjauhoja, mikä vastaa pehmeää leipää 480 gr tai kuivaa leipää 350 gr.

Lähde: Sopimuskaavake sotavangin luovuttamisesta yksityiselle työnantajalle. T-7477/24. SA.

Työnantaja upseerisotavankimäärän keskiarvo / kuukausimäärä
(max.19 kk)

Rauma-Raahe oy:	
Alastaro	19/7
Kokemäki	21,5/11
Kauvatsa	20,5/4
Laitila	17,5/2
Köyliö	19/1
Satanahka oy Kiukainen	1,8/6
Islamilainen srk. Tampere	1/10
Isotalo Ikaalinen	8/1
Puol.min uudisrakennustyö Niinisalo	29/2
V. Jaspa Säskylä	6/1
Rosenlöf Säskylä	10/1
Lehtovuori Säskylä	8/1
kers. Jokela Köyliö	2/1
corp. Vaajala Köyliö	13,5/2
Tyrvään Savi	19,1/8
Ruosteenoja Eura	15,3/3
Kolsi oy Kokemäki	29,5/16
Ahlström	17,7/7
Kausen Saha oy Parkano	13/10
Työv.pääll. Saarinen Köyliö	16,3/4
Torkkeli Köyliö	3/1
Ammus oy Kokemäki	19,5/6
Metsähallinto Parkano	17/2
Sataturve oy Kiukainen	46,2/6
Ala-Kokki Järvenpää	1/1
Schröden Nakkila	22/1
Huhtala Vuorenmaa	1/1
Kankaanpään polttoturve	20,9/7
Joht. Kaukonen Kiikka	6/5
Hietaluoma	10,5/2

Työntajat joilla on ollut käytössään upseerisotavankityövoimaa kuukautta lyhyemmän ajan:

Rauanheimo Köyliö

Veneskosken Rautatiehallituksen puutavaratoimisto

Sulander

Huittisten tvl

Honkajoen tvl

Urjalan tvl

Punkalaitumen tvl

Luutn. Hallamaa

Reunanen

Metsäliitto

Lähteet: Yhdistelmä sv. työvoima- ja perimislue-teloista ja sv. työnantajaluettel-
telo. T-7699/43-44. SA.

LIITE 7

SOTAVANKIEN KURINPITOSÄÄNNÖKSISSÄ TAPAHTUNEET MUUTOKSET

	1	2	3	4	5	6	
9.7.1941	x	8	x	3	-	25	1) Vain lääkärin luvalla
1.8.1941	x	8	x	30	8	25	
11.3.1942	x	8	3(1	30	8	25	2)Heimovangeille ja puo-
16.9.1943	x	8	3	30	8	25	lalaisille vain sv.kom.
17.1.1944	x	8	3	30	8	25(2	luvalla
9.5.1944	x	8	3	30	8	25(3	3)Ehdoll. raipparang.
7.9.1944	x	8	3	30	8	25(4	käyttöön
10.10.1944	x	8	3	30	8	-	4) Kaikki raipparang.
14.10.1944	x	8	3	30	-	-	vain sv.kom. luvalla

Selitykset:

- 1=Sotavangille uskotun toimen menettäminen
2=Sotavangille kuuluvien töiden suorittaminen (vuorokausien enimmäismäärä)
3=Muonan vähentäminen (vuorokausien enimmäismäärä.)
4=Valoisaan huoneeseen sulkeminen (vuorokausien enimmäismäärä)
5=Pimeään huoneeseen sulkeminen (vuorokausien enimmäismäärä)
6=Raipparangaistus (raippojen enimmäismäärä)
x=Voimassa
-=Ei voimassa

Lähde: Mikkola 1976, s. 141.